fond 95
bpt
serie nouă

françois mauriac

genitrix

misterul frontenac

françois mauriac

genitrix

•

misterul frontenac

ROMANE

TRADUCERE DE
ELIS BUȘNEAG
PREFAȚĂ DE
NICOLAE BALOTĂ

1969

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

François Mauriac
Génitrix
Copyright by Editions Bernard Grasset, 1923

Le mystère Frontenac
Copyright by Editions Bernard Grasset, 1933

Chipul lui François Mauriac pare să nu se fi schimbat demult. Un cap prelung, cu oasele craniului vizibile sub pielea subțire, pleoapa căzută peste ochiul stîng, șanțuri bine săpate de o parte și de alta a gurii împodobite cu o mustață scurtă... Portretele din diverse timpuri și anotimpuri ale vieții sale — între care acela atît de fin desenat de Raymonde Heudebert — fotografiile — Mauriac surîzător, sosind la Academia Franceză în ziua recepției sale, Mauriac gînditor, în 1949, la Aix-en-Provence, împreună cu André Gide, Mauriac în biblioteca sa pariziană contemplînd rafturile cu cărți, ori șezînd într-un fotoliu, sub un stejar, la proprietatea sa din Malagar, toate aceste imagini surprind prin *identitatea* lor. S-ar părea că omul acesta nu s-a schimbat deloc, din clipa în care a atins vîrsta bărbăției, pînă în zilele bătrîneții sale actuale, atît de active.

Numai măștile pot să înfrunte atît de bine timpul, să reziste corupției, pentru că sînt rigide, fixate o dată pentru totdeauna. Să fie, oare, chipul lui Mauriac o mască impusă sieși, odinioară, și menținută în ciuda timpului, marele corupător? Am vrea să descoperim adevăratul Mauriac, să-l aducem, cu alte cuvinte, în fața Adevărului. Dar, poate, în urmărirea și încercuirea acestui romancier al tenebroaselor destine, nu este cale mai potrivită de urmat decît aceea pe care el însuși o ia, atunci cînd pornește să-și deseneze un personaj. Nu mărturisea el, o dată, că își supune eroii, pe care vrea să-i plăsmuiască unui adevărat

asediu, că voind să surprindă un destin, caută să străpungă *„valurile de apă"*, *„bastioanele"* cu care se înconjoară o existență, caută să descopere *„itinerariile secrete ale celui asediat"*, *„sursele sale de apărare"* pentru ca, astfel, să dea de nodul vital al personajului căruia vrea să-i dea ființă ? Creația romanescă devine, astfel, echivalentul unei cuceriri militare.

Adevărul unei făpturi se surprinde asediind-o în ea însăși. La un om a cărui viață, ca și aceea a lui Mauriac, alcătuiește un amalgam cu destinul ficțiunilor sale, *adevărul* existenței se revelează privind deopotrivă omul și opera, aventura trăită și aventurile născocite.

Dar Mauriac nu e un aventurier decît în măsura în care orice destin e o aventură. S-ar părea că nu e nimic tenebros, nu e nimic neprevăzut în viața sa. Și totuși ! Cînd, cu ani în urmă, prieteni apropiați l-au îndemnat să-și scrie memoriile, el i-a refuzat. Ce eroare, într-adevăr, să ceri unui om atît de discret, confesiuni publice ! El este un obișnuit al confesionalului, da, dar al celui privat, tainic, auricular. Un om închis ? Nu. Mai degrabă ascuns, ca acele case izolate din landă unde se pot petrece crime despre care nimeni nu află multă vreme, ori poate niciodată, nimic.

Dar Mauriac — care publicase cinci volume de *Jurnal intim* — își va scrie *Memoriile interioare* (*Mémoires intérieurs* — 1959 — și *Nouveaux mémoires intérieurs* — 1965). Refuzînd o narațiune autobiografică, va dezvălui totuși multe lucruri. De ce acel refuz inițial ? Poate pentru că — romancier iscusit — își dădea prea bine seama că n-a trăit o viață prea dramatică. Viața sa este o linie ascendentă aproape continuă într-o vreme care a frînt dreapta multor existențe. Viața calmă a unui burghez înstărit — o ! nu aceea a lui Pascal, alt fiu de burghezi. Poate o anumită rușine, sau o conștiință proastă, încărcată, să-l fi oprit de a da în vileag amănunte privind propria sa persoană. Într-adevăr, a trăit el, oare, conform moralei, conform credinței sale ?

Devotații — cunoscîndu-l prea bine — l-au îndreptat chiar în acest sens. I-au cerut, adică, să-și consemneze biografia spi-

rituală, să istorisească *„diversele mişcări ale naturii şi harului"* care şi-au disputat persoana sa. De fapt, *Memoriile interioare* nu ne prezintă decît puţine amănunte asupra vieţii interioare a acestui credincios. Fără îndoială, o delicată sfială, o pudoare care te opreşte să vorbeşti despre cele mai intime maree interioare ale pasiunilor, l-a împiedicat pe Mauriac să-şi spovedească cele mai secrete gînduri.

Şi apoi, acest scriitor care s-a oprit nu o dată asupra unor figuri detestabile, detestate de cei din jurul lor şi de ei înşişi (egoism convertit în *self-disgust*), nu *se place* pe sine. Nu e nici o complezenţă a scriitorului faţă de eroul *Memoriilor* sale, adică faţă de sine însuşi, după cum autorul romanelor sumbre nu pare să aibă prea multă îndurare faţă de progeniturile imaginaţiei sale.

Ne cunoaştem azi, după Freud, mai bine decît se cunoşteau pe sine un Benjamin Constant, un Stendhal? Ne putem îndoi. Dar Mauriac, care a trecut prin experienţa descoperirilor freudiene privind inconştientul, care a cunoscut şi practicat examenul de conştiinţă reclamat de practica morală a religiei sale, nu putea să evite o anumită *luciditate* în cunoaşterea de sine însuşi, nu putea să păstreze prea multe iluzii în legătură cu propria sa persoană. În *Memoriile* sale el nu-şi va dezgoli inima — după formula lui Rousseau din preambulul *Confesiunilor* sale — dar nici nu se va amăgi pe sine ca şi bietul Jean-Jacques, ale cărui mărturisiri sînt o adevărată *apologia pro vita sua*. Mauriac ştie prea bine că: *„Autorul unei autobiografii e condamnat la a spune tot sau nimic. Nu spune nimic dacă nu ai de gînd să spui tot: monologul tău trebuie să fie expresia unei magme."* Aceste cuvinte cu care scriitorul îşi introduce *Memoriile interioare* sînt expresia unei dileme din care el însuşi va ieşi printr-un compromis. Va vorbi despre sine dar nu va spune totul. Va vorbi pentru că mai mult decît prietenii care l-au incitat să-şi scrie memoriile, prietenii morţi, existenţele ratate, eşuate, din jurul său, îl îndeamnă să se mărturisească. Printre aceştia, un oarecare Philippe Borell, mort în primul război mondial, tulbură conştiinţa romancierului care

a avut o viață atît de împlinită. Conștiința turmentată îl obligă să se cerceteze „*să mă interoghez* — spune el — *asupra vieții mele prezervate și copleșite de favoruri...*" Eșecul tragic al altor vieți îl determină să se examineze pe sine : „*cum de eu am trecut prin viață fără să naufragiez*".

Nu i-a fost prea greu să evite un naufragiu de vreme ce valurile l-au cruțat ca pe puțini fii ai acestui secol. Mauriac mărturisește, nu fără oarecare ironie prefăcut-mirată, că n-a făcut un singur război adevărat, o singură călătorie autentică. Sub pinii de la Malagar, în biblioteca sa pariziană, zilele și anii au trecut calmi, imperturbabili. N-a fost atins de boli interminabile, incurabile, ca Proust, n-a cunoscut mușcătura adîncă a viciului ca Gide, nu și-a tulburat propriile ape ca Céline, n-a fost un chinuit al duhului și creației ca Bernanos. Nici o mare zguduire. Ocrotit de soartă, a trecut domol din casa sa pariziană unde ierna, la proprietatea sa din regiunea bordeleză unde-și petrecea verile, dintr-un salon de acaju într-altul de palisandru. În timpul primului război mondial, cînd Péguy e ucis și Apollinaire grav rănit, Mauriac e reformat, apoi înrolat în formațiunile sanitare, își pierde timpul, pentru ca, în sfîrșit, să fie trimis cu un detașament la Salonic, unde o febră salvatoare îl reține într-un spital, după care nu-i mai rămîne decît să guste o dulce convalescență în patrie. Cel de-al doilea război (la care participă publicînd la *Éditions de Minuit* celebrul *Cahier Noir* — *Caietul negru* — sub pseudonimul Forez) nu-i aduce niciun prejudiciu. Doar glorie, glorie continuă, crescîndă, satisfacții peste satisfacții.

Și totuși, Mauriac nu este un simplu burghez satisfăcut. Nu este, desigur, nici un jansenist auster. E departe de el ascetismul vieții unui Pascal, ori al *domnilor de la Port-Royal* de care — pe de altă parte — este atît de aproape. Satisfacția implică o conștiință împăcată cu sine ; epicureul nu se îndoiește de sine, nu regretă voluptățile pe care le gustă. Mauriac nu e nici fariseul care se preface, care se dă drept altul. Îl vom vedea mărturisind deficiențe grave ale culturii sale, tare morale. Hedonismul său — pe care îl mărturisește fără falsă smerenie — nu

e acela al estetului. Viaţa pentru acest scriitor iubind cu patimă concretul, pentru acest om public preocupat de realităţile temporale, pentru acest credincios preferînd realitatea umană fumegîndelor evaziuni mistice, pentru acest mare burghez, moştenitor al respectului strămoşilor săi pentru lumea dată, viaţa pentru François Mauriac e o dură realitate.

O realitate pe care, în aspectele ei intime, memorialistul nu o poate mărturisi pentru că e legat de o anumită pudoare foarte specială. Pudoarea generaţiilor dinaintea unui Gide. Mauriac nu va destăinui lucruri despre familia sa, pe care părinţii săi nu le-ar fi dat în vileag. Autorul unui *Jurnal* şi al unor *Memorii interioare* tace în privinţa celor mai intime evenimente ale vieţii sale, pentru că istoria sa nu poate fi detaşată din contextul unui neam, al unei familii. *„E deja prea mult cît a trecut din morţii noştri, fără voia noastră, în ficţiunile pe care le-am născocit"* — declară scriitorul în *Memoriile* sale. Într-adevăr, romancierul a istorisit drame familiare petrecute acum un secol, tulburînd — crede el — pacea sufletelor de care s-a folosit. A violat, astfel, o lege a tribului care era de a nu trăda nimic din ceea ce se petrece înăuntrul comunităţii. Riscul scriitorului este de a se descoperi pe sine, descoperindu-şi eroii. Romancierul se expune pe sine. Or, familia atît de burgheză din care provine Mauriac se închide în sine. Vlăstarul scriitor rămîne o parte a tribului expusă neîncetat atingerilor lumii. Prin el, tainele familiei încetează de a fi taine. Cît timp scriitorul se exercită pe planul ficţiunilor, riscul de a arăta lumii făpturi croite după chipul şi asemănarea doamnelor care au fost înmormîntate în cavourile familiei, cu pălării mari în cap şi cu cartea de rugăciuni în mînă, nu este prea mare. Dar riscul e mai mare — socoate el — cînd trebuie să-ţi numeşti mătuşile şi unchii, bunica ori mama într-o operă memorialistică. Mauriac este el însuşi, în întregime, în aceste scrupule pe care le are de a-şi aduce „rasa" — cum îşi numeşte el familia — sub focurile literaturii. *„O operă... este o rană deschisă prin care o întreagă rasă continuă să sîngereze."* Nu orice operă şi nu orice rasă. Opera lui Mauriac este însă, cu

adevărat, o asemenea rană pe care scriitorul a adus-o în trupul neamului din care se trage, pe care îl demască.

Unii scriitori burghezi — un Thomas Mann ori un John Galsworthy — au scris cronica familiei lor, a unei mari familii burgheze. Familia Budenbrook, ori neamul Forsyte sînt asemănătoare, în multe privinţe, cu acele familii care apar în romanele lui Mauriac (cu familia Frontenac, de pildă) şi cu familia Mauriac ea însăşi. Thomas Mann a simţit şi el că a săvîrşit — dintr-o anumită perspectivă — o trădare faţă de cei din care se trage, livrîndu-i publicului. Mauriac e şi mai conştient că *„monstrul literar"*, cum îl numeşte el pe scriitorul care-şi extrage substanţa operei dintr-o stirpe, face un fel de subversiune a familiei. El ştie că, în ceea ce-l priveşte, la rădăcina sa nu este el însuşi, ci o comunitate restrînsă, legată împreună, ca o ţesătură peste timp şi spaţiu. Legătura sa cu *„neamul"*, cu o întreagă genealogie este esenţială pentru creaţia sa, ca şi pentru întregul său destin. Mauriac e omul care îşi simte existenţa, fiinţa, scufundată în magma unei comunităţi — a morţilor, a familiei, a sfinţilor — ca şi un iceberg cu şase părţi ale sale scufundate în apă şi cu o şeptime, doar, plutind deasupra oceanului.

Din magma aceasta originară, Mauriac a scos la suprafaţă imagini, scene, făpturi. Casa din *Génitrix* este casa bunicului, din partea mamei, a bunicului care în 1870 s-a speriat de război, şi-a lichidat afacerile (import de lemne din Austria) şi a rămas *doar* cu 1000 hectare pădure în lande, cu viile din Malagar şi Saine-Croix-du-Mont şi cu casa mare din oraş. Despre Louis, unchiul şi tutorele copiilor Mauriac (cinci, ca şi în *Misterul Frontenac),* scriitorul va spune : *„M-am inspirat după el în* Misterul Frontenac". Familia sa a fost, aşadar, prima sa sursă de inspiraţie. Cu toate că — în *Le jeune homme* — scriitorul arată că între părinte şi copii se ridică un zid de timiditate, de ruşine, de incomprehensiune şi de tandreţe rănită, el se simte plămădit de cei care l-au iubit : *„noi sîntem opera lor, operă pe care de altfel ei nu o recunosc şi care nu e aceea pe care au visat-o"*.

Înainte de toate, François Mauriac e opera mamei sale, a aceleia pe care o va descrie cu atîta căldură în *Misterul Frontenac*, femeie rămasă, de tînără, văduvă cu cinci copii. François avea doi ani cînd a murit tatăl său. El s-ar putea numi Fiul Femeii, nu al Omului. Al mamei, în umbra căreia şi-a petrecut copilăria, de la care a dobîndit credinţa religioasă. De fapt, această credinţă — esenţială în portretul moral al lui Mauriac — e identică, în cazul său cu nevoia de protecţie, de cuib. Scriitorul va rămîne fidel credinţei mamei sale, după cum o viaţă întreagă va încerca să reconstruiască primul cuib al vieţii sale, acela în care şi-a petrecut copilăria *prezervată*, ocrotită, cuibul matern. Dar tentativele de întoarcere în acea vatră originară nu sînt lipsite de o anumită ambiguitate. În iubirea filială pentru mamă, sursă a sensibilităţii lui Mauriac, poţi descoperi elementele unui resentiment. În *Viaţa lui Isus* pe care o scrie romancierul catolic, el insistă, surprinzător de mult, asupra severităţilor lui Isus faţă de mama lui. Iar portretul mamei din *Misterul Frontenac*, aşa cum îl prezintă, la înmormîntarea ei, în convorbirea dintre doi intimi ai ei, nu este lipsit de echivocuri. Grijile femeii — creşterea copiilor, bolile, prosperitatea casei, proprietăţile — i-au dat un aer sever, i-au inculcat un egoism familiar, o aviditate impersonală în cele materiale, care o apropie de alte eroine pătimaşe ale lui Mauriac. Cît despre mama sa adevărată (ficţiunile, oricît ar urma contururile realităţii, rămîn ficţiuni), ştim că ea a urmărit, cu îngrijorare, cariera literar-artistică a fiului ei. Credincioasă practicantă, foarte zeloasă, avea o teamă nespusă ca François să nu se *piardă* pe sine şi prin sine pe alţii, să nu scandalizeze. *„Vai de cei prin care vine sminteala în lume!“* Cuvintele acestea l-au obsedat, desigur, pe Mauriac, şi adeseori îl vor fi tulburat. Atunci cînd, în *Memoriile interioare*, se gîndeşte să-i evoce pe morţii familiei sale, să intre în amănuntele vieţii lor, el se teme — cu o conştiinţă îndoită — că actul literar le va pîngări memoria. *„Nu, nu îi voi trezi din nou la viaţă.“*

Nu-i va trezi, căci ar însemna să-i ucidă din nou. Dar nu se poate opri să nu privească necontenit în urmă, spre ei, spre

părinții și strămoșii săi, spre propriul său trecut și mai ales spre copilăria sa în care a trăit în contact direct, nemijlocit, cu ai săi. A privi în urmă nu este la Mauriac un apanaj al bătrîneții care se complace în retrospecțiuni. Încă din copilărie prefera locul din spatele căruței, acela din care putea să privească înapoi drumul care se desfășura ca o panglică, de sub roți, și întinderile lăsate în urmă. Ceea ce va continua să *devore* din ochi, în timpul vieții, nu va fi viitorul către care se proiectează, ci trecutul pe care l-a trăit și pe care l-a părăsit. Sau pe care, mai bine zis, nu-l poate părăsi, de care nu se poate rupe cu totul. Aceasta nu e la Mauriac o nostalgie a timpului pierdut. Un alt vlăstar al unei familii burgheze, mai în vîrstă decît el, Marcel Proust, a plecat în căutarea paradisului pierdut al copilăriei. Pe Mauriac îl fascinează nu timpul trecut, ci puritatea pierdută. Paradisul din care a fost izgonit nu este doar acela al îmbrățișării materne, acordate ritual ca o cuminecătură, ci acela al unei nevinovății care luminează totul, care sfințește lumea. *„Dorința noastră nu cunoaște împăcare"* — spunea Tereza de Avila. Dorința tainică a lui Mauriac (ca și a altora) rămîne o nepotolită sete a purității pierdute.

Ce voluptate simte scriitorul la simplul gînd al *întoarcerii*! Copilăria, ca o flamură albă îl cheamă de departe, ori ca o sursă nealterată, singura care îl poate dezaltera. *„Vom pleca împreună pentru a regăsi izvorul"* — își propune el în primele pagini ale *Memoriilor interioare*. *„Vom urca pînă la cauza primă a bucuriei noastre."* Aceasta poate fi găsită numai în copilărie. Autorul atîtor drame sumbre, scriitorul care e obsedat de cele mai sinistre imagini ale patimilor — imaginația sa fiind literalmente bîntuită de monștri — se întoarce iarăși și iarăși spre copilărie, ca spre țărmul binecuvîntat. În credința sa mistică el speră să redobîndească puritatea pierdută după moarte, prin contopirea sa cu *„eterna copilărie a lui Dumnezeu"*. Dar, cu adevărat, tărîmul fermecat al copilăriei este acela pe care-l are *în urmă*. E prea lucid pentru ca să nu-și dea seama că acea încîntare pe care a trăit-o (sau pe care o proiectează asupra

anilor săi de început) ţinea de o stare specială, o graţie a vîrstei infantile care îl făcea *„să respire şi să se mişte într-un univers transfigurat"*.

André Malraux mărturiseşte în *Antimemoriile* sale că-şi detestă copilăria. El nu s-a întors niciodată spre trecutul acela informe al universului transfigurat de harul copilului. Mauriac, dimpotrivă, e perfect conştient că a scrie, pentru el, înseamnă a încerca neîncetat să recreeze acea lume a încîntării. *„Opera mea... a rămas fixată într-însa. Eu n-am ieşit niciodată, cu totul, din copilăria mea."* Acest univers a fost (el însuşi o recunoaşte) destul de mediocru. Acel culoar al apartamentului pe care familia Mauriac — văduva cu cei cinci copii ai săi — îl ocupa în casa bunicii, acel culoar în care mama lui François se plimba în amurg, făcîndu-şi rugăciunile, îi apare scriitorului bătrîn drept un loc sacru. Dar cît de hîde erau unele aspecte ale vieţii în acele odăi burgheze ale sfîrşitului de veac. *„Am transfigurat o copilărie sumbră"* — va spune Mauriac în *Noile Memorii*. Sumbră în rigorile din jur, în tipicul, în veninul ascuns al intereselor sordid-materiale, urmărite cu înverşunare. Sumbră în moartea mereu prezentă în casa din Langon. Hagiografia familiară transfigura morţile. Bunicul, necredincios, ar fi spus — după mama lui Mauriac — pe patul de moarte : *„Credinţa ne mîntuieşte"*. Tatăl — de asemenea agnostic — ar fi întins mîna după crucifix : pentru ca să-l sărute, spunea mama, pentru ca să se scarpine, spunea bunicul.

Mauriac ştie că în valea verde a copilăriei sale, lucrurile şi făpturile nu erau exclusiv pure şi luminoase. Chiar şi viaţa lui în acei primi ani, aşa cum şi-o aminteşte, avea atîtea umbre. La călugării Marianiţi care conduceau şcoala pe care o frecventa, el avea în permanenţă o *„conştiinţă nefericită"*. Umbrele, însă, dispar, sau, mai exact, devin nori de lumină atunci cînd bărbatul păşind prin viaţă îşi revede copilăria transfigurată. Mauriac ca şi Proust regretă tandreţea, iubirea pierdută. Niciodată nu va mai fi iubit ca atunci. Dar, încă o dată, nu bucuriile copilăriei, ci nevinovăţia ei îi dau acea graţie transfigurătoare de neuitat.

Ce fel de experiență infantilă l-a marcat pe Mauriac pentru întreaga sa existență? *„Copilăria e totul într-o viață, de vreme ce ea ne oferă cheia acesteia."* Romancierul știa aceasta încă înainte de a-l citi pe Freud care a aflat cheia devenirii umane în experiențele copilăriei. Știm că nu toate cheile sînt la fel. Un examen psihanalitic ar revela anumite aspecte ascunse ale relațiilor dintre micul François și mama lui, ori tatăl său mort, ori frații și rudele sale. Un fapt e cert: copilăria sa este atît de legată de comunitatea familială încît nașterea sa se va petrece tîrziu, o dată cu ruptura cordonului ombilical care multă vreme l-a ținut legat de matricea familială. Și ne putem îndoi, chiar, că o asemenea ruptură s-a petrecut vreodată, cu totul. Mauriac a fost un copil crescut într-o seră — *„Copilărie prezervată"* — astfel va numi el timpul acela dinaintea rupturii. Copilul nu era ținut departe numai de furtuni — ceea ce era firesc — ci și de orice curent de aer. El era apărat de orice *imagine* a răului. Copilărie petrecută la umbra Bisericii, *„in hymnis et in canticis"* — *în imnuri și cîntări."*

O adevărată simfonie pastorală, mai ales atunci cînd copilul o trăiește la țară. Mauriac îl iubește pe Pascal incomparabil mai mult decît pe Rousseau. Dar în ce privește natura (nu natura umană, firește) el o vede bună, binecuvîntată. Deloc pascalian, deloc jansenist, natura — flori, copaci, animale — îl încîntă. *„Ce har..."* — exclamă el, amintind izvorul natural. Ne miră faptul că — după știința noastră — Mauriac nu-l amintește niciodată în opera sa pe Teilhard de Chardin, fiu al aceleiași eclezii din care făcea și el parte, marele naturalist și îndrăgostit al cosmosului. Pentru romancierul nostru ca și pentru omul de știință, natura este, în esența ei, bună, divină. Ziaristul de la *Figaro* și *Express* care se ocupă cu evenimentele zilei, pe care le comentează cu atîta asiduitate, e oricînd gata să nege istoria, să o șteargă. Aceasta pentru că, după el, singura istorie *curată* este *„această pastorală mereu reînnoită"*, viața naturii. *„Ea singură nu este răul."* În lumea dinafara omului, vietățile se devorează între ele, ca și în lumea oamenilor, *„dar fără crimă"*. E ciudată această observație a lui Mauriac. Nu numai pentru pri-

vilegiul nevinovăției pe care-l acorda firii, ci pentru că scriitorul care a înfățișat în romanele sale o lume în care ființele se devoră între ele (ca și în natură) înclină să-și absolve creaturile, așa cum face cu vietățuitoarele ce mișună în natură.

Romanele lui Mauriac abundă în vînători de porumbei, la țară, în ținutul său de baștină, în lande. Stejarii bătrîni din Malagar îi regăsește foșnind în *Misterul Frontenac*. De asemenea, pinii și ferigile și tufele de tot soiul. Cybele l-a alăptat în timpul vacanțelor copilăriei. Boii au într-însul ultimul lor fidel. Țăranul dintr-însul i-a auzit vorbind pe limba lui Vergiliu : „*Mugitusque bous molesque sub arbore somni...*" Animalele sînt pure și copilul nevinovat comunică cu ele. „*Din această viață rurală eu n-am ieșit niciodată. Nici eu și nici opera mea...*"

Desigur, nu poți decît să-i dai dreptate scriitorului care în *Memoriile* sale a notat aceste rînduri. Dar nu te poți împiedica să nu constați că natura, în romanele sale, ca și copilăria sa nu sînt niciodată la fel de vii ca sufletele bîntuite ale eroilor săi maturi, închiși în pasiunile, în păcatele lor. Deși Mauriac socotește că artistul dintr-însul s-a născut în copilărie, în timpul sărbătorilor Crăciunului, cînd fantezia sa a început să proiecteze feerice viziuni, cînd a prins să vadă semne miraculoase peste tot, credem că mai degrabă saloanele închise ale casei, cu lumina lor incertă izvorînd din fețtila fumegîndă a lămpilor cu petrol, saloanele în care cei mari vorbesc despre tainice lucruri ale lor, au însemnat pentru inspirația celui care va scrie *Misterul Frontenac* locul de origine, izvorul dintîi. Uzura sufletelor închise într-un spațiu exiguu, cu elanul vital al naturii și copilăriei, constituie — paradoxal — fenomenul original al ficțiunilor lui Mauriac.

La bătrînețe, scriitorul a păstrat ritmul vieții elevului de altădată : iarna la oraș, muncă ordonată, vara la țară, în vacanță. Toamna cînd se pleca de la proprietatea rurală a familiei, copilul vedea satul închizîndu-se în urma trăsurii domnilor ce se depărtau. Satul se retrăgea în *misterul* său. În landă, în regiunea bordeleză, societatea pare — și părea mai ales, cu șapte-opt decenii în urmă — mai apropiată de lumea dinaintea

Revoluției Franceze, de acel *Ancien Régime* pentru care marea burghezie (care contribuise la doborîrea *Vechiului regim)* a păstrat o mare simpatie. Căminul auster, jansenist, al familiei Mauriac era ermetic închis față de orice trivialitate care ar fi încercat să-l violeze. Scriitorul care deplînge azi *„insurecția obscenă a refrenelor și imaginilor"*, care poluează căminurile franceze a fost ocrotit la începuturile sale, ferit de orice ispită. Întrucît răul — în concepția pedagogică a acelor timpuri — trebuie ținut cît mai departe, cuvîntul *amour*, cunoscut în sensurile sale domestic-familiare și mistic-religioase, era necunoscut în semnificațiile sale profane. Maleficiile amorului trebuiau exorcizate cu grijă. A-ți opri gîndul, fie și o clipă, asupra plăcerilor trupului, însemna să sucombi în fața răului. În *„copilăria prezervată"* a unei asemenea odrasle burgheze se găsea astfel un loc gol, se isca o lipsă teribilă. Crescuți de parcă ar fi urmat să trăiască printre îngeri, cu trupul și sîngele ignorat, ascuns cu pudiciție, în copiii aceștia — micul François printre alții — creștea dorul nelămurit obscur după ținutul *„fără nume"* al iubirii. O așteptare vagă, speranța unei fericiri necunoscute era cea mai mare fericire a acestei copilării.

Fericire tulbure a unor suflete curate prin ignorarea răului. Iubirea toată se îndrepta, firesc, spre *magna mater*, spre cîte o *génitrix*, o mamă atotputernică. *„Copilăria noastră ne apare ca o nebuloasă al cărei nucleu tandru și radios era mama"*, va spune Mauriac în amintirile sale. Matriarhatul se pare că era o adevărată instituție socială și o ordine morală în acea societate provincială. Nu e de mirare că Mauriac a scris romanul *Génitrix*. Femeile în regatul copilăriei sale slujeau sau domneau. Servitoarele cu *„surîs docil"*, fete din landă, ca și mamele cu zîmbet imperios aminteau doamnele și suivantele din lumea *Vechiului regim*, curtea de la Versailles. Bunica lui Mauriac era o adevărată regină-mamă, cu cele trei fiice, doi gineri, cincisprezece nepoți, cu proprietățile ei întinse, imobilele ei, femeie enormă, atinsă de fulger, temută, venerată, slujită de o călugăriță, de preoți, trăind cu amintirea dureroasă a pierderii unui fiu iubit și cu frica de un Dumnezeu nemilos cu păcătoșii, ine-

xorabil în cele ale trupului. Fiii se temeau de cîte o asemenea regină ; ei rămîneau adeseori celibatari, pradă docilă cîte unei asemenea *„atotputernice génitrix"*. *„Peste tot în jurul meu* — mărturisește Mauriac — *găseai cîte o asemenea Génitrix, blîndă și înfricoșătoare, exercitîndu-și puterea și ținînd frînele în mînă."*

Femeile domină în acea lume nu prin eros ci prin avere. Ele sînt posesoare, moștenitoare, dispunătoare. În universul romanesc al lui Mauriac dramele morale au întotdeauna mirosul banului. Patrimoniul e sacru, intangibil, dar pretendenți sînt mulți. Sub numele virtuților — modestie, economie, temperanță — se ascunde zgîrcenia cea mai sordidă, lăcomia cea mai intemperantă. Cît de bine cunoștea Mauriac, încă din cea mai fragedă vîrstă, atrocitățile acestei vieți cotidiene în care banul, interesele primează. *„Banul era aliajul comun al tuturor acestor particule umane."* Boala unui părinte e dureroasă, dar bolnavul care zace în patul său cu baldachin nu e doar deplîns și ajutat, fiii nu se roagă numai pentru el, ci, socotindu-l mort, calculează veniturile ce urmează să le primească pe calea unei moșteniri. Imobile, proprietăți, acțiuni vor apare adeseori în povestirile lui Mauriac. Aceasta pentru că s-a trezit la o viață conștientă nu sub pinii bine-mirositori, ci în alcovul rău-mirositor al bunicii moarte, cînd a observat pentru întîia oară măștile membrilor familiei deranjate de fiorul pe care-l trezea în toți prada pe care urmau să și-o împartă.

Măștile sînt esențiale în această lume burgheză. Sentimentele care sînt *arătate*, pe care indivizii le arborează, sînt singurele de care se simt răspunzători. De celelalte, ascunse, neexprimate, numai cei scrupuloși din motive religioase fac caz. Totul pare să fie licit dacă are ca scop transmiterea intactă ori sporită a unui patrimoniu. Căsătoriile din interes, furtul în avutul obștesc, înșelăciunea, toate aceste tare ale unei societăți în care și-a petrecut partea cea mai mare — și mai însemnată — a vieții, Mauriac *„le-a simțit înainte de a le cunoaște"* (*Memorii interioare*). Nu este aici, cîtuși de puțin acea *„rêveuse bourgeoisie"* (*„burghezie visătoare"*) a lui Drieu la Rochelle. Societatea

din landa bordeleză este prea lucidă pentru ca să-şi permită să viseze dincolo de adolescenţă. Dar nu tot ce *este* trebuie exprimat sau manifestat. Între cuvinte şi gînduri e o discrepanţă uneori enormă. Tot astfel între gesturile vizibile şi dorinţele ascunse. Despre toate acestea, autorul *Memoriilor interioare* va spune într-o zi că au constituit una din sursele povestirilor pe care le va scrie.

Căci copilul care a participat la dispute secrete ale celor „mari" în materie de bani, care a văzut chipurile nefardate ale celor lacomi şi zgîrciţi, acel *„copil liniştit, tandru, afectuos, care plîngea cu uşurinţă"* (Raymond Mauriac despre fratele său François), acel copil va folosi luciditatea burgheziei pentru a o demasca în realitatea ei.

Nu va rămîne însă el un burghez autentic, nu va fi influenţat de atmosfera în care s-a format? În zadar ne spune că *„natura profundă a unei finţe secretă universul de care ea are nevoie"*, că natura aceasta profundă a omului este cea care ne impune decorul vieţii noastre şi nu abundenţa sau lipsa banilor, statutul nostru economic sau social. François Mauriac mai mult decît alţi scriitori care provin din înalta burghezie (Gide, Proust, Aragon mai ales) şi-a avut decorul vieţii impus de averea pe care a posedat-o. Decorul dar nu şi conţinutul ei. Iar sufletul nu piere chiar şi atunci cînd pare strivit sub povara materiei. Printre avizii societăţii de la estuarul Garonei se aflau făpturi de o mare delicateţe. Astfel era acel tutore al copiilor Mauriac, fratele tatălui lor mort, magistrat care îi vizita la cincisprezece zile o dată, pentru a se ocupa de proprietăţile moştenite, celibatar nereligios, al cărui portret îl va desena în culorile cele mai calde în *Misterul Frontenac*.

Era mediocră oare lecţia pe care a primit-o Mauriac de la acea lume provincială, cu obiceiuri desuete, lume închisă în care vom vedea că ardea focul moçnit al atîtor pasiuni? *„Această provincie pe care o părăsim la douăzeci de ani nu ne mai părăseşte niciodată. Iubesc oraşul Bordeaux ca pe mine însumi; îl urăsc ca pe mine însumi."*

Ambivalență admirabilă exprimată. Resentimentul se aliază în cuprinsul aceluiași sentiment cu simpatie. O asemenea ambivalență e caracteristică pentru toate experiențele copilăriei lui Mauriac. Mama, casa bunicii, societatea din Bordeaux, școala Marianiților, toate sînt pentru el, după frumosul cuvînt italienesc, *odiosamate*, urît-iubite. O nostalgie, o mare dorință de evadare îl mînă pe copilul François afară din lumea copilăriei. Dar totodată el suferă ieșind din copilărie, de a nu mai fi copil, părăsind adolescența, de a nu mai fi adolescent. Dacă primul său volum — poeziile din *Les Mains jointes* — *Mîinile împreunate* — consemnează reminiscențele unui elev cultivat, cel de-al doilea, poemele din *Adieu à l'Adolescence* (influențate de Francis Jammes) sînt un rămas bun la adresa adolescenței. Dintr-o copilărie catolic-jansenistă (asemănătoare întrucîtva cu aceea protestantă a lui André Gide), Mauriac va dori să iasă în viață lepădînd și păstrînd totodată totul. Ca în orice experiență ambivalentă, marea experiență a copilăriei părăsite și regretate, a cuibului spurcat și mereu rîvnit, va constitui matricea formatoare a omului Mauriac, sursa operei sale.

Tot ce va urma în tinerețele sale — cursurile întrerupte după un an la *École des Chartes*, institut în care nu-i place decît portarul, barurile pe care le frecventează, unde îl înspăimîntă cocotele *„cu protuberanțele lor oferite și legănate"*, saloanele în care apare grupul catolic pe care-l prezidează, țările în care călătorește plictisit, Montmartre a cărui poezie îl lasă insensibil — toate acestea, și altele încă, nu vor însemna mare lucru în viața acestui om. Filtrul sensibilității sale era prea îngust pentru ca să lase să treacă prea multe. Oameni, cărți, peisaje, totul în doze mici. Iar harul uitării — de care se felicită că dispune — îl ajută să nu rețină mare lucru din toate cîte îl întîmpină.

Aceasta nu înseamnă că François Mauriac este un insensibil. Viața sa a fost dăruită cu cîteva amiciții întrerupte din nefericire prin moartea prea timpurie a prietenilor : un André Lafon, un Jean de la Ville de Mirmont, un Jacques Rivière. Cel care va spune mai tîrziu — nu fără un oarecare cinism diluat prin-

tr-un humor sec: *„eram liber graţie celor cîtorva rente ale mele"*, a găsit în prima tinereţe suficientă generozitate pentru a se înrola în mişcarea de stînga, în curentul *Sillon* iniţiat de Marc Sangnier care promova sindicalismul. Şi cu toate că va fi revelat şi lansat de Maurice Barrès, tînărul burghez din Bordeaux va lua o atitudine netă împotriva curentelor de dreapta, naţionalist-extremiste ale lui Charles Maurras şi Barrès.

Pe un singur tărîm va rămîne François Mauriac mereu fidel mamei sale, mediului în care s-a format: pe tărîmul religiei. Copilăria sa e „impregnată" — ne-o spune el însuşi — de jansenismul care dăinuia încă, sub anumite forme vulgarizate, în provincia franceză de la sfîrşitul secolului trecut. Fireşte, nu un jansenism teologic, al raporturilor dintre natură şi graţie, ci un jansenism al sensibilităţii, al rigorismului, al puritanismului moral. Pentru Mauriac, copil, viaţa religioasă a fost, înainte de toate, o stare a sensibilităţii, o atmosferă în care simţirea sa a apărut şi s-a dezvoltat sub obroc. Dezvoltare asemănătoare, parţial, cu aceea a lui Kierkegaard. Mauriac va observa într-o zi că jurnalul marelui turmentat danez istoriseşte chiar povestea vieţii sale lăuntrice. Pînă la un punct, desigur. Ca şi Kierkegaard, Mauriac a avut o copilărie prezervată, în care religia a jucat rolul unei supreme pedagogii spirituale. *„Nimeni n-a suferit ca mine de a aparţine unei religii, de a face parte dintr-o Biserică, nu prin liberă alegere, ci pentru că m-am născut în ea"*. Povara credinţei moştenite, impusă de mediul înconjurător, nu liber asumată, pe care au purtat-o atît Kierkegaard cît şi Mauriac, a fost una din determinantele operei lor.

„Toate vocaţiile ar trebui să fie tardive" — spune autorul *Memoriilor interioare*. El îşi judecă astfel efuziunile religioase prea-timpurii, acea servitute a inimii încă incapabilă de a alege. Credinţa copilului şi a adolescentului crescut de femei foarte credincioase este tarată de o anume morbideţe. Tînărul va scrie în primul său volum, *Mains Jointes*, un vers în care îl surprindem într-o clipă de *delectatio morosa*, de ruminare voluptuoasă a unor gînduri morocănoase: *„visînd la păcate în dulcea capelă"*. Sensibilitatea copilului s-a format în ceasurile

acelea de rugăciune şi meditaţie, de examen seral al conştiinţei. Religia nu-i oferă o filozofie, o doctrină. Mauriac n-are o *forma mentis* care să-l predispună la reflecţie. El află în credinţa sa o şcoală a sentimentelor.

Afinarea sensibilităţii merge însă paralel cu reprimarea sîngeroasă a sensualităţii. Nimic nu e privit cu mai multă suspiciune într-un mediu puritan decît erosul, decît dorinţele trupeşti. Dacă Gide, crescut într-un mediu similar, se va revolta mai tîrziu, tîrît de impetuozitatea dezordonată a simţurilor sale, Mauriac va prefera să-şi refuleze pornirile erotice, să accepte o situaţie tulbure, să caute derivative permise şi să conteste abia tîrziu educaţia sa, dar şi atunci, numai *sotto voce*. În fond trupul, cercul magic al erosului, pornirile libidinale îl vor înspăimînta întotdeauna, iar religia îi va oferi paveze împotriva anxietăţii. Trupul e prin excelenţă suspect. Despre jansenişti se spunea, în bătaie de joc, că nu-şi permit decît o singură plăcere trupească, aceea de a se scărpina. Plăcerea credinciosului de acest tip e întotdeauna întenebrată de conştiinţa păcatului. Erotica e echivalentă cu servitutea totală, deci cu moartea. Trebuie să alegi între iubirea carnală şi iubirea de Dumnezeu. Cît de bine avea să ştie Mauriac că dionisismul inocent al vacanţelor trăite la Gradignan în plină natură, că acel erotism, acea sensualitate latentă care circulă abia simţită în poemele sale din ciclul *Orages (Furtuni)* sînt nedorite de Biserică. „*Această religie nu e consolatoare, ci mortificatoare*" — remarcă bătrînul scriitor în amintirile sale.

Cu toate acestea, credinţa iese biruitoare, în toate conflictele sale interioare. În plină maturitate a bărbăţiei sale se va considera pe sine unul din „*ultimii stîlpi ai Bisericii*". Crede chiar — cu anumită prezumpţiozitate — că, în afară de Claudel, Daniel-Rops şi de el însuşi, universul catolic nu mai are alţi apărători. Religia sa nu este aceea a cărturarilor. Ca şi Pascal, el nu se roagă unui Dumnezeu al filozofilor şi teologilor. Nimic neotomist în el. Are mai curînd credinţa micului burghez practicant, a ţăranului. Detestă să facă pe sfîntul, să predice. Romanele sale nu cunosc — cum vom vedea — apologia cre-

dinţei, a Bisericii. Mauriac nu crede într-o *„stare fizică a graţiei"* *(Souffrances et Bonheur du Chretien — Suferinţele şi fericirea creştinului).* El nu urmăreşte succesul unei partide creştine ; socoate că momentele cele mai joase din istoria religiei sînt cele în care *„triumfă creştinismul politic"* *(Mémoires intérieurs).* Imaginile lui Copernic, Galileu, ale victimilor obscurantismului religios atîrnă pe pereţii biroului său. Port-Royal-ul Jansenist din care soldaţii lui Ludovic al XIV-lea n-au lăsat piatră pe piatră, protestează într-însul împotriva prea-catolicului rege de la Versailles. Îl venerează pe Pascal, în care vede tipul însuşi al credinciosului care crede *ad literam,* dar Descartes (încă unul al cărui portret există în cabinetul său) poartă într-însul un dialog continuu cu autorul cugetărilor. Se miră neîncetat de faptul că creştinii cei mai mulţi resping din Evanghelii iertarea, şi socoate că *„teologia creştină, atunci cînd înnebuneşte"*, devine o lege foarte dură.

Admiră romanul lui Nathaniel Hawthorne, *Litera purpurie (The scarlet letter)* în care romancierul american reuşeşte să prezinte un păcătos care devine principiu de reînnoire şi purificare pentru alţii. În marele conflict între cazuiştii iezuiţi şi jansenişti, el condamnă ambele partide, cazuiştii fiindu-i odioşi întrucît încearcă să utilizeze religia pentru a domina sufletele, janseniştii pentru că îl pun pe Dumnezeul lor să condamne patru cincimi din omenire. Ideea însăşi a păcatului i s-a modificat sub influenţa lui Freud, şi în romanele sale această modificare de perspectivă e vizibilă. Mai presus de orice, însă, Mauriac crede în puterea mîntuitoare a suferinţei. A reuşit el, oare, să-şi transfigureze eroii, să-i salveze de la destinul pe care, parcă dincolo de voinţa sa creatoare, ele şi-l asumau ?

De nimic nu pare mai ofensat religiosul Mauriac decît de interdicţiile Bisericii lovind literatura modernă. Căci *omul* Mauriac este înainte de toate *om de litere.* Atunci cînd se hotărăşte să-şi scrie memoriile în ciuda scrupulelor sale, renunţă să se apropie de sine însuşi, *cel care a fost.* El îşi caută viaţa în cărţile pe care le-a îndrăgit. Literat impenitent, el se caută pe sine într-o oglindă a conştiinţei sale literare, în reflexele lectu-

rilor sale de o viață. Cele dintîi *Memorii interioare* nu sînt altceva decît istoria unei evoluții a conștiinței privită prin prisma operelor preferate. „*Viața mea* — spune el — *a fost, toată, nutrită de lecturile mele, lecturi care m-au împiedicat, poate, să trăiesc ; viața mea a fost orchestrată de poeți*". *Jurnalul* lui Mauriac ca și *Memoriile* sale sînt pline de comentarii pe marginea cărților. Pe sine însuși, scriitorul se vede mereu în mijlocul umbrelor din Cîmpiile Elizee ale literaturii. Ca în peștera lui Platon, el se contemplă pe sine proiectat printre umbrele mișcătoare ale confraților săi literați. Știe prea bine că sîntem modificați de lecturile noastre și, de aceea, ne vedem pe noi în cărțile dragi. A te căuta pe tine în oglinda altora nu înseamnă a face neapărat operă de critic. Vorbind despre cărțile pe care le citește, despre scriitorii pe care îi cunoaște (și mai ales despre cărțile pe care le-a citit altădată și scriitorii pe care i-a cunoscut) el vorbește despre sine. Ca un peregrin în lumea literelor, el urmează un itinerariu nesistematic, sub unica stea polară călăuzitoare a propriului său spirit.

„*A scrie înseamnă a-ți aduce aminte, dar a citi înseamnă de asemenea a-ți aduce aminte. Și, totodată, a te compara...*" Mauriac pornește, la bătrînețe, în căutarea ființei sale pierdute, pe care vrea să o regăsească în cărțile de odinioară. Dar unde sînt romanele de altădată, cărțile cu povestiri ale copilăriei care l au însemnat pentru totdeauna : romanele lui Zenaïde Fleuriot, ale contesei de Ségur, *Les camisards*, romanul de aventuri al lui Alexandre de Lamothe ? Aceste prime lecturi ale sale au însemnat mai mult pentru formarea lui decît capodoperele pe care le va descoperi mai tîrziu. Sensibilitatea i se deșteaptă atunci cînd citește *Fără familie*, romanul patetic al copilăriei. Ca și scrisul, cititul este pentru Mauriac o reanimare a trecutului. El nu evadează prin ficțiune din universul său, ci caută, dimpotrivă, să se întoarcă în el, să se întoarcă acolo de unde pornise, să revină la *surse*. Or, toate sursele sale se ating, comunică între ele. Pascal, Racine, Baudelaire, Rimbaud, Gide, Proust, spirite atît de diverse, comunică *pentru* el, *în* el. Pascal care-l introduce la Port-Royal, și care îi strecoară veninul jansenist,

nu este pentru Mauriac, spirit nefilozofic, decît un maestru al polemicii şi pilda celei mai înalte spiritualităţi. Dar scriitorul *Cuibului de vipere* face oare parte, cu adevărat, din familia lui Pascal, Racine etc.? Copilul *prezervat* nu este înrudit cu aceste spirite dar rîvneşte, din existenţa sa calmă, să cunoască, să participe la furtunile pe care le-au trăit aceia. Mare cititor de romane în tinereţe şi în anii maturităţii sale, el conferă creaturilor imaginare din aceste naraţiuni, timpul şi spaţiul nelimitat pe care, la douăzeci de ani, nu-l trăise încă. *„Ele încarnau, în ochii mei, destinul meu încă voalat"* (*Memorii interioare.*) Prin mijlocirea eroilor romaneşti, tînărul Mauriac încercase abjecţiunea patimilor, crima, gloria. Nu cei care îi seamănă, prin origini, prin formaţie, ci cei diferiţi de el îl atrag. Astfel Barrès (care *„a colaborat* — mărturiseşte Mauriac — *mai mult decît oricare alt autor, la formarea mea"*) nu-l seduce nici prin ideologia sa, nici prin stilul său. Afinităţile elective sînt uneori ciudate, tocmai pentru că nu sînt rezultatul unei alegeri conştiente.

Nu ne mirăm, cunoscînd opera sa romanescă, de veneraţia pe care o nutreşte François Mauriac pentru Racine. Îl vede pe marele poet abandonat, solitar în secolul nostru, nemaiavînd nici interpreţi, nici public. (*„Nimic nu place mai puţin francezilor: neg că Racine ar fi poetul lor şi că s-ar recunoaşte în el"* — *Memorii interioare*). Autorul lui *Génitrix* nu se înşeală cînd se vede pe sine, unul din cei din urmă iniţiaţi în arcanele operei raciniene. Dar în acelaşi timp, nu cunoaştem o mai bună iniţiere în misterul central al operei lui Mauriac decît reflecţiile romancierului pe marginea tragediilor lui Racine. Căci ca şi opera marelui dramaturg, romanele sale abundă în destine tragice, fără scăpare, în existenţe închise; revelarea pasiunilor în deplina lor nuditate, furia împletită cu luciditatea, oroarea mereu prezentă, pasiunea gîndită, exprimată în cuvinte, muzica sugestivă a stilului care *„interzice* — spune Mauriac — *visul fiind legat de o realitate dealtminteri atroce"*, toate acestea le întîlnim deopotrivă la poetul Phedrei şi la romancierul Thérèsei Desqueyroux.

Phedra pătrunsese în viața lui Mauriac la o vîrstă fragedă, pe cînd era crescut în templu ; a aflat de teribila creatură pe cînd n-avea încă nici o știre de viața libidinală. Totala culpabilitate și desăvîrșita inocență a fiicei lui Minos și a Pasiphae-i *„incestuoasă fără voie"*, monstrul inconștient este în acea situație existențială pe care Mauriac va încerca să o realizeze — între alte coordonate — în cazul unora din eroinele sale, printre care Thérèse Desqueyroux. Sufletul și animalul, aspirația spre transcendent și apetitul animalic sînt marile forțe în luptă, atît în cazul Phedrei cît și al lui Génitrix. Teatrul lui Racine este fără milă. Aici este o rădăcină a lipsei de cruțare, a „răutății" lui Mauriac. În lumea burgheză a secolului al XVII-lea, teribile pasiuni mocneau în vatra caselor, de altfel ordonate, chibzuite. Nu era acela secolul otrăvitoarelor ? La Brinvilliers o anunță pe Thérèse. Racine este — după Mauriac — pictorul dorinței nu al iubirii, al foamei teribile care-și caută alinarea în crimă. Crimă ineficace căci nu suprimă dorința o dată cu victima ei. Creaturile lui Mauriac ca și cele ale lui Racine sînt — în afara unor rare excepții — nemîntuite. Nu e repaos în aceste opere, ființele închise cu pasiunile lor se sfîșie între ele, pe însele. Transcenderea e rară și puțin probabilă. *„E sigur că tragedia lui Racine cheamă Întruparea, oroarea ei pretinde un mîntuitor."* Dar Mîntuitorul nu apare decît vag, ca o promisiune în *Ifigenia, Esthera și Athalia.* La atît de creștinul Mauriac apare el oare ? Dar, deocamdată, să continuăm cercetarea rădăcinilor literare ale creației sale. Bineînțeles, nu poate suferi spiritul secolului al XVII-lea, iar moștenitorii acestui spirit în secolul următor sînt, de asemenea, condamnați în ochii săi. Pe Musset care-l încîntase în adolescență nu-l poate suferi pentru deismul său. De altfel, nici reacțiunea antiiluministă, romantică, nu îi convine. Istoria romantismului francez este, pentru el, o evaziune în afara realului care a eșuat. Preferînd ceea ce *nu este* lui *ceea ce este,* romanticii au păcătuit împotriva realității, și au ridicat dereglarea spiritului la rangul de sistem. Nici măcar Gérard de Nerval nu este iertat. Nu întrutotul greșit, Mauriac vede în naturalism un avatar al romantismului, și în cea

mai mare parte a producției franceze din timpul său, pe tărîmul prozei, „*o rumegare pe pășunile naturaliste*". El are oroare de universul lui Zola, pe care-l acuză de căutarea efectelor, de trucarea și deformarea realității sub pretextul naturalismului. În „*naturalismul psihologic*" mai ales, toată stirpea pe care R. M. Albérès o numește în *Istoria romanului modern*, „*post-realistă*", Mauriac vede rasa degenerată a epigonilor lui Racine, specializați în „*inima umană*". Impostura psihologicului pe care o vor respinge un Kafka, un Joyce, un Faulkner — ca să numim pe cei mai mari, oare Mauriac n-a căzut uneori într-însa ? El a învățat, în fond lecția naturaliștilor chiar dacă, din fericire, a uitat-o cît se poate de repede.

Romancierii pe care îi simte aproape sînt cei de care s-a atașat în prima tinerețe. Stendhal, Emily Brontë, Benjamin Constant, Flaubert, iată maeștrii săi. Mauriac n-a fost niciodată ascetul literelor ca autorul *Doamnei Bovary*, dar cîtă admirație pentru „*mistica fără obiect*", pentru munca imensă, pentru înalta conștiință artistică a lui Flaubert !

Dincolo de o anumită vîrstă, Mauriac — foarte viu pe alte planuri — n-a mai fost în stare să recepteze noi unde literare. Tot astfel, dincolo de o anumită modalitate istorică a poeziei, el n-a putut să treacă niciodată. Maurice de Guérin (pe care-l adoră), Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, Claudel, Jammes, Anna de Noailles au fost și au rămas maeștrii și preferații săi. Pe Valéry, spiritul său a reușit să-l admită, dar Apollinaire și tot ce a urmat în poezie după el, a rămas sub nivelul receptivității sale. Cu timpul, adorațiile sale juvenile s-au stins și ele. Jammes i se pare fals. Bătrînețea îl face să vadă irealitatea în lumea sentimentelor evocate de cîntăreț. Romantismul sub toate înfățișările sale, chiar în aceea post-simbolistă, îi apare absurd și gratuit. Are nevoie de o hrană mult mai consistentă. Evident, scriitorul obsedat de culorile sumbre ale unei realități oprimate și opresive, autorul *Deșertului iubirii*, al *Cuibului de vipere* și al *Femeii farisee* nu putea suporta multă vreme fadorile poeziei postsimboliste. El găsește în tragedia lui Racine ca și în poezia lui Baudelaire adevăratele sale izvoare literare.

Cînd Mauriac, bătrîn, ia într-o zi în mînă *Les Fleurs du Mal*, după ce multă vreme nu-l cercetase pe Baudelaire, e nevoit — ne spune el — să se oprească din lectura sa. Poeziile îi făceau rău, ca şi cele ale lui Francis Jammes, dar nu pentru aceleaşi motive. Dacă în versurile acestuia din urmă minciuna, falsul îl iritau, *Les Fleurs du Mal* îl tulbură, pînă la a-i face lectura insuportabilă, prin *adevărul* lor. Mauriac simte în Baudelaire pe aproapele său şi — romancier iubitor de poezie — vede în poet un mare prozator. „*Baudelaire — citim în Memoriile interioare — este poetul lumii reale, mai puţin romantic decît orice alt poet, atît de puţin încît limbajul său pe care poezia sa l-a inventat este mai aproape de limbajul prozei decît ar fi îndrăznit să-l aducă vreun poet...*“ Ceea ce l-a fascinat pe Mauriac în poezia lui Baudelaire a fost, fără îndoială, împletirea unică a sacrului cu sacrilegiul, a frumosului cu blasfemia. Ştim că Baudelaire tînăr (şi mai tîrziu, de altfel) a fost un adorator de monştri. Monstruosul l-a atras şi pe Mauriac, o viaţă întreagă. De aici, profuziunea figurilor oribile din cărţile lui. Ambivalenţele baudelairiene — extazul vieţii şi oroarea vieţii — nu le regăsim în portretul moral al romancierului nostru. Singur Céline, între prozatorii francezi i se poate asemui în acest sens poetului *Florilor răului*. Poeziile sale sînt o expresie a acestor ambivalenţe. Mauriac întrevede în ele „*tenebre străpunse de raze*“, lupta cu sine a celui ce se sfîrtecă pe sine — *heautontimorumenos*. Dar nu admite explicaţiile psihanalitice, nici pe cele existenţialiste prin care Sartre a încercat să-l explice pe poetul său. „*Poezia nu-l impresionează pe acest profesor*“ — afirmă Mauriac, pe drept cuvînt, despre gînditorul existenţialist. Autodistrugerea, demonia, blasfemiile lui Baudelaire nu-i produc nicio repulsie prozatorului cumpănit, ordonat, avînd un puternic instinct de autoconservare. În forul său intim el îl consideră pe nefericitul poet mai pur, mai absolvit de păcate decît pe Sartre filozoful. Dar, mai presus de toate, Mauriac admiră luciditatea lui Baudelaire, geniul poetic identificat cu geniul critic. Un poet — socoate el, foarte judicios — n-are nimic de pierdut, dacă e cît mai lucid, mai inteligent, mai con-

ştient că ceea ce face este tocmai ceea ce voia să facă. Această inteligenţă critic-poetică nu e un simplu mecanism care acţionează în gol. Ea are nevoie de o aplecare asupra unor date concrete. Pasiunea lui Mauriac pentru real îşi avea modelul exemplar în pasiunea similară a lui Baudelaire pentru lucrul adevărat şi pentru cuvîntul just care-l surprinde, oricît de hidos, de josnic, de mizer ar fi el. Poetul Mauriac după ce a trecut de faza dibuirilor sale juvenile a mers constant pe calea aceasta a lui Baudelaire, *„căutînd secretul unui anumit aliaj, al unei materii dure..."*. Astfel a creat poemul *Atys* despre care romancierul va spune : *„din tot ceea ce am scris este opera care îmi produce cele mai puţine decepţii..."* *(Memorii interioare.)* A vrut, într-adevăr, în acest poem, să surprindă o pasiune printr-o reţea, riguros strînsă, de cuvinte. Mauriac se înscrie astfel pe linia lucizilor : Baudelaire, Rimbaud, Mallarmé, Valéry, nu pe aceea a inspiraţilor inconştientului. De aceea, pentru el, Apollinaire şi mai apoi suprarealismul, André Breton şi prietenii săi par să nu fi existat. *„Repulsia mea faţă de tot ce e oniric în literatură m-a făcut să înaintez împotriva curentului suprarealist. Nimeni nu s-a menţinut cu mai multă încăpăţînare decît mine la ariergarda literelor. Nu roşesc din această pricină, nici nu mă laud... (Memorii interioare.)* Dacă nu-l atrage avangarda, în schimb manifestă o mare lărgime de vederi în alte direcţii ale literaturii. Gide — de pildă — atît de diferit de el, a cărui operă, în întregime, nu e decît un vast autoportret, îl atrage. Cît despre romancierii de ultimă oră ai „Noului roman" (printre care, în timpul din urmă, s-a înrolat şi fiul său Claude Mauriac), Mauriac are părerea că îşi irosesc talentul în descrierea oţioasă a neantului. Metodele lor *„entomologice"*, descriptive, nu-l încîntă cîtuşi de puţin. El le opune experienţa predecesorilor săi — a lui Gide, Maurras, Bernanos, Claudel — care şi-au construit opera într-o lume reală, nu numai într-o lume a cuvintelor. *„Sînt un metafizician care lucrează în concret"* — spune el, folosind o formulă paradoxală.

Luciditatea nu-i permite lui Mauriac să greşească prea mult, atunci cînd se judecă pe sine şi opera sa. Dar orice scriitor are

dreptul de a nu-şi cunoaşte perfect opera sa mai ales cînd intervine degradarea firească a interesului pentru propria creaţie, ca şi pentru aceea a altora. La bătrîneţe, romancierul e cuprins de un anumit dezgust în ce priveşte „*marea afacere*" a vieţii sale : literatura. Cum a devenit literatura „*marea afacere*" a existenţei acestui burghez, fiu de burghezi ? „*Am descoperit totul singur...*" — ne spune el. În copilărie — sursa surselor — avea darul poetic al transfigurării şi dramatizării. Cititor pătimaş, nu-l interesau poveştile cu zîne ale vîrstei sale, ci povestirile *adevărate*. Gustul pentru „*invizibilul real*" îi era satisfăcut de credinţele sale religioase. Astfel, deşi prefera lumea inventată lumii reale, deşi copilul poet îşi secreta propriul său univers, proiectîndu-şi feerii, un întreg decor, transfigurînd realitatea, de fapt lucrurile sau fiinţele reale, făcute vizibile prin cuvînt, erau cele care îl pasionau. De aceea va iubi poeţii (şi înainte de toate pe Baudelaire) pentru că arta lor aprehendează realul mai nemijlocit. Ca romancier va prefera, întotdeauna, realitatea ficţiunii. Nefiind o fire speculativă, acest urmaş al ţăranilor din lande şi al burghezilor, foarte atenţi la obiectele materiale ale negoţului lor, e atent la ceea ce *este*. El se constituie prizonier al acestei lumi din care n-are intenţia să evadeze în nici un fel. Obiectele sînt pentru el, ca şi un stîrv pentru Baudelaire ori un scaun de bucătărie pentru un Van Gogh, realităţi eterne. *Sfînta realitate* — cum o numeşte Claudel nu este pentru Mauriac un obiectiv pe care-l descrie *din afară* ; ea trebuie să se facă nevăzută prin demersurile scriitorului, *dinăuntru*. O filozofie a percepţiei, a bunului simţ, nicidecum a imaginaţiei dirijează concepţia sa literară. Reveria nu e operă de artă, nu *produce* poezie ; adevărata poezie nu e contrară realului. Propriile sale vise îl lasă pe Mauriac indiferent. Niciodată n-a găsit în ele sursa unei creaţii artistice. A atinge realul prin cuvînt, a comunica incomunicabilul, în aceasta constă voinţa de artă a romancierului nostru. Desigur, el ştie că realul, în ultima esenţă, e exprimat şi, în acelaşi timp, disimulat de cuvînt. Dar intenţia artistului trebue să se muleze pe realitate. Crezul estetic al lui Mauriac, ca şi acela a lui Baudelaire este tipic antiromantic,

antievazionist : onoarea poetului rezidă, pentru el, în realizarea perfectă, în adecvarea desăvîrşită cu obiectul, a proiectului artistic.

Nici o evaziune, aşadar, din cercul ermetic al naturii. Mauriac a evadat, firește, din sfera fermecată, plină de corespondenţe magice a sunetelor, parfumurilor şi culorilor baudelairiene, nu însă şi din bolgiile păcatului, ale damnării poetului *Vieţii anterioare*, căci culorile, formele nu-l interesează pe romancier decît văzute, pipăite de un om. Cuvintele sînt interesante doar atunci cînd apare *cineva*, o fiinţă care le rosteşte. Întreg cosmosul nu valorează pentru scriitorul nostru cît un creier uman ori, mai ales, o inimă omenească. *„Eu sînt astfel făcut* — ne mărturiseşte el în *Memorii — încît îmi repugnă să-mi imaginez ceva în afara timpului uman, a spaţiului uman.*" Mauriac are profunda convingere a umanistului după care lumea are nevoie de fiinţa umană pentru a exista, iar arta umană e expresia acestei necesităţi. *„Lumea nu e suportabilă decît în măsura în care o recreem după măsura şi după nevoia noastră".* Universul care transpare prin arta non-figurativă ori prin proza „noilor romancieri" aparţine neantului. O asemenea artă — în spiritul lui Mauriac — este destinată eşecului, ea mărturisind că omul nu mai are nimic de spus.

Substanţa însăşi a creaţiei lui Mauriac este drama umană. Această dramă — ne spune el — a purtat-o din totdeauna în sinea lui. Originea romanului său este în acel nod interior în care s-au amestecat atîtea fire din care am încercat să desprindem unele urmărind formaţia sa interioară. În acea matrice provincială, familiară, religioasă în care a apărut şi a crescut, erau numeroase conflicte ascunse, drame microcosmice pe care scriitorul le-a absorbit mai degrabă decît le-a observat. El a asimilat totul după o metodă inconştientă la el, conştientă la Proust, străduindu-se nu atît să creeze personaje ori să povestească întîmplări cît să surprindă un adevăr. Un adevăr în care experienţa altora se confruntă şi se amalgamează cu propria sa experienţă. Mauriac nu se va mulţumi niciodată să se exprime pe sine, romanele sale nu sînt simple confesiuni. Nimic mai

departe de el decît modul lui Gide de a se preumbla în jurul propriei sale persoane, şi de a-şi face autoportretul la nesfîrşit. André Gide — socoate Mauriac, întrucîtva dispreţuitor — n-are nimic altceva de descoperit decît pe André Gide. Nu tot astfel François Mauriac care între o literatură a confesiunii şi operele clasice, detaşate de creatorul lor, făcute după canoane inviolabile şi imitarea marilor modele, preferă să aleagă modalitatea a doua.

Metoda romancierului nostru nu e, de fapt, o metodă. Mauriac a înţeles prea bine că geniul său nu este acela al speculaţiei. De aceea după el *„romanul nu este o ştiinţă, nu comportă nici o lege"*. Scriitorul care elogiază luciditatea inteligentă a unui Baudelaire, e oricînd gata să minimalizeze valoarea inteligenţei teoretizatoare în creaţia romanescă. Scrie sub impulsul unor obsesii, cu rădăcini adînci în lumea începuturilor sale Senzualitatea sa refulată se răzbună şi irumpe în romanele sale ; de asemenea sensibilitatea sa cu sorburile ei — cu nevoia de iubire, de iertare. E, cum am spus, duşmanul oricărei tehnici căci tehnica romanescă se vădeşte falsă îndată ce devine vizibilă, ca şi sforile în arta păpuşarului. Tehnica e un secret profesional care nu poate servi decît o singură dată. Eroarea cea mare — după Mauriac — a „noilor romancieri" este aceea de a porni de la o tehnică definită în prealabil şi de a încerca aplicarea ei. *„Geniul romanesc se manifestă prin descoperirea unei lumi a cărei cheie o deţine romancierul şi numai el singur are dreptul să se servească de ea" (Memorii interioare).* Cheia lui Mauriac nu e deosebit de complicată ; formula romanului său e limitată, cadrele îngustate cu voie, ca şi cele ale tragediei clasice supuse regulilor convenţionale ale celor trei unităţi. Intriga strînsă, stilul de o rafinată simplicitate. Teoriile sale (căci şi Mauriac îşi are o teorie a romanului expusă în *Le Romancier et ses personnages — Romancierul şi personajele sale)* — sînt simple reflecţii pline de bun simţ asupra condiţiei scriitorului şi a raporturilor sale cu eroii săi fictivi.

Deşi recunoaşte legitimitatea reacţiunii lui Alain Robbe-Grillet şi a celorlalţi „noi romancieri" din „şcoala privirii" împotriva

tradiționalului roman psihologic, Mauriac consideră — pe drept cuvînt — eliminarea profunzimii, a prospectării *în adîncime* din structura romanului drept o gravă mutilare a genului. „Noul roman" recuză persoana umană, violentează nu numai cadrele convenționale, ci și natura. Voința de a nu vedea decît lucrurile, de a nu admite decît ceea ce se vede, de a elimina printr-un fel de *„jansenism al expresiei"* preocupările de stil, sînt tendințe ale „noilor romancieri" pe care bătrînul Mauriac le repudiază. Cuvîntul lui Lacordaire, după care mai curînd ori mai tîrziu un scriitor autentic ajunge să nu se mai intereseze decît de suflete (de *ființe*, spune Mauriac) exprimă un adevăr. A spune — ca și Nathalie Sarraute — că nu este nimic în profunzimea omului, că omul nu ascunde nimic, înseamnă să condamni romancierul la o fenomenologie superficială, la un comportamentism simplist. Or, Mauriac crede în om, un om plural, cu echivocurile, contradicțiile, cu abisurile sale. *„Iată prin ce anume aparțin generației vechi : nu-mi place să rămîn doar la suprafață și chiar dacă nu e nimic în adîncuri aceasta nu mă împiedică să cobor"* (*Memorii interioare*). Analiza anihilatoare a unor romancieri contemporani exprimă, după el, criza condiției umane, descompunerea.

Mauriac asistă la această descompunere ca un bătrîn luptător, întunecat, dar deloc obosit. Fiul său, Claude Mauriac, a trecut, în romanele sale, cu arme și bagaje, de partea celor pe care i-a studiat în volumul său de eseuri *L'Allitèrature contemporaine*. Tatăl său ripostează : *„Adevăratele culmi ale literaturii sînt aliteratorii la care aliteratura a fost dominată și înfrîntă"*. Printre aceștia, e fără îndoială Dostoievski pe care în tinerețea lui l-a înălțat *„în primul rînd al divinităților sale"*. Marile romane nu sînt rezultatul unei epurări, nu reprezintă neantul. Ele vin *din inimă*. De aceea, o epură, o diagramă (cum e *Adolphe* al lui Benjamin Constant), sau simple planșe de anatomie morală (cum sînt romanele lui Bourget), ca și exercițiile „noilor romancieri" nu-l pot interesa. Proust, da. Opera sa (*„cea mai mare operă romanescă — din această epocă"*, mărturisește cu generozitate autorul *Misterului Frontenac*) e ca o clădire cu-

noscută în care e plăcut să poposeşti, o clădire care se lasă *locuită*. Pentru Mauriac, adevăratul roman e acela la care-şi face plăcere să te întorci, pe care nu-l traversează doar ca pe un coşmar. O asemenea construcţie romanescă este opera lui Balzac, *summa* lui Proust, o asemenea clădire a vrut să ridice Mauriac.

O clădire te atrage, însă, prin cei care o locuiesc. Nu s-ar putea spune că lumea personajelor lui Mauriac este atrăgătoare. În atmosfera sulfuroasă a construcţiilor sale o întreagă faună sordidă îşi face apariţia. Monştrii domină peisajul : Brigitte Pian, Thérèse Desqueyroux, Blaise Couture. Personaje predestinate, exemplare alese, parcă, pentru a demonstra mizeria pascaliană a omului. Scriitorul e conştient că făpturile sale aparţin unei variate teratologii morale. „...*Orice creatură de care mă ocup devine imediat un tip destul de oribil şi care nu poate fi apărat: un personaj al lui Mauriac*" (*Journal*). Căci pasiunea, în formele ei excesive, în dublul sens al cuvîntului patos — patimă şi pătimire — îl interesează mai presus de orice pe scriitorul nostru. Toate concupiscenţele — pofta ochilor, pofta trupului şi trufia — sînt pricina tuturor relelor, a tuturor conflictelor. Eroina din *Génitrix* are toate aceste pofte : eros matern, furie de a poseda şi nebunia puterii. Iubirea nu este decît sensibilitate exacerbată la aceşti eroi care nu-şi permit să fie nişte senzuali voioşi, hedonişti lipsiţi de scrupule. Iubire carnală în forme ascunse, morbide, răbufneşte în gelozii, în porniri inchizitoriale. Deliciile sadice sînt frecvente în acest univers romanesc al cărui element esenţial e păcatul. E semnificativă apariţia frecventă — relevînd o adevărată obsesie a scriitorului — a notărilor privind murdăria fizică. Eroii aceştia — burghezi înstăriţi, de cele mai multe ori — sînt murdari în toate sensurile.

Umanitatea lui Mauriac e foarte îngustă. O lume în care jansenismul (adică severitatea în faţa „păcatului", anxietatea, scrupulele ducînd la relaxarea morală), economia burgheză cu racilele ei şi îngustimea provincială crează o atmosferă de vas închis, duc la asfixie. În jumătatea a doua a secolului nostru n-a mai rămas mai mic, în realitatea socială a provinciei franceze, din

acea lume închisă, inchizitorială, din acel mic univers concentraţionar al romanelor lui Mauriac. Înţelegem de ce îi place atît de mult scriitorului romanul lui Emily Brotë *La răscruce de vînturi.* Şi acolo e o lume asemănătoare cu aceea a romanelor sale, mică lume provincială, închisă, cu cîteva personaje pătimaşe, sugrumate de propria lor tensiune interioară.

În această provincie meschină, veninoasă, singura aventură e aceea a sufletului uman, care, păcătos, se poate mîntui, impur, se poate transfigura. Dar este înviere (în sensul lui Tolstoi), este convertire de la rău la bine, în universul romanesc al lui Mauriac ? Nu există eroi în sensul plin al cuvîntului, nici sfinţi, nici măcar creştini în lumea desenată de acest scriitor atît de religios. Eroii săi nu se mîntuiesc. Mauriac a fost acuzat de Jean-Paul Sartre într-un studiu critic celebru, de a nu îngădui eroilor săi nici o libertate. Dar Sartre uită că aceasta nu e o lipsă a romancierului. Făpturile din microcosmul lui Mauriac sînt chiar astfel plăsmuite, fără libertate. Acest determinism obscur, sub apăsarea căreia trăiesc, e însăşi condiţia lor. De altfel, cu cît sînt mai vii, în oroarea fatalităţii care îi apasă, oamenii din cetatea întunecată, din *„cuibul de vipere"*, decît intelectualii parizieni care nu ştiu ce să facă cu propria lor libertate, din *Căile libertăţii* lui Sartre. Omul subjugat de patimi nu poate fi liber. Atmosfera din jurul său e aceea a unui deşert în care te sufoci. *„Deşertul iubirii, acesta ar trebui să fie titlul operei mele în întregime."* Frază esenţială în care Mauriac recunoaşte caracterul damnat al operei sale. Eroul său e condamnat la neputinţa de a iubi, la imposibilitatea de a fi iubit. Lipsa iubirii produce *vampiri* care vor să domine, să posede, să sugă vlaga altora. Acesta e destinul unei Félicité Cazenave, a domnului Couture, ori a lui Brigitte Pian. *„Chiar şi în starea de graţie, creaturile mele se nasc din ceea ce e mai tulbure în mine, ele se formează din ceea ce subsistă în mine în ciuda mea"* *(Le Mal — Răul).* Aceste personaje nu ne par atît de oribile decît pentru că sînt caricaturi ale unei societăţi. Desigur, Mauriac a văzut la 15 ani o Thérèse Desqueyroux suferind şi murind, o Brigitte Pian înşelîndu-se pe sine şi înşelînd pe alţii. Dar comedia umană restrînsă a bestiariului mauriacian

e o comedie burgheză distorsionată de patima scriitorului. Copilăria prezervată, închisă, de seră, în care a trăit, lanţurile spirituale care i s-au pus, obrocul religios, toate au fost străpunse de ochiul romancierului şi de gestul său justiţiar. Mauriac s-a răzbunat pe cei care l-au închis, închizîndu-i în infernul său. Monstrul din el s-a hrănit dintr-o lume de monştri. O singură dată, după boala sa din 1932, fiind alintat şi copleşit de mărturii ale simpatiei, a scris : „*Nu înţeleg cum de am putut descrie o umanitate atît de feroce*". Atunci scrie *Misterul Frontenac,* un minunat elogiu al familiei. Dar acesta n-a fost decît un scurt intermezzo idilic într-o lungă suită de drame întunecate.

Mauriac n-a putut (asemenea eroilor săi) să iasă din lumea sa. Nici n-a vrut. Coşmarele s-au succedat de la *Désert de l'Amour* pînă la *Femeia farisee.* În *Deşertul dragostei* un soţ îşi întrerupe rugăciunea pentru a o întreba pe soţia lui cu privire la situaţia unei proprietăţi, în timp ce în spatele lor se cască, în umbră, un pat imens şi oribil. Thérèse Desqueyroux e o creatură despre care autorul spune în prefaţa romanului : „*Pe mulţi îi va mira faptul că imaginaţia mea a putut crea o făptură şi mai odioasă decît toţi ceilalţi eroi ai mei*". Dar „*culpabilitatea profundă a omului*" care îl obsedează pe Mauriac nu poate fi uşor epuizată într-o serie de portrete. Iată-l pe acel duşman al familiei sale, inimă devorată de ură şi avariţie, eroul *Cuibului de vipere.* Iat-o pe „*femeia farisee*", Brigitte Pian mai odioasă decît toate. În romanele care au apărut după cel de-al doilea război mondial *(Galigai, Le Sagouin, L'Agneau)* galeria monştrilor lui Mauriac continuă.

În această galerie Félicité Cazenave sumbra eroină din *Génitrix* ocupă un loc aparte. Această femeie în care fiul ei vede „*cea mai desăvîrşită întruchipare a maternităţii*" realizează, de fapt, cea mai teribilă pervertire a maternităţii. Ea îşi apropriază fiul cu o pasiune geloasă care nu-i îngăduie acestuia nici o evadare. Caz tipic de vampirism psihologic : e gata să ucidă (să-şi lase nora să moară) pentru ca să păstreze obiectul adoraţiei sale. Această mamă autoritară, posesivă, e cu atît mai monstruoasă cu cît (după chipul şi asemănarea unor personaie mitice) caută să împie-

dice împlinirea oricărei alte maternități. Ea, născătoarea, această Génitrix, se vrea obscur pe sine Magna Mater, zeița mamă unică și absolută. Fiul cunoaște prea bine iubirea exclusivistă a mamei sale (*„Ca să mă ții strîns lîngă tine, nu m-ai lăsat să mă însor. Ai avut grijă... ai avut grijă să rămîn singur"*). Dar abia după moartea soției sale pe care o luase, într-o clipă de revoltă împotriva ordinei materne, el își dă seama că *„cea mai desăvîrșită întruchipare a maternității"* săvîrșise în numele pasiunii sale o crimă.

Schema nuvelei — roman — cum sînt aproape toate operele romanești ale lui Mauriac — e desăvîrșită în simplicitatea ei. Cîteva personaje adunate într-o casă care se mortifică reciproc pînă la moartea adevărată, moartea plutește tot timpul ca într-o tragedie clasică — asupra acestui sumbru sălaș al meschinăriei burgheze și al crimei. Soția lui Cazenave moare singură, neîngrijită. Ea are — cum spune cu o amară ironie autorul — moartea ușoară a celor „ce nu sînt iubiți", Félicité Cazenave trăiește, înainte de a se stinge și ea, agonia celor care și-au pierdut puterea asupra obiectului adorației ori asupra victimelor sale. *„Această femeie bătrînă era chinuită de gîndul că-și pierduse puterea asupra fiului : era în ea o dorință de posesiune, de dominare spirituală, mai aprigă decît aceea care împinge la unire, la contopirea, la devorarea a două trupuri tinere."* În tragedia casei Cazenave — și nu numai a ei ci a tuturor tragediilor din romanele lui Mauriac — străjuiește, ca o prezență mitic-tulburătoare, *„forța divină a focului devorator al pădurilor de pini — zeu aprig alergînd ca o licărire și lăsînd în urmă o pădure uriașă de torțe aprinse"*. În spațiul mistuit de flăcările patimii incendiatoare, personajele lui Mauriac se descoperă pe sine în mijlocul unei întinderi pustii. Astfel Fernand Cazenave *„își dădea seama că toată viața lui nu fusese decît un deșert fără orizont. Cum putuse oare să parcurgă atîta întindere de nisip, fără să moară de sete?"* E deșertul iubirii în care trăiesc eroii lui Mauriac pînă cînd — unii din ei cel puțin — descoperă o sursă, oricît de firavă. Însăși Félicité Cazenave pare să se schimbe înainte de a muri *„...iubirea ei începu să semene cu a celorlalte mame, o iubire care*

nu cere nimic pentru ceea ce dă... Beția renunțării deschidea dragostei sale o perspectivă amețitoare". Fernand Cazenave descoperă și el iubirea, pentru aceea care fusese soția lui și pe care nu știuse să o iubească. Aceste iubiri apar, însă, prea tîrziu. Sau, poate, nu e niciodată prea tîrziu?

Nimic nu e mai propice tainelor, fiind mai sustras privirilor „*decît aceste domenii împresurate cu ziduri și străjuite de o perdea de arbori atît de deasă, încît s-ar părea că ființele dinăuntru nu comunică decît între ele sau cu cerul*" (*Génitrix*). Am văzut însă că această comunicare este, de fapt un conflict surd, pe viață și pe moarte, iar cerul e închis. Nici o comuniune adevărată în universul acesta închis. Tragediile lui Mauriac ca și cele ale amantelor neiubite din teatrul lui Racine sînt tragedii ale neputinței de a comunica. Ironia tragică face ca iubirea, deci posibilitatea comunicării, să apară mereu *după ce* dialogul nu mai poate avea loc, pentru că unul din interlocutori a dispărut.

Misterul Frontenac reprezintă, în opera lui Mauriac, o insulă de calm și seninătate, cu toate conflictele, cu toate neînțelegerile care îi separă uneori pe eroii săi. E poate romanul cel mai autobiografic al scriitorului. Evocînd „*grupul unit pentru totdeauna al mamei cu cei cinci copii ai săi*", scriitorul se întorcea în însuși focarul vieții sale, la izvoarele inspirației și destinului său. *Misterul Frontenac* implică mai mult decît o aventură trăită și istovită. Orice operă are o viață îngropată la temelii. Aproape toate romanele lui Mauriac fac aluzii la experiențe trăite. În *Misterul Frontenac*, însă, însuși *Misterul Mauriac* e atins, e indicat, dacă nu revelat.

Iată familia Mauriac, sub un nume ușor schimbat: „*În familia Frontenac respectarea unei ținute morale severe era o tradiție, nu de natură religioasă, ci republicană și țărănească*". Apartamentul văduvei și al copiilor ei, în casa bunicii, cu mobila veche, cu lampa „*care vrăjise toată familia*" și mai ales statueta de bronz de pe cămin „*o femeie cu rochie închisă la gît și cu mînecile lungi, simbolizînd Credința*", e apartamentul familiei Mauriac. Unchiul Xavier, „*ateu din fire*", „*împietrit în materialismul său, în determinismul său, prizonierul unei lumi de mii de ori mai*

mărginită decît cea a lui Aristotel", celibatarul care ascunde cu ruşine o legătură ilicită este tutorele copiilor Mauriac-Frontenac.

Să ne oprim însă asupra acelor pasaje în care scriitorul aminteşte „*misterul Frontenac*".

Copilul Yves Frontenac e un portret al artistului în copilărie şi adolescenţă. Pentru acest copil (dar şi pentru scriitor), mama lui şi unchiul Xavier sînt „*fiinţe sacre*", „*învăluite într-un val de poezie*". „*Orice ar fi spus sau ar fi făcut, se gîndea Yves, ei rămîneau legaţi de misterul propriei sale vieţi*". Care era acest mister ? Desigur el nu poate fi numit ca un obiect, o stare, altfel n-ar mai fi o taină. Misterul vieţii lui Yves François rezidă într-o tainică legătură între „*valul de poezie*" şi cei apropiaţi lui în copilărie. Un spirit special le leagă. „*Mama şi unchiul Xavier blestemau degeaba spiritul, spiritul sălăşluia în ei, îi lumina fără ca ei să ştie.*" Un duh purificator înălţător, inspirator de poezie, sălăşluind în suflete, nu poate fi strivit, mutilat, eliminat de cei aserviţi trupului, agonisirii materiale. Revolta lui Yves împotriva chibzuinţei interesate a părinţilor săi burghezi e semnificativă : „*Ah ! cît de clar prevăd ei viitorul... Ah, ei nu lasă nimic la voia întîmplării, ne organizează fericirea ; nu înţeleg că poţi fi fericit ocupîndu-te de altceva decît de afaceri...*". Dar chiar şi cei mari ai familiei, cu grijile, cu meschinăriile şi opacitatea lor, îşi au misterele lor delicate. Taine inferioare, păstrate cu pudoare. Unchiul Xavier se leapădă de toată averea sa pentru copiii Frontenac de care se îngrijeşte, ascunzîndu-le cu nespusă grijă legătura sa ruşinoasă. Ruşinea, scrupulele social-morale, nu sînt, desigur, virtuţi. Dar misterul lui Xavier Frontenac pe care el îl consideră ruşinea vieţii sale e, poate, partea cea mai preţioasă a sufletului său. „Misterul Frontenac" este astfel un fel de taină a apartenenţei la un clan care-şi are legile sale riguroase. Parizienii — îşi va spune Yves — atunci cînd, tînăr, „va urca" în capitală — nu cunosc „*misterul Frontenac*" şi „*marea lui însemnătate le scapă*". Amanta lui ar trebui introdusă „*într-o lume, într-un mister*".

Misterul apartenenţei la un clan presupune o iniţiere spirituală în tradiţii. O dată părăsit cuibul, clanul se destramă şi din

„misterul Frontenac" nu mai rămîn decît *„rămăşiţele unui naufragiu spiritual"*. Moartea acoperă tainele familiei cu grijă (*„O mare parte a misterului Frontenac fusese parcă absorbită de această groapă, de acest cavou unde fusese depusă mama..."*).

Morţii nu l-au părăsit niciodată pe Mauriac. A cunoscut de atîtea ori ori moartea altora ca şi pe a sa, a copilului, a adolescentului, a tînărului din el. Misterul Frontenac care a început prin a fi taina simplă a unui om, lucru ruşinos ascuns, taina păstrată în virtutea conformismului burghez, familiar, dobîndeşte prin pudoare, delicateţe, valenţe etice, şi devine o legătură tainică între membrii familiei, esenţă internă a familiei cu viii şi morţii ei. Mauriac nu aprofundează misterul morţii. E prea realist, prea puţin metafizician, pentru a urma o asemenea cale a speculaţiilor mistice. În romanele sale apare însă acel mister al răului (*mysterium iniquitatis*), o tainică prezenţă a răului în lume şi în oameni. Ţesătura creaţiei sale este alcătuită din prezentarea acestui mister al răului sub aspectele sale cele mai terifiante, mai demonice. Într-o poezie, *Le Regret du Péché (Regretul păcatului)* din volumul *Orages (Furtuni)* Mauriac descrie acel *„reflux de dorinţe"* care urcă în el, ca un *„val tulbure de noroi îngroşat"* acoperind sufletul său *„aservit misterului"*. Mister al cărnii pătimaşe la care romancierul face neîncetat aluzie. Mister al nopţii sufletului. În *Jurnalul* său, ca şi în *Memoriile* sale, numeroase pagini sînt dedicate examinării de sine, la care procedează iarăşi şi iarăşi spiritul său turmentat. El însuşi pare că se întreabă neîncetat şi se judecă pe sine, în aceeaşi perspectivă a moralei pe care a asumat-o, asupra misterelor care au jalonat viaţa sa.

Acum, la bătrîneţe, un soi de *taedium vitae*, o gravă saţietate de a trăi, îl apucă uneori pe Mauriac, scriitor şi jurnalist încă atît de lucid, atît de prezent. Un fel de anxietate îl cuprinde uneori, după cum ne-o spune el însuşi. Un gust de cenuşă în gură îl anunţă că socotelile au fost făcute în mare parte şi opera şi viaţa pot fi socotite încheiate. Unde s-a risipit copilăria, tinereţea sa? Au dispărut fără urme, *„de parcă n-ar fi fost?"* Bătrînul nu mai citeşte, nu mai deschide romane ori cărţi cu poeme decît arareori şi numai din obligaţie profesională. Distanţa dintre

el şi alţii e tot mai mare ; detaşarea de orice pasiune, o anumită apatie, devin dominante. Nu mai reuşeşte să interpună între el şi realitate o ficţiune. Nu mai scrie decît articolele sale (un mijloc totuşi de a se păstra în actualitate). Romanele pe care nu le scrie, bătrînul romancier se mulţumeşte să le viseze. Generaţia sa — cu complicitatea căreia şi-a scris opera — a pierit. Muzica îl mai atrage căci, ciudat, acest evazijansenist a iubit întotdeauna acest „*divertisment*" al celor mai subtile simţuri. A asculta fantezia în do major de Schumann şi a petrece o după-amiază la ţară, sub un tei, sînt bucurii chiar şi atunci cînd inima bate mai încet. Desigur nu mai e bucuria panică a contactului cu natura. Singura sa panică e aceea în faţa morţii. Dar „*nu ne gîndim niciodată la moarte, chiar şi atunci cînd ne străduim din răsputeri*", căci ca şi soarele, moartea nu poate fi privită în faţă.

„*Nu mai rămîne decît tăcerea*". Tăcerea scriitorului ? Alţii înaintea lui Mauriac au făcut experienţa patetică ori sumbră, ori voit-metodică a tăcerii. Racine după eşecul *Fedrei*, *Rimbaud*, Mallarmé şi Valéry. „*Orice operă mare se naşte din tăcere*" — ne spune Mauriac. Un fluviu de tăcere traversează *În căutarea timpului pierdut*. Maurice de Guérin — atît de iubit de Mauriac — care spunea despre el : „*E un tînăr pe care-l asculţi cum tace*", — are o operă în care tăcerea e ţesută savant printre cuvinte. În tăcerea nopţii cate-l împresoară, tot mai mult poartă dialoguri cu pămîntul, cu Cybele şi cu Dumnezeu. Dacă pentru copilul de altădată noaptea era un mister adorabil, pentru bătrînul de acum ea este un mister terifiant. Tăcerea eternă a spaţiilor infinite îl înfricoşează ca pe Pascal. Nu-i place misterul nopţii, complicitatea tenebrelor, blestemă luna. Galaxiile îi apar ca o „*infinită absenţă*". În amintirea sa bîntuită de misterele familiei, ale copilăriei, acestea se acordează cu taina nopţii, a naturii. Dar poate că, printre toate misterele cu care i-a plăcut să se înconjoare, despre care a vorbit şi a scris, el însuşi, Mauriac — om atît de lucid, dispus să privească realitatea în faţă, să nu se mistifice pe sine — există unul mai deosebit şi anume : Mauriac, de fapt, e un om *lipsit de mister*. Poate chiar acesta,

acest gol al tainei, să fie taina celui care a scris *Misterul Frontenac*. Se poate spune că Mauriac a fost prezervat nu numai în copilărie ci şi mai tîrziu de maleficiile acelor forţe obscure care au ruinat viaţa lui Baudelaire sau a altor poeţi care s-au pierdut. *„Poetul este un copil care nu moare... un copil care a căzut pradă tuturor pasiunilor unei inimi de om, unui trup de om..."* Uneori s-ar părea că lui Mauriac îi pare rău că nu s-a pierdut ca un poet damnat. Nebunia ispititoare a poeziei demente a muşcat adînc într-însul. Dar, totodată, academicianul, posesorul premiului Nobel, al Marei Cruci a Legiunii de Onoare, căruia i se pregătesc de pe acum funeraliile naţionale, se felicită că a avut înţelepciunea, prudenţa moşilor-strămoşilor săi ţărani şi negustori. Aceşti strămoşi au făcut să opereze în viaţa lui Mauriac frîne invizibile care l-au oprit la timp, l-au ajutat să construiască, să nu se piardă, dar l-au şi sugrumat pe încetul. N-a devenit el un fariseu şi un cărturar care cunoaşte bine parabola şi joacă pe vameşul ?

Dar să nu-l bănuim pe acest om a cărui operă s-a născut din atîtea conflicte şi drame, de a fi trişat în viaţa şi în creaţia sa. Şi una şi alta e plină de misterele ambigue, echivoce, ale originilor, ale surselor sale. El, care a trăit din contradicţii pe care a ştiut să le împace, care a socotit că ar putea iubi totodată pe Cybele şi pe Cristos, a păstrat în viaţă destul de multă incertitudine, freamătul unui mister niciodată istovit, sursă de nelinişti, fără de care arta sa, lumea sa întenebrat-sulfuroasă şi rareori brăzdată de fulgere luminoase n-ar fi putut lua fiinţă.

NICOLAE BALOTĂ

1885 *11 octombrie:* François Mauriac se naşte la Bordeaux. „*Casele, străzile din Bordeaux sînt marile evenimente ale vieţii mele*" (*Jurnal*).

Apare volumul de poezii *Les Complaintes (Lamentaţiile)* de Jules Laforgue.

1886 Apare volumul de poezii al lui Jean Moréas, *Les Cantilènes (Cantilenele).*

Apare *Traité du Verbe (Tratatul Verbului)* de René Ghil cu un *Avant-Dire (Precuvîntare)* de Mallarmé.

Apare studiul lui Melchior de Vogüé, *Le Roman russe (Romanul rus)* care îi face cunoscuţi pe marii realişti ruşi din secolul al XIX-lea în Franţa.

Apare volumul de poeme în proză *Illuminations (Iluminaţii)* de Arthur Rimbaud.

10 septembrie: Apare *Manifeste littéraire, Manifestul literar),* simbolist, al lui Jean Moréas.

1887 *11 iunie:* Moare Jean-Paul Mauriac, tatăl scriitorului, lăsînd o văduvă — Claire Mauriac — şi cinci copii. Familia se mută la bunica din partea mamei, în „refugiul" din strada Duffour-Dubergier. În *Misterul Frontenac* romancierul va

evoca *„grupul unit pentru totdeauna al mamei cu cei cinci copii ai săi"*.

Apare *Poésies (Poezii)* de Stéphane Mallarmé.
1888 Apare volumul *Amour (Iubire)* al lui Paul Verlaine.

1889 Suferă un grav accident la ochi.

André Gide își începe *Jurnalul* care va continua pe o perioadă de cincizeci de ani.
Apare studiul filozofic *Essai sur les données immédiates de la conscience (Eseul asupra datelor imediate ale conștiinței)* de Henri Bergson.

1890 Moare bunicul lui Mauriac.

1891 Apare *Enquête littéraire (Ancheta literară)* a lui Jules Huret.
Apare manifestul școlii romane a lui Jean Moréas.
Apare studiul lui Ferdinand Brunnetière, *Symbolistes et décadents (Simboliști și decadenți)*.
Apare volumul lui Paul Verlaine *Bonheur (Fericire)*.
Apare *Portretul lui Dorian Gray*, romanul lui Oscar Wilde.
André Gide publică *Les Cahiers d'André Walter (Caietele lui André Walter)*.

1892 *octombrie :* Mauriac elev al călugărilor Marianiți.

1893 Apare volumul de poezii al lui José-Maria de Heredia, *Les Trophées (Trofeele)*.
1894 Claude Debussy compune *Prélude à l'après-midi d'un Faune (Preludiu la după-amiaza unui faun)*.

1894 Mauriac părăsește, împreună cu mama lui, casa bunicilor. Instalarea în noul apartament din Vital-Carles 1.

1895 Apare *Les Villes tentaculaires (Oraşele tentaculare)* de Emile Verhaeren.
Oscar Wilde publică *Ideal Husband (Soţul ideal).*
1896 Apare studiul filozofic *Matière et Mémoire. (Materie şi memorie)* de Henri Bergson.
Paul Valéry publică *Monsieur Teste.*
Apare *Ubu roi* de Alfred Jarry.

1896 Prima împărtăşanie a lui François Mauriac, despre care va spune mai tîrziu : *„înseamnă pentru mine un eveniment etern"*.

1897 *vara :* Mauriac face împreună cu colegii săi şi cu un abate o călătorie prin Pirinei. *„Această călătorie contravenea legii familiei care dicta ca atunci cînd ai onoarea şi fericirea de a poseda pămînt la ţară, să-ţi petreci vacanţele acolo. Lege rareori violată : cîteva veri petrecute la Arrachon, Luchon şi Bagnères-de-Bigarre."*

André Gide publică *Les Nourritures terrestres (Fructele pămîntului).*
Premiera piesei *Jeanne d'Arc* de Charles Péguy.
Izbucneşte răsunătorul scandal juridic care ia un aspect politic, sub numele de *Afacerea Dreyfuss.* Zola, France, Péguy se numără printre „dreyfusişti". Barrès e „antidreifusist".

1898 Mauriac, elev în clasa a V-a, e intern în Colegiul Marianiţilor din Grand-Lebrun.

1899 Francis Jammes publică *Clara d'Ellébeuse.*
Apare volumul lui Jean Moréas, *Stances (Stanţe).*
1900 Apare *Le Rire (Rîsul),* eseul lui Henri Bergson.
Apare volumul lui Paul Claudel, *Connaissance de l'Est (Cunoaşterea Răsăritului).*

Apare antologia lui Paul Léautaud şi Van Bever *Poètes d'aujourd'hui (Poeţi din ziua de azi).*

1901 Elev în clasa de retorică are ca profesor pe abatele Péquignot.

Apare volumul de poezii *Le Coeur innombrable (Inima nenumărată)* de Anna de Noailles.

1902 George Méliès prezintă filmul său *Voyage dans la lune (Călătorie în lună).*

Se reprezintă opera lui Claude Debussy, *Pelléas et Mélisande.*

André Gide publică *L'Immoraliste (Imoralistul).*

1903 Cade la bacalaureat şi e obligat să urmeze din nou clasa de filozofie.

Mauriac trece printr-o criză pulmonară care alarmează familia. Trebuie să evite orice efort. Nu se înscrie la facultate.

Moare Maurice Rollinat.

Thomas Mann publică povestirile *Tristan* şi *Tonio Kröger.*

1903—1906 Mauriac descoperă poezia modernă prin antologia lui Léautaud şi Van Bever. Francis Jammes este poetul său preferat. Face cunoştinţă cu Alexis Léger (Saint-John Perse), Claudel. Maurice Barrès rămîne maestrul preferat.

1904 Student al Universităţii din Bordeaux, Mauriac urmează cursurile lui Fortunat Strowsky, specialist al operei lui Pascal.

1905 Trece licenţa în litere cu dizertaţia: *„Gîndul morţii ne înşeală căci ea ne face să uităm că trăim"*.

Audiază cursurile profesorului André Lebreton.

Moare José Maria de Heredia.
Apare oda *Les Muses (Muzele)* prima din cele cinci mari ode ale lui Paul Claudel.

1906 La Bordeaux lucrează la o teză despre *Originile franciscanismului în Franța*, propusă de profesorul Albert Dufourcq.
Afiliat grupării de stînga *Sillon*, condusă de Marc Sangnier.
septembrie : Mauriac părăsește orașul său natal. Va spune mai tîrziu : „*Această provincie pe care o părăsim la douăzeci de ani, nu ne părăsește niciodată. Iubesc Bordeaux-ul ca pe mine însumi ; îl urăsc ca pe mine însumi.*"
Se instalează la Paris în casa Marișt ilor, condusă de părintele Plazenet. Aici se pregătește pentru intrarea la *École des Chartes.*

Moare Ferdinand Brunetière.
Se înființează grupul de la abația din Créteil.

1907 Apare studiul filozofic „*L'Évolution créatrice*" *(Evoluția creatoare)* de Henri Bergson.

1907 Părăsește mișcarea *Sillon* pentru a rămîne fidel abatelui Desgranges care s-a separat de Marc Sangnier, conducătorul grupării.

Apare *Art poétique (Arta poetică)*, studiul lui Paul Claudel.
Moare Alfred Jarry.
Moare poetul și romancierul J. K. Huysmans.
Apar *Caietele lui Malte Laurids Brigge* de Rainer-Maria Rilke.

1908 *noiembrie :* E admis la *École des Chartes.*

Apare *La Vie unanime (Viața unanimă)* a lui Jules Romains.

1908—1909 Militează în cercul său restrîns împotriva mișcării monarhiste, condusă de Charles Maurras, *L'Action Française.*

1909 Întîlnire decisivă cu Charles-Francis Caillard, redactorul șef al revistei literare *La Revue du Temps Présent,* care îi cere colaborarea.
Charles-Francis Caillard se oferă să editeze (contra cost = 500 franci) poeziile lui Mauriac.

primăvara : Părăsește studiile istorice pe care le urma la *École des Chartes* pentru a se dedica literaturii.
Publică pe cheltuiala sa volumul de poezii *Les Mains Jointes (Mîinile împreunate).*
Începe să scrie romanul *L'Enfant chargé de chaînes (Copilul împovărat de lanțuri).*

Se fondează revista *Le Nouvelle Revue française.*
Apare *Manifestul Futurismului* redactat de Marinetti.

1910 ianuarie : La cererea lui Maurice Barrès, Mauriac îi trimite volumul său — *Mains Jointes.*
Maurice Barrès îi trimite lui Mauriac o scrisoare care începe astfel : „*Domnule, sînteți un mare poet...*".

21 martie : Maurice Barrès publică în *Echo de Paris* un articol elogios despre *Mains Jointes* volumul lui Mauriac.
Mauriac face cronica poeziei în *Revue du Temps Présent.*

Cu prietenii săi — Robert Vallery-Radot, Eusèbe şi Philippe de Brémond d'Ars, Pierre şi François Hepp, François le Grix — fondează revista de literatură catolică *Les Cahiers.*
Petrece vacanţa la familia Vallery-Radot, în comuna Avallon, de unde împreună cu François Le Grix face o excursie în Italia trecînd prin Amphion, reşedinţa contesei Anna de Noailles. Frecventează salonul doamnei Alphonse Daudet unde îi cunoaşte pe Lucien Daudet, Jean Cocteau şi Marcel Proust.

Apare manifestul pictorilor futurişti.
Paul Claudel publică *Cinq grandes Odes (Cinci mari ode).*

1911 *„În acest an muncesc puţin. Am o nereuşită aventură sentimentală"* *(Nouveaux Mémoires intérieurs).*
vara : Face o călătorie, pe jos, în Ţara bascilor, împreună cu André Lafon ; pelerinaj la Orthez unde sînt primiţi de Francis Jammes.
Apare volumul de poezii *L'Adieu à l'Adolescence (Adio adolescenţei).*

1912 La Tresne, lîngă Bordeaux, o prietenă, Jeanne Alleman, îi face cunoştinţă cu Jeanne Lafon, fiica unui inspector de finanţe.

Thomas Mann publică *Moartea la Veneţia.*

1913 *3 iunie :* Se căsătoreşte cu Jeanne Lafon, la Talence.
Publică romanul *L'Enfant chargé de chaînes (Copilul împovărat de lanţuri).*

Charles Péguy publică *Ève (Eva).*

Apare *Du côté de chez Swann*, primul volum din ciclul *À la Recherche du Temps perdu (În căutarea timpului pierdut)* de Marcel Proust.
Guillaume Apollinaire publică *Alcools*.

1914 *aprilie :* Se naşte Claude, primul fiu al lui François Mauriac.
Publică romanul *La Robe prétexte (Toga praetexta)*.
Izbucneşte războiul mondial. Mauriac e reformat. *„Am făcut ce-am putut, mai nimic" (Noi memorii interioare)*.

3 august : Franţa declară război Germaniei.
septembrie : Trupele germane sînt înfrînte în bătălia de pe Marna.
Bordeaux devine temporar capitala ţării prin refugiul administraţiei centrale pariziene.
Moare Charles Péguy.
Moare Charles-Francis Caillard, prietenul şi editorul lui François Mauriac.
André Gide publică *Les Caves du Vatican (Pivniţele Vaticanului)*. *„Lafcadio poate, fără îndoială, să facă rău, poate însă să facă şi bine, căci orice otravă vindecă sau ucide după doza în care e administrată şi după conştiinţa celui care o primeşte"* (François Mauriac).

1915 Se angajează împreună cu Jean Cocteau şi alţii în formaţiile Frontului Crucii Roşii *(Front du Croix-Rouge)* conduse de Étienne de Beaumont. În formaţiile de Cruce Roşie *„am rătăcit de la Chalons la Toul şi prin regiunea Verdun, fără să slujesc la ceva ori cuiva, ca cea mai inutilizabilă dintre fiinţe" (Noi memorii interioare)*. Obţine să fie trimis la Salonic.

Moare Rémy de Gourmont.

1916 12 iulie: Mauriac notează în *Jurnal*: *„Sînt foarte diferit de omul pe care-l concepe Pascal şi toată nefericirea mea derivă din faptul de a fi obligat să ies din odaia mea"*.
Debarcat la Salonic de pe vasul *La Bretagne*, se îmbolnăveşte de malarie şi e internat în spitalul din vila Alatini.

Au loc marile bătălii (victorioase pentru Franţa şi aliaţii ei) de la Vérdun şi de pe Somme.
Convertirea lui Henri Ghéon.
Moare Émile Verhaeren.
Apare lucrarea lui Sigmund Freud *Introducere la psihanaliză*.
1917 Apare *La Jeune Parque (Tînăra Parcă)* de Paul Valéry.

1918 Repatriat pe vasul André-Leon.
Duce o viaţă retrasă. Perioadă de reculegere. *„A fi uitat în acest ungher retras. A nu fi legat de lume decît prin opere. Sînt sigur că voi atinge lumea din fundul singurătăţii mele"* (*Jurnalul unui om de treizeci de ani*).

1919 Moare socrul lui Mauriac. *„Oricît de rău ne-ar fi făcut, lui îi datoresc* Genitrix *şi* Cuibul de vipere *pe care nu le-aş fi putut imagina în unele amănunte ale lor dacă nu l-aş fi cunoscut"* (*Noi memorii interioare*).

iunie: Grav bolnav, e trimis la Argelès.

André Gide publică *La Symphonie Pastorale (Simfonia pastorală)*.

1920 Publică romanul *La Chair et le Sang (Carnea şi Sîngele)*.

Apare volumul *Petits Essais de Psychologie Religieuse (Mici eseuri de psihologie religioasă).*

Paul Valéry publică *Le Cimetière marin (Cimitirul marin).*
Georges Duhamel publică *La Confesion de minuit (Spovedanie la miezul nopții).*

1921 Publică romanul *Préséances (Întîietăți).*

Ia ființă Partidul Comunist Francez.
Pirandello scrie *Sei personnagi in cerca d'autore (Șase personaje în căutarea unui autor).*
Apare *Sonetele către Orfeu* și *Elegiile duineze* de Rainer-Maria Rilke.

1922 *La Nouvelle Revue Française* publică romanul *Le Fleuve de Feu (Fluviul de foc), „spre marea mea bucurie"* scrie Mauriac, *căci de fapt* La Nouvelle Revue Française *era revista care conta pentru mine, împreună cu aprobarea lui Jacques Rivière, Ramon Fernandez și, mai ales, André Gide (Noi memorii interioare).*
Publică romanul *Le Baiser au Lépreux (Sărutul dat leprosului)* care se bucură de un deosebit succes. *„Pentru întîia oară am rupt cercul strîmt al celor 3 000 exemplare și am atins marele public" (Noi memorii interioare).*

vara: Se instalează împreună cu soția, cei trei copii și Catherine Bechler într-un hotel din Beaulieu *„unde* — va spune el — *plăteam 100 de franci pe zi, pentru toată această mică lume" (Noi memorii interioare).*
Frecventează, prin intermediul familiei prietene Gautier-Vignal, lumea mondenă de pe Coasta de Azur și face cunoștință cu Raymonde Hendebert.

Roger Martin du Gard începe publicarea ciclului de romane *Les Thibault (Familia Thibault).*
Apare volumul de versuri *Charmes (Farmece)* al lui Paul Valéry.
Apare *Ulysses* de James Joyce.
Apare *The Waste Land (Paragina)* de T. S. Eliot.

1923 Publică romanul *Génitrix.*
Publică romanul *Le Fleuve de Feu (Fluviul de foc).*

Apare volumul *Dostoievski* de André Gide, conținînd studii și articole.
Raymond Radiguet publică romanul *Le diable au corps (Neastîmpăr).*
Moare Raymond Radiguet.

1924 Publică romanul *Le Mal (Răul).*
Apare volumul de critică *La Vie et la Mort d'un poète (Viața și moartea unui poet)*, apologie a prietenului său André Lafon.
Apare primul manifest al suprarealismului. *„Repulsia mea cu privire la tot ce e oniric în literatură m-a făcut să înaintez împotriva curentului suprarealist" (Mauriac, Noi memorii interioare).*

Apare (postum) *Le bal du comte d'Orgel (Bal la contele d'Orgel)* de Raymond Radiguet.

1925 Apare volumul de poezii *Orages (Furtuni).*
Publică romanul *Le Désert de l'Amour (Deșertul dragostei).*
Primește *Marele Premiu al romanului* oferit de Academia Franceză pentru romanul *Le Désert de l'Amour.*
Moare Rainer-Maria Rilke.

Apare (postum) *Der Prozess (Procesul)* al lui Kafka.
Apare *Mrs. Dalloway* de Virginia Woolf.

1926 Apare eseul *Le Jeune homme (Tînărul)*.
Apare volumul *Bordeaux*, evocare a oraşului copilăriei şi adolescenţei lui Mauriac.
Apare volumul *La Province (Provincia)*.

Apare romanul lui André Gide *Les Faux Monnayeurs (Falsificatorii de bani)*.
D. H. Lawrence publică *The Plumed Serpent (Şarpele cu pene)*.
Apare (postum) *Das Schloss (Castelul)* de Kafka.

1927 Publică romanul *Thérèse Desqueyroux*.

1928 Publică romanul *Destins (Destine)*.
Apare volumul *La vie de Jean Racine (Viaţa lui Jean Racine)*.

Gabriel Marcel publică *Journal métaphysique (Jurnalul metafizic)*.
Aldous Huxley publică *Point Counter Point (Punct contrapunct)*.

1929 Publică volumul de nuvele *Trois Récits (Trei povestiri)*.
Apare volumul *Dieu et Mammon (Dumnezeu şi Mamona)*.

Apare *Farewell to Arms (Adio, arme)* de E. Hemingway.

1930 Mauriac trece printr-o gravă criză religioasă.
Publică romanul *Ce qui était perdu (Ceea ce s-a pierdut)*.

Apare al doilea manifest al suprarealismului.

1931 Apare studiul *Blaise Pascal et sa soeur Jacqueline (Blaise Pascal şi sora sa Jacqueline).*
Apare *Le Jeudi Saint (Joia sfîntă).*
Apare volumul *Souffrances et Bonheur du Chrétien (Suferinţele şi fericirea creştinului).*

1932 Publică romanul *Le Noeud de Vipères (Cuibul de vipere).*
Apare volumul *Commencements d'une Vie (Începuturile unei vieţi).*
Mauriac este ales preşedinte al *Societăţii Scriitorilor (Société des Gens de Lettres).*
Suferă o gravă operaţie.
Apare studiul filozofic *Les deux sources de la morale et de la religion (Cele două izvoare ale moralei şi religiei)* de Henri Bergson.

Aldous Huxley publică *Brave New World (O, mîndră lume nouă).*
William Faulkner publică *Light in August (Lumină de august).*

1933 Publică romanul *Le Mystère Frontenac (Misterul Frontenac).*
Este ales membru al Academiei Franceze, deşi — afirma el —: *„sînt autorul cel mai puţin academic, după cum o arată opoziţiile şi suspiciunile pe care le trezeam în acest mediu şi pe care le mai trezesc încă" (Noi memorii interioare).*
Apare *Discours de réception à l'Académie française (Discurs de recepţie la Academia franceză).*
Apare *Le Romancier et ses personnages (Romancierul şi personajele sale).*
Apare *Pélerins de Lourdes (Pelerinii din Lourdes).*

Apare studiul lui Charles du Bos, *François Mauriac et le problème du romancier catholique (François Mauriac şi problema romancierului catolic).*

1934 Apare *Journal I.*

Henry de Monthérlant publică *Les Célibataires (Celibatarii).*

1935 La Roma în calitate de corespondent de presă, cu ocazia întrevederii Laval-Mussolini. *„Nu puneam la îndoială faptul că destinul nostru se hotăra în acele zile şi că Laval era pe cale să arunce o carte fatală de vreme ce îi livra lui Mussolini o Abisinie care făcea parte din Societatea Naţiunilor" (Noi memorii interioare).*
Publică romanul *La Fin de la Nuit (Sfîrşitul nopţii).*

1936 *„Cu începere din 1936 iau atitudine pe faţă, împotriva lui Franco" (Noi memorii interioare).*
Devine preşedintele asociaţiei antifasciste *Amicii bascilor.*
Apare *Vie de Jésus (Viaţa lui Isus).*
Publică romanul *Les Anges noirs (Îngerii negri).*

Aldous Huxley publică *Eyeless in Gaza (Orbul în Gaza).*
Apare romanul lui Bernanos *Journal d'un curé de campagne (Jurnalul unui preot de ţară).*

1936—1937 Colaborează la revistele stîngii catolice *Sept* şi *Temps présent. „Scopul meu, ca şi al lui Maritain ori Bernanos, era de a salva Biserica dintr-o compromitere imorală". (Noi memorii interioare).*

1937 Prezidează un centru de primire și ajutorare a refugiaților din Austria ocupată de naziști. Apare *Jurnal II.*

Picasso pictează Guernica.

1938 Publică volumul de nuvele *Les Plongées (Scufundătorii).*
Se prezintă cu un deosebit succes la *Comédie Française,* piesa lui Mauriac *Asmodée. „Am crezut că voi renaște și voi da pe scenă măsura mea deplină (Noi memorii interioare).*

Claude Mauriac (fiul lui François) publică *Introduction à une métaphysique de l'enfer (Introducere la o metafizică a infernului).*
Moare Francis Jammes.
Georges Bernanos publică *Les Grand Cimetières sous la lune (Marile cimitire sub lună).*

1939 Publică romanul *Les chemins de la Mer (Drumurile mării).*
Apare *Les Maisons fugitives (Casele fugitive).*

1 septembrie : Germania atacînd Polonia, izbucnește al doilea război mondial.
3 *septembrie :* Franța și Anglia declară război Germaniei.
Moare poetul O. V. de L. Milosz.
Jean-Paul Sartre publică articolul *Monsieur François Mauriac et la liberté (Domnul François Mauriac și libertatea).*

1940—1941 Diverse manifestări antifasciste pentru care e neîncetat atacat în presa colaboraționistă. *„Din prima zi și de îndată ce am făcut cunoștința cu spiritul de la Vichy, l-am urît, iar cola-*

boratorii (naziştilor n.n.) *m-au răsplătit pentru asta, cu vîrf şi îndesat" (Noi memorii interioare).*

1940 Apare volumul de versuri *Le Sang d' Athys (Sîngele lui Athys).*
Apare *Jurnal III.*

22 iunie : Franţa capitulează în faţa Germaniei hitleriste.
Moare James Joyce.

1941 Scrie textul antifascist *Le Cahier Noir (Caietul negru)*
Publică romanul *La Pharisienne (Femeia farisee)*
„Din 1941, data la care am publicat La Pharisienne *pînă la* Sagouin *şi* L'Agneau, *nu e o artă care decade ci o operă care durează ; o operă care durează e o operă care se supravieţuieşte pe sine. Mai bine să moară" (Noi memorii interioare).*

Moare filozoful Henri Bergson.
1942 Albert Camus publică *Le Mythe de Sisyphe (Mitul lui Sisif)* şi *L'Étranger (Străinul).*

1943 Apare, sub pseudonimul Forez, scrierea antinazistă *Le Cahier Noir (Caietul negru)* la editura clandestină *Éditions de Minuit.*

1944 Începe să publice seria editorialelor sale la ziarul *Le Figaro.*

iunie : Forţele aliate anglo-americane debarcă în Normandia.
august : Insurecţia naţională şi eliberarea Parisului.

1945 Începe o vie activitate publicistică. *„După Eliberare, viaţa mea a devenit publică... Fără să fi*

vrut şi fără să o fi căutat, politica... e cea care m-a menţinut la suprafaţa actualităţii" (Noi memorii interioare).

Apare *Le Baillon dénoué (Căluşul scos).*

Apare *Sainte Marguerite de Cortone (Sfînta Margareta de Cortona).*

Apare *La Rencontre avec Barrès (Întîlnirea cu Barrès).*

Se joacă şi se publică piesa de teatru *Les Mal Aimés (Cei neiubiţi).*

Moare Paul Valéry.

1946 Apare *Du côté de chez Proust.*

Apare ediţia nouă, revăzută, într-un singur volum, din *Journal.*

1947 Apare *Réponse à Paul Claudel à l'Académie Française (Răspuns lui Paul Claudel la Academia Franceză).*

Albert Camus publică *La Peste (Ciuma).*

Apare romanul lui Bernanos *Monsieur Quine (Domnul Quine).*

1948 Publică piesa de teatru *Passage du Malin (Trecerea vicleanului).*

Moare Georges Bernanos.

1949 Apare *Mes grands hommes (Oamenii mei mari).*

Claude Mauriac publică studiul său despre *André Breton.*

1950 Apare *Journal V.*

1951 Publică romanul *Le Sagouin (Saguinul).*

Apare *La pierre d'achappement (Piatra de poticnire).*

Moare André Gide.

1952 I se înmînează, la Stockholm, premiul Nobel. *„În ciuda consacrării prin premiul Nobel... sînt din punct de vedere literar, supraviețuitorul unei epoci revolute" (Noi memorii interioare).* Sosind la Stockholm pentru primirea premiului Nobel, află de la reprezentantul Ambasadei franceze despre evenimentele sîngeroase din Casablanca.
Întorcîndu-se la Paris, înființează împreună cu Robert Barrat și alții asociația France-Maghreb la care se afiliază studenții marocani aflați la Paris.
Colaborează la organizarea revistei *Table Ronde* împreună cu Albert Camus și Thierry-Maulnier, Publică romanul *Galigai.*
Apare *Lettres ouvertes (Scrisori deschise).*

1953 *mai*: Pelerinaj la Chartres împreună cu studenții marocani și algerieni.
15 august: Primit la Președinția Consiliului de Miniștri în problema marocană.
Apare *Écrits intimes (Scrieri intime).*

Apare monografia lui Jacques Robichon: *François Mauriac.*

1954 Începe să-și publice articolele săptămînale privind actualitatea politică în revista *Express.*
Publică romanul *L'Agneau (Mielul).*
Apar *Paroles catholiques (Cuvinte catolice).*

1954—1955 Intensă activitate politică, îndeosebi în timpul guvernului Mendès-France.

1955 Publică scenariul *Pain Vivant (Pîinea vie).*

Moare Thomas Mann.

1956 Aldous Huxley publică *Heaven and Hell (Rai și iad).*
1957 Claude Mauriac publică romanul *Toutes les femmes sont fatales (Toate femeile sînt fatale).*
1958 13 mai : Generalul De Gaulle președinte.

1958 Mauriac primește din mîinile generalului De Gaulle Marea Cruce a Legiunii de Onoare.
Apare *Le Fils de l'Homme (Fiul Omului).*
Apare *Bloc-notes.*

Claude Mauriac publică volumul de eseuri *L'Alittérature contemporaine (Aliteratura contemporană).*

1959 Apare *Mémoires intérieures (Memorii interioare).*

1960 Moare poetul Paul Fort.

1961 Întrerupe publicarea cronicii săptămînale la *Express* în urma unui conflict cu directorul revistei.
Apare *Bloc-notes II.*

1962 Apare *Ce que je crois (Ceea ce cred).*

1964 Se ecranizează romanul *Thérèse Desqueyroux.*

1965 27 iulie : Termină volumul al doilea al *Memorilor interioare* la Vémars în Seine-et-Oise.
Apare volumul *Nouveaux Mémoires intérieurs (Noi memorii interioare).*
François Mauriac e sărbătorit la împlinirea vîrstei de 80 de ani de către Academia Franceză, orașul Bordeaux și *La Société des Gens de Lettre (Societatea oamenilor de litere).*

1969 Publică romanul *Un adolescent de altădată.*

N.B.

Genitrix

Fratelui meu
doctorul Pierre Mauriac
Profesor agregat la facultatea de medicină din Bordeaux
Îi încredinţez aceşti bolnavi ca mărturie
a caldei mele admiraţii.

F. M.

— Doarme.

— Se prefăce. Haidem.

Așa șușoteau la căpătîiul Mathildei Cazenave bărbatul și soacra ei, în timp ce ea urmărea printre gene umbrele lor uriașe împreunîndu-se pe pereți.

Mergînd în vîrfurile pantofilor care scîrțîiau, cei doi ieșiră pe ușă. Mathilde le auzi pașii pe scara sonoră ; apoi vocile lor, una ascuțită, alta răgușită, răsunară pe coridorul lung de la parter. Acum traversau grăbiți vestibulul pustiu și rece, care despărțea pavilionul Mathildei de cel în care mama și fiul ocupau două camere alăturate. Departe, se închise o ușă. Tînăra femeie oftă ușurată și deschise ochii. Deasupra ei, o suliță de lemn susținea draperia din americă albă ce încadra patul din lemn de mahon. Veioza lumina cîteva bucheţele albastre pe perete și un pahar verde cu dungi aurii, de pe măsuța cu picior, pe care manevra unei locomotive din gara apropiată îl făcea să vibreze.

Manevra încetă și Mathilde auzi murmurul nopții de sfîrșit de primăvară (era ca și cum trenul s-ar fi oprit brusc în cîmpia pustie, iar călătorul ascultă cîntecul greierilor dintr-un lan necunoscut). Expresul

de douăzeci și două trecu, și clădirea veche tresări toată : podelele tremurară, o ușă se deschise undeva în podul casei sau în vreo odaie nelocuită. Apoi trenul hurui pe podul de fier de peste fluviul Garone. Mathilde își aținti urechea, încercînd să urmărească cît mai îndelung posibil acest huruit, repede acoperit de un foșnet de crengi.

Ațipi, dar se trezi îndată. Iarăși i se clătina patul ; casa nu, doar patul. Și totuși nici un tren nu trecea prin gara adormită. Abia după cîteva secunde Mathilde își dădu seama că febra îi scutura trupul și patul. Îi clănțăneau dinții, cu toate că trupul îi era fierbinte. Nu izbuti să ia termometrul de pe măsuța de la căpătîi.

Apoi frigurile o lăsară, dar un foc interior creștea ca o lavă : ardea. Vîntul nopții umfla perdelele, umplînd camera cu miros de iasomie și de fum de cărbune. Mathilde își aminti că alaltăieri seară, în timp ce era inundată de sîngele pierdut din pricina avortului, se speriase simțind mîinile iuți și grijulii ale moașei umblîndu-i pe trup.

— Trebuie să am peste 40 de grade... N-au vrut să lase pe nimeni să mă vegheze...

Ochii larg deschiși fixară aureola pîlpîitoare de pe tavan. Își cuprinse sînii tineri cu amîndouă mîinile. Strigă cu glas tare :

— Marie ! Marie din Lados ! Marie !

Dar cum putea s-o audă slujnica Marie (căreia i se spunea din Lados, pentru că se născuse în tîrgul Lados) și care dormea într-un cotlon sub scară ? Și cine era namila aceea neagră din fața ferestrei, animalul acela tolănit, parcă, cu burta plină, — sau poate la pîndă ? Mathilde deslușì platforma ridicată de soacră-sa, cu ani în urmă, în fiecare cameră, pentru a putea urmări mai comod plecările și sosirile fiului : fie cînd se ducea spre Nord să facă „încon-

jurul proprietății", fie cînd o lua pe aleea dinspre Sud, sau cînd îl aștepta să se întoarcă pe poarta dinspre Răsărit. Cînd era logodită, Mathilde a văzut-o pe această femeie uriașă urcîndu-se pe una din estrade, cea din salonul mic, bătînd din picior și țipînd mînioasă :

— N-o să te măriți cu fiul meu! N-o să fie al tău niciodată !

Acum lava trupului său se răcea. Răpusă de oboseală, total epuizată, nu izbuti să facă nici o mișcare — nici măcar să-și desprindă cu mîna cămașa udă de transpirație și lipită de corp. Auzi scîrțîitul ușii de la intrare. Era ora cînd doamna Cazenave și fiul ei, înarmați cu cîte un felinar, traversau grădina spre ascunzișul secret, construit lîngă casa unui țăran și ale cărui chei le aveau în păstrare. Mathilde își imagina scena zilnică : se așteptau unul pe celălalt, și cum intrau pe ușa pe care era desenată o inimă, nu se mai opreau din sporovăit. Din nou o cuprindea frigul. Dinții îi clănțăneau. Patul i se zgîlțîia. Întinse mîna spre cordonul soneriei — sistem vechi și ieșit din uz. Trase. Auzi șnurul de sfoară frecîndu-se de cornișă. Dar nici un clinchet nu răsună în casa cufundată în beznă. Mathilde reîncepu să ardă. Sub treptele intrării cîinele mîrîi, apoi lătră cu furie după cineva care mergea pe poteca dintre grădină și gară. Își spuse : „Pînă mai ieri, ce frică mi-ar fi fost !" În această casă imensă, tresărind la fiecare mișcare, și ale cărei uși cu geamuri nu erau nici măcar ocrotite de obloane, Mathilde petrecuse nopți pline de groază. De cîte ori nu se ridicase ea din pat, strigînd : „Cine-i acolo ?". Acum însă frica îi dispăruse, ca și cum dogoarea jarului o ferea de toate relele din lume. Cîinele mîrîia într-una, cu toate că zgomotul pașilor încetase. Mathilde auzi glasul Mariei din Lados : „Ce-i cu tine, Péliou ?" ; auzi de

asemenea cum se gudura Péliou lovind cu coada cimentul peronului, în timp ce Marie îl domolea vorbindu-i în dialect : „Hai, taci o dată !"

Dogoreala se retrăgea iarăşi din acest trup istovit. Oboseala imensă se transforma în destindere. Avea impresia că lîncezeşte, cu mîinile şi picioarele întinse, pe nisipul de pe plaja mării. Nu se gîndea să se roage.

II

Departe de această încăpere, dincolo de vestibul, în salonaşul de lîngă bucătărie, cu toate că era luna iunie, mama şi fiul priveau pîlpîitul unui butuc arzînd în cămin. Ea ţinea în poală un ciorap pe jumătate împletit, şi se scărpina în cap cu o andrea lunguiaţă ce-i despărţea în şuviţe părul vopsit lăsînd să se întrevadă albeaţa craniului. El se întrerupsese din decupatul maximelor lui Epictet pe care le tăia cu foarfecele mamei dintr-o ediţie populară. Acest fost elev de la „Centrale“ [1] se hotărîse să alcătuiască o carte care să cuprindă esenţa înţelepciunilor învăţate de la începutul omenirii, relevînd cu precizie matematică secretul vieţii şi al morţii. În acest scop el extrăgea cu grijă tot felul de aforisme şi, ca în copilărie, nimic nu-l liniştea mai mult ca această îndeletnicire a decupajului. Dar astă-seară, atît mama cît şi fiul nu se puteau desprinde de propriile lor gînduri. Dintr-o dată Fernand Cazenave se înălţă pe picioarele sale lungi şi zise :

— Mi se pare că strigă cineva.

---

[1] *École Centrale (Şcoala Centrală)* — institut renumit de studii universitare pentru inginerie, fondat în 1828 la Paris.

Şi-şi tîrşi papucii pînă la uşă. Dar maică-sa îl opri iute :

— Sper că nu vrei să treci iar prin vestibul ? Astă-seară ai tuşit de trei ori.

— N-are pe nimeni lîngă ea.

Dar ce credea el că i se putea întîmpla Mathildei ? De ce atîta nelinişte, pentru un simplu „accident" ? El o apucă pe bătrînă de braţ, rugînd-o să asculte şi ea. Nici un zgomot nu răsuna în noapte, afară de şuierul unei locomotive şi de trilul unei privighetori ; nimic în afara aceleiaşi uşoare trosniri a casei, din pricina manevrelor din gară. Dar pînă la primul tren din zori nu se va mai clătina. Şi totuşi, cîte o dată, peste orariul oficial, trec mărfare lungi zguduind pămîntul ; atunci toţi membrii familiei Cazenave se trezesc brusc din somn, aprind lumînarea şi se uită la ceas. Ei se reaşezară ; şi ca să-i sustragă atenţia, Félicité îi spuse fiului :

— Îţi aminteşti ? Voiai să decupezi o maximă citită astă-noapte.

El îşi aminti. Era din Spinozza : ceva care suna cam aşa : „Înţelepciunea este o meditaţie asupra vieţii şi nu asupra morţii".

— Frumoasă, nu ?

Suferea de inimă, şi maximele culese erau în legătură cu spaima morţii. Instinctul îl mîna de asemenea spre cele înţelese fără mare bătaie de cap, obişnuit fiind mai mult cu cifrele decît cu ideile. Se plimba de la un capăt la altul al încăperii tapisată cu hîrtie verde, unde se aflau hărţi în relief. Divanul şi fotoliile îmbrăcate în piele neagră, semănau cu mobilierul unei săli de aşteptare. De o parte şi de alta a ferestrelor spînzurau două fîşii lungi de stofă mov. Lampa de pe birou lumina un registru de socoteli rămas deschis, un taler mic pentru peniţe, un magnet şi o bucăţică de ceară înnegrită. Domnul

Thiers surîdea din cristalul unui presspapier. Cînd reveni din fundul camerei, Fernand văzu pe fața pămîntie și buhăită a doamnei Cazenave schițarea unui rîs ascuns. O întrebă din ochi. Ea zise :

— Nici măcar n-a fost băiat.

El o contrazise, spunîndu-i că Mathilde n-avea nici o vină. Dar bătrîna dădea din cap și, fără să-și ridice ochii de pe împletitură, se lăuda că ea-și dăduse seama chiar din prima clipă „de ce era în stare dăscălița asta".

Fernand, care se așezase din nou pe scaunul de lîngă măsuța cu picior, unde, printre cărțile de cugetări ciopîrțite, lucea foarfecele de tăiat — îndrăzni :

— Oare ce fel de femeie ți-ar fi plăcut ție ?

Bătrîna furibundă izbucni sarcastic :

— În orice caz, nu asta !

Își dăduse seama cu cine are de-a face chiar de a doua zi, cînd prostănaca flecară a avut neobrăzarea să-i taie vorba cu „asta mi-ai mai spus-o" în timp ce ea-i povestea despre examenele lui Fernand, despre singura lui nereușită de la „Centrale", și despre acea problemă pe care n-a știut s-o dezlege — în sfîrșit, despre ce frumos s-a comportat el în seara aceea cînd, ca să arate ce caracter are, și-a pus fracul și s-a dus la Operă să asculte *Hughenoții.*

— Și toate celelalte despre care nu vreau să mai vorbesc !

Ah ! neisprăvita, ce repede a reușit să se facă nesuferită ! N-au trecut nici două luni și fiul adorat s-a întors să doarmă în pătuțul de licean, alături de odaia mamei. Iar intrusa rămăsese mereu aproape singură-cuc în cealaltă parte a casei. De aci înainte i s-a dat mai puțină atenție decît Mariei din Lados pînă în ziua cînd a izbutit să imite femeile acelea de pe timpul Teroarei care scăpau de eșafod în ultima clipă anunțînd că sînt însărcinate. La început,

ticăloasa, cîştigase partida. Fernand se uita la ea ca la o sfîntă, şi se umfla în pene la gîndul că o să mai fie, poate, încă un Cazenave pe lume. Ca un mare nobil, Fernand era mîndru de numele lui, fapt care o făcea să turbeze pe Félicité, născută Péloueyre, viţa „cea mai aleasă din landă", şi căreia nu-i plăcea să-şi aducă aminte că în 1850, cînd a intrat în familia Cazenave, bunica bărbatului ei „mai purta încă broboadă pe cap". În timpul celor cinci luni de sarcină n-avea rost să se lupte cu ea. Ah ! bineînţeles, bătrîna lucrase pe dedesubt, căci pînă la urmă duşmanca ar fi fost în stare să nască un băiat viu... Slavă Domnului, moaşa zicea chiar de pe atunci că Mathilde avea o conformaţie proastă şi era predispusă „accidentelor".

— Te cunosc eu, scumpule, nu ţi-ar fi convenit să ai o fetiţă. Te-ai fi întristat privind-o. Ai fi avut aceleaşi necazuri, aceleaşi cheltuieli ca şi pentru un băiat. Şi mai întîi, o doică : Mathilde n-ar fi putut s-o alăpteze. Nu e în stare. Eu m-am pus pe picioare la opt zile după ce te-ai născut tu, şi nu te-am înţărcat decît cînd ai împlinit optsprezece luni ; după aceea am luat-o de la capăt cu bietul frate-tău, Henri.

El se ridică în picioare, îşi sărută mama pe frunte, şi spuse cu glas solemn :

— Eşti cea mai desăvîrşită întruchipare a maternităţii.

Îşi reluă locul şi foarfeca ţăcăni din nou.

— Spune, Fernand, ce-ai fi făcut dacă aveai o fetiţă ?

Bătrîna nu mai contenea, nerăbdătoare în a-şi verifica victoria.

— Îţi poţi închipui cum ar fi arătat o fetiţă care ea ar fi învăţat-o să ne urască ?

Ochii lui bulbucați și rotunzi priviră în gol voind parcă să zărească fantoma mică, gogorița plăpîndă, inventată de maică-sa. Dar, din lipsă de imaginație, n-o văzu.

Nu văzu copila, pe care, exact în clipa aceea, tînăra lui nevastă încerca să și-o închipuie, ca să-și alunge durerea de a muri singură în odaie. Ghemotocul acela însîngerat pe care moașa îl luase cu ea ar fi putut deveni făptura vie a cărei mușcătură Mathilde crezu că o simte pe sîn. Oare ce chip ar fi avut? Bolnava, zguduită de febră, găsi în adîncul sufletului ei un obraz de copil nesemănînd cu nici unul din cîți cunoscuse — un chip nu prea frumos și poate chiar cam plăpînd, avînd în colțul stîng al gurii aceeași aluniță ca și Mathilde. „Aș fi stat pe întuneric lîngă pătuțul ei, pînă ar fi trecut rapidul care ar fi speriat-o de multe ori." Această împărăție, unde ea s-ar fi refugiat împreună cu fetița, n-ar fi fost pe pămînt. Cei ce o urau n-ar fi putut ajunge pînă acolo. Și iată cum capul ei bolnav, spre care năvălea sîngele, nu putea scăpa de o întrebare obsedantă și de nerevolzat, care o tortura: „Oare Dumnezeu știa ce vlăstar ar fi răsărit din această sămînță moartă? Știa oare Dumnezeu cum ar fi arătat acești ochi care nu se deschiseseră? Oare după moarte nu ne întîlnim cu miliardele de ființe dinaintea noastră? Ce destin ar fi avut acest boț de carne, căruia nu i-a fost dat să se dezvolte?..." Aici, însă, gîndul Mathildei se opri. Era clipa cînd valul de căldură scădea, cînd febra părea că nu-i mai scutură trupul năclăit de sudoare. Căzuse într-un leșin adînc, prevestitor de moarte. Era parcă doborîtă la pămînt de o fiară cumplită, ah! dar putînd să se întoarcă dintr-o clipă în alta! Stătea întinsă pe pat, cu fața în sus, și pîn-

dea apropierea tremurului ; îi iscodea semnele. El nu revenea. Privea în adîncul fiinţei ei, aşa cum cercetezi un cer neîndrăznind să crezi că furtuna se îndepărtează. „De-aş trăi ! Vai, de-aş trăi !“ Lacrimi grele şi fierbinţi îi năpădiră obrajii. Îşi împreuna, îşi frîngea mîinile transpirate : „Aminteşte-ţi, Sfîntă Fecioară milostivă, că pînă azi nu ştiu să fi fost cineva care, cerîndu-ţi ocrotire, implorîndu-ţi ajutorul, tu să nu-i fi întins mîna...“ Fusese aruncată pe ţărmul vieţii, auzea iarăşi muzica nocturnă a lunii. Noaptea respira prin frunzele copacilor. Arborii înalţi, scăldaţi de razele lunii, îşi vorbeau în şoaptă, dar nu se trezea nici o pasăre. O boare de vînt, proaspătă şi curată, care izvorîse tocmai din largul oceanului, zburase peste coama pădurilor de pini, trecuse peste bolta joasă a viilor şi impregnîndu-se cu o ultimă mireasmă de flori de tei din grădină, venea, în sfîrşit, să moară pe acest trup delicat şi istovit.

III

Era teribil de slăbită, însă nu se simțea rău. Numai inima îi bătea cam tare, dar n-o durea. Nu, cu siguranță n-o să moară, iar cînd s-o reîntoarce la viață, n-o să-și mai lase dușmanca s-o răpună. De-ar putea rămîne din nou însărcinată! Atunci rivala ar fi silită să depună armele. Dacă reușea s-o îmblînzească pe soacră-sa, pe Fernand l-ar putea ușor stăpîni. Dar, după ce s-a măritat, ea a făcut prostia să creadă că din clipa aceea ar putea să trăiască în voie, fără nici un fel de constrîngere. Și atunci a dat frîu liber înclinării sale spre ironie, înăbușită cu greu tot timpul logodnei. Crezuse în victoria unei lupte care nici nu începuse. Prin gardul viu care despărțea proprietatea familiei Cazenave de grădina familiei Lachassaigne, unde ea a locuit ca învățătoare, nu i-a fost de loc greu, își zise ea, să ațîțe simțurile acestui bărbat timid, în vîrstă de cincizeci de ani. Cu atît mai mult cu cît peștele mare intrase de bună voie în plasa aruncată. Cînd pîndea în dosul crengilor și asista la certurile aprinse dintre mamă și fiu, Mathilde ar fi trebuit să-și dea seama că omul acesta o culeșese ca pe o minge, că nu va fi în mîinile lui decît o armă sortită războielilor zilnice, în care pînă atunci fiul fusese învins întotdeauna de mamă. Astă-seară,

zăcînd zdrobită de oboseală, ea spera că în viitor va şti să-şi stăpînească chicotelile, să-şi îndulcească ironiile care-l înfuriaseră pe Fernand Cazenave, idol obişnuit să fie adorat. Uita însă că viaţa ei lipsită de bucurii o modelase în aşa fel, încît devenise o fiinţă aspră gata să repeadă pe oricine, făcînd din batjocură scut între lume şi ea.

Cînd era copilă şi locuia în casa joasă de pe bulevardul Caudéran — căreia în oraşul Bordeaux i se spunea magherniţă — rîdea pe înfundate împreună cu Jean, fratele mai mic, de tatăl lor, profesor la clasa a treia de liceu, care se oprea din corectatul tezelor, aruncîndu-le priviri mînioase : razele lămpii cu abajur nu luminau decît mîinile lui uscate şi aplecate peste caietele acoperite de scrisul copilăresc, colorînd într-un verzui ciudat această specie împietrită. Încă de pe atunci, Mathilde şi Jean ştiau că mama lor nu murise la Bordeaux, cum li se spusese, ci sub alt cer, lîngă un alt bărbat, Ei rîdeau totuşi, dar nu cu răutate, căci nu-l auziseră niciodată văicărindu-se în faţa lor pe acest om — animal hăituit şi încolţit.

În anul cînd a predat zece lecţii despre „boala lui René“ în faţa fetelor ce urmau cursul R.... normalistul cu barba pieptănată şi îngrijită ca şi stilul său, a obţinut gloria de a fi cucerit inima unei domnişoare Coustous (nepoata armatorului, şi al cărei tată se ruinase din pricina unui grajd de cai de curse). El însă nu s-a priceput s-o ferească de insistenţele agresive ale unui băiat din societatea sa. În situaţia creată, profesorul a dat dovadă de atîta puritate sufletească încît mulţi dintre membrii familiei Coustous, care refuzaseră să participe la căsătorie, îi răspundeau în mod afectat la salut după ce fusese

înşelat. Mai tîrziu, cînd măruntele eforturi cerebrale de zi cu zi i-au măcinat mintea în aşa hal, că nu mai putea corecta singur nici măcar tezele elevilor, Mathilde, pe atunci studentă, îi făcea lucrările, şi tot ea era aceea care în fiecare dimineaţă îl ajuta pe bolnav să urce în tramvaiul din direcţia Croix-Blanche, însoţindu-l pînă în dreptul unei străzi din dosul liceului, ca să nu fie recunoscută de elevele externe. Nemişcată, pe marginea trotuarului, îşi urmărea din ochi tatăl, care, abia ţinîndu-se pe picioare, se îndrepta spre clasa unde îl aştepta poate vacarmul elevilor. În epoca aceea cumplită, ea totuşi mai rîdea cînd vărul Lachassaigne, „salvarea lor", spunea că nu pricepe cum de profesorului nu-i trecea prin cap să-şi dea dimisia, sau cînd doamna Lachassaigne (născută Coustous) zicea că dacă ar fi fost în situaţia lor, ea ar fi ştiut să facă economii, renunţînd la salon şi la servitoare. Mathildei i se părea comică şi slăbiciunea mărturisită a tatălui şi a verilor ei pentru Jean. Toţi admirau chipul lui de înger, părul lui buclat, de culoarea aurului viu, dinţii perlaţi şi rîsul tinerese. În schimb, el ieşea seara, pe furiş, în oraş, sărind pe fereastra din salon. Mathilde stătea de veghe ca să tragă zăvorul uşii de la intrare cînd el s-ar fi întors după miezul nopţii, cu ochii candizi şi obsceni, măriţi de cearcănele oboselii fericite, cu mîinile murdare, cu cămaşa descheiată şi cu muşcătura ultimului sărut pe gîtul lui de feciţă. Îl întîmpina pe acest înger ciufulit al zorilor de ziuă fără nici un reproş, dar cu vorbe seci şi ironice. Pe vremea cînd devenise amantul unei cîntăreţe de şantan, el a amanetat cîteva din umilele obiecte de argint ale familiei ; Mathilde nu l-a pîrît însă nici tatălui, nici verilor Lachassaigne. I s-a părut că totul a fost salvat în clipa cînd fratele le-a scos de la cămătar, punîndu-le la loc în micul bufet, cu o căinţă atît de duioasă, încît deşi nu voia să fie

expansivă, ca s-a aplecat și l-a sărutat pe obrazul drag și angelic — mai puțin fraged de cînd venise luna aprilie și plin de coșuri mărunte. Totuși în primăvara aceea fatală, îngerul își lua zborul în fiecare seară. Și cum nu era fermecat ca să poată trece prin zid, Mathilde trebuia să tragă iar zăvorul de la ușă. Uneori îngerul venea cu ochii împăienjeniți, și nu voia să se culce, agitînd în fundul buzunarului galbenii pe care îi arunca dintr-o dată pe masă, zicînd că or să mai fie și alții cînd n-or să mai fie de loc. Mirosea a fum de țigară, a parfum țipător și a așternut. Cînta: *„Nu, n-ai să știi niciodată o, tu, pe care azi o implor dacă te iubesc sau te urăsc...“* Ea îl ruga să nu-și trezească tatăl. El îi cerea să meargă la bucătărie și să-i aducă resturile cinei. Mathilde nu se dumirea de ce aceste ospățuri de la miezul nopții după o zi de post îi aduceau o ușurare amară. Nu înțelegea adevăratul sens al aluziilor adolescentului: proaspăta lui putreziciune nu o contaminase, cu toate că, lipită de el, îi asculta pălăvrăgelile, pînă la ora răcoroasă a primului tramvai.

În cele din urmă a izbucnit un scandal, repede înăbușit, mulțumită directorului școlii, a familiilor Lachassaigne și Coustous, și despre care Mathilde n-a aflat niciodată; numai că și-a vîrît nasul și poliția, iar ei au trebuit să le rămînă foarte îndatorați membrilor familiei Lachassaigne, care au izbutit să-l trimită pe Jean în Senegal, unde familia Coustous avea birouri de comerț.

Tatăl supraviețui cîteva luni pe jumătate conștient, iar cei din neamul Lachassaigne ziceau că, atît pentru el, cît și pentru ceilalți, cel mai bine era să moară. În ziua morții sale, ei spuneau într-una că asta fusese o eliberare. Doamna Lachassaigne se gîndea că în locul Mathildei ea ar fi avut delicatețea să nu pretindă decorațiuni negre pentru serviciul funebru, în-

trucît, ca întotdeauna, toţi ei trebuiau să le plătească. Le-au plătit totuşi, ba chiar au luat orfana cu ei la proprietatea lor din Langon, unde îşi petreceau anotimpul cald. Mathilde primise dispoziţie să nu o obosească prea mult cu studiul pe fiica lor, o fetiţă slăbănoagă şi „înapoiată mintal". Familia Lachassaigne spunea despre verişoara fără avere că „avea tact şi ştia să se facă nevăzută". Adevărul era că la desert ea părea că se evapora. În timpul mesei chiar, ai fi zis că buclele părului său blond dispăreau ; ochii priveau în gol, iar rochia împrumuta culoarea pereţilor lambrisaţi. Astfel, în prezenţa ei, se discutau problemele cele mai intime, fără ca cei doi soţi să-şi dea seama că pe scaunul din faţa lor stătea o prefăcută ce părea că n-are ochi, dar vedea — nici urechi, dar auzea. Aici Mathilde se putea bucura în taină, „pînă la refuz", de această plăcere de a ironiza, care în casa Cazenave urma să-i aducă pierzania. Nu era atunci decît o fiinţă aspră şi uscată : biet pămînt însetat ! Credea că a fi cinstit însemna să arăţi ca tatăl ei : înşelat, batjocorit, plătit mai prost decît un şofer de taxiuri (profesorul îşi strîngea într-un vas tutunul din mucurile ţigărilor). Era sigură că observase dragostea sub trăsăturile fratelui, îngerul cu aripi mînjite, care se prăbuşea noaptea lîngă poarta coşcovită a maghernitei lor. Şi iat-o judecîndu-i pe membrii familiei Lachassaigne cu o cruzime ascunsă şi înverşunată ! Îşi spunea că, stăpîniţi mai ales de grija mîncării, ei se îngrăşaseră în aşa hal, încît ochii abia li se mai distingeau din grăsime, că bărbatul şi nevasta erau parcă frate şi soră, atît de mult li se asemăna tenul, cu obrajii buhăiţi şi veşnic unsuroşi. Îi compara cu două meduze ale căror tentacule contractibile nu vibrau decît cînd o atingeau pe fiica lor Hortensia „care avea la gît destule perle — scria Mathilde în jurnalul său intim — ca să-şi acopere

urmele scrofulozei". Vai, cît îi dispreţuia, la masă, cînd abia deschideau gura să vorbească, oprindu-se între două cuvinte ca să mai îmbuce ceva. „Nu reluau conversaţia decît după ce terminau de mestecat, ca aceia care nu renunţă niciodată la mîncare pentru discuţii." Le făcuse şi un epitaf: „Mîncară şi agonisiră".

Dar zbenguielile unui alt cuplu din partea cealaltă a gardului de lemn cîinesc îi îndepărtaseră de la distracţia pe seama soţilor Lachassaigne. Gardul acesta mărginea aleea dinspre sud atît de îndrăgită de Fernand Cazenave. Aci se refugia el ca să scape de supravegherea mamei. Aruncînd priviri temătoare în dreapta şi în stînga, fiul în vîrstă de cincizeci de ani trăgea, pe ascuns, dintr-o ţigară, ca un licean. Dacă se întîmpla ca Félicité, care-l pîndise urcată pe una din platformele din faţa ferestrelor, să dea buzna peste el, rareori avea timp să îngroape mucul ţigării într-o tufă de ierburi. Într-o zi, Mathilde l-a văzut devorînd pe furiş un pepene interzis pentru că-i producea fermentaţie intestinală. Fernand a aruncat cojile peste gard lovind-o pe spioană drept în faţă. Ea a învelit într-o hîrtie de ziar cojile trădătoare şi s-a dus la locuinţa familiei Cazenave, avertizînd-o pe Marie din Lados că un hoţ le jefuieşte grădina de zarzavat; apoi s-a pitit iarăşi în spatele gardului viu, de unde a ascultat ecoul furtunii dezlănţuite.

Adesea însă, era rîndul ei să fie spionată. Se prefăcea că nu-l vede pe Cazenave, cu pieptul vînjos ca un tors de zeu acoperit cu muşchi, dînd la o parte ramurile de moşmoli, de aluni şi de lemn cîinesc.

Desigur, nu-şi construia castele în Spania cînd observa cu ce ochi avizi o privea : fetele tinere de pe Valea Garonnei sînt obişnuite cu acest soi de priviri lacome, cu aceste ocheade pofticioase ale bărbaţilor. Domnul Lachassaigne, însă, o tachina cu grosolănie spunîndu-i că Fernand Cazenave îl întreba despre caracterul şi gusturile ei ; voia să ştie dacă maică-sa fusese într-adevăr o Coustous... Cum să nu-şi amintească Mathilde discuţiile de dincolo de gard, din care nu prinsese decît cîteva frînturi (căci mama şi fiul, lipiţi unul de celălalt, ca două fregate hodorogite, se pierdeau pe aleea dinspre sud şi nu reapăreau decît după ce făceau înconjurul grădinii).

I se pare că-i aude vorbind şi astă-seară, în timp ce ea stă cufundată în întuneric, cu trupul atît de sleit de putere, încît n-are nici măcar forţa să întindă braţul spre plapuma de puf. Nu tremură încă ; dar cum să facă să-şi înfrîngă moleşeala mîinilor şi a picioarelor ? Nu cumva s-a sfîrşit cu ea ? Trupul îi e istovit, nu de boală, ci de loviturile primite de la acest bărbat şi de la această femeie bătrînă, pe care acum şi-o imaginează în biroul unde a petrecut atîtea veghi sinistre. „Ea îndreaptă butucul în cămin, dă la o parte fotoliile, aşează micul paravan de metal ca să nu sară scîntei pe covor. Îi spune fiului : «Nu te sărut, vin mai încolo să te învelesc în pat...»“

Mathilde îşi aminteşte cît de puternic îi bătea inima în ziua aceea cînd, stînd pe vine în dosul gardului viu, pîndea dezlănţuirea furtunoasă a glasurilor lor îmbinate. Mama şi fiul apăruseră, în sfîrşit, la capătul aleii. Mai întîi l-a auzit pe el strigînd cu

glas tare. O învinuia pe doamna Cazenave că l-a obligat să refuze oferta făcută de comitetul radical la ultimele alegeri. Nu-i dăduse voie să păstreze nici măcar locul de consilier general... S-au oprit la o depărtare de numai cîţiva metri de locul unde Mathilde stătea la pîndă. Bătrîna zicea :

— M-am gîndit în primul rînd la viaţa ta, înţelegi ? La viaţa ta !

— Asta-i bună ! Chiar ieri am vorbit cu Duluc care m-a asigurat că am o rezistenţă de taur. Mi-a prezis că o să vă înmormîntez pe toţi. Ai vrut să trăiesc... lîngă tine. Asta-i adevărul.

— Tu, şi o rezistenţă de taur ? Duluc ţi-a spus aşa ca să te flateze. Ca şi cînd n-ar şti că după scarlatina pe care ai avut-o la zece ani ai făcut tot felul de complicaţii, care au derutat toţi doctorii ! Şi pe urmă, ai uitat de bronşita cronică din anul cînd ai fost la armată ?... Fără să mai vorbim de tot ceea ce de atunci ţi-ai pricinuit singur.

Încă un tur, şi cînd au reapărut, tînăra fată şi-a dat seama că motivul certei era acum altul :

— Ca să mă ţii strîns lîngă tine, nu m-ai lăsat să mă însor. Ai avut grijă... ai avut grijă să rămîn singur.

— Tu şi însurătoarea ? Ştii că eşti nostim ! Aş vrea să te văd făcînd-o şi pe asta.

— Te rog, nu mă provoca !

Bătrîna ridicase din umeri. Respira greu şi-şi făcea vînt cu batista, ca să-şi răcorească faţa învineţită. Acum Mathilde cunoaşte motivul, ignorat de ea pe atunci, şi pe care se baza siguranţa mamei : adesea, după ce se certau seara, Fernand se urca în trenul de Bordeaux, în mînă cu o valiză aproape goală, ca să se întîlnească cu persoana aceea, căreia doamna Cazenave îi spunea *legătura* lui.

— Știi, nenorocirea e că Fernand are o *legătură* la Bordeaux, pe strada Huguerie. Și apoi adăuga: Dar a dresat-o bine. În privința asta pot să fiu liniștită. N-o să-l ruineze. Niciodată însă „legătura" n-a izbutit să-l rețină pe Fernand mai mult de trei zile: se întorcea acasă tremurînd ca un ogar, pentru că uitase să-și ia flanelele de corp —, mort de somn pentru că nu izbutea niciodată să doarmă cu altcineva în pat —, furios din pricina restaurantelor și a bacșișurilor pe care trebuia să le dea —, în sfîrșit, deșelat, deprimat, pentru că acest gen de exerciții îi solicitau prea mult centrii nervoși.

— Mîine dimineață plec cu trenul de zece.

— Treaba ta, fiule! Drum bun.

Mathilde își amintește și acum tonul cu care el chelălăise această amenințare, și răspunsul mamei prin care i-a fost pecetluită soarta. Căci îndată ce i-a auzit, inima i-a dictat să plece și ea cu trenul de zece.

Degeaba mai încerci să te amăgești. Nu-ți tremură încă trupul — simți doar o răceală care îți închipui că provine, deși nu ești foarte convinsă, din răcoarea nopții și din transpirația înghețată pe mîini și pe picioare. Ți-ai vrut nefericirea. N-ai avut nici un fel de atracție pentru bărbatul acesta tomnatic. Doar un instinct de cîrtiță care te îndemna să încerci să ieși cu tot dinadinsul din existența ta subordonată. Răul cel mai mare al sărăciei este că ne obligă să privim oamenii sub aspectul lor utilitar și să nu ne mai intereseze decît cîștigul pe care l-am avea de pe urma lor. Fiecare ființă, fiecare eveniment constituiau pentru tine tot atîtea semne de întrebare; le întorceai pe toate fețele, ca la un joc de

cărți, sperînd să-ți aducă reușita. Împingeai orice ușă rămasă întredeschisă — ca o prizonieră căreia nu-i mai păsa dacă aceasta dădea într-un cîmp pustiu sau într-o prăpastie. Desigur, n-ai crezut nici o clipă că urzelile tale ar putea să izbutească, cînd, sub pretext că te duci la dentist, în dimineața aceea, ai cumpărat un bilet de clasa a doua pentru Bordeaux, și te-ai instalat pe banca din fața lui Fernand Cazenave...

Mathilde nu mai are dubii: furtuna mortală o zguduie iarăși, o doboară, o străpunge, vrea cu orice preț s-o smulgă din rădăcini, ca pe un arbust plin de sevă. Își amintește că în copilărie, cînd avea febră, clănțănitul dinților o distra. Acum ar trebui să fie fericită. Vai, cum i se clatină patul! Prima dată, parcă nu se mișca atît de tare. Din adîncul acestui ciclon avea senzația stranie a nopții liniștite învăluindu-i trupul chinuit. Și universul acesta adormit și inaccesibil era tulburat de foiala păsărilor trezite de lună. Sufla un vînt slab, unduind ușor coama înaltă a pomilor. Singură! Singură! Unde era tatăl care se așeza pe marginea patului ei de copil bolnav și cu o mînă stîngace îi dădea la o parte părul umed? Stătea la lumina slabă a veiozei, și corecta tezele elevilor pînă tîrziu, cînd sosea ora doctoriei. Morții nu-i ajută să moară pe viii care le-au fost dragi. Ea rosti cu glas tare numele lui Jean, fratele care poate mai trăia. Ar fi trebuit să-l caute cu mai multă insistență, deși el nu răspundea la nici o scrisoare... Unde s-o fi pierdut, oare, acest copil plăpînd? Nu-i mai era frig. O cuprinsese pălălaia unei febre cumplite, și simțea cum flacăra o înfășoară toată, ca pe o tulpină fragedă de pin... Pe o plajă pustie și mistuită de un cer dogoritor vedea un cadavru putrezit, pe care valurile

mării îl acopereau cu spumă ; se retrăgeau și iarăși îl cuprindeau, și cu toate că obrazul acela era stîlcit și de nerecunoscut, ea știa că era al lui Jean, fratele ei. Și totuși, cînd a cuprins-o delirul nu l-a strigat în ajutor decît pe fratele ei. Căci nu iubise pe nimeni și nimeni n-o iubise. Trupul i se zbătea în chinurile morții, fără să le fi știut pe ale dragostei.

Leșinul îmbrățișărilor nu o pregătise pentru eternul neant. Murea fără să-și fi cunoscut propria taină.

IV

O oră mai tîrziu, mama Cazenave aprinse un chibrit, se uită la ceas şi îşi îndreptă urechea să asculte nu răsuflarea nopţii tîrzii şi liniştite, ci respiraţia fiului adorat, dincolo de peretele subţire. După ce-şi făcu un examen de conştiinţă, ea se ridică din pat, îşi băgă picioarele umflate în papuci, îmbrăcă un capot de culoare cafenie şi, ţinînd în mînă o lumînare, ieşi din odaie. Coborî scara ; intră într-un coridor şi străbătu spaţiul gol al vestibulului. Iat-o în tabăra duşmană ; înaintează tiptil pe treptele de lemn ale scării, dar scîndura scîrţîie sub greutatea trupului ei. Se opreşte, ascultă, porneşte din nou. În dreptul uşii stinge lumînarea, acum de prisos, şi trage cu urechea. Zorii cenuşii inundă treptele scării. Nu se aude nici un vaiet, nici un geamăt, afară de un zgomot ciudat şi aproape surd de castaniete. Dinţii clănţănesc în gură, clănţănesc pînă cînd, în sfîrşit, izbucneşte un geamăt... Numai Dumnezeu a putut vedea expresia acestui cap de meduză la pîndă, a cărei rivală trăgea să moară dincolo de uşa din faţă. Pe bătrînă o ispiteşte gîndul să nu intre, să lase lucrurilor mersul lor firesc... Şovăie, se retrage, se răzgîndeşte, pune mîna pe clanţă.

— Cine-i acolo ?

— Eu sînt, fata mea.

Veioza nu mai luminează odaia, dar prin obloane pătrunde o lumină rece. Mathilde vede această figură de coşmar înaintînd spre ea. Dinţii îi clănţănesc, strigă :

— Lasă-mă. N-am nevoie de nimic. Am doar puţină temperatură.

Bătrîna o întreabă dacă nu vrea o chinină.

— Nu, nu vreau nimic, nimic decît să mă odihnesc, să mă întorc cu faţa la perete. Pleacă de aici !

— Cum vrei tu, fiica mea.

A plecat. Şi-a făcut datoria. N-are ce să-şi reproşeze. Facă-se voia Domnului !

Cu un gest de oroare cumplită, Mathilde îşi ridicase în sus amîndouă mîinile, pe care, chiar după dispariţia duşmancei, uimită de culoarea lor violacee, le mai ţinu o clipă în faţa ochilor. Inima îi bătea nebuneşte, ca o pasăre strangulată şi care dă din aripi, din în ce mai repede, din ce în ce mai slab. Încercă să-şi privească mai de aproape unghiile învineţite dar nu şi le mai desluşi... Şi, deşi o cuprinsese spaima, nu crezu în veşnicia acestei nopţi în care simţea că se scufundă : deoarece era singură pe lume. Mathilde nu şi dădea seama că se află pe ţărmul cel mai îndepărtat al vieţii. Dacă ar fi fost iubită, îmbrăţişările celui drag ar fi forţat-o să încerce să se smulgă din strînsoarea neantului. Ea n-avu de cine să se desprindă fiindcă nu fusese legată de nimeni. Nici o voce solemnă nu se-auzi pomenind, la căpătîiul ei, numele unui Tată cumplit poate, şi nici n-o ameninţa nimeni cu îndurarea lui, poate neînduplecată. Nici un chip scăldat în lacrimi şi rămas în viaţă nu-i dădu prilejul să simtă cît de repede aluneca în întunerec. Moartea i-a fost uşoară ca a tuturor celor care nu sînt iubiţi.

— Auzi ce-ţi spune Duluc ?

Balustrada palierului se clătina sub greutatea lui Duluc. Uşa de la odaia mortuară rămăsese întredeschisă. Se auzea cum Marie din Lados îşi sufla nasul. După treizeci de ani de practică medicală, Duluc cunoştea evoluţia cazurilor de infecţie puerperală : nu cumva Cazenave voia să-i dea lecţii de medicină ? Patruzeci şi opt de ore după avort, bolnava nu mai are nevoie să fie vegheată...

— Să presupunem că ar fi vegheat-o cineva... Nu din pricina infecţiei a murit biata femeie. Inima nu i-a mai rezistat. Dacă nu era inima, ar mai fi trăit cel puţin trei zile. Am văzut şi cazuri care au supravieţuit peste o lună. Ţi-aminteşti că atunci cînd ţi-am ascultat nevasta pentru că avea gripă, ţi-am atras atenţia asupra aortei ?

Geamurile mari ale scării murdăreau azurul. Fernand Cazenave îşi smulse braţul de sub strînsoarea maică-si, care o ţinea într-una cu :

— Auzi, dragă, ce-ţi spune Duluc ?

În timp ce el, ca în transă, repeta pentru a treia oară :

— Ar fi trebuit să fie vegheată.

Dădu mîna cu Duluc, fără să i se uite în ochi, apoi se strecură prin spațiul întunecos al ușii întredeschise și o văzu pe Marie din Lados aplecată peste pat. Așezîndu-se la o oarecare distanță, lîngă măsuța cu picior, își dădu seama că ea tocmai termina de împletit pletele părului rămas încă viu.

O manevră de locomotivă făcu să vibreze paharul de apă, și cum, pe palier, doamna Cazenave și Duluc vorbeau cu glas tare, Fernand se concentra străduindu-se să înțeleagă ce-și spuneau. Mai privise el vreodată un om mort? Da, în urmă cu treizeci și șapte de ani, pe tatăl său, în camera de la parter, transformată după aceea în birou. Cît de liniștită era mama lui! Își amintește și acum cuvintele pe care i le-a spus cînd l-a sărutat pe obraji: „De azi înainte începem o viață nouă...“

Ea intră în cameră ținînd în mînă telegramele și-și privi, pe furiș, fiul împietrit. Din grădină se auzeau cîteva glasuri: erau surorile de la azil și mai multe femei. Le îngăduie Fernand să vină s-o vadă pe moartă? El dă din cap în sens negativ. Ea îl ia de braț:

— Hai, dragul meu. Te cunoști doar. Nu trebuie să rămîi aici, o să-ți facă rău.

El își desprinse brațul, fără să-și întoarcă măcar capul. Ea coborî să spună celor veniți să plece, apoi urcă și începu să-l roage iarăși să se ducă să se odihnească, folosind argumentele obișnuite:

— Oboseala ta nu mai are nici un rost acum. Dacă te îmbolnăvești, la ce ne folosește?...

El privește în gol. O întreabă:

— Cît zici că era ceasul cînd ai ascultat la ușă?

Ea îi răspunde că era cam în jur de ora patru.

— I-ai spus doctorului că ai auzit un clănțănit de dinți.

— Adică, după ce m-am gîndit bine, mi-am zis că zgomotul acela putea veni de la un clănțănit de dinți.

— Și de ce nu te-ai mai întors după aceea ?

— Pentru că mi-a răspuns că n-o doare nimic, că are doar temperatură... N-a vrut nici măcar să ia o chinină. Am plecat foarte liniștită.

— Nu atît de liniștită, pentru că la ora șase ai trecut din nou pe la ea...

Ea nu răspunde nimic, tulburată nu de faptul că era interogată ca la tribunal, ci de accentul dureros pe care-l simte în glasul fiului iubit. Se liniștește zicîndu-și : „Are scrupule". Își repetă : „Nu, Fernand nu suferă. Dar cît este de îngrozit !" Dacă Mathilde ar fi fost în viață, n-ar fi putut suporta privirea cu care bătrîna îi învăluia trupul, pentru totdeauna indiferent. Trebuia să coboare să scrie invitațiile pentru înmormîntare, era o chestiune urgentă, și totuși nu se putea hotărî să-i lase singuri. Ce n-ar fi dat să-l poată smulge de lîngă patul moartei ! Și deodată îi fu rușine de ce simțea. Își aminti de o reproducere dintr-un volum ilustrat al lui Michelet : un Papă care, după ce-și dezgroapă predecesorul, îl judecă, îl condamnă, se năpustește cu înverșunare asupra cadavrului mumificat...

O noapte, doar o singură noapte, și pe urmă or s-o bage în sicriu ; mîine acest trup o să zacă într-un înveliș de plumb; iar Fernand n-o să mai vadă decît un triplu cosciug definitiv închis. În sfîrșit, n-o să-i mai poată privi chipul ! Dar cu cîtă ardoare se uită la ea ! Niciodată n-a mai privit el pe cineva atît de

intens şi cu atîta tristeţe. Bătrîna se apropie din nou, îl ia de mînă şi-i porunceşte cu glas rugător :

— Hai, vino !

El o respinge. Ea se îndreaptă spre uşă. Cît de liniştit, cît de destins, cît de fericit şi cît de drăgăstos părea chipul moartei întinsă pe pat !

Ea coboară respirînd greu şi începe să scrie adresele. Departe de moartă, îşi recîştigase sîngele rece. De ce să se mai necăjească ? Nu va fi Fernand de-acum înainte numai al ei ? Marie din Lados vine s-o anunţe pe coniţa că domnul o roagă să nu-l aştepte cu masa de prînz. Zîmbeşte : exagerarea asta o liniştea : moarta n-o să-l mai poată reţine multă vreme. Nu era el omul care să se sinchisească de un cadavru. Dar cea mai mare plăcere a lui era să-şi chinuie mama. Greşise cînd voise să-l îndepărteze cu forţa de lîngă moartă : dacă s-ar fi arătat nepăsătoare, el ar fi renunţat de mult... În cel mai rău caz o să coboare pentru masa de seară.

Ea rămase toată ziua în salonul cu obloanele închise, cu oglinzile acoperite, cu fotoliile învăluite, trebuind să primească femeile îmbrăcate în rochii negre şi care şuşoteau pe sub voaleta trasă peste faţă. Toate lăudară curajul doamnei Cazenave. Şi toate sperară că pe la ora patru or să fie servite cu ceva, măcar cu un biscuit, fie ca să nu zică că şi-au pierdut ziua degeaba, fie pentru că moartea trezise în ele instinctul tradiţiilor milenare, dorinţa confuză a libaţiunilor care liniştesc sufletul mortului. Dar trebuiră să plece fără să ia nimic în gură. După ce îşi petrecu ultima vizitatoare, Félicité o întrebă pe Marie din Lados dacă domnul a coborît. Slujnica răs-

punse că domnul mai era încă sus şi că-i porunci să-i ducă pentru ora şapte un ou făcut ochi în bulion, halatul de casă, papucii şi sticla cu rachiu de Armagnac. Ea a spus-o întotdeauna : conaşul era un Péloueyre, făcea pe răul dar de fapt avea o inimă de aur... Marie din Lados simţi că era cazul să tacă, cu toată că în întunericul din vestibul nu vedea decît vag trupul greoi şi imobil al stăpînei.

— Du-te la bucătărie, toanto !

Îi porunci cu acelaşi glas cu care, în urmă cu patruzeci de ani, bătrînul Péloueyre striga la Marie din Lados cînd ea, tînără pe atunci, cădea frîntă de oboseală pe cîte un scaun : „Ridică-te, leneşo". Nu răbda să vadă servitorii odihnindu-se în faţa lui. Pe vremea aceea, chiar şi cînd mînca, Marie din Lados rămînea în picioare ; înfuleca repede cîte ceva în timp ce-şi servea stăpînii. N-avea dreptul să se aşeze pe scaun decît seara, după cină, şi chiar şi atunci cu condiţia să toarcă. Cearceafurile din cînepă zgrunţuroasă, ţesute de slujnicele moarte, învăluiau acolo sus, trupul ce nu mai suferea.

Doamna Cazenave cină singură, stînd cu urechea la pîndă, convinsă că dintr-o clipă în alta va auzi treptele scării trosnind sub paşii fiului zdrobit de oboseală. După ce termină de mîncat, i se păru că-l aude în sfîrşit venind, şi-şi luă iute un aer nepăsător : dar nu era decît rapidul de la ora opt, sub zguduiturile căruia se deschisese uşa de la pod.

— Mîine seară o să se predea.

Îşi aruncă un şal pe spinare şi coborî în grădină. Vîntul dinspre răsărit aducea mirosul fumului din gară, dar mireasma florilor de tei şi de iasomie era mai puternică decît duhoarea de cărbune. În arborii plini cu păsări se auzi o ultimă zbatere de aripi. Bă-

trîna ridică privirea către obloanele prin care răzbea o dîră de lumină funebră. Spuse în şoaptă: „O să fii odihnit, mîine, scumpule". Cînd trecu pe sub ramurile unei magnolia, o privighetoare zbură speriată. Iar cînd călcă pe iarba uscată şi prăfuită, greierii se opriră din ţîrîit. Îşi imagina fiul dîrdîind de frig, în zori, în faţa cadavrului din ajun. Ce înfăţişare bizară trebuia să aibă el, căruia îi era aşa de frică de moarte!

VI

Într-adevăr, el avea o înfățișare bizară. Înfășurat în halatul de culoare închisă, cu capul sprijinit de spetează jilțului, o privea fix pe Mathilde. Pe măsuța cu picior se afla paharul de Armagnac, din care băuse mai tot timpul. În jurul celor două lumînări aprinse zburau fluturi de noapte lovindu-și umbrele de tavan. La un moment dat el pronunță numele Mathildei cu un glas, pe care maică-sa, dacă l-ar fi auzit, nu l-ar fi recunoscut. Se ridică, se apropie de pat, alungă o muscă, și cercetă cu ochii pierduți frumusețea eternă din fața lui. Își repeta în gînd: „Am fost orb! orb..." Fără să-și dea seama că pentru prima oară vedea cu adevărat acest chip înnobilat de moarte: nu mai rămăsese nimic din înfățișarea avidă, aspră, mereu la pîndă a fetei sărace care face totul din calcul, disprețuiește și-și bate joc de toți; nimic din fiara încolțită și care se apără cu dinții, nimic din fața aceea trudită și hăituită. Poate că dacă ar fi fost fericită și iubită în timpul vieții, Mathilde ar fi avut chipul acesta peste care domnea acum pacea, obrazul acesta calm. „Am fost orb... orb..." Ușor amețit din pricina rachiului băut, Fernand asculta cum din adîncul sufletului său țîșnea durerea. O primea, ca îmbătat, pe această necunoscută. Era în el ca un fluviu în care se topesc sloiurile de

gheață ale unei ierni neobișnuit de lungi. Așteptase vîrsta de cincizeci de ani ca să sufere din pricina altei ființe. Ceea ce majoritatea oamenilor descoperă la vîrsta adolescenței, el afla abia în seara aceasta. O vrajă amară îl lega de cadavrul întins pe pat. Se mai apropie o dată și-i atinse fața cu degetul. Mult timp după ce-l retrase, degetul mai păstră senzația unei răceli nesfîrșite.

Ceva nedefinit dispărea de pe fața aceea — era clipa cumplită cînd începi să spui despre un mort: „Se schimbă..." Fernand ieși și privi în josul scărilor scăldate în întuneric. Trecea același tren pe care-l auzise și Mathilde, în ajun, cînd trăgea să moară. Casa, imobilul acesta uriaș, se cutremura întocmai ca în nopțile în care ea nu putea închide ochii de teamă. Fernand își aminti că-i promisese să pună obloane pline la parter. Se gîndea mereu la asta, alinîndu-se cu ideea că, în timpul cît fusese însărcinată, se purtase mai blînd cu dînsa. Se întoarse în cameră. Oare duhoarea stăruia doar în închipuirea lui, sau emana din cadavrul acela ce se lipise parcă de cearșafuri, și de care acum îi era scîrbă ? Deschise larg fereastra ; dădu persienele la o parte. Nu făcea parte din categoria oamenilor obișnuiți să stea cu ochii la stele în loc să doarmă. Privea mișcarea mută a universului și avea impresia că asistă la un miracol, că încearcă să pătrundă un mister.

Neliniștea care altă dată îl îndemna să decupeze maxime din cărți, devenea și mai apăsătoare. Era o biată ființă vie, stînd în picioare, între fereastră și pat, între un univers mort și un trup mort.

Nemaiavînd curajul să se apropie de cadavru, Fernand rămase lîngă fereastră, sorbind aerul nopții încărcat de miresme. Mirosul ierbii și foșnetele din în-

tuneric îi dădeau senzația unei fericiri pe care ar fi putut-o avea, și care-i va rămîne pentru totdeauna străină. Își strînse pumnii : nu putea accepta dispariția Mathildei. Dacă în clipa aceea maică-sa ar fi intrat pe ușă, el ar fi strigat : „Nu vreau să moară Mathilde !", cu același glas cu care, în copilărie, cînd era bolnav, cerea ca toată lumea să se culce o dată cu el sau cînd, în ziua de naștere, voia să i se deșurubeze unul din călușeii de la bîlci, să mănînce căpșuni în decembrie, sau să se joace cu o pușcă adevărată care să omoare oameni. Amintindu-și de o cugetare decupată, privitoare la nemurirea sufletului, el ridică din umeri : sufletul Mathildei ! puțin îi păsa de sufletul ei ! Or fi oare imbecili care se consolează cu așa ceva ? Ceea ce voia el să aibă viu, era trupul ei. Pe obrazul temător și neîncrezător al Mathildei în viață ar fi vrut el să vadă răsărind fericirea. Acest om altădată incapabil de simțire, fie chiar și în dragostea carnală, înțelegea prea tîrziu că pînă și corpul nostru caută, descoperă plăcerea zăcînd în afara lui, numai cînd se împreună cu carnea altui trup pe care îl facem fericit. Fernand își simți unghiile pe frunte. O vietate nocturnă suspină atît de aproape de casă, încît inima îi zvîcni, și se dădu înapoi, zicîndu-și : „E poate fregassa..." (pasăre misterioasă a landei atrasă nu de casele unde a murit cineva, ci de acelea în care moartea dă tîrcoale). Noaptea era în toi. De-acum și pînă la ora cinci nu va mai trece nici un tren. Nici o adiere nu va mai tulbura atipirea frunzelor. Dinspre pajiști nu venea decît murmurul stins al unui vis vegetal. Fernand se apropie de garderob, dar se îndepărtă îndată, zărindu-și în oglindă chipul înfricoșător — de parcă descompunerea din trupul Mathildei la o depărtare de trei metri, s-ar fi produs și în el. Vietatea nocturnă suspină iarăși atît de aproape, încît ai fi zis că se află în cameră. Poate se lăsase pe coșul casei,

poate că era chiar în sobă ! Fernand privea ușița neagră de fier : zgomotul acela sinistru nu era o zbatere de aripi ? Se trase spre ușă. Era învins. Se întorcea la maică-sa ; căci nu degeaba, în pavilionul celălalt, bătrîna stătea pe pat abținîndu-se să alerge în ajutorul ingratului. Auzise și ea zborul pasării nocturne, și își zicea fericită : „N-o să mai întîrzie mult, îl cunosc eu!"

Cînd Fernand se năpusti pe palier, Marie din Lados cu lampa în mînă, lumina cușca scării. Era îmbrăcată ca în zilele de sărbătoare, legată la cap cu un șal negru de sub care ieșea lobul lunguiet al urechilor ei de femeie bătrînă. S-a gîndit că poate domnului i-o fi somn. El îi smulse lampa din mînă și coborî atît de repede încît, cînd ajunse pe coridor, lumina se stinse. Intră în odaia lui și se dezbrăcă pe dibuite, adormind, în vreme ce mama sufla și ea în lumînare — renunțînd să-l sărute, pentru că dincolo de peretele subțire auzise sforăitul dragului ei. Sus, Marie din Lados nu se rezemase de speteaza jilțului : așezată cu bustul drept, proiecta pe perete o umbră stranie : gura ei știrbă se mișca cu repeziciune. Boabele șiragului de mătănii din poala șorțului păreau să fie din porumb și din oi z.

VII

Cu vălul tras pe față, în ciuda zăpușelii lăsată de dimineață, Félicité Cazenave ieși pe poarta dinspre răsărit și porni pe șoseaua din marginea liniei ferate „Bordeaux-Cette". Mergea cu pieptul scos în afară, cu mîinile pe burtă, cu poalele rochiei măturînd balega de cal și praful de pe drum. După ce făcu cîțiva pași pe șosea, o luă la dreapta spre cimitir. Nu trecu pragul împărăției morților : bătu doar cu degetul arătător în poarta cu geamlîc a paznicului. O voce morocănoasă — vocea unuia care știa că n-o să capete bacșiș — îi răspunse, fără să mai aștepte întrebarea, că domnul Cazenave nu mai trecuse pe acolo de aproape șase zile. Ea plecă respirînd greu, dar cu inima ușurată, atribuindu-și un punct în lupta cu nora moartă. În săptămîna de după înmormîntare (cînd Fernand apăruse cu privirea halucinată, purtînd pe față toate semnele unei dureri ce uluise orășelul), n-a fost dimineață în care el să nu se ducă la mormîntul nevestei, în mînă cu un buchețel de flori, rupte cu stîngăcie, cu tulpina foarte scurtă — așa cum fac copiii. Iată că, în sfîrșit, o lăsa mai moale cu vizitele la cimitir ! Félicité își spuse în gînd : ăsta e începutul. Făcea concesii nevoii de îmbărbătare. Dar în fond, ce istovire ! Femeie de acțiune, armele ei obișnuite se dovedeau fără eficacitate

în lupta cu o fantomă. Nu știa să lupte decît cu oamenii vii. Tactica moartei o deruta : tupilată în inima lui Fernand, îl stăpînea ca pe o fortăreață. Bineînțeles, Félicité prevăzuse dorința de răzbunare a fiului prea iubit, ura lui, ba chiar știa că nevoia lui din totdeauna de a o face să sufere se va manifesta acum și mai puternic. (Cînd era copil lovea cu genunchii în fotoliul maică-si și nu înceta decît în clipa cînd ea îi striga să se astîmpere.) Dar comportarea lui de-acum era total diferită ; indiferența, atitudinea lui nepăsătoare îi încurca jocul, o împiedica să acționeze. Redeschise poarta dinspre răsărit și se simți sfîrșită ; transpirată sub veșmintele de doliu. Simți în nări mirosul tare al merișorilor bătrîni din jurul manejului de scos apa, și unde măgărița Grisette dormea de-a-npicioarele pe drumeagul ei de bălegar. Cu gestul de fiecare zi, Félicité împunse cu vîrful umbrelei pielea bătucită a animalului care zvîrli din copitele de dinapoi, începînd să meargă. „Ce importanță mai are, își zicea ea, dacă se duce să viseze pe cîmp sau la cimitir, de vreme ce gîndul îi e tot la cealaltă !...“ În dimineața aceea, Fernand plecase de acasă, la fel ca în toate diminețile, cu umerii puțin aduși, îmbrăcat cu o haină de alpaca cu miros înțepător, pe cap cu o pălărie de paie veche de trei ani și dată la vopsit. Cînd amiaza îl va aduce înapoi și îl va obliga să se așeze pe scaunul din fața mamei, atunci, mai ales, va părea și mai absorbit. Nu-l mai interesa nimic ; nici una din aluziile care altădată l-ar fi scos din țîțîni nu mai aveau efect asupra lui. La fereastra biroului pe platforma de unde putea pîndi întoarcerea fiului, Félicité se instală ca o bătrînă regină deposedată. Cu împletitura părăsită în poală, ea nu-și mai dezlipea ochii de pe poarta scundă. Expresul de la ora unsprezece o avertiză că Fernand trebuia să apară. Și fiecare sosire a dragului ei era așteptată cu emoția că poate, în sfîrșit, îl va ve-

dea eliberat de vraja moartei. „O să se întoarcă iar la mine, își spunea mereu mama. La cincizeci de ani e greu să te mai schimbi." Era sigură că el nu se schimbase : rămăsese același băiețel dînd din picioare cînd îl alăpta. Nu accepta ideea morții Mathildei ; ea murise, dar el nu voia să fie moartă. Nici chiar moartea nu-i putea stăvili această dorință nebunească. Félicité coborî de pe platformă și, pentru că fiul nu-și făcuse încă apariția, se plimba de colo pînă colo prin cameră spunîndu-și pentru a suta oară : „Să vedem ; să mă gîndesc ; m-am urcat ; am bătut la ușă ; am întrebat-o dacă o doare ceva ; ea mi-a răspuns că n-are nevoie de nimic..." Da, dar cînd te-ai întors în odaia ta, ai luat dicționarul de medicină și ai deschis în dreptul cuvîntului *infecție*...

Cum stătea așa, dusă pe gînduri, rămase surprinsă auzindu-l pe Fernand intrînd în vestibul și întrebînd-o pe Marie din Lados dacă „masa e gata". Cum mai era un sfert de ceas pînă la dejun, fiul ieși în grădină. Félicité îl pîndea ascunsă după perdea. El stătea în picioare în mijlocul aleii. La ce se uita oare ? Mama nu bănuia că se gîndea la camera din strada Huguerie, unde o dată pe lună îl aștepta „legătura" lui. În fața ferestrei, întinse pe o sfoară, atîrnau cîteva prosoape. „Legătura" îl poreclise „bătrînul meu zgîrcit" pentru că, oricît s-ar fi străduit, nu reușea să smulgă de la el nici un ban în plus peste tariful fixat. Acesta era romanul de dragoste al lui Fernand Cazenave. El își îndreptă ochii către fereastra Mathildei : „În orice caz, își zise, cînd a fost însărcinată și-a putut da seama că o iubeam, că-i luam apărarea în fața mamei. Dar ea a crezut că era din cauza copilului..." Zadarnic se străduia să-și amintească de toate împrejurările cînd se arătase blînd cu ea. În clipa aceea nu-i venea în minte decît ultima călătorie făcută cu Mathilde la Bordeaux : cît de tare îl indispuseseră cumpărăturile pentru trusoul copilu-

lui ! „Pe vremea mea, bombănea el, mamele nu acceptau să cumpere nimic de-a gata. Era mîndria lor să tricoteze singure totul !" Mathilde se tîra în urma lui, mută, deznădăjduită. Intraseră într-un restaurant ceva mai arătos decît cele în care o ducea el de obicei : pe mese erau așezate glastre cu flori. Ea își pusese șervetul în poală și surîdea, în sfîrșit, fericită, cu fața destinsă. „Nu, domnule, nu servim decît *à la carte*", i-a răspuns chelnerul lui Fernand care ceruse „un menu fix". Atunci, după ce și-a aruncat un ochi furios peste lista de bucate, el s-a ridicat îndreptîndu-se spre vestiar. Au trebuit să traverseze încă o dată încăperea unde clienții își vorbeau în șoaptă, iar chelnerii rîdeau batjocoritor. Mergeau pe trotuarul fierbinte al aleii Tourny. Fernand se făcea că nu observă că plînge...

El se întoarse. Doamna Cazenave se ridică pe picioarele ei greoaie și îl întîmpină în vestibul.

— Ce cald ți-a fost, bietul de tine.

Își scoase batista, voind să-i șteargă fața transpirată. El se feri.

— Ești ud leoarcă. Du-te și te schimbă, ai să te îmbolnăvești.

Văzînd că nu răspunde nimic, ea adăugă :

— Ți-am pus pe pat rufele de schimb. Cu stîngăcie, și înfuriindu-se brusc, mama îl urmă cu pași repezi pînă în birou : Dacă o să te îmbolnăvești, cine va fi nevoit să te îngrijească ? Eu, desigur.

El o privi, în sfîrșit, și-i spuse :

— Ei bine, n-ai decît să mă lași și pe mine să crăp.

Lovitura primită o făcu să se clatine pe picioare, nu știu ce să răspundă. Trecură prin bucătărie, dar nu mai ridicară capacele cratițelor cum făceau altădată, și

intrară în sufrageria întunecoasă şi mirosind a mîncare.

— Nu ţi-e foame ?

Zdrobită de durere, spunea într-una : „Nu ţi-e foame ?“ — întrebare care în landă anunţă boala şi moartea. Cine a pierdut pofta de mîncare, a pierdut gustul lucrului cel mai bun de pe lume. Nu-i mai rămîne decît să se întindă pe pat şi să-şi aştepte sfîrşitul. Marie din Lados adăugă :

— Nici coniţei nu-i e foame ?

Nu se mai prefăcea ca pe vremea cînd, voind s-o constrîngă pe Mathilde, care preluase conducerea casei, să renunţe la această sarcină, mama şi fiul, de comun acord, strîmbau din nas în faţa fiecărui fel de mîncare.

Félicité se trezi singură în birou ; dragul ei nu o urmase. Iată, era ora cafelei cînd, altădată, aşezaţi unul lîngă celălalt, pe canapeaua din piele neagră — capul mamei sprijinit de umărul fiului — citeau împreună ziarul, glumind ca doi liceeni ; iar cînd tînăra nevastă deschidea uşa, ei se îndepărtau brusc, simulînd că erau întrerupţi în mijlocul unei fraze. Lui Félicité i se pare că aude şi acum tonul de dăscăliţă ofensată cu care duşmanca întreba : „Vă deranjez ?“ — „Deloc. Absolut deloc. Ne-am spus ce aveam să ne spunem.“

Aceste hărţuieli zilnice alcătuiau fericirea bătrînei, erau însăşi viaţa ei. Unde se ascundea acum dragul ei ? Poate că se simţea obosit şi s-o fi dus să se întindă pe pat. Drumurile astea prea lungi îl extenuau. Făcea o crimă punîndu-şi plămînii şi inima la astfel de încercări... Descumpănită, îndurerată, ar fi vrut să alerge pînă la el. Cu ce folos ? El se închidea acum cu zăvorul, ca şi cum ea ar fi fost Mathilde.

Prin obloanele întredeschise pătrundea o fîşie de soare făcînd să strălucească rama unei fotografii de pe şemineu, îndrăgită mult de Félicité: la o lună după căsătorie, mama, fiul şi nora s-au pozat la un fotograf ambulant. Dar, cu două secunde înainte de declicul aparatului, Fernand şi-a desprins braţul de-al nevestei ca să şi-l sprijine de-al mamei. Aşa că, în fotografia din ramă, mama şi fiul îşi zîmbesc fericiţi în prim-plan, în timp ce tînăra femeie stă în spatele lor, cu mîinile atîrnînd şi fără să surîdă.

Doamna Cazenave nu-şi putu înăbuşi dorinţa de a contempla încă o dată această mărturie a zilelor fericite. Dar cînd se apropie de ea tresări : rama era goală. Se uită pe masă şi văzu foarfecele cu care Fernand îşi tăia maximele — privi apoi spre coşul de hîrtii. Dumnezeule ! prin ochiurile împletiturilor de nuia îşi zări zîmbetul, nasul în vînt, pîntecul ! Scoase repede fotografia destinată lăzii de gunoi. Ticălosul, decupase chipul Mathildei : cu siguranţă că-l pusese într-un portofel, în buzunarul din dreptul pieptului. Cînd era singur, probabil că-i săruta imaginea, cuprins de extaz... Timp de două săptămîni, bătrîna femeie îndurase totul fără să crîcnească ; acum însă, această dovadă materială a pierderii dragostei o zgudui. O mînie îngrozitoare distrugea în ea toate stavilele, făcînd să-i tremure mîinile cu degete noduroase. Bătu din picior ca în ziua cînd îi strigase Mathildei : „N-o să-mi iei fiul ! N-o să fie al tău niciodată !" Se îndreptă spre uşă. Avea expresia îndărătnică, încordată, a unei femei ascunzînd sub haină un revolver încărcat, o sticluţă cu vitriol. Poate că nu există mai multe iubiri. Poate că nu e posibilă decît o singură iubire. Această femeie bătrînă era chinuită de gîndul că-şi pierduse puterea asupra fiului : era în ea o dorinţă de posesiune, de dominare spirituală, mai

aprigă decît aceea care împinge la unirea, la contopirea, la devorarea a două trupuri tinere.

Cu respirația tăiată, mama împinse obloanele. Arșița amiezii se lăsase peste grădina uscată. Nisipul aleilor ce-și croiau drumul printre peluzele prăfuite avea culoarea cenușii. Gîfîitul unui tren plecînd din gară semăna cu respirația unui piept apăsat. Plină de indignare, bătrîna își urni șoldurile greoaie și se năpusti pe scări. Pe măsură ce urca treptele, respira tot mai greu, dar pînă la urmă ajunse în odaia ingratului. Nimeni. Pe jos zăceau tot felul de sticluțe goale, aerul mirosea a urină. Félicité își văzu fața vînătă în oglindă și se îngrozi. Unde să dea de urma ticălosului, dacă nu în camera dușmancei ? Coborî îndoindu-și genunchii anchilozați, intră în coridor, trecu prin vestibulul întunecos, ajunse în alt coridor și urcă scara ce ducea spre moartea atotputernică. Frîntă de oboseală, mama rămase cîteva clipe nemișcată în fața ușii, așa cum făcuse în noaptea agoniei. Asculta. Dar pe obrazul acestei bătrîne trăgînd cu urechea, Dumnezeu nu mai văzu răsfrîngîndu-se, ca în noaptea aceea, uimirea, speranța, apoi satisfacția imensă a ucigașului. Tremurînd, ea asculta încordată un sforăit slab urmat de un sughiț, apoi o sufocare pe care o cunoștea — melodia îndrăgită a nopților ei, dovada certă a prezenței adorate dincolo de perete. Atunci stătea de veghe, ascultînd pînă tîrziu răsuflarea fiului adormit, și cea mai mare fericire a ei era cînd avea insomnii... Astăzi, însă, moartea stăpînea somnul fiului drag. Din nou o cuprinse un val de furie oarbă și apăsă clanța.

Félicité clipi din ochi : prin ferestrele larg deschise lumina puternică de iunie inunda camera. Mirosul tare al crinilor din cele două glastre de pe măsuța cu picior umplea încăperea, de parcă geamurile ar fi fost închise. Între glastre, încadrată într-o ramă de scoici (suvenir din Arcachon), prea mare pentru poza din ea,

trona imaginea Mathildei, decupată cu pioşenie. În faţa fotografiei erau aşezate diamantul minuscul pe care el i-l oferise la logodnă, verigheta, o pereche de mănuşi albe, uzate. În sfîrşit, în faţa acestor relicve, prăbuşit în jilţ, cu capul atîrnînd în gol, Fernand sforăia cuprins de un somn adînc. Un bondar bîzîia lovindu-se de tavan şi de oglinzi, pînă cînd descoperi fereastra deschisă. Atunci zumzetul lui se pierdu în văzduhul de foc.

Pantofii bătrînei scîrţîiră. Fernand îşi schimbă poziţia. Ea se opri, făcu apoi un pas spre măsuţa cu picior şi ridicîndu-şi mîinile în sus, schiţă gestul lui Polyeucte — distrugătorul de idoli. Să scuipe pe fotografie, să o rupă, să o calce în picioare ? Nu îndrăzni. Capul lui Fernand căzu pe cotul sprijinit de masă, iar mama nu mai văzu decît o sferă uriaşă acoperită cu un păr răvăşit, de culoarea cenuşii. Îşi simţi obrazul rece şi ud de sudoare. Ochii i se împăienjeniră. Sîngele îi vîjîia în urechi, ca vuietul mării într-o cochilie de scoică. Simţea nevoia să vorbească, dar avea limba încleştată. Nu-şi dădea seama dacă sunetul pe care-l auzea provenea de la greieri, de la muşte, sau din propriile-i artere. O mînă nevăzută o împinse spre pat, o trînti pe salteaua pe care suferise, pe care murise Mathilde. Bătrîna se chirci ca un animal şi aşteptă. În sfîrşit, ochii i se deslipiră şi gîtlejul i se deznodă : pasărea sumbră zburase spre larg. Începu să respire. Fiul dormea mai departe cu sforăitul lui sughiţat. Din pricina spaimei prin care abia trecuse, bătrîna avea trupul leoarcă de transpiraţie şi tremura ca varga. Învăluia acum cu o privire, mai mult temătoare decît duşmănoasă, altarul îmbrăţişat de bărbatul acesta distrus.

VIII

La masa de seară, Fernand nu mai simți încordarea obișnuită a perioadelor de ostilitate. Pînă și înfățișarea mamei îl miră : ea care stătea de obicei cu bustul drept, într-o atitudine maiestuoasă, dominatoare, de data asta avea umerii aduși, fața pămîntie și obrajii căzuți. Îl cuprinse nu mila, ci o imensă plictiseală, gîndindu-se la ce scandal o să facă după lovitura pe care se pregătea să i-o dea. Ea o primi însă mai rece decît s-ar fi așteptat : ceea ce văzuse în dimineața aceea chiar, o avertizase. De aceea nici măcar nu tresări cînd Marie din Lados veni să-i ceară un rînd de schimburi, ca să facă patul conașului în camera bietei doamne. Îi dădu servitoarei cheia de la dulap, își sărută fiul pe frunte, și-și luă lumînarea. Fernand își închipui că voia să joace tare. Dar nu, ea nu mai făcea nici un joc. Știindu-se de acum trădată în inima fiului, nu o mai surprindea faptul că el trecea la dușmancă cu arme și bagaje.

Se retrase în camera ei, dar liniștea neobișnuită îi produse teamă. I se păru că aude pentru prima oară tresărirea casei, pe care, în interesul negoțului său (lemn din nord și din regiune), bărbatul ei, Numa Cazenave, o construise în fața gării. Cînd rămăsese văduvă, între ea și spaima de întuneric se interpusese

răsuflarea răgușită a fiului drag, dincolo de peretele subțire. Nici pașii furișați, nici huruitul de pe podul de fier de peste rîu, nici freamătul echinocțiului, nici trilul privighetorilor din liliecii înfloriți, nimic n-o mai interesa în clipa cînd își auzea fiul respirînd în somn. Cele cîteva ore pe care Fernand a trebuit să le petreacă cu Mathilde, dădeau un preț și mai mare prezenței sale recucerite. Și iată că astă-seară, Félicité se simțea ca o străină în casa în care trăise și-și petrecuse nopțile timp de o jumătate de veac ! Ultimul tren dinaintea celui din zori zgudui geamurile. De aici încolo n-or să mai treacă decît mărfarele nesfîrșite ale căror locomotive nu șuieră de loc și care se aud ca prin vis. N-are nici un rost să mai stai cu fața la perete, cu buzele lipite de zidul subțire, în dosul căruia fiul tău nu mai doarme cu respirația întretăiată. Întoarce-te pe partea cealaltă. Închide ochii și nu te mai gîndi la nimic... Deodată tresări brusc.

— Umblă cineva prin grădină.

Să fi fost într-adevăr cineva ? Cîteodată, vîntul unduie frunzele atît de încet, încît ai jura că e un zgomot de pași. Félicité aprinse un chibrit, nu mai auzi nimic, îl stinse din nou. Dar în gînd văzu această casă mare, învăluită în întuneric, fără apărare și fără obloane la ușile cu ferestre. Își imagină fața unui om viclean lipită de geamul pe care-l tăia cu un diamant neauzit. Cum să-l convingă pe Fernand să pună obloanele la care ea se opusese cînd îl rugase Mathilde? Cel mai nimerit ar fi să-i reamintească această dorință a răposatei, el o va îndeplini cu pioșenie. Atunci Félicité își dădu seama că neliniștea ei din noaptea aceasta fusese neliniștea zilnică a tinerei femei. Coincidență, întîmplare ? Bătrîna ridică din umeri, se mustră. Dar întîmplările povestite de servitori și uitate demult, îi veniră în minte, prinseră viață, răsăriră din adîncul unei copilării sperioase. Nu, nu-i

adevărat, morții nu se răzbună. Mathilde putrezea cu fiecare secundă cîte puțin, acolo, în cavoul al treilea, în partea stîngă, lîngă peretele din fund. Și totuși, ochii lui Félicité scrutau întunericul ca și cum ar fi presimțit, dincolo de aparențe, o lume necunoscută și nenumărată. Forță un zîmbet. Ea nu credea decît pe ce punea mîna. Se născuse pe vremurile cînd landa era legată de restul universului numai prin drumurile de nisip. Teroarea alungase preoții din ținut. Mama lui Félicité își făcuse prima comuniune în ziua căsătoriei. La începutul ultimului secol, copiii din landă nu adorau decît soarele dogorîtor, nu cunoșteau decît forța divină a focului devorator al pădurilor de pini — zeu aprig alergînd ca o licărire și lăsînd în urmă o pădure uriașă de torțe aprinse.

Coborînd ceva mai tîrziu ca de obicei, pentru că nu adormise decît în zori, mama văzu pe lada de lemne bastonul și pălăria lui Fernand. De ce nu ieșise încă ? Marie din Lados îi spuse că domnul mai doarme. Conița putea să vadă că obloanele erau închise. Cu ochii pironiți pe ferestrele lui, Félicité suferea, de parcă cealaltă l-ar fi strîns în brațe pe Fernand. Își șopti : „Sînt nebună..." Cînd trăia Mathilde, suferise oare asemenea chinuri ? Își repetă : „Știi bine că nu mai e acolo..." Nu mai era acolo, și totuși îl reținea în pat pe acela care, cînd trăia, fugise de ea. Félicité nu-și amintea să fi suferit așa de groaznic, nici chiar a doua zi de după cununia fiului. Atunci însă era sigură de victorie. La o săptămînă după nuntă, cînd cei doi erau încă la Biarritz, ea a primit de la Fernand o scrisoare care o bucurase atît de mult, încît, recitind-o de nenumărate ori, ținea minte pe dinafară pasajele cele mai frumoase : *„...Aveai dreptate : numai o mamă mă poate înțelege*

aşa cum sînt cu adevărat. Toate celelalte femei sînt nişte străine. Cred că ne iubesc, dar nu se gîndesc decît la ele. Întîi plăcerea lor şi după aceea sănătatea noastră. Li se pare legal să risipim banii pe fanteziile lor absurde. Cele mai pretenţioase sînt cele care înaintea căsătoriei mureau de foame. Ţi-aduci aminte de hotelul acela de lîngă gara Bayonne, care poate că nu e prea luxos, dar unde noi ne-am simţit foarte bine? Ei da, Mathilde n-a vrut să rămînem acolo pentru că pretindea că văzuse o ploşniţă moartă şi găleata mirosea urît. A trebuit să ne instalăm într-unul din hotelurile pe care nu le pot suferi şi unde o grămadă de oameni, deşi nu-ţi fac nici un serviciu, ridică din umeri chiar cînd le dai un franc bacşiş! Mathilde zice că sînt zgîrcit, şi nu-mi vorbeşte decît despre ea. N-o interesează nimic în legătură cu persoana mea. Iar eu care mă plîngeam că eşti prea atentă cu mine! Te asigur că puţin îi pasă de sănătatea mea. Nu e vina ei că mi m-am îmbolnăvit încă. Cînd sîntem în tren, face un curent de nesuportat. Se scoală noaptea în timp ce dorm şi deschide fereastra. Inutil să-ţi mai spun că durerile din umărul stîng au început să mă înţepe. Mă ironizează mereu, critică toate obiceiurile familiei noastre, spune că e dezgustător să mi te speli seara — lucru inutil pentru că tot trebuie să-l faci din nou dimineaţa. Şi nu-ţi pot mărturisi decît o infimă parte din ceea ce îndur. Nu-ţi fie teamă, mamă, fiul tău îşi va face datoria pînă la capăt..."

Într-o dimineaţă de vară, la fel ca cea de acum, această scrisoare umpluse de bucurie şi de nelinişte inima lupoaicei-mamă. Ce minunate sînt amintirile din săptămînile care au urmat: semnele dezbinării crescînde erau din ce în ce mai numeroase, pînă cînd,

într-o zi, după o noapte în care nu se știe ce s-a petrecut, Fernand s-a întors cu fața palidă în odaia maică-si spunîndu-i : „Să-mi faci patul în camera veche..." Așteptase această bucurie, dar nu credea să sosească atît de curînd. Se mai vede și acum în camera lui aerisită, stînd la căpătîiul patului îngust de copil, pe care Marie din Lados așternuse cearșafuri mirosind a mentă și a apă curată ; iar astăzi... vai, ce cumplit ! Soarele risipea ceața. Nici un ciripit, doar țîrîitul unui greier. Auzi pocnetul obloanelor de la ferestrele pe care Marie din Lados le închidea. Vîntul dinspre sud frigea pielea, mirosea a pin ars. Spre landă amenința un cer acoperit cu nori roșii și fumurii. Din clipă în clipă creștea setea pămîntului chinuit. Péliou își săpa cu labele și cu botul un culcuș răcoros pentru somn. Ca și în ajun, Félicité își asculta bătăile sacadate ale inimii, dar rămase pe loc de teamă că cea mai mică mișcare i-ar aduce moartea; stătea cu ochii rătăciți, ca o țicnită, și bombănea de una singură, în timp ce Péliou ciulea urechile crezînd că i se adresează lui. Își imagina trupul mort al fiului pe patul în care zăcuse Mathilde și, cuprinsă de panică, se ridică brusc îndreptîndu-se spre peronul încins ; mirosea a flori de geranium iar gușile șopîrlelor palpitau de căldură. Cînd puse piciorul pe prima treaptă auzi deschizîndu-se o fereastră : Fernand Cazenave apăru. Spuse :

— Masa e gata, mamă.

Trăia. Stătea acolo în picioare, în bătaia soarelui arzător. Pălăria de pai trasă peste ochi îi ascundea obrazul. Ce ușoară se simțea bătrîna greoaie, în timp ce urca spre dragul ei împietrit ! Dar bucuria îi fu de scurtă durată. Cînd se apropie, și el își ridică pălăria s-o salute, îi veni să țipe văzîndu-i fața chinuită. În ce hal îl adusese moarta ! Avea buzele mai albe decît dacă și-ar fi potolit setea cu oțet și ochii

injectați ca ai unui cîine bătrîn... Cînd se așezară la masă, fu rîndul lui să-și privească mama. În timpul acestui dejun, cu siguranță că amîndoi se temură unul pentru celălalt. Dar în vreme ce ea nu-l pierdea din ochi, el se închise repede în sine însuși, absorbit de o viziune interioară, de la care nimic și nimeni nu-l mai îndepărtă. Zadarnic exclama Marie din Ludos: „Ce incendiu!", anunțînd că ardea spre Landiras, dar că alarma nu se dăduse pentru că focul era la mare distanță de tîrg. Oare ce alarmă ar fi putut să-l smulgă pe Fernand din amintirea primei nopți, petrecute în odaia în care murise Mathilde?

IX

La început lui i-a plăcut să se întindă sub faldurile albe ale draperiilor susținute de o suliță, Dincolo de ferestrele deschise, noaptea respira ca o ființă familiară. Nu-l mai obseda nici priveghiul sumbru, nici „fregassa" ; din contră, așa cum stătea în pat, cu fața în sus, cu ochii închiși, cu mîinile împreunate peste cearșaf, cu picioarele drepte, cum o văzuse pe Mathilde moartă — avea senzația că se strecoară între două ape, spre adîncul unui repaos nesfîrșit. Ea era prezentă nu în cameră, ci în el, în fibrele cărnii lui — carnea lui trează amintindu-i de primele nopți de după căsătorie ; încetul cu încetul gîndurile îi reveneau, se fixau asupra epocii cînd, lipit de el, simțea trupul tremurînd al Mathildei. Ceea ce văzu acum însă, i se păru atît de trist și atît de grotesc, încît întoarse capul și gemu cu glas tare. Ca toți din neamul lui, era sortit să moară fără să știe ce înseamnă dragostea — ca toți din neamul lui, și ca majoritatea bărbaților. Destinul făcea un joc ciudat, trezind în trupul acestui bărbat vîrstnic ape adormite, vai, la ce mari adîncimi ! Și iată că un izvor nămolos îi urca încet prin vine. Nu înțelegea ce se petrece cu el. Strămoșii lui fuseseră robii pătimași ai pinilor și ai viței-de-vie. Tatăl său, Numa

Cazenave, ceruse ca pe mormînt să i se pună o brazdă din pămîntul gras al unei proprietăți la care ținuse cel mai mult. Cînd s-a însurat, a trebuit să-l întrebe pe un prieten ce să facă cu nevasta. Tuturor acestor dispăruți, căsătoria le asigurase nu numai creșterea averii, ci și continuitatea posesiunii. Împotriva morții inevitabile, ei au ridicat eternitatea familiei. Aproape totdeauna le-a fost de-ajuns un fiu, unul singur, care să perpetueze lanțul subțire al vieții, cărînd pînă la capătul lumii averea mărită la nesfîrșit prin dote și moșteniri. Și această ascensiune vertiginoasă a neamului lor n-a fost niciodată împiedicată de pasiuni. Toate femeile, atît cele dinspre neamul Péloueyre, cît și cele dinspre neamul Cazenave, făceau parte din categoria acelora care șoptesc bărbaților : „termină repede"... Dar o dată și o dată, tot trebuia să apară o pată de rugină pe unul din inelele acestui lanț viu, care să înceapă să-l roadă. Vai de cei ce urmează apoi ! O, biete suflete, nenăscute încă ! Dragii mei copii, ce moștenire v-aș fi lăsat ? Această ură înăbușită a lui Fernand împotriva mamei sale te umplea de spaimă ; și totuși ! De la ea moștenise el flacăra dragostei, dar în același timp, prin iubirea geloasă pentru fiu, tot ea îl împiedicase să întrețină în el acest foc necunoscut. Ca să nu-l piardă, îl voise infirm ; nu îl păstrase decît pentru că îl dezarmase. Îl educase în spiritul neîncrederii, al disprețului prostesc față de femei. La vîrsta de cincisprezece ani el știa că nu există decît două soiuri : „cele care vor să te acapareze" și „cele care îți dau boli". Fără îndoială, pentru o ființă iubitoare, astfel de piedici n-ar fi constituit o opreliște. Dar Fernand se trăgea în primul rînd din neamul acela de țărani pe care-i vezi seara pe șosea întorcîndu-se de la tîrguri și de la bîlciuri, cu brațele legănate, cu mîinile goale, ținînd mijlocul drumului ca niște regi, iar în urma lor,

mai împovărată de coşuri decît o măgăriţă, abia tîrîndu-se, o femeie. Apoi, Fernand, al cărui orgoliu fusese întotdeauna cultivat cu grijă, făcea parte din categoria băieţilor, care, temîndu-se să nu fie respinşi, se laudă zicînd că o femeie poate fi oricînd cucerită cu bani. Era convins că „cei faţă de care ele se prefac că se dau pe nimic, cheltuiesc cu ele mai mult decît alţii". El zicea de asemenea : „De la mine, ştiu la cît se pot aştepta... dar fără flori, fără daruri, fără cheltuieli neprevăzute".

Dar iată că, în întuneric, întins pe patul Mathildei, îi apăru aleea dinspre Sud inundată de soarele fierbinte şi, dincolo de gardul viu zumzăitor, zări un trup tînăr înconjurat de viespi... Crezi, oare, că dacă n-ar fi fost vorba să i te împotriveşti mamei tale, crezi oare că ai fi avut curajul să dai la o parte ramurile, şi să tragi spre tine această pradă carnală mirosind a miere ? Da, cu siguranţă că la început te-a împins foamea de răzbunare — dar această foame ascundea o altă foame mai secretă ; iar tu îţi dai seama de ea abia acum, cînd nu mai ai cum să ţi-o potoleşti, cînd prada carnală, prada înmiresmată s-a descompus, devenind lucrul acela îngrozitor, care nu mai are nici nume...

Se ridică din pat şi, desculţ, începu să umble prin cameră, lovindu-se de mobilă. Rosti cu glas tare : „Mă iubea pentru că o făceam să sufere..." Îşi clătină capul mare şi bombăni : „Nu, nu era vorba de iubire..." Începu să plîngă, schimonosindu-şi faţa, exact ca în copilărie. Rămase o clipă înmărmurit, îşi roase unghiile şi zise iarăşi : „O fi avut alt bărbat, o

fi avut altul ?..." Pînă în momentul acela nu fusese niciodată gelos, orgoliul lui nemăsurat îl ferise de acest simțământ.

Să fi fost oare alt bărbat în viața Mathildei ? Fu gata să sufere, dar își aminti de vorbele pe care mama lui i le repetase de sute de ori : „E o femeie cinstită, nu poți să nu recunoști. E singura ei calitate, dar o are..." Și adăuga, făcînd aluzie la acea domnișoară Coustous, mama Mathildei : „De data asta nu poți să zici că ce iese din pisică șoareci mănîncă". Fernand nu știa că în timp ce-și lăuda nora, bătrîna se gîndea la o masă dată de domnișoarele Merlet — o masă de obligație de „după nuntă" cînd, la stînga Mathildei, stătea un pedagog de liceu. Se spunea despre el că e poet ; dădea sfaturi uneia dintre domnișoarele Merlet care făcea versuri. Lui Félicité Cazenave i se păruse că în timpul mesei Mathilde sorbea vorbele acestui tînăr brunet și „cumsecade". Numai Dumnezeu știe dacă Mathilde nu încercase pentru moment un sentiment de destindere, de uitare de sine, dacă nu simțise o dorință ascunsă, o înclinare imperceptibilă către tînărul declamînd cu voce gravă un vers, în timp ce gălăgioșii comeseni își luau desertul. Rîsetele schimonoseau fețele acestor locuitori ai landei. Iar el, cu siguranță că se și gîndea la o aventură amoroasă ca în cărți... Dar după ce s-a servit cafeaua, Félicité a insistat, aproape în mod indiscret, ca tînărul să recite o poezie ; și fiindcă băiatul a refuzat, ea l-a rugat să consimtă măcar să scrie cîteva rînduri în albumul în care noră-sa copia „pagini alese". Din clipa aceea Mathilde a simțit că trebuie să fie atentă : Félicité nu știuse niciodată să-și ascundă intențiile, și noră-sa se lăuda că o auzea întotdeauna venind de la distanță cu saboții ei grosolani. Nu i-a mai aruncat nici măcar o privire pedagogului ; iar cînd, mai

tîrziu, acesta a venit în vizită la familia Cazenave, tînăra nevastă a refuzat să coboare în salon. Fernand putea dormi liniştit: nu fusese înşelat nici măcar cu gîndul de fetiţa aceasta nefericită care nu se pricepea decît să împungă, decît să se apere de lovituri.

De altfel nu se mai gîndea la nimic; îşi dădea seama că toată viaţa lui nu fusese decît un deşert fără orizont. Cum putuse oare să parcurgă atîta întindere de nisip, fără să moară de sete? Setea aceasta pe care n-a resimţit-o atîta amar de ani, şi care acum îl chinuia! Mathilde murise fără să ştie că-i era sete. Ea murise, dar el, el trăia. Un izvor secat, gîndea el, mii de izvoare necunoscute ţîşneau la suprafaţă, bulbucîndu-şi apele: ce era mai uşor decît s-o înlocuiască pe una ca Mathilde! Deoarece abia acum înţelegea ce e iubirea, îl cuprinse revolta împotriva acestui miraj care scufunda în întuneric un univers întreg pentru a scălda în lumină o singură fiinţă. Copil bătrîn şi stricat, obişnuit să aibă tot ce poftea, să tragă folos din orice, îşi spunea mereu că Mathilde îl ajutase să facă o descoperire minunată care l-ar putea avantaja faţă de alta... Care alta? În faţa ochilor îi apărură prosoapele întinse la uscat pe sfoara unei ferestre din strada Huguerie... Care alta? Era ca un bondar care se zbătea închis în universul mic al josniciei lui, în această plasă, în această pînză vîscoasă, pe care mama sa, voind să-l ocrotească, o depănase în jurul lui timp de o jumătate de secol. Aprinse un chibrit şi, cu lumînarea în mînă, se privi în oglindă. Credinţa crează idolul. Mathilde, numai Mathilde poate, ar fi putut să se aşeze de acest zeu bătrîn şi iritabil, hrănit timp de cincizeci de ani cu adoraţia maternă. Prea tîrziu! Se apropie de fe-

reastră. Căzuseră probabil cîțiva stropi de ploaie, căci aerul mirosea a pămînt ud. Se culcă pe podea cu fața în jos, cu brațele îndoite sub bărbie, și ar fi rămas acolo dacă durerea de șale nu l-ar fi obligat să se întindă din nou pe pat. Somnul îl liniști, în sfîrșit. Ciripitul primelor păsări de dimineață nu izbuti să-l trezească, de parcă trupul său ar fi fost fără viață.

X

La dejunul de a doua zi, stînd în faţa acestui bătrîn care era fiul ei, Félicité Cazenave simţi pentru prima oară că nu se mai gîndea la el ca la un bun personal pe care alta i-l răpise, şi pe care trebuia să-l recucereasc㠄 cu forţa. Din clipa aceea iubirea ei începu să semene cu a celorlalte mame, o iubire care nu cere nimic pentru ceea ce dă. În sufletul acestei bătrîne taciturne, mîncînd în silă, se dezlănţuia revolta prin care pasiunea învinsă accepta, în sfîrşit, să renunţe la drepturile sacre : fericirea lui înainte de orice ! Dacă ar fi avut puterea, ar fi chemat-o pe Mathilde de pe lumea cealaltă. Beţia renunţării deschidea dragostei sale o perspectivă ameţitoare. Aşa se manifestă instinctul pasiunii care nu vrea să moară : dacă piere pămîntul de sub ea, dacă i-a dispărut cerul familiar, inventează alt cer şi alt pămînt. Trăia clipa cînd fiinţa care nu mai e iubită, îi şopteşte celui ce n-o mai iubeşte : „N-o să mă mai vezi. N-o să te mai plictisesc. Voi trăi în umbra ta. Voi ţese în jurul tău un văl protector pe care tu nici n-ai să-l simţi măcar.“ Astfel, Félicité Cazenave, ameţită de înfrîngere, folosea renunţarea drept hrană pentru pasiunea înfometată. Rupînd tăcerea, spuse cu glas rugător :

— De ce nu mănînci, dragul meu ? Trebuie să mănînci.

El răspunse fără să-şi ridice capul.

— Dar nici tu nu mănînci.

Şi ca un copil deprins cu răsfăţul, adăugă :

— N-am putut niciodată să mănînc de unul singur în faţa cuiva care stă şi se uită la mine.

— Ba eu mănînc, dragule ; mi-e chiar foarte foame.

Şi cu toate că mîncarea îi rămînea în gît, încercă să înghită o îmbucătură.

Terminaseră cu masa. Văzînd că Fernand se îndrepta către pavilionul duşmancei, ea îl opri :

— Aş vrea să stăm puţin de vorbă, băiatul mamei.

El şovăi o clipă, apoi, o urmă în birou bombănind.

— Ce doreşti ?

Mama se dusese spre geam să întredeschidă obloanele. Cînd se întoarse spre fiu şi-i văzu faţa, îşi pierdu cumpătul. Îngînă :

— Sînt neliniştită din pricina ta. Viaţa pe care o duci nu-ţi ajută la nimic, dragul meu. Îţi faci sînge rău, cum zice Marie din Lados. Ar trebui să te ocupi cu ceva... să-i revezi pe domnii aceia... Eşti în floarea vîrstei. Mai avem doar cîteva luni pînă la alegerile municipale.

El mormăi că toate lucrurile astea nu-l mai interesau demult, că-i făcuse pe plac. Văzînd că ea nu-i răspunde nimic, o întrebă dacă asta era tot ce voia să-i spună. Ea îl luă de braţ, îl imploră :

— Nu vreau să te distrugi. N-am să te las să mori...

— Aşa cum ai lăsat-o pe ea, nu ?

Ea ridică glasul zicînd că nu e cu nimic vinovată de moartea Mathildei. Nimeni nu se gîndise că o să facă o infecţie. Nu l-a auzit pe Duluc ? N-aveau pentru ce s-o vegheze.

— De altfel m-am dus la ea, în noaptea aceea.

— Ştiu, ştiu.

— Am bătut la uşă. Am întrebat-o dacă o doare ceva. Mi-a răspuns că n-are nevoie de nimic. La urma urmei n-ar fi fost prea tîrziu ca să fie îngrijită : inima a cedat. Duluc ţi-a spus-o de o sută de ori. Nici unul din noi n-o mai putea ajuta cu nimic. Infecţia ar fi doborît-o abia după cîteva zile. Dar nevasta ta suferea de inimă.

Umbla de la un capăt la celălalt al odăii, încercînd să se convingă, atît pe ea cît şi pe fiu, de cele rostite, şi ridica glasul de parcă voia să fie auzită de cineva nevăzut, dar care trăgea cu urechea. El se îndepărtase puţin de uşă şi, în timp ce ea vorbea, îşi acoperea faţa cu mîinile. În sfîrşit, strigă :

— Tu ai omorît-o ! Tu ai omorît-o puţin cîte puţin, în fiecare zi.

Ea protestă, furioasă :

— Nu-i adevărat ! Mă apăram. Era dreptul meu să mă apăr. Şi, în orice caz, am fost doi !

— Ce vrei să spui cu asta ?

— Care din noi doi a lovit-o cel mai tare ? Hai, răspunde !

Furia o cuprinsese ca o flacără, mistuindu-i toate dorinţele de renunţare, abia născute. Nu se mai punea problema sacrificiului, ci a supunerii unui fiu rebel, a rămînerii pe poziţia celui mai tare, aşa cum fusese întotdeauna. Urla :

— Măcar de te-ai cunoaşte, dragul meu : numai o mamă ca mine te poate suporta. De cincizeci de ani mă lupt să-ţi ţiu piept, eu, mama ta, şi mă întreb cum de mai trăiesc încă. Cînd am văzut-o apărînd pe cealaltă, o, biata de ea, am fost convinsă că n-o să reziste multă vreme ! Iată că n-a trecut nici un an...

— Taci o dată ! Opreşte-te...

Ea se dădu înapoi văzînd faţa pămîntie şi mîinile fiului tremurînd de furie şi ridicate asupră-i. Cum el înainta, mama se propti de perete ; se uita la nebun

surîzînd — și toată ființa ei părea să-i arunce sfidarea celeilalte mame : „Lovește în pîntec".

Dar, îngrozit de ce era să facă, el se opri. Desmeticit, privea această femeie bătrînă care gîfîia, pe care fusese gata s-o lovească, și care îl zămislise. Privea acest biet trup epuizat, învins — și, în sfîrșit, spărgînd scoarța dură, dragostea obscură din copilărie izbucni într-un strigăt sfîșietor :

— Mamă !

Cînd ea se prăbuși pe canapea, el își sprijini capul de umărul ei primitor. Revenea la acest culcuș viu pentru a se adăposti și pentru că nu mai avea nici un alt refugiu în lume. Așa cum deznădăjduitul, care vrea să dispară de pe pămînt se culcă totuși cu fața la pămîntul vitreg, își strivește obrazul de el, încearcă să-i pătrundă adîncimile tenebroase — la fel și bărbatul acesta, ajuns la capătul puterilor, o strîngea în brațe, din răsputeri, pe bătrîna lui mamă. Iar ea, istovită, zdrobită, se bucura cu ochii închiși, de această fericire trecătoare. Căci el își va reveni îndată, și această slăbiciune de o clipă va fi motivul unei noi supărări. Ah ! de-ar ține clipa cît veșnicia ! Totuși, brațul îi amorțea sub povara acestui cap greu — dar ea era mama care în nopțile de iarnă rămînea trează pentru că copilul nu putea să doarmă decît ținînd-o de mînă ; stătea chinuită ore în șir cu brațul întins și dezvelit, lăsîndu-și mîna înghețată pradă micuțului călău. Își ținu timp îndelungat buzele lipite de fruntea bătrînului său fiu, cu același gest cu care, pe cînd era o tînără mamă animalică, își mirosea cu lăcomie pruncul. Nu, n-o să-l mai supere niciodată ; și iat-o bucurîndu-se de noul cer întrevăzut : nu-i mai cerea nimic fiului de lîngă ea ; îi va reda încrederea în viață, îl va naște a doua oară. Și iată cum mama își făcea iluzii crezînd că dragul ei ar putea, ca și ea, să înceapă o viață nouă! Nu pricepea că obiectul pasiunii ei se afla aici, în viață,

rezemat de genunchii ei, și că ea nu cerea mai mult pentru a înfrunta destinul ; în timp ce el, care vreme de o jumătate de secol și-a spart una după alta toate jucăriile, a pierdut-o pe ultima, exact în clipa cînd îi descoperise prețul incalculabil. Privește-l, biată femeie: acum se ridică, își șterge cu dosul palmei fruntea udă de transpirație, iar tu îi asculți pașii pierzîndu-se în casa pustie.

XI

Urmară cîteva zile de destindere, pentru că și dogoarea soarelui se mai potolise. Furtuna dădea tîrcoale de o săptămînă cîmpului aproape pustiu (căci era vremea cînd singura preocupare a locuitorilor era ca soarele să coacă strugurii din vie). Chiar și trenurile păreau să-și croiască cu greu drum prin arșița înăbușitoare. Se spunea că șina ferată dintre gările La Réole și Tonneins se dilatase de căldură. În sfîrșit, într-o noapte, mama și fiul au fost treziți de un susur. Frunzele sorbeau primii stropi cu atîta sete, încît a fost nevoie să treacă mai mult de o oră pînă cînd ploaia să atingă cu adevărat fața arsă a universului și să străbată pămîntul care să-și împrăștie mirosul — miros de dorință încă departe de potolire, dar de pe acum preschimbată în bucurie. În regiunile călduroase, pasiunile omenești sînt la fel de crîncene ca și arșița cerului; cîteodată însă, cînd dogoarea scade, se potolesc și ele. Cînd mîncau, Fernand nu-i mai opunea mamei o tăcere dușmănoasă. Nici o concesie, dar mult respect, o amabilitate afectată — iar la masă toată atenția cuvenită unei femei în vîrstă. N-o lăsa singură decît după ce își sorbeau cafeaua. Ea devenise mai circumspectă și nu voia să profite de situația creată. Își spunea

mereu : „O să-l salvez..." Dar, vai ! deşi nu mai era crud cu ea, continua să sufere din pricina duşmancei.

Asistînd la drama întreruptă, arborii uriaşi, magnoliile, plopii carolini, platanii şi stejarii îşi scuturau frunzişul ud, sub cerul potolit. Fereau mama şi fiul de privirile curioase ale străinilor. Ceea ce se spune despre provincie şi trăncănelile ei, nu e adevărat decît cînd e vorba de oamenii simpli, care trăiesc uşă în uşă. Dar nimic nu e mai puţin accesibil privirilor, nici mai propice tainelor, decît aceste domenii împresurate cu ziduri şi străjuite de o perdea de arbori atît de deasă, încît s-ar părea că fiinţele dinăuntru nu comunică decît între ele sau cu cerul. În oraş, atitudinea familiei Cazenave era considerată corectă : cu cît suferim mai puţin de pierderea cuiva apropiat, cu atît facem mai multă paradă de durerea noastră. Astfel era interpretată viaţa închisă pe care o duceau mama şi fiul.

În timpul acestui septembrie ploios, Fernand ieşea totuşi dimineaţa, îmbrăcat cu o pelerină, cu gluga trasă peste cap. Se plimba pe poteca dintre grădină şi linia ferată Bordeaux-Cette. Pe vagoanele de marfă din gară citea distrat, şi fără să-i înţeleagă sensul îngrozitor, inscripţia : *Bărbaţi : 38—40.* Se înapoia acasă. Maică-sa îl lăsa să se apropie şi îi cerceta faţa imobilă. Cu fiecare zi nouă, ea îi observa pe chip un aer mai destins, aproape calm, pe care la început îl crezu simulat. Dar să izbutească el să se prefacă atît de multă vreme ? Această blîndeţe îi venea din altă parte, era o mîngîiere necunoscută. El se simţea mai bine, se simţea mai bine fără ca ea să fi contribuit cu nimic ! Pe vremuri, Félicité alungase o doică pentru că pretindea că-l salvase pe Fernand cînd se îmbolnăvise de scarlatină. Astăzi îl salva o moartă, iar mama geloasă n-o alunga. Aşa se spulbera şi ultima ei nădejde : Fernand n-avea nevoie de ea.

De mult, de pe timpul copilăriei deformată de atîtea capricii, nu-i mai văzuse ea pe chip acest zîmbet vag și blînd, aproape naiv. Timp de cincizeci de ani, îi repetase mereu : „Ce te-ai face tu fără mine ? Bine că mă ai pe mine ! Dacă n-aș fi eu ?“ Vai, acum se poartă cu ea ca și cînd nici n-ar exista, și fără ajutorul ei, în ciuda ei poate, el își recîștigase liniștea. Certitudinea că mai pot fi necesare prelungește viața femeilor bătrîne. Multe mor de disperare că nu mai sînt de nici un folos. Unele revin la viață de pe patul morții la strigătul unei fiice văduve, sau al unor copii orfani care le cheamă în ajutor. Félicité nu-l mai putea ajuta cu nimic pe Fernand. La urma urmei, cînd avusese putere asupra lui, profitase ea de acest avantaj ca să-l facă fericit ? Noaptea, neputînd să doarmă în liniștea dușmănoasă, apăsată de vidul de moarte al camerei despărțită numai printr-un perete subțire de încăperea unde fiul iubit nu mai dormea demult, ea își spunea : „Orice altfel de viață l-ar fi distrus. Dacă-l lăsam de capul lui ar fi pierit...“ Oare ce știa ea ? Departe, vîntul sufla peste landă, atingea rîpele nesigure în dreptul cărora ultimii pini fac loc viilor sacre de la Sauternes, rătăcea apoi fără țintă pînă cînd, cuprinși de o bruscă îmbrățișare, arborii din grădină fremătau toți deodată.

Și totuși avea o ultimă datorie față de fiul iubit : moarta, la care el găsea alinare, avea putere asupra sufletului bolnav, dar nu și asupra corpului suferind. Acest trup născut din al său îi rămăsese totuși mamei. Fernand nu voia să-l primească pe doctorul Duluç pe care doamna Cazenave îl consulta pe ascuns. Mai întîi, spunea el, lui Fernand trebuia să-i dispară aversiunea pentru mîncare, „ca să-și poată face sînge“. Félicité se silea să mănînce, ca să-l antreneze și pe fiu. Cu toate că arterele îi impuneau un regim sever, ea se îndopa cu fripturi în sînge.

La fiecare masă se auzea același dialog :

— De ce nu mănînci, băiatul mamei ?

— Dar nici tu nu mănînci.

— Ba eu mănînc, nu vezi ? Te rog, mai ia puțin mușchiuleț.

— Mai iau, dacă mai iei și tu.

Orice sacrificiu este sublim. Poți să-ți dai viața pentru altul, chiar dacă din toate morțile trebuie s-o alegi pe cea mai josnică.

Félicité nu mai putea rămîne singură : după-amiezile, se învîrtea prin bucătărie și nu se mai ferea să discute intimități cu Marie din Lados.

— Cînd trăia, n-o putea suferi. N-are de ce s-o regrete.

— Da, așa e !

— Vorbește despre ea numai ca să mă chinuiască pe mine. Am făcut rău că l-am lăsat să vadă că asta mă enervează.

— He, he, se poate ! Așa e, coniță.

Marie din Lados rîșnea cafeaua. Dar cu ochii speriați, ca un cîine credincios, se uita fix la stăpînă-sa, de teamă să nu întîrzie cu o clipă încuviințarea. Pe fața ei de sclavă se întipărise un surîs docil. Totuși ea nu răspunse nimic cînd stăpîna adăugă :

— Ai murit, gata, s-a isprăvit cu tine. Morții se uită, cum se zice.

Marie din Lados tăcu, pentru că totdeauna, duminica, la slujba de la ora șapte, după ce se întorcea de la altar legată la cap cu vălul de mireasă, simțea cum în sufletul ei credincios reînvia întreg neamul dispărut, de la bunica ei care fusese lăsată poate să moară de foame, de la tatăl și mama neînduplecați, pînă la netrebnicul acela, Jaousèt, care o posedase cu sila, jos, în bălării, într-o seară din vara anului 1847, și căruia

i-a fost, timp de treizeci de ani, vită de muncă — şi pînă la copilaşul mort la vîrsta de trei ani.

Iată cum toţi dijmaşii de altădată, înviau în inima ei cu credinţă în Dumnezeu. Marie din Lados îi invita pe toţi strămoşii necunoscuţi să intre, şi-i aşeza în jurul Tatălui Ceresc.

— În privinţa asta nu-mi fac probleme, căci vorba aia : Cei ce lipsesc n-au niciodată dreptate.

— Aşa e, coniţă.

Dar Félicité nu mai scoase o vorbă, şi cu umerii ridicaţi ieşi din bucătărie. Începuse să-şi dea seama că cei ce lipsesc au întotdeauna dreptate : ei nu te împiedică să-i iubeşti. Dacă ne privim viaţa, se pare că am fost întotdeauna despărţiţi de cei la care ţineam cel mai mult : poate pentru că e de-ajuns ca o fiinţă dragă să trăiască în preajma noastră pentru a o iubi mai puţin. Cei de faţă n-au dreptate.

XII

Sosise anotimpul cînd, cu toate că aerul devine mai răcoros, eziți să aprinzi primul foc, ca în fața unei soarte necunoscute. Mama și fiul Cazenave se instalaseră așadar în bucătărie unde stăteau și înainte și după ce mîncau. Această împrejurare i-a apropiat pe cei doi. Nu mai discutau banalități și toate întrebările fiului dovedeau o frămîntare lăuntrică plină de ciudățenii neașteptate.

— Spune-mi, tu și cu tata vă iubeați ?

Ce ciudată întrebare îi punea el, care altădată se gîndea la morți mai puțin chiar decît la cei vii. Ea nu știu ce să-i răspundă, presimțind că vorba iubire avea pentru fiul ei un sens nou, profund. El insistă:

— Îl iubeai la fel ca pe mine ?

Ea-i răspunse că „nu era nici o legătură între una și alta". Nu, nu era nici o legătură între nevoia aprigă de dominare, de stăpînire spirituală, inspirată de fiul iubit, de care depindeau orice durere și orice bucurie a ei — viață de care era legată propria ei viață — și atașamentul acela ce devenise o obișnuință, tovărășia aceea pe care moartea o curmase așa de curînd, fără ca văduva să verse prea multe lacrimi. Numa Cazenave murise singur, pentru că în anul acela Félicité se afla cu Fernand la băile din Salies. Știa că bărbatul ei

căzuse pe stradă, în fața locuinței domnișoarelor Merlet, în timp ce se întorcea de la clubul unde își jucase partida zilnică. Nu voia însă să-și amintească și de ce i se spusese în legătură cu agonia lui printre străini, nici de faptul că, în ajunul aceleiași zile, el făcuse înconjurul a ceea ce avea mai scump pe lume : azilul pe care îl administra, acest domeniu drag din al cărui pămînt gras a cerut să i se pună o brazdă pe mormînt — nici că ultimele lui vorbe au fost : „Credința ne mîntuiește". Nu voia să-și amintească mulțumirea ascunsă că totul se petrecuse fără ca ea să fi fost de față și că nu-i mai rămînea decît să lichideze afacerile bănești, fapt care îi dăduse o imensă satisfacție. Neștiind ce înseamnă un examen de conștiință, nu i-a fost niciodată rușine de bucuria simțită în clipa cînd s-a văzut liberă, doar ea și singurul subiect al pasiunii sale, pe care mai întîi l-a retras de la liceul unde tatăl său insistase să fie internat.

— Dar tatii, lui i-a părut rău cînd a murit fratele meu Henri ?

Această nouă întrebare o făcu să tresară. Pălălaia focului din coarde de viță-de-vie ilumina dalele spălăcite ale bucătăriei. Marie din Lados jumulea primul porumbel sălbatic. La lumina lămpii, nepoțelul ei, îmbrăcat cu un șorțuleț negru peste haine, își ținea degetele în urechi și bolborosea răspunsurile catechismului: *„Există așa dar trei Dumnezei ? Iertați-mă, soră, cele trei persoane ale Sfintei Treimi nu sînt decît unul și același Dumnezeu."*

Acest băiețel, Raymond, venea totdeauna să stea cu bunică-sa în timpul culesului viilor pentru că părinții lui se angajau cu contract la castelul Yquem, la domnul marchiz.

— Am fost la fel de triști, și eu și el.

— Dar tu mi-ai spus că tata a cerut ca Henri să fie fotografiat pe patul morții... Tu ziceai că n-avea nici un rost.

În fața ochilor bătrînei apăru albumul cu chipul palid, livid, șters, chinuit, al fiului mort. Ce ciudată era această bruscă curiozitate a lui Fernand pentru lucrurile moarte ! Era ca un om ce făcuse, distrat și nepregătit, o călătorie frumoasă și care, mulți ani după aceea, e adînc mîhnit din pricina lucrurilor la care nu s-a uitat cu atenție și pe care n-o să le mai poată vedea niciodată. O obliga pe maică-sa să-și aducă aminte cît de îndurerat fusese bărbatul ei și cît de mică păruse propria-i durere cînd i-a murit acest al doilea fiu. Singura spaimă prin care ea trecuse atunci era ca nu cumva să se îmbolnăvească și Fernand de aceeași boală. Se temea de asemenea ca mai tîrziu copilul să nu aibă neplăceri din pricina fratelui mort de meningită. Simți o ușurare la gîndul că „ar fi putut muri el". Doamne, Dumnezeule, ce-i venise să scormonească astfel de amintiri ? Trecuseră patruzeci de ani de atunci. Ridică ochii și-l văzu pe Fernand stînd în picioare, cu spatele la sobă, mișcîndu-și nervos șoldul stîng, cum obișnuia să facă ori de cîte ori îl preocupa ceva. Ah ! mereu dușmanca ! — numai ea trezea în mintea acestui bătrîn curiozitatea dureroasă față de lucrurile trecute, acest gust pentru visele deșarte. Dar Félicité nu izbuti să-și imagineze visul lui Fernand din clipa aceea, nici să-i urmărească șerpuiala ciudățeniilor. Gîndindu-se la maică-sa și la el însuși, Fernand își zicea : „Eu sînt mai de plîns decît ea, pentru că eu n-am avut nimic în viață, pe cînd ea m-a avut pe mine".

.

După ce flacăra coardelor de viță-de-vie se stinse, în bucătărie se făcu întuneric. Marie din Lados aprinse o lampă cu picior, pe care o așeză pe masa acoperită

cu o mușama murdară și plină de tăieturi de cuțit. Băiețelul cu catechismul se propti cu coatele de masă. Cînd își trecea degetele prin părul zburlit și negru ca pana corbului, mîna lui părea albă. Repetă întrebarea : „*Există așadar trei Dumnezei ?*“ Ca și cînd n-ar fi știut că nu există decît un singur Dumnezeu — o singură iubire. Și ochii săi somnoroși se îndreptau din cînd în cînd către cuplul sumbru al stăpînilor din fața vetrei. În spălătorie, așa cum făcea de șaizeci de ani, Marie din Lados spăla vasele. Cînd se întoarse, nepotul dormea cu gura deschisă, cu capul pe masă. Îl privi : un zîmbet misterios ilumina chipul său sculptat în lemn dur, fața sa de fecioară neagră. Cu toate că băiatul avea vîrsta primei comuniuni, îl luă în brațe. Capul drăgălaș atîrna inert, picioarele zgîriate și murdare, încălțate cu bocancii țintuiți, se bălăbăneau ca și copitele unui măgăruș. Îl ducea ca pe-un fulg : la vîrsta de doisprezece ani, ea a intrat servitoare la dijmași, servitoare la servitori, ceea ce în landă se numește „o sclavă“, și trebuia să țină în fiecare mînă mînuța unui copil, în timp ce în spinarea-i plăpîndă atîrna noul născut : dacă copilul plîngea, ea mînca bătaie...

Între timp Félicité, simțind că dragul ei o privea, ridică ochii. Oare de cîte zile nu mai fusese el atît de blînd cu ea ? Acest lucru o emoționă atît de tare, încît se ridică greoi, își trecu brațul în jurul gîtului fiului, îi atrase capul și spuse :

— Mi-am regăsit băiețelul ; îi e milă de bătrîna lui mamă.

Vai, cum și-ar fi înnăbușit bucuria, dacă ar fi presimțit răspunsul lui ! Abia-și termină fraza, că lovitura o izbi drept în inimă :

— Sînt bun cu tine pentru că o dorește „ea“...

Și o sărută pe obraz.

Se desprinsese de el. Uruitul unui mărfar pierea în depărtare. Simţea efectul răspunsului acesta îngrozitor. Fusese iertată datorită duşmancei : ajunsese să sufere şi această ruşine. El o iubea atît de mult pe Mathilde, încît o înviase, simţind-o în sufletul şi în preajma lui. Prezenţa moartei îi dădea o linişte pe care, sub dominaţia mamei, el n-o avusese niciodată. Ploaia din cer cădea peste frunzele pomilor din alee. În întuneric un lighean de aramă strălucea ca un obraz îmbujorat.

XIII

În seara următoare, mama şi fiul se aşezară pe aceleaşi locuri. Fernand zise: „Am putea face focul în birou", dar Félicité îi răspunse că: „iarna va fi destul de lungă." Cînd era tînără şi locuia în casa aceea din mijlocul landei necuprinse, aşteptîndu-şi un soţ, tot aşa îşi petrecea serile: în bucătăria parfumată ca acum, cu miros de castane şi de anason. Numai că în loc de lampă aveau o lumînare de răşină la lumina căreia citea, ţinînd pe genunchi volumul abia apărut al *Celor trei muşchetari*. Pe vremea aceea de demult, la ora aceasta, Mariei din Lados i se permitea să stea pe scaun, dar numai dacă torcea. Cîinii lătrau din pricina mistreţilor atraşi de porc. Pe masă stătea o cană de apă, acoperită cu un şervet alb. Vecinii îşi lăsau saboţii în pragul uşii şi o pală de aer noptatic mirosind a răşină pătrundea o dată cu ei. Pe făgaşurile de nisip se auzeau hurducăturile unei căruţe. Astăseară întunericul era tăiat de şuierul puternic al unei locomotive. Félicité îşi ascultă tîmplele zvîcnind. Îi spuse Mariei din Lados că simte o greutate pe stomac, şi că n-ar fi trebuit să ia încă o porţie de ţipari; se servise numai pentru a-şi determina fiul să mai mănînce. Săgeata primită ieri îi rămăsese încă înfiptă în carne. Tace: de-acum încolo se va feri de orice cu-

vînt ce i-ar putea aduce o nouă lovitură. Marie din Lados îl pune pe Raymond să recite *Crezul*. De fiecare dată, băiatul se împotmolește la același paragraf.

— Încă o dată !

— Cred în Duhul Sfînt, în Sfînta Biserică Catolică, în comuniunea Sfinților, în iertarea păcatelor, în viața de apoi...

— Și în învierea din morți, ai uitat ? Ei, hai, încă o dată !

El recită pe nerăsuflate, dar, măgăruș încăpățînat, se oprește exact în același loc, cu un aer îndărătnic, neliniștit.

— Încă o dată.

Pornește iarăși la trap mărunt, își ia avînt și se oprește din nou, cu urechile ciulite, în dreptul *învierii din morți*.

— Unde-i umblă mintea copilului ăstuia ? Repetă-mi fraza asta de douăzeci de ori.

Copilul reia rîzînd, ca la jocul unde trebuie să spui foarte iute : „clopotul gros trosnește" : *Învierea din morți, învierea din morți*... Cînd termină, stăpînul zise :

— Oamenii cred că morții învie...

Marie din Lados se zburli, ca ori de cîte ori auzea discutîndu-se despre religie și, pe deasupra ochelarilor, se uita neîncrezătoare la stăpînu-său. Văzînd că nu rîde, se liniști. Félicité se prefăcu că nu înțelege la ce morți se referea, și îl dojeni :

— Știi că i-am promis Mariei din Lados că nu ne mai amestecăm în poveștile ei cu Dumnezeu...

Apoi adăugă :

— Vai ce rău îmi este !

El tăcu. Se plimba de la un capăt la celălalt al bucătăriei, în timp ce Marie din Lados aprindea lumînarea și ducea copilul la culcare. Fernand se opri la capătul opus al bucătăriei, departe de foc, cu fruntea

ipită de geamul înnegurat. Pradă unor dureri cumplite, mama îl strigă, dar el n-o auzi. Niciodată nu și-a simțit ea fiul iubit atît de departe, ca în clipa aceea. Nu-i vedea decît conturul trupului întunecat, contopit cu noaptea. Vru să-l strige din nou, dar din gîtlej nu-i ieși nici un sunet. Nu-l mai văzu ; dispăruse, se cufundase, se risipise în bezna umedă a toamnei tîrzii. În sfîrșit, după un efort disperat ea izbuti să strige :

— Unde ești ?

El îi răspunse că ascultă cum cade ploaia, dar nu-și întoarse capul și din nou își lipi fruntea de geam. Rămase așa multă vreme, în toropeala dulce, ascultînd sunetul repetat, încăpățînat, al unui singur strop căzînd pe frunza unei magnolii ale cărei ramuri atingeau fereastra : ascultă apoi cum se scuturau frunzele în bătaia vîntului, precum și zgomotul ultimului expres, care trecea fără să se oprească în gară, tăind ca un fulger luminos și periculos bezna nopții. În sfîrșit, el auzi un alt zgomot ce i se păru cunoscut : de cîteva săptămîni, după cină, mama cădea în somnuri scurte, ca în niște găuri, sforăind urît, cu capul aîrnînd, cu gura căscată. Vru să se mai reculeagă, dar, plictisit de sforăitul ei, își dădu seama că de data aceasta bătrîna respira mai greu și horcăia mai tare ca de obicei, Fernand se întoarse, luă lampa de pe masă și se apropie de mama adormită. La început nu înțelese despre ce e vorba : ea avea fața pămîntie, ochii holbați și inexpresivi. Colțul stîng al gurii era înțepenit, cu limba puțin ieșită în afară, în timp ce colțul drept era cuprins de spasme, ca niște strîmbături.

XIV

„Nu se mai nasc azi oameni așa de rezistenți" — exclamase doctorul, uimit de faptul că bătrîna nu murise. Sigur, va rămîne paralizată și fără grai. Ca să-și poată petrece ziua în bucătărie i s-a pregătit camera de dormit în biroul de la parter.

— Aici se întîmplă mereu cîte ceva, sau vine cîte cineva, care să-i mai schimbe gîndurile, spunea Marie din Lados. Aude cum trece trenul, privește ceasul să vadă dacă nu întîrzie conașul.

Într-adevăr, ea nu trăia decît ca să-l aștepte pe Fernand. Dimineața fiul cobora la ora opt. Se așeza la un colț de masă și-și sorbea cafeaua cu lapte. Își săruta mama pe frunte ; ea stătea în fotoliu și-l privea cum mănîncă. La început ochii ei inexpresivi, scăldați în sînge, îi făceau rău, pe urmă s-a obișnuit cu ei. După masa de prînz, cînd mînca singur, el se așeza un moment în fața infirmei, deschidea jurnalul *La Petite Gironde*, și, cu toate că nu-l mai jena, făcea în așa fel ca ziarul desfăcut să acopere privirea fixă și avidă a mamei. „Îl soarbe din ochi", spunea Marie din Lados. După citirea ziarului, Fernand pleca. Atunci mama rămînea vreme îndelungată cu privirea fixată pe ușa închisă în urma lui. Cu mîna sănătoasă ea se freca, se freca mereu, totdeauna în același loc

de rochia ce, de atîta frecare, căpătase luciu. Cînd sosea ora cinei, dragul ei intra iarăşi în bucătărie, şi atunci, în sfîrşit mama începea să-l vegheze. El nu-şi mai ferea faţa, fie pentru că se simţea pe jumătate ocrotit de întuneric, fie pentru că se resemnase să-i facă această ultimă milostenie de a se lăsa adorat. Toată ziua ea nu trăise decît pentru acest început de noapte. Îşi sătura ochii, pînă cînd o cuprindea somnul. Asta se petrecea în jurul orei trei, clipa în care buretele i se oferea victimei. Ah ! moment mai amar ca fierea. Pe acest chip încordat era atîta dragoste a cărei ofrandă o primea alta în locul ei ! Cu toate ac stea Félicité Cazenave simţea în mod vag că se cuvenea să sufere pentru fiu ; nu ştia însă că era crucificată.

A murit spre sfîrşitul iernii. Locuitorii din Langon povestesc că au trebuit să-l ţină cu forţa pe Fernand Cazenave, care se aplecase peste groapă, gata să se arunce în ea. Nici unul însă nu şi-a dat seama că el nu încerca decît să deslueşească, printre toate formele acelea din întuneric, cosciugul unde trupul celei care fusese Mathilde se prefăcea în praf şi cenuşă.

La început, Fernand Cazenave era convins că prezența nedorită a notarului îl făcuse să uite de Mathilde. Cum să te reculegi, cum să cobori în tine-însuți, pînă în străfundurile unde veghează un suflet drag, cînd un individ scund și burtos îți cade pe cap, la orice oră din zi, îți întinde pe masă tot felul de hîrțoage și te pune să le iscălești ? Tatăl lui Fernand, Numa Cazenave, își dezmoștenise fiul minor în favoarea nevestei. Cu toate că testamentul era ilegal, Fernand îl acceptase fără să se gîndească măcar că, vreodată, ar putea să-l conteste : mai sînt încă astfel de familii vechi în care voința atotputernică a tatălui este mai presus de legile *Codului Civil*. În schimb, devenit major, lui Fernand i-a convenit să lase mamei această sarcină, deloc obositoare pentru ea. La începutul fiecărei luni, Félicité îi dădea banii de trebuință, și această tutelă de care Mathilde își bătuse joc atît de mult, n-a încetat decît o dată cu paralizia bătrînei.

După ce a semnat ultima hîrtie, Fernand Cazenave și-a dat seama că hărțuielile în legătură cu renta și cu pămîntul îi distrugeau liniștea aceea, buimăceala aceea divină în care altădată o întîlnea pe Mathilde. Apoi a înțeles cît de simplu e să ai un cont deschis la

bancă şi că pinii cresc singuri. Înţelesese de asemenea că dacă de Sărbătoarea Sfinţilor, maică-sa urca în cabrioletă şi se ducea spre regiunea nisipoasă să recolteze răşina, o făcea nu mînată de cine ştie ce nevoi urgente ci de dorinţa de a respira, o dată pe an, în anotimpul cînd echinocţiul le leagănă coamele sumbre, mirosul pinilor din ţinutul natal. Văduva se descotorosise repede de viile îndrăgite atît de mult de bărbatul ei, dar n-ar fi acceptat în ruptul capului să renunţe la o biată şi posomorîtă parcelă de pădure situată pe locurile natale. Fernand îşi aminteşte de călătoria interminabilă din vremea copilăriei, cînd, ca să ajungă la bunicul Péloueyre, ei traversau, în cabrioletă, regiunea Sauter-s, apoi, lăsînd în urmă dealurile cu vii şi apele limpezi ale Garonnei, o apucau pe drumul de pădure, desfundat de păstorii de vite. În anii aceia mama purta pe cap o pălărie, prinsă sub bărbie cu panglicuţe de culoare neagră. Hurducat de şareta veche pe două roţi, cu capul răsturnat pe spate, copilul privea cum aleargă cerul tulbure de octombrie mărginit de coama neagră a pădurilor dese, şi scotea strigăte de bucurie cînd, de la o rîpă la alta, vedea trecînd triunghiuri de păsări. Dacă vreun pîrîiaş îi obliga s-o cotească, făcîndu-se simţit printr-un curent brusc de aer rece, mama îl lua sub haina ei, ca sub o aripă neagră. Se temea să nu răcească ; iar dacă, dimpotrivă, el se plîngea că îi este prea cald, ea-i strecura neliniştită un deget între gulerul cămăşii şi gît. Odată, într-o zi furtunoasă, calul s-a speriat de tăuni şi a rupt o hulubă. Era anotimpul cînd se înserează repede. În timp ce vizitiul-ţăran repara cabrioleta, Fernand şi mama s-au aşezat pe marginea şanţului. Îşi aminteşte cît de fericit şi liniştit se simţea sub ocrotirea mamei pe drumul acela pustiu, scăldat în lumina amurgului. Dincolo de colinele înalte şi sure, se auzea pocnetul ferigilor arzînd în landă. Strigătul animalic al unui păstor aduna

oile risipite și cufundate într-un pătrar de ceață... Fericit și liniștit, pentru că alături de el era mama...

Fernand privește în jur : e chiar camera în care a murit Mathilde. Iată rama de scoici cu chipul ei grav. O pasăre agățătoare ciripește cu glas primăvăratic. Dimineața e plină de fum și de soare. Ca s-o întîlnească pe Mathilde trebuie să urce din străfundul îndepărtat al vieții lui pînă la ultima limită a celui mai apropiat trecut. Încearcă să se înduioșeze, gîndindu-se cît de puțin timp au trăit împreună. Acum nora nu se mai bucura de avantajul de a fi moartă, în timp ce soacră-sa trăia : bătrîna ei dușmancă a ajuns-o în despărțitura a treia a cavoului, în fund, lîngă peretele din stînga. Și una și cealaltă au pierit în neant, iar pe Fernand îl cuprinde revolta, dîndu-și seama că soției îi revine doar o fărîmă din viața lui, în timp ce mama acoperă cu uriașa ei umbră toți anii trecuți.

Sfîrșește cu îmbrăcatul, rătăcește prin grădină, privește pe furiș fereastra biroului, unde de-acum încolo nu-l va mai irita nici un chip bătrîn la pîndă. Nu cumva faptul că nu se mai știe spionat de ea îi slăbește dorința de a o întîlni pe Mathilde ? Trebuia oare să fie împrejmuit de flăcările dragostei puternice și obsedante ale mamei sale, pentru ca, hăituit, să coboare în el însuși, pînă dădea de Mathilde ? Iată că focul s-a stins — jarul acela care-l scotea din minți s-a transformat dintr-o dată într-o cenușă, pe care el zace tremurînd de frig. Sînt bărbați care nu pot iubi decît făcînd în ciuda cuiva. Ceea ce îi mînă către o altă femeie sînt plînsetele celei pe care o părăsesc.

.

Acum Fernand hoinărește pe aleea dinspre sud. Se oprește fără țintă, miroase o creangă de liliac, apoi alta, ca un bondar greoi, iar gardul de lemn cîinesc

nu-i mai evocă nici un chip. Marie din Lados îl strigă pentru dejun unde cu o poftă mai mare ca de obicei, mănîncă boabe de mazăre verde proaspăt culese. La ora digestiei, singur în biroul unde mai era încă instalat patul paraliticii, el simţi o tihnă de scurtă durată şi timp de cîteva secunde se gîndi la „legătura" lui. Se hotărî să telegrafieze la locuinţa din strada Hugurie. Se aşeză în faţa biroului, încercă să-şi amintească, dar fără tragere de inimă, frazele pe care altădată i le scria cu o mînă mînioasă (pentru că ideea evadării îi venea totdeauna după o ceartă cu maică-sa). Degeaba îl ironiza ea strigîndu-i : „Ce odihnit o să te întorci acasă... După trei zile o să fii de nerecunoscut". El ştia că era cuprinsă de nelinişte şi că pînă la înapoierea lui era ca şi moartă. Dacă n-ar fi fost această îngrijorare lăsată în urmă, poate că n-ar fi plecat niciodată. Ce plăcute erau întoarcerile umilitoare şi blînde cînd, într-un climat de bucurie, plin de certuri, de batjocură iubitoare şi de atenţii nenumărate, el îşi relua viaţa. Gîndul că, înapoindu-se de la Bordeaux, ar găsi această casă pustie, că întorcîndu-se — bătrîn fiu destrăbălat şi frînt de oboseală — n-o s-o mai vadă, încă de la coborîrea din tren, sprijinită de balustrada terasei dinspre gară, pe maică-sa care, cu mîna streaşină la ochi, încerca să-l distingă prin valul de călători, îl îngheţă. Rupse telegrama în bucăţele. Totul se sfîrşise. Dacă mama voise ca el să nu trăiască decît prin ea, decît legat de viaţa ei, dacă nu suportase rivalitatea nici unei ocupaţii, nici unei distracţii, nici unei speranţe, nici unei iubiri, putea acum, din adîncul întunericului în care se afla, să se mîndrească cu opera ei : abia se stinsese soarele matern şi fiul se învîrtea în gol, ca o planetă desprinsă de pe orbită.

XVI

Puţinele persoane ieşite la plimbare pe şoseaua din marginea liniei ferate Bordeaux-Cette, se opreau şi priveau printre arbori casa mare şi liniştită, despre care se spunea că nimeni nu-i mai trecea pragul. Timp de cîteva săptămîni s-au mai deschis încă obloanele camerei unde Fernand îşi petrecea nopţile albe, întins pe patul Mathildei. Dar într-o dimineaţă din mijlocul verii, ele rămaseră închise : în aripa denumită de Félicité „pavilionul duşmancei" încetase orice viaţă. De la o duminică la alta se deschiseră, pentru scurtă vreme, ferestrele camerei doamnei Cazenave, apoi ale camerei în care Fernand spera să-şi regăsească somnul în patul lui de copil. Dar în toate aceste culcuşuri el rămînea nefericita pradă a insomniei. Apoi, o dată cu toamna, după sărbătoarea Sfîntului Mihai, într-o noapte cînd un grup de ţigani îmbrăcaţi în zdrenţe de culoare stacojie poposiseră lîngă gardul grădinii şi aprinseseră un foc rău-mirositor, camera lui Félicité, apoi cea a lui Fernand au fost închise pentru totdeauna. Ca dintr-un trup uriaş trăgînd să moară, viaţa s-a retras din restul clădirii, concentrîndu-se în bucătărie. În patul de la parter unde zăcuse paralitica, dormea acum Fernand. Dimineaţa, după ce se spăla, intra în bucutărie şi se aşeza în faţa

sobei, în fotoliul în care maică-sa își așteptase sfîrșitul sorbindu-l din ochi.

La etaj, în camera unde murise Mathilde, praful se depusese în straturi. Se depusese și pe geamul încadrat în rama de scoici, de sub care privea, ca prin ceață, un chip tînăr ce nu zîmbea. În glastrele de flori, altădată schimbate cu atîta ardoare de Fernand, zăceau crini uscați, uitați acolo de luni de zile. Marie din Lados bombănea că nu mai putea prididi singură cu atîtea treburi. Ea vedea prea de aproape cum vechiul ei idol deșurubat, coborîse de pe soclu și i se preda dezarmat, ca să mai rămînă aceiași servitoare umilă și supusă de altădată. Fernand îi ceru să doarmă într-o încăpere întunecoasă, învecinată cu biroul, așa cum făcea pe vremea cînd o îngrijise pe stăpînă, pentru ca el s-o poată chema noaptea, cu glas tînguitor. Ființa aceasta, care cunoscuse pe bunicii lui, și ale cărei sosuri preparate după rețete pierdute răspîndeau pînă în camerele cele mai îndepărtate mirosul îndrăgit de ei — rămăsese ultimul lui sprijin. Trei generații din familia Péloueyre se folosiseră de aceste mîini muncite de spălătorcasă. Dar trebuia ca destinul să-l urmărească pe Fernand Cazenave pînă în acest ultim refugiu, și să-l alunge și de aci.

O dată cu rațele sălbatice, o dată cu hulubii sperioși — culesul viilor l-a readus în bucătărie pe Raymond, nepotul Mariei, ai cărui părinți culegeau via de la Yquem, a domnului marchiz. Se făcuse un băiețel frumos, cu trupul vînjos, cu urechile mari și clăpăuge și cu pieptul bronzat ca o oală de lut ars. Picioarele sale goale și curate lipăiau pe dalele uzate ale bucătăriei ; în ochii care semănau cu două boabe de strugure rubiniu, mocnea un rîs abia stăpînit. La început, Marie din Lados se temuse să nu-l obo-

scască pe „domnul", căci copilul intra și ieșea fără istov, lăsînd ușa deschisă sau trîntind-o cu zgomot. Fernand însă nu voia ca băiatul să fie certat. Se uita după acest pui de mierlă cu aceeași privire grijulie, cu care, anul trecut, mama lui taciturnă îl învăluise pe el. Ar fi vrut să-i vorbească; dar ce să-i spui unui copil? Cîteodată scotea din buzunărașul vestei o cutie rotundă în care ținea bomboane contra tusei, iar cînd Raymond trecea pe lîngă el îi întindea momeala șoptindu-i: „Vrei un fistic?" Copilul se oprea gîfîind, cu fața îmbujorată — și în timp ce lua bomboana, Fernand îl apuca de mînă și-l reținea. Dar el, cu părul negru-albăstrui, zburlit ca penele unei păsări, cu capul dat la o parte, bătea din picioare, încerca să-și ia zborul...

Cînd se asigură că prezența nepotului nu-i displăcea stăpînului, Marie din Lados încercă să unelteasă să-l țină acolo toată iarna. Fernand nu-și dădea seama de pericol. Félicité n-ar fi lăsat-o nici măcar să spună ce vrea: ea știa că „cu oameni de soiul ăstora nu trebuie să-ți creezi obligații". După ce ar fi trimis-o pe Marie din Lados să-și vadă de cuptor, zicîndu-i că este o toantă, i-ar fi spus, pentru a suta oară, fiului iubit: „Dacă nu m-ai avea pe mine! Noroc că sînt eu! Fără mine ai cădea în cursă. Nu vezi mai departe de lungul nasului. Ești mai naiv decît un copil. Dacă n-aș fi eu cu ochii în patru, te-ai lăsa dus de primul venit..." Dar bătrîna nu mai mergea în fața lui, croindu-i drum printre ramuri. El nu presimți apropierea pericolului nici chiar atunci cînd părinții lui Raymond, văzîndu-l că vrea să oprească băiatul, se lăsară rugați prefăcîndu-se că acceptă numai pentru că doreau să-i facă stăpînului o favoare.

Băieţaşul lacom şi neastîmpărat, cu mîinile crăpate de ger şi pătate de cerneală, şi căruia nu-i păsa de stăpînul taciturn, cum nu-i păsa de bufet sau de ceasornic, a făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să-i displacă lui Fernand, iar mai tîrziu să-i producă chiar scîrbă, cînd acesta a observat că Marie din Lados nu-şi mai dădea silinţa să muncească cum trebuie. Ea neglija vechiul idol bolnăvicios pentru copilul prea chipeş, de-un sînge cu ea. Înainte de sosirea copilului nici vorbă nu era de mîncare ! Masa nu se servea decît în clipa cînd saboţii băiatului se auzeau răsunînd pe peron. O anghină uşoară, contractată de Raymond în decembrie, a fost de-ajuns pentru ca Marie din Lados să părăsească cămăruţa în care dormea alătuţi de stăpîn. Mai rău a fost că mama copilului s-a instalat acolo, sub pretext că-l îngrijeşte ea ; Marie din Lados se temea cumplit de fata ei : locuitoare a landei cu gura ştirbă şi faţa neagră, fiica avea privirile şi gesturile unei găini feroce. Tatăl copilului, care lucra într-un depozit de vinuri, venea o dată cu seara — o namilă de om de pe valea Garonnei, cu muşchi puternici, dar cu burta umflată, răsfrîntă peste pantalonul de culoare albastră, lăsat pe vine — un hercule prăpădit, ros pe dinăuntru de dulceaţa ucigătoare a vinului de Sauternes. Cu toate că băiatul era în convalescenţă, părinţii lui mîncau seară de seară în bucătărie, iar Fernand Cazenave a trebuit să fie servit în sufrageria ai cărei pereţi, cu tot focul puternic din sobă, erau mereu reci ca gheaţa. În timpul scurtelor sale mese, el auzea rîsete puternice, chelălăituri ; dar cînd Marie din Lados deschidea uşa să-i aducă mîncarea, nu-i parvenea decît o şopotire în dialect, un zgomot de linguri şi de farfurii, pentru ca, după închiderea uşii, schelălăitul să reînceapă.

Ei nu ştiau că în sufrageria rece, cu lemnăria falsă de culoare gălbuie şi care lui nu i-a plăcut niciodată, Fernand Cazenave nu mai era singur. Cînd ridica ochii din farfurie o vedea pe mama lui stînd pe scaunul de unde tronase timp de o jumătate de secol, cu statura maiestuoasă, dominatoare — mai impunătoare încă după moarte — şi a cărei privire divină şi mînioasă îl făcea pe fiu să se ruşineze de slăbiciunea sa. Cum adică! Să nu dea afară din casă asemenea paraziţi? O vedea în gînd pe zeiţa atotputernică, a cărei simplă mişcare din sprîncene făcea ca toţi subalternii, agenţii de bursă, arendaşii, argaţii de toate felurile să nu mai zică nici pîs. Ca un Eneas bătrîn, gata să se scufunde, el întindea către atotputernica „Genitrix" mîinile sale rugătoare. Învins, o adora pe cea puternică. Pe neasemuita lui mamă! Cum a fost posibil ca o mică învăţătoare batjocoritoare să îndrăznească să-i stea în cale? Căci pe Mathilde, a cărei fantomă se aşeza de asemenea la masă, departe de cămin, în bătaia curentului, la fel ca atunci cînd trăia, moartea nu o mai zeifica. Şi totuşi Fernand îşi amintea de spatele ei rotund, de faţa ei umilă, de ochii ei galbeni de pisică hăituită.

Casa se clătină la trecerea unui rapid, care nu se mai auzi huruind peste fluviul Garonne din pricina vacarmului din bucătărie. Mînia mamei, delirul acela care o determinase de atîtea ori pe femeia greoaie şi aprigă să bată cu piciorul în podea, puse stăpînire pe Fernand; se ridică şi înaintă spre uşă, dar chiar atunci apăru Marie din Lados cu o farfurie cu brînzeturi. Văzu expresia stăpînului, dibace în a descoperi pe acest obraz semnele furtunii, şi spuse cu glas sugrumat:

— Mă duc să anunţ „fiica" că-l oboseşte pe domnu.

Se întoarse în bucătărie tremurînd din tot trupul. „Fiica" îi provoca spaima pe care toţi bătrînii din landă o resimt în faţa copiilor lor. După ce i-au smuls, bănuţ cu bănuţ, toate modestele economii, fata şi ginerele o mai şi acuzau că are bani ascunşi. La un moment dat, Fernand auzi numai glasul bătrînei. Dar cu o voce îngrozitoare, din adîncul gîtlejului, fiica începu brusc să urle în dialect. Nimic nu trăda mai bine ciudata izolare în care trăise Fernand, ca această totală ignorare a graiului dialectal. Îşi lipi urechea de uşă şi înţelese că Marie din Lados se opunea copiilor ei. Dar ce pretindeau ei de la bătrînă ? Cuvîntul „domnu" revenea prea des în discuţie, ca să nu-şi dea seama că el era motivul certei. Fiindcă nu auzea prea bine ce-şi vorbeau, Fernand ieşi din sufragerie şi traversă vestibulul. Paşii lui răsunară în încăperea imensă la capătul căreia uşile fără obloane desenau două dreptunghiuri clare în întunericul rece ; trecu apoi printr-un coridor, şi ajunse lîngă uşa bucătăriei care dădea spre scara principală. Tremurînd, în întuneric, auzi pe lîngă cuvîntul „domnu" pomenit destul de des, şi cuvintele „băiatu zburdalnic". Marie din Lados striga în franţuzeşte : „Dar dacă vă spun că nu m-a întrebat măcar o dată cum îi merge băiatului". Or dacă nici ea nu l-ar cunoaşte pe domnu ! Nu era el omul căruia să-i pese de un copil ! Băiatul l-a distrat cîteva zile. Dar acum voia să scape de el. „Doar n-o să i-l băgăm pe gît". Fiica o întrerupse urlînd :

— Ba da ! Ai putea să i-l bagi pe gît dacă ai vrea ; boşorogul ăsta nu se mai poate lipsi de tine, dar tu nu-ţi iubeşti familia... ! Şi iarăşi urlau în dialect.

Fernand îşi îndreptă trupul deşirat. Maică-sa îl îndemna să înainteze ; era în el ; îl poseda. De ce stătea nemişcat, în loc să intre pe neaşteptate şi să răstoarne

masa, izbind-o cu piciorul? Totuşi picioarele i se înmuiară; inima îi bătea să-i spargă pieptul: „mai întîi să doarmă...“ Se aşeză pe lada cu lemne rămasă întredeschisă. Capacul se închise cu zgomot, şi pocnetul întrerupse zbieretele din dosul uşii. Se ridică şi intră în biroul unde nu era făcut focul. Întins pe pat, cu lumînarea stinsă, îşi dădu seama că Marie din Lados uitase iarăşi să închidă obloanele. Stătea culcat şi privea limpezimea nopţii. Deoarece plouase toată ziua, de pe crengile arborilor din grădină se prelingeau stropii într-o tăcere supranaturală; nu se mai auzea nimic altceva decît acest susur calm de lacrimi. Îl cuprinse o pace, o detaşare de lucruri, ca şi cînd ar fi presimţit dincolo de viaţa lui cumplită, dincolo de propria sa insensibilitate, un rai al dragostei şi al liniştii unde maică-sa era alta decît cea care mai înainte îl stăpînise ca o furie, şi unde Mathilde îl privea cu o faţă senină, liniştită pentru totdeauna, cu un surîs fericit.

În zori, îl trezi şiroitul ploii. Ah, cît ura dimineţile astea întunecoase de iarnă! Nici măcar nu-şi mai aminti de fericirea necunoscută şi întrevăzută în ajun. Valul tulbure al duşmăniilor i se revărsa în suflet o dată cu mohorîrea dimineţii. Îşi răsuci, sub pătură, trupul bătrîn străpuns de dureri. Se gîndi la ziua care urma; drum nisipos şi pustiu prin landele arse. Închise ochii ca să cîştige timp, ca să ajungă, fără să-şi dea seama, la oaza dejunului. În timp ce Marie din Lados aprindea focul şi îi punea pe noptieră cafeaua cu lapte aburindă, el stătea cu faţa întoarsă la perete, prefăcîndu-se că doarme.

XVII

După masa de prînz, Fernand Cazenave rămase în bucătărie şi se aşeză în faţa focului. Ce spaimă l-ar fi cuprins dacă ar fi ştiut cît de mult semăna cu mama lui paralizată, aşa cum stătea cufundat în fotoliu, învăluit în lumina stinsă a zilei ploioase de decembrie ! Marie din Lados intră de mînă cu nepoţelul slăbit, care în ziua aceea se ridicase pentru prima oară din pat. Îşi spiona stăpînul, încerca să-i ghicească gîndurile. Dar el stătea mereu cu ochii aţintiţi pe flacăra focului. Atunci ea împinse copilul speriat spre el, zicînd :

— Ce-i spui tu lui domnu ? Fernand Cazenave nici măcar nu-şi întoarse capul. Marie din Lados insistă :

— A fost bolnav, sărăcuţul. E atît de slab. Nu i se mai văd decît ochii din cap.

Ea îi pipăia braţele. Stăpînul apucase cleştele de sobă, dar trebui să-l pună la loc deoarece îi tremurau mîinile. Aruncă în sfîrşit spre băieţel o privire rece ca gheaţa. Şi deşi nu ştia să vorbească în dialect îşi aminti totuşi două cuvinte folosite adesea de bunicul Péloueyre şi de Félicité Cazenave, cînd voiau ca un om sau un animal să piară din faţa lor :

— *Bey-t-en !* (Ieşi afară !)

Se ridicase în picioare și semăna din nou cu mama sa — mama sa aspră și neînduplecată. Marie din Lados se dădu înapoi, cuprinsă de un respect îngrozit și dispăru pe ușa spălătoriei, împreună cu copilașul zburlit, care sărea pe picioruțe ca o mierlă bolnavă.

Fernand Cazenave rămase pînă seara, nemișcat, în fața căminului din birou. La ora patru Marie din Lados aduse o lampă, închise obloanele, iar el stătu în continuare singur pînă cînd zarva din bucătărie îl avertiză că sosise mama lui Raymond. Atunci intră în holul întunecat și se așeză, ca în ajun, pe lada cu lemne, ascultînd nemișcat. „Nu, nu — se ruga Marie din Lados — asta o să-i atace inima..." Apoi dialectul gutural al fiicei îi acoperi glasul. Țipa spunînd că ea o să-i pună tacîmul ; dar de ce cu tonul acela amenințător ? Pe Fernand îl cuprinse frigul și se întoarse în birou ; stătea împietrit și privea focul din cămin. La ora șapte Marie din Lados veni să-l anunțe că masa era gata. Ea luă lampa și o ridică în sus, cum făcea în fiecare seară, dîndu-se la o parte din fața stăpînului, care îi văzu clar chipul îmbătrînit și descompus. El trecu prin bucătărie și împinse ușa sufrageriei ; dintr-o dată înțelese : pe fața de masă curată, în fața tacîmului său, era așezat încă unul ; și cum masa era foarte înaltă, fiica pusese cîteva cărți pe scaun, pentru ca Raymond să-și poată sorbi mai comod supa.

Copilul plîngea în dosul ușii ; n-avea curajul să intre, cu toate insistențele maică-si, care începuse să-l certe. În acest timp, Fernand Cazenave simțea cum crește, cum se umflă în el valul de furie ; cuprins de extaz o lăsa pe maică-sa să-i intre în corp, să-l invadeze, să-l posedeze. Își umplu paharul cu vin, îl dădu peste cap, apoi făcu un gest și farfuriile destinate copilului se sparseră pe lespezi. La auzul acestui zgomot violent, în bucătărie se așternu o tăcere

mormîntală. Stăpînul deschise uşa şi văzu mai întîi ochii de găină ai „fiicei", iar în spatele ei, cu mîinile ridicate şi împreunate, pe Marie din Lados. Îşi reaminti iarăşi vorbele în dialect pronunţate de mamă cînd alunga din faţa ei animalele şi oamenii :

— *Annèt ben !* (Afară cu voi !)

Atunci „fiica" făcu cîţiva paşi şi, turuind, striga că domnul voise să-l reţină pe băiat ; din pricina dînsului pierduse o slujbă bună ; era doar limpede că domnul se va îngriji de el... Copilul era încă de pe acum foarte ataşat de domnu... Se opri, intimidată de tăcerea stăpînului, de privirea lui rece ca gheaţa.

El zise din nou :

— *Annèt ben !*

Fiica îşi ieşi din fire, şi răcni zicînd că n-or să plece singuri, că or s-o ia şi pe bătrînă cu ei. O auzise oare Marie din Lados ? Stătea mută, cu capul întors puţin într-o parte, acoperindu-şi faţa cu palmele străbătute de vinele îngroşate. Uşa spălătoriei se întredeschise şi copilul îşi vîrî botişorul de vulpoi prins în vizuină. În acest timp, fiica, sigură de reuşita ameninţărilor, zîmbea triumfătoare, dezvelind gingiile tari ale gurii ei negre. Zîmbetul acesta îl umplu pe Fernand de furia demoniacă a mamei. Cu degetele înfiorate căută îndelung în portofel o hîrtie de o sută de franci, pe care i-o aruncă Mariei din Lados (fiica se aplecă s-o ridice). Deschise apoi uşa şi, cu vocea calmă, i se adresă slujnicei :

— Mîine să vii să-ţi iei bagajele.

Ea îl privi. În clipa aceea, nu numai stăpînul ei, ci toţi stăpînii morţi o alungau. Şi fiindcă nu se urnea din loc, el repetă cu acelaşi glas cu care îi poruncea bătrînul Péloueyre :

— *Bey-t-en !*

Îşi dădu capul pe spate, cu gîtul umflat ca o lunonă — şi ai fi zis că era maică-sa vie.

Fernand Cazenave ascultă un timp zgomotul saboţilor lor pe şoseaua din marginea liniei ferate Bordeaux-Cette, apoi îşi turnă din nou vin în pahar ; şi, după ce-l dădu peste cap, ieşi din sufragerie. Ultimul tren huruise peste fluviu ; casa nu mai tremura. Firişoare de nori alergau pe sub luna invizibilă, dar nu-i acopereau strălucirea — întrucît Cazenave, care sta în picioare şi fără lampă, în mijlocul vestibulului, putu să-şi vadă trupul în oglinda de lîngă uşă. Mai profundă decît în alte seri, liniştea îl împresura. Şi totuşi el nu-şi amintea ca în timpul veghilor sale să fi auzit respiraţia Mariei din Lados. Dar singura suflare a cuiva dormind într-o odaie îndepărtată, e de-ajuns pentru ca, fără să ne dăm seama, valul subţire de căldură umană să tulbure atmosfera contopindu-se cu bătăile inimii noastre. Fernand pricepu pentru prima oară ce este tăcerea. Şi pentru că, la fel ca şi în seara trecută, auzea picurul monoton şi nesfîrşit al apei scurgîndu-se de pe crengile copacilor şi pentru că de jur-împrejurul casei pustii nu răsuna decît susurul acestor lacrimi calme, lui i se păru că în clipa aceea îşi regăseşte sufletul ; liniştea din preajma regatului unde mama sa era în-

tr-adevăr mama sa și totuși alta — aceeași care îl îndemnase să dea afară din casă o slujnică bătrînă și supusă, dar și cealaltă, vie încă, vie pe alte tărîmuri, și de la care acum îi venea o împăcare fără umbră de mînie, un dezgust pentru orice severitate — această detașare misterioasă. Cel puțin așa crezu el că era ; nu se gîndea la vinul băut, nici că adesea e de-ajuns o ușoară beție ca să presimțim eternitatea. Frigul îl trezi din năucirea aceasta plăcută. Tremura din tot trupul, iar dinții îi clănțăneau ca ai Mathildei înainte de moarte. Atunci se îndreptă spre „pavilionul dușmancii" și străbătu înfrigurat cameră după cameră pînă cînd dădu de aceea în care clarul de lună, strecurîndu-se printre persiene, lumina o ramă de scoici și desena pe perete umbra delicată a crinilor vestejiți. Pe acest palier se deschidea podul în care intră, și care se întindea de la un pavilion la celălalt, pe deasupra vestibulului. Lucarna de aici aduna, ca și cum ar fi fost o apă, lumina pură a nopții, și o împrăștia pe un cufăr ornat cu lalele pictate. Împiedicîndu-se de toate aceste lucruri moarte, Fernand deschise ușa cămăruței unde dormea Marie din Lados înainte de a fi trebuit să-și vegheze stăpîna. Ea venea însă, în fiecare dimineață, să se spele și să se îmbrace aici unde, într-un cufăr de lemn negru, își avea adunată toată averea lumească. Aerul înghețat mirosea a săpun de rufe și a haine de servitori. Mai îngustă decît cea din mansardă, lucarna de aici concentra limpezimea nopții peste chipul unei Sfinte Fecioare de gips cu mîinile întinse, dar lăsa în întuneric un trup crucificat, agățat de-asupra patului. Patul era acoperit cu o cuvertură de creton veche cu figuri colorate de cavaleri și doamne, singura pată strălucitoare, unica bogăție a acestei celule și pe care Marie din Lados ar fi aruncat-o, dacă i s-ar fi spus că „făcea ceva parale". Fernand Caze-

nave se așează pe această cuvertură și cu trupul aplecat înainte, cu coatele pe genunchi și cu capul în mîini, izbucni în plîns. Frigul îi îngheță lacrimile pe obraji. Trupul îi tremura. Îi fu teamă să nu moară singur în acest cotlon din podul casei ; ieși pe palier, clătinîndu-se pe picioare, și trebui să se proptească de rampa scării pentru a coborî, în sfîrșit, pînă la patul său.

Nu dormea, simțea o greutate imensă apăsîndu-i pieptul, brațele și picioarele. Visa oare că cineva umbla prin grădină ? Nu, pentru că Péliou lătră furios, și după aceea se potoli brusc. Fernand își aminti că uitase să pună zăvoarele. Auzi ușa de la intrare deschizîndu-se la simpla apăsare, dar nu-i fu teamă. Zgomotul unor pași se îndreptă spre bucătărie, apoi o licărire alunecă pe podea. Închise ochii și iar îi deschise. Marie din Lados ținea lampa și cu palma întinsă ca un paravan abătea lumina peste chipul ei de Sfîntă Fecioară neagră. Ea se opri în prag, aștepta ca stăpînul să o strige :

— Marie !

Atunci puse lampa pe masă, se îndreptă spre pat, iar el simți cum această mînă veștejită de prea multă trudă îi apasă fruntea.

Johanet, Saint-Symphorien,
23 septembrie 1923

Misterul Frontenac

Ca un fruct aninat în frunzişul stufos,
Soarta mea s-a-mplinit sub a umbrei povară ;
Am crescut dogorit la un jar nemilos,
Iar cînd vîntul bătu, rupînd vălul umbros,
Bolta cerului 'nalt mi-arătă prima oară.
Chiar de mic zeii buni cu-al lor har mă-nsemnară ;
Întîiele-mi priviri au îndrăgit pădurea,
Şi primii paşi ai mei au urmărit tăcerea
Care mă tot ducea spre umbră şi mister.

Maurice de Guérin

PRIMA PARTE

I

Xavier Frontenac aruncă o privire sfioasa către cumnata sa, care tricota stînd țeapănă, fără să se rezeme de speteaza scaunului scund pe care și-l trăsese lîngă foc, și-și dădu seama că era supărată. Încercă să-și reamintească ce vorbise în timpul cinei: nu, nu spusese nici o răutate. Își trecu mîna subțire peste capul chel și oftă.

Privirea i se opri pe patul încăpător, cu coloane răsucite, în care, cu opt ani în urmă, fratele său mai mare, Michel Frontenac zăcuse într-o interminabilă agonie. Revăzu capul răsturnat pe spate, gîtul uriaș năpădit de barba tînără și viguroasă; muștele insistente de iunie, cu neputință de alungat de pe fața lui umedă de sudoare. Astăzi ar fi putut fi supus unei trepanații, ar fi fost salvat poate; Michel ar trăi... Ar trăi... Xavier nu-și mai putea dezlipi ochii nici de la pat, nici de la pereți. Totuși, fratele său nu murise în acest apartament: la opt zile după înmormîntare, Blanche Frontenac părăsise locuința din strada Vital-Charles, mutîndu-se împreună cu cei cinci copii ai săi la etajul al treilea al unei vile din strada Cursol, în care locuia mama sa, doamna Arnaud Miqueu. Dar

şi pe pat şi la ferestre spînzurau aceleaşi draperii albastre cu flori galbene. Scrinul era aşezat tot ca în vechea locuinţă, în faţa garderobului. Pe cămin trona aceeaşi statuetă de bronz : o femeie cu rochie închisă la gît şi cu mînecile lungi, simbolizînd *Credinţa.* Doar lampa era alta : doamna Frontenac îşi procurase un model nou, care vrăjise întreaga familie : un suport de alabastru sprijinea rezervorul de cristal unde, ca o tenie lată, fitilul se lăfăia în petrol. Flacăra se desfăcea în zeci de petale incandescente ; abajurul, compus din mai multe dantele de culoare bej, era strîns la capăt într-un buchet de violete artificiale.

Această minunăţie atrăgea copiii pasionaţi de lectură. Astă seară în cinstea unchiului Xavier, ei nu se vor culca decît la ora nouă şi jumătate. Ca să nu piardă nici o secundă, cei doi mai mari, Jean-Louis şi José, îşi luaseră cărţile : volumul întîi şi al doilea din romanul *Comisards* de Alexandre de Lamothe. Întinşi pe covor, cu degetele mari vîrîte în urechi, citeau scufundaţi, pierduţi în povestire ; iar Xavier Frontenac nu vedea decît capetele lor rotunde şi tunse mărunt, urechile clăpăuge, genunchii juliţi plini de vînătăi, picioarele murdare, şi bocancii cu blacheuri la vîrfuri, cu şireturi uzate şi pline de noduri.

Prîslea, Yves, care avea zece ani dar părea mult mai mic, nu citea ; aşezat pe un taburet lîngă maică-sa, îşi freca obrazul de genunchii Blanchei, se lipea de ea, ca şi cum instinctul l-ar fi îndemnat să reintre în trupul ce-l zămislise. Se gîndea că între ora culcatului de astă-seară şi explicaţiile pe care va trebui să le dea la tabla neagră mîine dimineaţă, sau ora de germană cînd domnul Roche îl va bate poate, se aşternea o noapte binecuvîntată. „Poate voi muri, poate mă voi îmbolnăvi..." Se silise înadins să mănînce porţii duble din toate felurile de mîncare.

Îndărătul patului, cele două fetițe, Danièle și Marie, învățau catehismul. Rîdeau pe înfundate. Atmosfera de la institutul Sacré-Coeur le făcea să se simtă izolate chiar și acasă, fiind preocupate numai de profesoarele lor, de prietenele lor ; adesea, la ora unsprezece noaptea, culcate în paturile lor alăturate, ele tot mai aveau să-și spună cîte ceva.

Xavier Frontenac contempla cu mîndrie capetele rotunde și tunse mărunt — copiii lui Michel, ultimii din neamul Frontenac. Acest avocat, acest om de afaceri, era cuprins de emoție, inima îi bătea mai tare : ființele din fața lui erau trup din trupul fratelui său... Ateu din fire, nu vroia să creadă că ceea ce simțea e de natură mistică. Însușirile personale ale nepoților nu-l interesau ; dacă Jean-Louis, în loc să fie un școlar de o inteligență și vitalitate uimitoare, ar fi fost o mică brută, unchiul l-ar fi iubit la fel de mult, prețuirea nemăsurată pe care le-o acorda el nu avea nici o legătură cu însușirile lor.

— E ora nouă și jumătate, spuse Blanche Frontenac.

— Hai, la culcare ! Nu uitați rugăciunea.

În serile cînd venea unchiul Xavier, rugăciunea nu se făcea în comun.

— Să nu luați cărțile în dormitor.

— José, tu unde-ai ajuns ? îl întrebă Jean-Louis pe fratele său.

— Am ajuns acolo, știi, cînd Jean Cavalier...

Fetițele întinseră frunțile umede spre buzele unchiului. Yves rămase ultimul.

— Vii să mă învelești, mamă, da ? Vii să mă învelești ?

— Dacă mă mai rogi, n-o să vin.

Din ușă, cel mai plăpînd dintre băieți îi aruncă o privire imploratoare. Ciorapii îi intraseră de tot în ghete.

În comparație cu figura lui mică și slăbuță urechile păreau imense. Pleoapa stîngă lăsată în jos îi acoperea aproape tot globul ochiului.

După plecarea copiilor, Xavier Frontenac își privi din nou cumnata: părea tot mînioasă. Cu ce-o fi jignit-o oare ? Vorbise despre femeile devotate ca ea. Nu înțelegea că acest gen de laude o scoteau din fire pe văduvă. Bietul om, cu o stăruință obositoare elogia măreția sacrificiului, zicea că nimic pe lume nu e mai frumos ca fidelitatea unei femei față de soțul răposat, și care-și închină viața creșterii copiilor. Pentru el, ea nu exista decît în funcție de micuții Frontenac. Nu se gîndea niciodată la cumnată-sa ca la o femeie singură, în stare să fie tristă, disperată. Soarta ei nu-l interesa din nici un punct de vedere. Numai să nu se recăsătorească și să aibă grijă de copiii lui Michel, atît și nimic altceva. Iată ce nu-i ierta Blanche ! Nu pentru că ar fi regretat ceva ; abia rămasă văduvă își dăduse seama de gravitatea sacrificiului și îl acceptase ; nimic nu-i mai putea clinti hotărîrea. Dar, fiind foarte credincioasă, de-o cucernicie aproape pedantă și severă, ea era convinsă că fără Dumnezeu n-ar fi avut puterea să trăiască astfel ; căci era o femeie plină de temperament, un suflet pasionat. În seara aceasta, dacă Xavier ar fi avut ochi s-o vadă, așa cum stătea înconjurată de cărțile uitate pe covor și de dezordinea din cuibul rămas gol, l-ar fi cuprins mila privind mama aceea îndurerată, ochii aceea de cărbune, fața aceea răvășită și palidă pe care, deși era trasă și plină de riduri, se mai ghiceau încă urmele frumuseții. Părul cărunt, pieptănat lins și cu cărare la mijloc, era ușor răvășit, dîndu-i aerul neîngrijit al unei femei ce nu mai așteaptă nimic de la viață. Bluza neagră, închisă în față

cu nasturi, îi sublinia umerii ascuțiți și pieptul uscat. Toată ființa ei trăda oboseala, istovirea mamei pe care copiii o mănîncă de vie. Ea nu vroia să fie admirată sau compătimită, dar vroia să fie înțeleasă. Nepăsarea oarbă a cumnatului o scotea din fire, o făcea să fie aspră și nedreaptă. După ce pleca Xavier, ea se bătea cu pumnii în piept, părîndu-i rău de purtarea pe care o avusese față de el ; însă cînd revedea chipul inexpresiv și parcă fără ochi al omului acestuia în fața căruia se simțea inexistentă și care o sortise pieirii, bunele ei intenții se topeau.

Se auzi un glas slab. Era Yves : nu putuse răbda să n-o strige, și totuși îi era teamă că îl aude.

— Ah ! copilul ăsta !

Blanche Frontenac se ridică de pe scaun, dar se duse mai întîi la cei doi mai mari. Adormiseră strîngînd în mînuțele lor murdare un scapular. Ea îi înveli în pătură și, cu degetul mare, le făcu semnul crucii pe frunte. Trecu apoi în camera fetelor. Pe sub ușă se zărea lumină. Cum auziră pasul mamei, ele stinseră flacăra. Doamna Frontenac reaprinse lumînarea. Pe noptiera dintre paturile apropiate se aflau felii de portocale înșirate pe-o farfurie de păpușă, pe altă farfurioară era ciocolată rasă și bucățele de biscuiți. Fetițele băgaseră nasul sub pături și Blanche nu le mai zări decît părul împletit în codițe, legat cu o panglică decolorată.

— S-a zis cu felul trei... și am să notez în carnetul vostru că ați fost neascultătoare !

Doamna Frontenac luă cu ea resturile „banchetului". Dar abia trase ușa, că le și auzi pufnind în rîs. În cămăruța învecinată, Yves nu dormea. Numai el avea dreptul să stea cu lampa aprinsă ; umbra lui proiectată pe perete îi făcea un cap uriaș și un gît

mai subțire ca un lujer. Stătea așezat, cu ochii înecați în lacrimi și, ca să nu fie dojenit de maică-sa, își ascunse fața la pieptul ei. Ea ar fi vrut să-l certe, dar auzind bătăile iuți ale inimii lui și simțindu-i coastele și umerii lipindu-i-se de trup, îi fu groază de această tulburе înclinare spre suferință a copilului și îl legănă :

— Prostuțul mamii, tontul mamii... Nu ți-am spus de atîtea ori că nu ești singur ? Isus se află în toate inimile copiilor. Cînd ți-e frică, strigă-l și el o să vină să te aline.

— Nu vine, pentru că am făcut păcate mari... Pe cînd tu, mamă, cînd tu ești lîngă mine, sînt sigur că ești lîngă mine... Pun mîna pe tine, te simt. Mai stai o leacă.

Ea îi spuse că trebuie să doarmă, că o așteaptă unchiul Xavier. Îl asigură că păcatele îi fuseseră iertate : cunoștea prea bine firea băiețelului ei. El se liniști ; mai suspina încă, dar din ce în ce mai rar. Doamna Frontenac ieși din cameră în vîrful picioarelor.

II

Cînd Blanche se întoarse în camera sa, Xavier Frontenac tresări :

— Cred c-am adormit.... Drumurile astea în lungul şi în latul moşiei mă cam obosesc.

— Cine-i de vină, dacă nu dumneata ? răspunse Blanche acră. De ce te-ai stabilit la Angoulême, departe de familie ? După moartea lui Michel, puteai să renunţi la avocatură. Era mai firesc să te întorci să locuieşti la Bordeaux şi să-i preiei locul la fabrica de scînduri pentru doage... Ştiu că noi deţinem majoritatea acţiunilor, dar asociatul lui Michel face acum ce vrea... Sînt convinsă că Dussol este un om cumsecade ; dar din pricina dumitale, copiilor mei or să le vină mai greu să-şi ocupe locul cuvenit în conducerea fabricii.

Pe măsură ce vorbea, Blanche simţea cît de nedrepte îi erau reproşurile — şi se mira că Xavier tăcea : stătea cu capul plecat şi nu protesta, ca şi cînd spusele ei i-ar fi zgîndărit o rană ascunsă. Şi totuşi, cu un singur cuvînt el ar fi putut să se dezvinovăţească : după moartea bătrînului Frontenac, survenită imediat după cea a fiului său Michel, Xavier renunţase la partea sa de moştenire în favoarea copiilor. Blanche crezuse la început că procedase aşa ca să scape de o

supraveghere plicticoasă ; dar dimpotrivă, după ce-a renunţat la podgorii, el s-a oferit să le gireze şi să se ocupe personal de venitul nepoţilor. O dată la cincisprezece zile, şi anume vinerea, fără să-i pese de starea vremii, cam pe la ora trei, el pleca din Angoulême la Bordeaux de unde lua trenul şi cobora la Langon. La gară îl aştepta caleaşca sau cupeul, după cum cerea anotimpul. La o distanţă de doi kilometri de oraşel, mergînd pe şoseaua naţională din marginea tîrgului Preignac, trăsura intra pe sub un portal şi Xavier recunoştea mirosul amărui al bătrînilor merişori. Cele două pavilioane laterale, înălţate de străbunicul său, nu se potriveau de loc cu acest mic conac izolat din secolul XVIII, în care trăiseră atîtea generaţii ale familiei Frontenac. Urca treptele peronului rotunjit, şi în timp ce paşii îi răsunau pe dale, simţea în nări mirosul umed al iernii care se degaja din draperiile vechi de creton. Cu toate că părinţii săi muriseră imediat după pierderea fiului mai mare, casa rămăsese deschisă. Grădinarul locuia şi acum în căsuţa din grădină. Un vizitiu, o bucătăreasă şi o femeie de serviciu continuau s-o slujească pe mătuşa Félicia, sora mai mică a bătrînului Frontenac, idioată din naştere (se zvonea că doctorul mînuise forcepsul cu o prea mare vigoare). Primul lucru pe care-l făcea Xavier era să-şi caute mătuşa, care, în timpul verii, se învîrtea pe sub marchiză, iar iarna moţăia în faţa focului din bucătărie. Nu-l înspăimîntau nici ochii ei daţi peste cap, din care nu se vedea decît albul plin de vinişoare, mărginit de pleoapele roşii, nici gura strîmbă, nici strania barbă adolescentină crescută în iurul bărbiei. O săruta pe frunte cu un respect tandru, căci acest monstru se numea Félicia Frontenac. Era o Frontenac, însăşi sora tatălui său, supravieţuitoarea. Iar cînd suna clopoţelul pentru cină, el se ducea spre idioată, o lua de braţ, o conducea în sufragerie, o aşeza pe

un scaun în fața lui, și îi lega un șervet la gît. Vedea el, oare, cum se prelingea mîncarea din gura ei hidoasă ? O auzea cum rîgîie ? După ce sfîrșeau de mîncat, el o conducea cu același ceremonial și o încredința bătrînei Jeannette.

Xavier se îndrepta apoi către pavilionul a cărui fațadă dădea spre dealuri și rîu și intra în odaia spațioasă unde el și Michel trăiseră ani de zile. Iarna, focul ardea în sobă tot timpul. Vara, amîndouă ferestrele erau larg deschise, și Michel privea viile, pășunile. Cînd și cînd se auzea trilul unei privighetori ascunsă în frunzele de begonia, unde poposeau întotdeauna privighetori... În adolescență, Michel se scula noaptea din pat să le asculte cîntecul. Xavier îi revedea silueta albă și deșirată aplecată peste geamul dinspre grădină. Pe jumătate adormit, el îi striga : „Bagă-te în pat, Michel, nu e bine ce faci, ai să răcești". Timp de cîteva zile și nopți via înflorită mirosea a rezeda... Xavier deschidea un volum de Balzac, vroind să alunge nălucirea. Cartea îi aluneca din mîini, se gîndea la Michel și plîngea.

Dimineața, la ora opt, îl aștepta trăsura și, pînă seara tîrziu, inspecta proprietățile nepoților săi. De la rîpa de la Cernès, unde se recolta vinul de calitate inferioară, trecea la ferma de la Respide, situată în împrejurimile satului Sainte-Croix-du-Mont, unde recolta era la fel de bună ca și la Sauternes, apoi pleca la Couamères, pe drumul dinspre Casteljaloux : acolo cirezile de vaci nu-i aduceau decît necazuri.

Peste tot trebuia să facă anchete, să cerceteze registrele de socoteli, să descopere șiretlicurile și cursele întinse de țărani, în care s-ar fi lăsat prins dacă n-ar fi existat scrisorile anonime găsite săptămînal de Xavier Frontenac în corespondența sa. După ce apăra astfel interesele nepoților săi, el se întorcea acasă atît

de ostenit, încît abia lua ceva în gură şi se şi întindea pe pat. Credea că o să adoarmă îndată, dar somnul întîrzia să vină : focul mocnit se înteţea brusc, iluminînd podeaua şi mahonul fotoliilor, iar primăvara auzea trilul privighetorii pe care o asculta umbra lui Michel.

A doua zi dimineaţa, duminica, Xavier se scula tîrziu, îmbrăca o cămaşă scrobită, un pantalon în dungi, o haină de postav sau de alpaca, încălţa ghetele cu bot lung şi ascuţit închise cu nasturi, îşi punea pe cap o pălărie melon sau una de paie şi cobora spre cimitir. Paznicul îl întîmpina salutîndu-l de departe. Tot ce putea face Xavier pentru morţii săi era să le asigure bunăvoinţa acestui om, căruia-i dădea bacşiş ori de cîte ori venea. Uneori, ghetele ascuţite i se înfundau în noroi ; alteori se acopereau de cenuşă ; cîrtiţele scobeau pămîntul sfînt. Frontenac, cel rămas în viaţă, se descoperea în faţa tuturor membrilor familiei Frontenac întorşi în ţărînă. Stătea acolo, neclintit şi mut — ca majoritatea contemporanilor săi, de la cei mai iluştri pînă la cei mai umili, împietrit în materialismul său, în determinismul său, prizonierul unei lumi de mii de ori mai mărginită decît cea a lui Aristotel. Şi totuşi el nu se urnea din loc ; îşi ţinea pălăria melon în mîna stîngă, iar cu dreapta, ca să pară cuviincios în faţa morţii, curăţa măceşii de „lăstărişul" sălbatic.

După-amiaza, expresul de ora cinci îl ducea spre Bordeaux. Cu braţele încărcate de cartoane de prăjituri şi pungi cu bomboane, suna la uşa cumnatei sale. Copiii alergau pe coridoare strigînd : „A venit unchiul Xavier !" Mînuţele lor gingaşe se întreceau care mai de care să tragă zăvorul. I se agăţau de picioare, îi smulgeau pachetele din mînă.

— Te rog să mă ierți, Xavier — spuse Blanche Frontenac care avea „mustrări de conștiință". Te rog să mă ierți dacă uneori sînt nervoasă... Nu e nevoie să-mi amintești ce fel de unchi ești dumneata pentru copilașii mei.

Ca întotdeauna, el păru că n-o aude sau mai curînd că nu dă nici o importanță vorbelor ei. Se plimba de la un capăt la celălalt al încăperii, ridicîndu-și cu mîinile pulpanele jachetei. Cu privirea fixă și neliniștită murmură doar : „Asta nu e nimic pe lîngă ce ar trebui să fac..." Blanche constată pentru a doua oară că spusele ei îl rănire adînc. Încercă iar să-l împace : nu era de loc de datoria lui să locuiască la Bordeaux dacă prefera Angoulême, nici să vîndă scînduri pentru doage, dacă îi plăcea avocatura. Ea adăugă :

— Știu cît de puțin te preocupă micul tău birou de avocat...

El o privi din nou cu spaimă ca și cum s-ar fi temut să nu-i citească în suflet ; iar ea se străduia iarăși să-l convingă, nereușind să-i smulgă decît o atenție simulată. Ce fericită ar fi fost dacă el i s-ar fi destăinuit, dar Xavier era ca un zid. În discuțiile cu cumnata nu pomenea niciodată despre trecut, și mai ales despre Michel. Avea amintirile lui care nu-i aparțineau decît lui. Această mamă, ocrotitoarea ultimelor vlăstare ale familiei Frontenac, fapt pentru care o venera, rămînea pentru el o domnișoară Arnaud-Miqueu, o ființă desăvîrșită, dar venită din altă lume. Ea tăcu, decepționată și din nou enervată : de ce oare nu se ducea la culcare ? Xavier se reașezase pe scaun, cu coatele sprijinite de coapsele vlăguite, și ațița focul ca și cînd s-ar fi aflat singur.

— Fiindcă veni vorba — spuse el deodată — Jeannette mi-a cerut un cupon de stofă : mătușa Félicia are nevoie de o rochie pentru primăvară.

— Ah ! — zise Blanche — mătușa Félicia ! Și, împinsă parcă de un demon, continuă :

— În privința mătușii, ar trebui să stăm o dată serios de vorbă.

În sfîrșit, îl obliga să o asculte ! Ochii lui mari priveau drept în ai ei. Ce-o să mai născocească oare această femeie bănuitoare, mereu la pîndă ?

— Recunoaște și tu că e ceva anormal să plătești trei servitori și un grădinar pentru a sluji o biată nebună, care ar fi mult mai bine îngrijită și mai ales mai bine supravegheată într-un ospiciu...

— Într-un ospiciu ? mătușa Félicia ?

Izbutise să-l scoată din fire. Roșeața din obraji devenise din purpurie vînătă.

— Cît timp trăiesc eu, strigă el cu glas ascuțit, mătușa Félicia n-o să plece din casa părintească. N-am să trec niciodată peste hotărîrea tatii. El nu s-a despărțit niciodată de sora lui.

— Ce vorbești ! Pleca lunea dimineața de la Preignac pentru afaceri și nu părăsea Bordeaux-ul decît sîmbăta seara. Săraca maică-ta, singură-cuc, era obligată s-o suporte pe mătușa Félicia.

— O făcea cu bucurie... Dumneata nu cunoști obiceiurile familiei mele... nici măcar nu-i trecea prin cap... Era sora bărbatului ei...

— Așa crezi dumneata... dar mie, mie mi-a mărturisit biata femeie ; mi-a vorbit de anii aceia de singurătate în tovărășia unei idioate.

Xavier strigă cuprins de furie :

— N-am să cred niciodată că s-a plîns de asta și mai ales că s-a plîns dumitale.

— Ba da, pentru că soacră-mea m-a adoptat, ea mă iubea și nu mă socotea o străină.

— Să-i lăsăm în pace pe părinții mei, vrei ? i-o tăie el scurt. În familia Frontenac chestiunea banilor nu s-a pus niciodată cînd era vorba de o îndatorire de familie. Dacă ți se pare exagerat să plătești jumătate din cheltuielile casei de la Preignac, am să iau totul asupra mea. Uiți de altfel că mătușa Félicia avea drepturi asupra moștenirii bunicului, de care părinții mei n-au ținut seama la împărțirea averii. Bietul tata nu s-a sinchisit niciodată de lege...

Ca împunsă cu acul, Blanche își descărcă sufletul de tot ce i se adunase de la începerea certei :

— Deși eu nu sînt o Frontenac, consider că copiii mei au datoria să contribuie la întreținerea surorii bunicului lor și chiar să-i asigure acest trai ridicol de costisitor, pe care ea nu știe să-l prețuiască. Accept pentru că e fantezia dumitale. Dar ceea ce n-o să admit niciodată, adăugă ea ridicînd glasul, este ca ei să ajungă victimele acestei fantezii și din pricina dumitale să le fie compromisă fericirea...

Ea se opri o clipă să-și cîntărească efectul scontat ; el nu pricepea unde vroia să ajungă.

— Dumitale nu ți-e teamă de ce se vorbește pe seama acestei idioate, nici de faptul că oamenii o consideră nebună ?

— Ei asta-i ! toată lumea știe că biata femeie s-a născut cu craniul strivit de forceps.

— Toată lumea de la Preignac știa asta între anii 1840 și 1860. Dar dacă crezi că generația de azi poate ști ce-a fost în anii aceia... Nu, dragul meu. Ai curajul și privește în față răspunderea pe care ți-o asumi. Vrei ca mătușa Félicia să locuiască în conacul părinților săi, cu toate că ea nu stă decît în bucătărie avînd la dispoziție trei servitori nesupravegheați de nimeni și care o fac poate să sufere... Dar consecințele acestui lucru le vor simți copiii fratelui dumitale cînd,

vroind să se căsătorească, se vor trezi că bat la uşi închise...

Îşi atinsese ţinta, şi acum lucrul acesta o înspăimînta. Xavier Frontenac păru zdrobit. Într-adevăr, neliniştea Blanchei era reală. Gîndul că mătuşa Félicia putea fi o piedică în calea fericirii copiilor ei, o rodea de multă vreme. Dar pericolul era în viitor, ea exagerase... Cu buna sa credinţă dintotdeauna, Xavier se dădu învins :

— La asta nu mă gîndisem — oftă el. Biată Blanche, nu mă gîndesc niciodată la nimic cînd e vorba de copii.

Făcea înconjurul camerei, tîrşindu-şi picioarele cu genunchii uşor îndoiţi. Mînia Blanchei se topi brusc ; începu să-i pară rău de victorie. Protestă, zicînd că lucrurile se mai puteau îndrepta. La Bordeaux, nu ştia nimeni de existenţa mătuşii Félicia, care n-o să trăiască la nesfîrşit, iar amintirea ei se va şterge repede. Şi pentru că Xavier stătea întunecat, ea adăugă :

— De altfel mulţi cred că a dat în mintea copiilor : este părerea cea mai răspîndită. Mă îndoiesc să fi fost vreodată considerată nebună ; dar lucrul acesta ar putea să se întîmple... E vorba să evităm o eventuală primejdie... Nu te necăji, dragul meu. Ştii doar că mă aprind, că exagerez totul... Aşa mi-e firea.

Auzi respiraţia întretăiată a lui Xavier. Şi tatăl şi mama lui, se gîndea ea, muriseră de inimă. „Aş putea să-l omor". El se reaşezase în faţa focului şi-şi ţinea corpul ghemuit. Ea se calmă, închise ochii : două pleoape lungi şi negricioase îi îmblînziră faţa chinuită. Xavier nu ştia că femeia de lîngă el se umilea, că-şi regreta lipsa de stăpînire. Glasul confuz al unui copil vorbind prin somn răsună în tăcerea din apartament. Xavier zise că era momentul să se ducă la culcare şi că o să se gîndească la discuţia de astă-

seară. Ea îi spuse că aveau destul timp pentru o hotărîre.

— Ba nu, va trebui să rezolvăm repede : e vorba de copii.

— Te necăjeşti prea mult — răspunse ea însufleţită, în ciuda învinuirilor pe care ţi le aduc, nu cred să mai existe pe lume un al doilea unchi ca dumneata...

El făcu un gest cu mîna, însemnînd poate : „Habar n-ai". Da, îşi reproşa ceva, dar ea nu-şi putea închipui ce anume.

Cîteva minute mai tîrziu, îngenuncheată pentru rugăciunea de seară, Blanche încerca zadarnic să se concentreze asupra versetelor obişnuite. La viitoarea vizită a lui Xavier, se va strădui să afle ceva mai mult ; îi va fi greu, căci cumnatul era o fire închisă, cu ea mai mult decît cu oricine. Nu izbutea să se calmeze şi totuşi trebuia să adoarmă cît mai iute, deoarece a doua zi se scula la ora şase ca să-l ajute la lecţii pe mezinul José, mereu ultimul din clasă la toate materiile, aşa cum Jean-Louis era primul... Inteligent şi isteţ ca şi ceilalţi doi, dar născocind tot felul de şiretlicuri pentru a se sustrage de la învăţătură, pentru a nu asculta în clasă, José era unul dintre copiii aceia pe lîngă care cuvintele zboară, care au geniul nepăsării. Ei nu le oferă persoanelor în vîrstă decît un trup inert aplecat peste cărţile de şcoală rupte, peste caietele pline de pete. Dar mintea lor ageră aleargă mult mai departe, în iarba înaltă din vremea Rusaliilor, pe malul rîului, în căutarea racilor. Blanche ştia că timp de trei sferturi de oră va lupta zadarnic cu acest băieţaş somnoros, la fel de absent, la fel de fără judecată, şi la fel de amorf ca şi o crisalidă părăsită.

După ce copiii vor pleca la şcoală, să-şi ia micul dejun? Da, o să şi-l ia: n-avea rost să postească. După purtarea de astă-seară faţă de cumnat, cum să mai îndrăznească să se împărtăşească? Trebuia să treacă pe la Societatea Generală. Avea o întîlnire cu arhitectul pentru imobilul din strada Sainte-Catherine. Trebuia să-şi facă timp să-şi vadă săracii. Să treacă pe la Potin şi să trimită nişte articole de băcănie la Pocăite [1]. „Îmi place această asociaţie pentu iertare şi milă". Seara, după cină, îndată ce copiii vor adormi, o să coboare la mama ei. Acolo va fi şi sora sa cu bărbatul. Poate şi mătuşa Adila, sau abatele Mellon, primul vicar... Femei iubite... Ea n-a avut de ales... cu atîţia copii pe cap, ar fi fost luată de nevastă pentru averea ei... Nu, nu, ea ştia destul de bine că mai plăcea încă... Inutil să se gîndească la întîmplările acelea. Oare chiar începuse să se gîndească la ele? Mai ales să nu-şi facă scrupule. N-avea voie să lipsească copiii de cea mai mică părticică din ea; nu era meritul ei, aşa-i era firea... Convingerea că vor plăti cu sîngele lor toate păcatele ei... Ştia că erau gînduri fără nici o bază reală. Aparţinea pe veci copiilor. Ideea aceasta o făcea să sufere. „O femeie sfîrşită... sînt o femeie sfîrşită..." Îşi acoperi ochii cu palmele, apoi şi le trecu peste obraji. „Să nu uit să mă duc la dentist..."

Se auzi un glas de copil: tot Yves! Porni tiptil spre camera lui. Avea un somn agitat, se dezvelise. Un picior scheletic şi măsliniu atîrna afară din aşternut. Ea îl acoperi, îi potrivi cuvertura, în timp ce el se întorcea cu faţa la perete, mormăind nişte plîngeri nedesluşite. Îi pipăi fruntea şi gîtul să vadă dacă n-avea temperatură.

---

[1] Asociaţie care ocroteşte femeile trăite în desfrîu şi care, după ce au renunţat la această viaţă, se pocăiesc.

III

La fiecare cincisprezece zile, duminica, unchiul Xavier reapărea fără ca cumnata să fi progresat cu ceva în descoperirea secretului. Revenea să vadă copiii cu regularitatea învoirii din prima joi a lunii, a împărtăşaniei săptămînale, a compunerilor şi a citirii notelor ce aveau loc vinerea ; era ca o constelaţie a acestui cer al copilăriei, a acestui mecanism atît de bine reglat, încît nimic neobişnuit nu părea să-şi găsească aici locul. Blanche ar fi crezut că visase, dacă tăcerile unchiului, aerul său preocupat, plimbările sale încoace şi încolo, privirea sa pierdută, faţa sa rotundă şi concentrată asupra unei idei fixe, nu i-ar fi reamintit epoca în care ea însăşi trecuse printr-o criză de frămîntări sufleteşti. Da, credincioasa regăsea în ateul din faţa ei semnele răului de care părintele de Nole o vindecase. Ea ştia ce înseamnă lucrul acesta şi vroia să-l liniştească. Dar el nu-i oferea nici un prilej. Izbutise doar să-i acorde favoarea, pe care de altfel ea o simţea total gratuită, de a nu se mai irita, de a evita pe cît era cu putinţă certurile. Oare Xavier îşi dădea seama de eforturile Blanchei ? Ea, altădată atît de geloasă pe autoritatea lui, îi cerea acum sfatul în toate problemele legate de copii. Consimţea să-i cumpere un cal de că-

lărie lui Jean-Louis, considerat drept cel mai bun călăreț din liceu? Trebuia oare să-l oblige pe Yves să urmeze cursurile de călărie, cu toate că acest lucru îl îngrozea? Ar obține rezultate mai bune, dacă l-ar da pe José la internat?

Nu mai era nevoie să aprindă focul și nici măcar lampa. Întunecos rămînea doar coridorul unde cu cîteva minute înainte de cină, Blanche se plimba spunîndu-și rugăciunea, urmată de Yves, care-i susținea cu două degete poalele rochiei, cufundat într-un vis măreț cunoscut doar de el. Lăstunii ciripeau. Vocile oamenilor erau acoperite de zgomotul tramvaiului cu cai de pe bulevardul Alsace. Cînd sunau sirenele, portul părea și mai apropiat. Blanche zicea că din pricina căldurii copiii se tîmpeau. Inventau tot felul de jocuri prosteşti, ca de exemplu să rămînă în sufragerie după desert, să-și pună pe cap șervetele de masă, să se retragă apoi într-un loc întunecos și să-și frece nasurile unul de altul, zicînd că se joacă de-a „comunitatea".

În luna iunie, într-o sîmbătă, Blanche, care uitase de secretul unchiului Xavier, îl află dintr-o dată, exact de unde nu s-ar fi așteptat niciodată. Copiii se culcaseră, ea coborîse ca de obicei la mama ei. După ce a trecut prin sufragerie, unde masa nu era încă ridicată și unde mirosea a fragi, a împins ușa de la salonaș. Doamna Arnaud-Miqueu ocupa în întregime un fotoliu de piele. Și-a tras fiica lîngă ea și a sărutat-o în felul ei, aproape cu lăcomie. Pe balcon, alături de silueta corpolentă a mătușii Adila, cumnata doamnei Arnaud-Miqueu, stăteau cumnatul și sora ei Caussade. Rîdeau și vorbeau zgomotos, riscînd să fie auziți de toți vecinii,

dacă și aceștia, la rîndul lor, n-ar fi țipat cît îi ținea gura : În stradă un grup de băieți cîntau refrenul :

„Și copilul îi spunea soldatului :
— Santinelă să nu tragi ! (bis)
Pasărea vine din Franța.“

Mătușa Adila o văzu :

— Iat-o pe Blanche ! Binc-ai venit, scumpo.

Caussade strigă, ca să acopere zgomotul tramvaiului :

— Te așteptam... o să-ți spun una bună... Ține-te tare ! Ghicești ?

— Spune-i, Alfred — interveni nevastă-sa — uite că se dă bătută.

— Ascultă, scumpa mea, ieri am avut un proces la Angoulème și ce crezi c-am aflat ? Domnul Xavier Frontenac, în văzul și în auzul întregului oraș, întreține o femeie. Ei ? Ce zici de asta ?

Nevastă-sa îl întrerupse : nu vedea că o sperie pe Blanche, că-i bagă în cap prostii ?...

— A, nu, asta nu, fii liniștită : nu-și ruinează el nepoții ; se pare că biata micuță nu mănîncă în fiecare zi carne...

Blanche i-o tăie scurt : în privința asta era prea liniștită. De altfel viața particulară a lui Xavier Frontenac nu interesa pe nimeni aici.

— Ți-am spus eu, iată că s-a și speriat.

— Ea îl chinuiește cît poate, și altora nu le permite nici măcar să-l atingă.

Blanche zise că nu se speriase. Întrucît, spre nefericirea lui, Xavier era ateu, ca om nu vedea ce l-ar putea reține. Începură să vorbească în șoaptă. Ca să-și liniștească cumnata, Alfred Caussade povesti că Xavier Frontenac era renumit la Angoulême, că zgîrcenia față de prietena sa îl făcuse ridicol. Blanche putea dormi liniștită. El o obligase pe biata ființă să-și continuie meseria de lenjereasă. Îi mobilase odaia într-un

mod meschin, îi plătea chiria, şi cu asta basta ! Toată lumea se distra pe scama lui... Alfred se opri, descumpănit. Blanche, căreia nu-i plăceau loviturile de teatru, îşi strînsese lucrul şi se ridicase în picioare. O sărută pe doamna Arnaud-Miqueu, şi-şi luă rămas-bun de la ai săi, descumpănită, fără o vorbă. Mentalitatea familiei Frontenac pusese stăpînire pe întreaga-i fiinţă. Era copleşită de emoţie, ca o Pythia, şi cînd ajunse la etajul său, mîna îi tremura atît de tare încît abia putu vîrî cheia în broască.

Cum se întorcea cu două ore mai de vreme ca de obicei, şi cum nu era încă întuneric, îi găsi pe cei trei băieţi în camera sa, în cămăşile de noapte, cocoţaţi pe pervazul ferestrei. Se distrau scuipînd pe zidul de piatră de care frecau un sîmbure de caisă : aştepau să se roadă pe ambele părţi, ca să-l poată străpunge. După aceea îi scoteau miezul cu un ac. Cei mai răbdători realizau un fluier cu care, de altfel, nu ajungeau să fluiere şi pe care, pînă la urmă, îl înghiţeau. Băieţii rămaseră uimiţi văzîndu-se doar uşor mustruluiţi şi o zbughiră ca iepurii. Blanche Frontenac se gîndea la Xavier : fără să vrea el îi apărea mai uman, mai apropiat. Mîine seară o să-l vadă : era duminica lui de vizită. În clipa aceasta şi-l imagina singur în casa mare şi pustie de la Preignac...

În aceeaşi seară, Xavier Frontenac se aşezase mai întîi pe treptele de sub marchiză ; întrucît transpirase cam mult pe dealul cu vii îi era frică să nu răcească. S-a învîrtit cîteva clipe prin vestibul, apoi s-a hotărît să intre în cameră. Se temea de aceste seri de iunie, „serile lui Michel", mai mult decît de nopţile ploioase de iarnă, cînd focul îi ţinea tovărăşie, îndemnîndu-l la lectură. Pe vremuri, Xavier îl ironiza

pe Michel pentru mania lui de a recita într-una versuri de Victor Hugo. Lui Xavier nu-i plăceau versurile. Acum însă îi veniseră în minte cîteva care păstraseră modulația glasului iubit. Trebuia să și le reamintească, neapărat, ca să regăsească intonația surdă și monotonă a fratelui său.

Așa deci, în seara aceasta, stînd lîngă fereastra deschisă spre rîul nevăzut, Xavier recita pe tonuri diferite ca și cînd ar fi căutat o notă, un acord: *„Natură cu fruntea senină, cum poți uita!"* Dinspre pajiști veneau tot felul de zgomote, orăcăiturile broaștelor, lătrături de cîini, rîsete. Și avocatul din Angoulême, sprijinit de fereastră, repeta de parcă cineva i-ar fi suflat fiecare cuvînt:

„O căruță îndepărtată abia se strecoară prin umbră, ascultă...
Totul doarme, totul se odihnește, iar vîntul serii scutură praful zilei
De pe frunzele pomului din margine de drum..."

Se întoarse cu spatele la geam, aprinse o țigară de foi ieftină, și, ca de obicei, își tîrși prin cameră picioarele, cu manșeta pantalonului prinsă între gleznă și papuc. „Îl trădez pe Michel prin copiii lui", își zise el, repetîndu-și într-una aceleași vechi reproșuri.

În anul cînd își luase doctoratul în drept, la Bordeaux, cunoscuse această fată, încă de pe atunci trecută, abia cu cîțiva ani mai tînără ca el, și de care se simțise atras fără să se fi întrebat de ce. Ar fi trebuit să sondeze în misterul timidităților lui, al fobiilor, al slăbiciunilor, al obsesiilor lui de om care-și face griji din orice. Ea era o femeie cumsecade, care-l învăluia cu o dragoste maternă, care lua totul în serios: aceasta era, poate, taina puterii ei.

Nici cînd trăia Michel, Xavier nu privea cu ușurință această situație anormală. În familia Frontenac respectarea unei ținute morale severe era o tradiție, nu de

natură religioasă, ci republicană și țărănească. Atît bunicul, cît și tatăl lui Xavier nu admiteau nici cel mai mic cuvînt necuviincios ; iar falsul menaj al unchiului Péloueyre, acest holtei bătrîn, fratele doamnei Frontenac, de la care familia moștenise Bourideys, moșia din landă, fusese scandalul familiei. Se povestea că o primea pe ascuns pe ființa aceea în casa de la Bourideys, unde muriseră părinții lui, și că ea avea neobrăzarea să se arate la orele unsprezece dimineața, în pragul ușii, îmbrăcată într-un capod roz, cu picioarele goale în papuci și cu coada lăsată pe spate. Unchiul Péloueyre murise la Bordeaux, în casa femeii aceleia, tocmai cînd venise acolo să-și facă testamentul pe numele ei. Pe Xavier îl apuca groaza la gîndul că mergea pe urmele unchiului și că, fără să fi vrut, prelua această tradiție de burlac bătrîn și dezmățat. Ah ! numai de n-ar afla familia, de n-ar descoperi această rușine ! Îi era atît de teamă de acest lucru încît s-a gîndit să-și deschidă un birou de avocatură în împrejurimile orașului Bordeaux ; crezuse că viața liniștită din Angoulême i-ar garanta secretul vieții sale particulare.

La moartea lui Michel, familia nu l-a lăsat să-și mocnească durerea. Atît părinții lui, care trăiau încă, cît și Blanche l-au trezit din starea de năuceală, comunicîndu-i hotărîrea familiei : „se înțelegea de la sine“ că trebuia să-și lase clienteala și să părăsească Angoulême pentru a veni la Bordeaux să preia, în conducerea fabricii de scînduri pentru doage, locul rămas gol după moartea lui Michel. Zadarnic protesta Xavier, zicînd că nu se pricepe de loc la afaceri ; i se argumenta că o să fie sprijinit de Arthur Dussol, asociatul familiei. El însă se apăra cu furie : să renunțe la Joséfa ? Era peste puterile sale. S-o instaleze la Bordeaux ? În opt zile, falsul menaj ar fi fost descoperit. Blanche, copiii l-ar fi întîlnit la braț cu femeia

aceea... Numai cînd se gîndea la asta şi îl şi apuca durerea de cap. Mai mult ca oricînd, acum, cînd devenise tutorele nepoţilor săi, trebuie să ascundă, să acopere această ruşine. La urma urmei, interesele copiilor nu păreau ameninţate cu nimic de administrarea lui Dussol întrucît familia Frontenac deţinea majoritatea acţiunilor. Pe Xavier nu-l preocupa decît un singur lucru ; să nu se afle nimic din viaţa lui particulară. S-a încăpăţînat, rezistînd pentru prima oară în faţa voinţei tatălui său, deja lovit de moarte.

După ce lucrurile s-au aranjat, în sfîrşit, Xavier nu şi-a mai regăsit pacea. Nu-şi putea trăi în voie durerea, îl rodea remuşcarea : aceeaşi remuşcare care, în seara aceasta, îl făcea să se învîrtească prin camera din copilărie, în spaţiul gol dintre patul său şi patul în care vedea mereu umbra lui Michel. Averea trebuia să revină copiilor lui Michel, a sustrage un gologan din ea însemna să furi familia Frontenac. Or, el îi promisese Joséfei ca timp de zece ani, la fiecare întîi ianuarie să depună în numele ei o sumă de zece mii de franci ; după aceea se înţelegea de la sine că ea nu trebuia să mai aibă nici o pretenţie de la Xavier, afară de, atîta timp cît trăia el, chiria casei şi o sumă de trei sute de franci pe lună. Făcînd economii crîncene (zgîrcenia lui era hazul locuitorilor din Angoulême), Xavier economisea douăzeci şi cinci de mii de franci anual ; dar din această sumă numai cincisprezece mii ajungeau la nepoţi. Însemna că îi jefuia de zece mii de franci, îşi repeta el, neţinînd seamă de tot ce mai cheltuia pentru Joséfa. Bineînţeles că le cedase partea lui din toate proprietăţile şi că fiecare putea dispune de venit după cum îl tăia capul. Dar el cunoştea o lege secretă, o lege obscură, o lege Frontenac, singura cu putere asupra lui. Holtei bătrîn, deţinătorul averii părinteşti, el o gira în contul acestor făpturi delicate şi sacre, create de Michel, care îşi împărţiseră trăsăturile lui

Michel — Jean-Louis îi moştenise ochii negri, Danièle avea aceeaşi aluniţă lîngă urechea stîngă, Yves aceeaşi pleoapă căzută.

Uneori îşi adormea remuşcarea, şi săptămîni la rînd nu se mai gîndea la asta. Altceva însă îl chinuia la tot pasul : grija de a se ascunde. Ar fi dorit să moară înainte ca familia să-i fi descoperit concubinajul. Nu bănuia că în aceeaşi seară, întinsă chiar în patul cu coloane în care fratele lui îşi dăduse sufletul, Blanche stătea cu ochii deschişi, în bezna sufocantă a nopţilor bordeleze, şi se gîndea la el, atribuindu-şi faţă de el cea mai ciudată îndatorire : îşi va împinge cumnatul spre căsătorie, chiar dacă prin asta averea copiilor ar fi să scadă. Să nu întreprindă nimic care să-l îndepărteze pe Xavier de la legitimarea situaţiei sale, nu era de ajuns ; va trebui să-l îndemne la acest lucru prin toate mijloacele. Da, era ceva eroic ! Dar tocmai de aceea... Începînd de mîine se va strădui să îndrepte conversaţia înspre acest subiect arzător, va începe o ofensivă.

El nu se lăsă prins. În timpul cinei, Blanche, profitînd de o vorbă a lui Jean-Louis zise că unchiul Xavier mai avea încă timp să-şi creeze un cămin, să aibă copii: Sper că n-a renunţat... El nu văzu în asta decît o glumă, intră în joc, şi cu verva lui din zilele bune îşi descrise logodnica imaginară, spre marea bucurie a nepoţilor.

După culcarea copiilor, în timp ce cumnata şi cumnatul stăteau cu coatele sprijinite de pervazul ferestrei, ea făcu un mare efort :

— Să ştii, Xavier că nu glumeam şi aş vrea să crezi că aş fi fericită, fără nici o rezervă, în ziua în care aş afla că te-ai hotărît să te căsătoreşti, oricît de tîrziu ar fi...

El îi răspunse pe un ton sec, tăind brusc firul discuției, că n-o să se însoare niciodată. De altfel reflecția cumnatei nu trezise în el nici o bănuială, căci ideea unei căsătorii cu Joséfa nici măcar nu-i trecuse prin cap. Să dea numele Frontenac unei femei oarecare, care făcuse trotuarul, să o introducă în casa părintească, și mai ales s-o prezinte nevestei lui Michel, copiilor lui Michel — astfel de sacrilegii erau de neconceput. Așadar el nu crezu nici o clipă că Blanche i-ar fi dibuit taina. Plecă de la geam, ușor enervat, dar deloc neliniștit și ceru permisiunea să se retragă în camera sa.

IV

Viața liniștită a copilăriei își depăna firul, părînd să nu lase nici un loc accidentului, întîmplării. Fiecare oră era încărcată de activitate, aducînd cu sine gustarea de dimineață, școala, întoarcerea acasă în omnibus, urcatul scării din patru în patru trepte, mirosul mesei de seară, mama, *Insula misterioasă*, somnul. Chiar și bolile (laringita lui Yves, ușoara febră tifoidă a lui José, scarlatina Danielei) își aveau locul lor, se acordau cu restul, aduceau mai multe bucurii decît necazuri, se țineau minte, serveau ca puncte de reper amintirilor: „în anul cînd ai avut febra tifoidă...“ Vacanțele succesive aduceau cu ele aleile răcoroase ale pinilor de la Bourideys, casa purificată a unchiului Péloueyre. Erau oare aceeași greieri de anul trecut? De la viile din Respide soseau coșuri cu renglote și piersici. Totul părea neschimbat, afară de pantalonii lui Jean-Louis și ai lui José care trebuiau lungiți. Blanche Frontenac, altădată atît de slabă, se îngrășa, era mereu preocupată de sănătatea ei; credea că are un cancer și, roasă de spaimă, se gîndea la soarta copiilor după moartea sa. Acum ea îl strîngea pe Yves în brațe și el era cel care se opunea cîteodată. Trebuia să bea o mulțime de doctorii, înainte și după masă, fără să întrerupă o clipă educarea Danielei și a Mariei.

Fetițele aveau de pe acum pulpe groase și șolduri joase și proeminente ce nu se vor mai schimba. Doi ponei echipați, uitînd de foame cînd se jucau cu copiii spălătoreselor sau ai femeilor de serviciu.

În anul acela, sărbătorile Paștelui căzură atît de devreme, încît o dată cu sfîrșitul lunii martie, copiii Frontenac sosiră la Bourideys.

Primăvara plutea în văzduh, dar nu se vedea. Sub frunzișul verii trecute, stejarii păreau că agonizează. Cucul cînta departe, dincolo de pajiști. Cu „pușca calibru 24" pe umăr, Jean-Louis se credea la vînătoare de veverițe, în realitate el căuta primăvara. Primăvara dădea tîrcoale în lumina slabă de iarnă, ca o ființă pe care-o bănuiești în apropiere, dar pe care n-o vezi. Băiatul avea impresia că-i adulmecă suflarea și, dintr-o dată, nimic : se făcea frig. Lumina de la ora patru după-amiaza mîngîia pentru scurt timp trunchiurile copacilor, scoarța pinilor strălucea ca niște solzi, iar rănile lor cleioase ademeneau soarele în declin. Apoi, deodată, totul pălea ; vîntul de vest aducea nori grei care atingeau culmile, și o dată cu el, din această imensă întunecime se desprindea un vaier prelung.

Cînd se apropie de pajiștile scăldate de apa Hure, Jean-Louis surprinse în sfîrșit primăvara : ghemuită de-a lungul rîului, în iarba de pe acum deasă, prelingîndu-se din mugurii cleioși și ușor desfăcuți ai arinilor. Adolescentul se aplecă peste rîu și privi pletele vii și lungi ale mușchilor. Pletele... căci obrazurile trebuiau să se fi scufundat încă de la începutul lumii în nisipul zbîrcit de cursul apelor line. Soarele reapăru, Jean-Louis se sprijini de un arin, scoase din buzunar *Discursul asupra metodei* tipărit într-o ediție școlară, și timp de zece minute uită de primăvară.

Privirea îi fu atrasă de o barieră dărîmată : un obstacol ridicat de el în august, anul trecut, pentru dresajul iepei Furtuna. Trebuia să-i fi spus lui Burthe să-l repare. O să călărească mîine dimineață... Se va duce la Léojets, o s-o vadă pe Madeleine Cazavieilh... Vîntul sufla spre răsărit aducînd cu el miros de sat : terebentină, pîine caldă, fum de focuri la care se pregăteau mese sărăcăcioase. Mirosul satului prevestea vreme frumoasă și sufletul băiatului se umplu de bucurie. Mergea prin iarba umedă. Pe colina din partea de miază-noapte a pășunii străluceau flori galbene de ciuboțica cucului. Băiatul urcă coasta, merse de-a lungul unei lande [1] de curînd tăiată, și coborî spre pădurea de stejari pe care o străbate rîul Hure înainte de a ajunge la moară ; dintr-o dată se opri, forțîndu-se să nu izbucnească în rîs : pe un buștean de pin stătea un ciudat călugăraș cu glugă pe cap psalmodiind cu voce joasă, în mîna dreaptă cu un caiet de școală. Era Yves care își trăsese gluga peste urechi, și stătea cu bustul țeapăn, misterios, convins că e singur și parcă servit de îngeri. Lui Jean-Louis îi pieri pofta de rîs, pentru că întotdeauna este înfricoșător să dai peste cineva care se crede nevăzut de nimeni. Îl cuprinse teamă, de parcă ar fi descoperit o taină nepermisă. Primul lui gînd fu deci acela de a se îndepărta și de a-și lăsa fratele mai mic să-și continuie psalmodierea. Dar plăcerea tachinăriei, atît de puternică la vîrsta sa, puse stăpînire pe el, îndemnîndu-l să se strecoare pe lîngă nevinovatul care, din pricina glugii lăsată peste urechi nu auzea nimic. Se ascunse în dosul unui stejar, la o aruncătură de piatră de bușteanul unde trona Yves, dar nu putu să-i înțeleagă vorbele din pricina vîntului de răsărit care le purta cu el. Dintr-un salt se aruncă

[1] Teren caracteristic coastelor dinspre Ocean ale Franței și de pe coasta Bretaniei, plin mai ales cu mici arbuști și ierburi specifice.

asupra victimei, şi înainte ca băiatul să scoată un ţipăt, el îi şi smulse caietul din mîini, şi o luă la sănătoasa spre parc.

Niciodată nu ne dăm seama de efectul pe care-l au faptele noastre asupra celorlalţi. Dacă ar fi văzut expresia frăţiorului, rămas împietrit în mijlocul landei, Jean-Louis s-ar fi înspăimîntat. Disperat, Yves se aruncă brusc la pămînt şi-şi înfundă faţa în nisip, pentru a-şi înăbuşi plînsul. Tot ce scrisese el pe ascuns, tot ce-i aparţinea numai lui, tot ce rămînea o taină între el şi Dumnezeu, să ajungă distracţia lor, bătaia lor de joc... O luă la goană spre moară. Se gîndea oare la ecluza unde se înecase o dată un copil? Se gîndea, mai degrabă, să alerge în neştire, aşa cum făcuse şi altă dată, şi să nu se mai întoarcă acasă niciodată. Obosi însă repede. Începu să meargă încet din pricina nisipului intrat în ghete şi pentru că un copil credincios este întotdeauna ocrotit de îngeri : „...pentru că Cel de Sus a ordonat îngerilor tăi păzitori să-ţi călăuzească paşii oriunde te-ai duce, ei te vor lua în braţe de teamă ca piciorul tău să nu se lovească de vreo piatră..." Dintr-o dată îi veni o idee liniştitoare : nimeni pe lume, nici chiar Jean-Louis, nu-i va putea descifra scrisul secret, mai încîlcit decît cel din caietele de şcoală. Şi chiar dacă or să izbutească să citească ceva, n-or să priceapă nimic. Era o prostie să se enerveze : ce puteau ei înţelege din acest limbaj a cărui cheie n-o avea nici el întotdeauna ?

Cărarea de nisip îl duse pînă la puntea din faţa morii. Din pajişti se ridica un fel de ceaţă care le ascundea. Inima bătrînei mori mai bătea în liniştea crepusculului. Pe geamul grajdului se ivi capul zburlit al unui cal. Casele sărăcăcioase şi joase din coşurile cărora ieşea fum, rîul, pajiştile păreau un luminiş de verdeaţă, de apă şi de viaţă ascunsă privirilor, împrejmuit din toate părţile de cei mai bătrîni pini ai comu-

nei. Imaginația lui Yves lucra : la ora aceasta, taina morii nu trebuia profanată. Făcu deci cale întoarsă. Primul clinchet de clopoțel anunța masa de seară. Strigătul strident al unui păstor străbătu pădurea. Yves simți în nări un miros de lînă nespălată, un val puternic de usuc ; auzea behăitul micilor, dar nu-i vedea. Păstorul nu-i răspunse cînd îi dădu binețe și inima copilului se întristă.

La întorsura aleii stejarului bătrîn, Jean-Louis îl pîndea cu caietul în mînă. Yves se opri nehotărît. Să se arate supărat ? Dinspre Hourtinat cucul cînta pentru ultima oară. Stăteau neclintiți, la o depărtare de cîțiva pași unul de celălalt. Jean-Louis înaintă primul și întrebă :

— Te-ai supărat, da ?

Yves nu rezista niciodată în fața unei vorbe blînde sau chiar a unei intonații ceva mai calde decît în mod obișnuit. Jean-Louis era totdeauna aspru cu el ; îl dojenea prea des spunîndu-i că „trebuia să fie scuturat" și mai ales, fapt ce îl exaspera pe Yves : „cînd o să fii la armată..." Dar astă-seară el îl întreba pentru a doua oară :

— Spune, te-ai supărat ?

Copilul nu putu să răspundă, și-și trecu brațul în jurul gîtului fratelui mai mare, care se desprinse, dar fără bruschețe.

— Să știi, zise el, că e foarte frumos.

Yves ridică ochii și întrebă ce era foarte frumos.

— Ce-ai scris... e chiar mai mult decît frumos, zise el cu ardoare.

Merseră umăr lîngă umăr pe aleea încă luminoasă, străjuită de pinii negri.

— Jean-Louis, glumești, îți bați joc de mine ?

Nu auziră a doua chemare a clopoțelului. Doamna Frontenac coborî treptele peronului și strigă :

— Haideți, copii !

— Ascultă, Yves: astă-seară o să ne plimbăm amîndoi prin parc și am să-ți spun părerea mea. Poftim, ia-ți caietul.

La masă, José, pe care maică-sa îl mustra că stătea urît pe scaun înfulecînd ca un lup, cu mîinile murdare, povestea despre excursia făcută în landă împreună cu Burthe: omul de afaceri îl învăța pe băiat cum să deosebească hotarele moșiilor. Singura ambiție a lui José era să devină „țăranul familiei"; dar el era disperat că nu reușea niciodată să descopere pietrele de hotar. Burthe număra pinii așezați la rînd, dădea la o parte arbuștii țepoși, săpa pămîntul, și dintr-o dată piatra îngropată ieșea la iveală, pusă acolo în urmă cu secole de strămoșii păstori. Păstrătoare ale dreptului de proprietate, aceste pietre ascunse, dar mereu prezente, îi inspirau, cu siguranță, lui José un sentiment religios, izvorît din străfundurile neamului său. Yves uita să mănînce, se uita pe furiș la Jean-Louis, gîndindu-se și el la misterioasele pietre de hotar: ele căpătau viață, pătrundeau în lumea tainică pe care poezia sa o scotea din adîncuri.

Încercară să iasă din casă pe ascuns, dar mama îi surprinse.

— Se simte umiditatea rîului... Cel puțin v-ați luat pelerinele? Și mai ales, aveți grijă să nu zăboviți.

Luna nu apăruse încă. Dinspre rîul rece și dinspre landă se simțea răsuflarea iernii. La început, băieții orbecăiră pînă dădură de alee, pe urmă ochii se obișnuiră cu întunericul. Pinii drepți și semeți apropiau stelele: ele se răsfățau, pluteau în aceste bălțoace de cer, îngrădite de crestele întunecoase. Yves mergea eliberat de nici el nu știa ce, ca și cînd fratele mai mare i-ar fi luat o piatră de pe inimă. Acest frate de șaptesprezece ani îi vorbea în fraze scurte, stîngace. Se te-

mea, spunea el, să nu-l facă pe Yves prea conştient de talentul său. Îi era frică să nu tulbure izvorul... Dar Yves îl liniştea ; lucrul acesta nu depindea de el, era ca o lavă pe care la început n-o putea stăpîni. Apoi lucra mult asupra materiei răcite, dădea la o parte, fără ezitare, adjectivele, zgura măruntă prinsă de ea. Pe Jean-Louis îl cuceri siguranţa copilului. Cîţi ani avea Yves ? Mergea spre cincisprezece... Oare geniul va supravieţui copilăriei ?...

— Spune-mi, Jean-Louis, ţie ce ţi-a plăcut mai mult ?

Întrebare de autor : scriitorul ieşea la iveală.

— Cum să-ţi spun ? Îmi place cînd scrii că pinii te scutesc de suferinţă, cînd ei sîngerează în locul tău, şi cînd îţi imaginezi că, noaptea, ei nu mai au nici o putere şi încep să plîngă ; dar că vaietul nu vine de la ei, ci este chiar răsuflarea mării, strangulată de coama lor deasă. Oh ! şi mai ales pasajul...

— Priveşte, spuse Yves, a răsărit luna...

Ei nu ştiau că într-o seară de martie, prin '67 sau '68, Michel şi Xavier Frontenac se plimbaseră tot pe aceeaşi alee. Xavier exclamase la fel : „a răsărit luna"... iar Michel recitase versul :

„Iat-o urcînd, aruncă o lungă rază somnoroasă..."

Rîul Hure curgea şi atunci la fel de liniştit. După mai mult de treizeci de ani apa era alta, dar murmurul acelaşi ; iar pe sub pini se înnoda o altă afecţiune, — aceiaşi afecţiune.

— Să le arătăm oare cuiva ? întrebă Jean-Louis. M-am gîndit la abatele Paquignon (profesorul de retorică pe care-l stima şi venera). Dar mă tem că n-o să le înţeleagă nici el : o să spună că nu-s versuri şi, la drept vorbind, nici nu sînt... Nu seamănă cu nimic din ce am citit pînă acum. Or să te zăpăcească, ai să încerci să te corijezi... În sfîrşit, o să mă mai gîndesc.

Yves se lăsă pradă unui sentiment de încredere totală. Părerea lui Jean-Louis îi era de ajuns ; o să se încredințeze fratelui său mai mare. Și, dintr-o dată îi fu rușine fiindcă nu vorbiseră decît despre poemele lui :

— Și tu, Jean-Louis ? Sper că n-o să te faci negustor de lemne ? N-o să te lași convins, nu ?

— M-am hotărît : Școala Normală... licența în filozofie... da, sigur, în filozofie... Nu cumva e mama pe alee ?

Îi fusese teamă să nu răcească Yves, și îi aducea o pelerină. Se apropia de ei.

— Mă mișc greu... zise ea și se prinse de brațul celor doi băieți. Ești sigur că n-ai tușit ? Jean-Louis, spune, nu l-ai auzit cumva tușind ?

Zgomotul pașilor lor pe peron trezi din somn fetele care dormeau în camera dinspre terasă. Lampa din camera de biliard îi orbi și clipiră din ochi.

În timp ce se dezbrăca, Yves privea luna plutind peste pinii imobili și meditativi. Privighetoarea pe care, la aceeași vîrstă, tatăl său o asculta aplecat spre grădina din Preignac, nu cînta. Dar cucuveaua de pe această creangă uscată avea poate un glas mai cristalin.

V

A doua zi dimineața, Yves nu păru de loc surprins văzîndu-și fratele mai mare, purtîndu-se cu el ca de obiceiu, puțin arțăgos, ca și cum între ei n-ar fi fost nici o taină. Ceea ce i se părea ciudat, era scena din ajun : dar e deajuns ca doi frați să fie uniți prin rădăcini, ca două vlăstare ale aceleiași tulpine ca să nu mai fie nevoie de nici o explicație : o astfel de iubire nu are nevoie de cuvinte.

În ultima zi de vacanță, Jean-Louis îl obligă pe Yves să încalece pe Furtuna, și, ca întotdeauna, cum își simți coastele atinse de două picioare nesigure, iapa o luă la galop. Fără să se rușineze, Yves se cramponă de capătul șeii. Jean-Louis tăie drumul printre pini și se propti în mijlocul aleii, cu brațele larg desfăcute. Iapa se opri brusc, și Yves, după ce descrise prin aer un arc, se trezi așezat pe nisip, în timp ce frate-său decreta : „Toată viața ta n-ai să fii decît un nătăfleață".

Nu această prezicere îl contrarie pe băiat. Ci altceva îl deceptionase, un lucru pe care nici măcar nu și-l mărturisea : Jean-Louis continua să se ducă la Léojats, la verii Cazavieilh. În familie, în sat, toată lumea știa că pentru Jean-Louis toate cărările de nisip duceau la Léojats. Discuțiile în legătură cu împărți-

rea pămînturilor răciseră odinioară relațiile dintre familiile Cazavieilh și Frontenac. După moartea doamnei Cazavieilh ei se împăcaseră, dar vorba Blanchei: „legăturile dintre ei n-au fost niciodată cu adevărat calde". Totuși în prima joi a lunii ea a scos-o în oraș pe Madeleine Cazavieilh, elevă în clasele superioare ale institutului Sacré-Coeur, în timp ce Danièle și Marie erau încă în cursul inferior.

Cînd Burthe zicea: „domnul Jean-Louis face vizite...", doamna Frontenac era cuprinsă de neliniște dar și de mîndrie. Două sentimente contrare o frămîntau: pe de o parte se temea văzîndu-și băiatul îndrăgostit așa de tînăr, iar pe de altă parte se bucura la gîndul că, măritîndu-se, Madeleine moștenea o parte din averea mamei sale; dar, în primul rînd Blanche spera că, datorită purității și profunzimii sale sufletești, acest băiat viguros va ști să evite răul.

Yves însă a fost decepționat cînd, a doua zi după seara neuitată, cîteva cuvinte ale fratelui său au lăsat să se înțeleagă că se întorcea de la Léojats — ca și cum descoperirea făcută în caietul lui Yves ar fi trebuit să-l îndepărteze de la această plăcere, ca și cum din clipa aceea totul ar fi trebuit să i se pară searbăd...

În legătură cu dragostea fratelui său, Yves avea reprezentări clare și precise: își imagina priviri languroase, sărutări pe furiș, strîngeri nesfîrșite de mînă, o întreagă poveste romantioasă pe care o disprețuia. De vreme ce Jean-Louis îi descoperise taina, de vreme ce pătrunsese în lumea lui miraculoasă, ce mai căuta în altă parte?

Fără îndoială că fetele începuseră să-l preocupe pe micuțul Yves. La slujba de duminică de la Bourideys el admira cîntărețele cu gîtul înfășurat cu o panglică neagră care le sublinia albeața pielii, adunate în jurul armoniului, ca lebedele la marginea unui bazin,

și care-și umflau gîtlejurile de parcă s-ar fi îndopat cu grăunțe de mei și de porumb. Inima îi bătea însă și mai tare cînd o vedea pe tînăra Dubuch, fiica unui mare proprietar, trecînd călare pe un mînz și săltîndu-și pletele negre, revărsate peste umerii plăpînzi. Ce grasă părea Madeleine Cazavieilh pe lîngă această silfidă ! Părul Madelenei era strîns pe ceafă cu o panglică mare, pe care Yves o compara cu un ciocan de poartă. Purta mai totdeauna un bolerou foarte scurt, pînă la subțiori, care-i evidenția talia plină, și o fustă strînsă pe coapsele groase și evazată spre poale. Cînd Madeleine Cazavieilh se așeza picior peste picior, i se observa lipsa totală a gleznelor. Oare ce-l atrăgea pe Jean-Louis la această fată greoaie cu fața placidă pe care nu tresărea nici un mușchi ?

La drept vorbind, dacă ar fi asistat la aceste vizite, atît Yves, cît și maică-sa și Burthe, ar fi rămas uimiți văzînd că între cei doi nu se petrecea nimic : ai fi zis că Jean-Louis venea să vadă nu pe Madeleine, ci pe Auguste Cazavieilh. Aveau amîndoi o pasiune comună : caii, iar cînd bătrînul era de față, conversația ținea la nesfîrșit. Dar la țară, nu ești niciodată lăsat în pace, oricînd se găsește un arendaș sau un furnizor, care doresc să vorbească cu stăpînul ; nu poți să obiectezi că nu ești acasă, ca la oraș. Cei doi tineri se temeau de clipa cînd bătrînul Cazavieilh îi lăsa singuri. Placiditatea Madeleinei ar fi putut înșela pe toată lumea, afară de Jean-Louis : poate că lui îi plăcea cel mai mult la ea această tulburare interioară, neobservată de alții, care punea stăpînire pe fața, în aparență atît de calmă, îndată ce rămînea singură cu el.

În timpul ultimei vizite făcută de Jean-Louis, la sfîrșitul acestei vacanțe de Paști, cei doi s-au plimbat pe sub stejarii bătrîni și desfrunziți din fața casei de curînd zugrăvită, cu zidurile umflate de ani. Jean-Louis adusese vorba despre ce-o să facă el cînd o ter-

mina liceul. Madeleine îl asculta încordată, ca și cum viitorul lui o interesa în aceeași măsură și pe ea.

— Sigur, voi pregăti o teză... Sper să nu mă vezi profesor de liceu pe viață... Vreau să ajung profesor universitar.

Ea îl întrebă cîte luni o să-i ia pregătirea tezei. El îi răspunse înflăcărat că nu era vorba de luni, ci de ani. Pomeni numele cîtorva filozofi renumiți : tezele lor conțineau încă de pe atunci sîmburele unui sistem filozofic. Iar ea, indiferentă la numele citate de el, n-avea curajul să-i pună singura întrebare care o preocupa : oare va trebui întîi să-și termine lucrarea și pe urmă să se căsătorească ? Oare și-ar mai putea pregăti teza dacă s-ar însura ?

— Dacă aș izbuti să capăt o catedră la universitatea din Bordeaux... dar e foarte greu...

Cum ea îl întrerupse, cam prostește, zicînd că taică-său o să se străduiască să-i obțină postul, el i-o tăie scurt spunîndu-i că „nu vroia să obțină nimic de la acest guvern alcătuit din francmasoni și evrei". Ea își mușcă buzele : fiică de consilier general, republican moderat, preocupat de un singur lucru : „să se pună bine cu toți", era obișnuită, încă din copilărie, să-și vadă tatăl intervenind pentru toată lumea. Toate decorațiile oamenilor din comună, toate posturile de cantonier sau de poștaș nu fuseseră obținute decît cu sprijinul său. Madeleinei îi era ciudă că rănise delicatețea lui Jean-Louis ; o să aibă ea grijă, cînd o fi cazul, să intervină fără știrea lui.

În afara acestui schimb de cuvinte, din care unele lăsau de înțeles că, poate, viețile lor se vor uni într-o zi, cei doi copii nu schițară un gest, nu pronunțară o vorbă de tandrețe. Și totuși, mulți ani mai tîrziu, cînd se gîndea la diminețile petrecute la Léojats, Jean-Louis își amintea de o fericire nepămînteană. Revedea tremurul soarelui reflectat în riul cu raci de sub ste-

jari. El mergea în urma Madeleinei, despicînd cu picioarele iarba deasă, presărată de gălbenelele și de romanița din vacanța Rusaliilor ; mergeau pe cîmpie ca pe mare. Insecte cu antene lungi fremătau în după-amiaza acelei zile frumoase... Îmbrățișările nu le-ar fi sporit fericirea... Dimpotrivă, ar fi distrus-o, poate, ar fi deformat imaginea dragostei lor. Cei doi copii se fereau să exprime în vorbe sau în gesturi starea aceea de vrajă imensă și necunoscută care punea stăpînire pe ei, tăindu-le ușor respirația în timp ce se plimbau pe sub stejarii de la Léojats.

Cît de ciudată era gelozia lui Yves ! Nu atașamentul lui Jean-Louis pentru Madeleine îl deranja ; ceea ce-l făcea să sufere era gîndul că o altă ființă îi smulgea fratele mai mare din viața lui obișnuită, că nu mai era el singurul cu puterea de a-l vrăji. Pe de altă parte aceste izbucniri orgolioase nu-l împiedicau de fel să aibă și modestia specifică vîrstei sale : faptul că Jean-Louis era îndrăgostit însemna, pentru Yves, că acesta intrase în rîndul adulților. Un băiat de șaptesprezece ani, îndrăgostit de o fată, nu mai avea acces la ceea ce se petrece în țara celor ce n-au devenit încă bărbați. Yves era convins că poemele sale țineau de misterul lumii celor mici. Departe de a se considera „superior vîrstei lui", încerca să surprindă în opera sa visul treaz al copilăriei, și numai un copil, credea el, putea intra în acest joc misterios.

În ziua plecării la Bordeaux, el și-a dat seama că greșise pierzîndu-și încrederea în fratele său mai mare. Era într-un moment și într-un loc unde s-ar fi așteptat cel mai puțin la acest lucru : la gara din Lagon familia Frontenac coborîse din trenul de Bazas și încerca zadarnic să găsească loc în expresul de Bordeaux. Blanche alerga de la un vagon la altul, urmată de copiii cu brațele pline cu tot felul de bagaje : coșul cu pisica, coliviile cu păsări, borcanul cu o broscuță

verde, diverse cutii cu „amintiri" ca, de pildă : conuri de brad, aşchii cu răşină pe ele, bucăţi de cremene. Familia era îngrozită la gîndul că „vor trebui să se separe". Atunci şeful gării s-a apropiat de doamna Frontenac, şi, ducîndu-şi mîna la chipiu, a anunţat-o că va dispune să se ataşeze un vagon de clasa a doua. Membrii familiei se văzură din nou împreună în acelaşi compartiment, clătinaţi, aşa cum se întîmplă cînd te afli la coada trenului, gîfîind, fericiţi, şi întrebîndu-se unul pe celălalt despre soarta pisicii, a broscuţei, sau a umbrelelor. Cînd trenul se urni din gara Cadillac, Jean-Louis îl întrebă pe Yves dacă îşi trecuse „pe curat" poemele. Firește, Yves le recopiase pe un caiet frumos, dar nu-şi putuse schimba scrisul.

— Dă-mi-le chiar diseară ; mă ocup eu de treaba asta ; dacă n-am geniu, am în schimb un scris foarte citeţ... De ce, prostule ? nu bănuieşti ce am de gînd ? Mai întîi, te rog, nu te aprinde... Deocamdată singura şansă ar fi ca specialiştii să-ţi înţeleagă ideile exprimate în poezii : o să expediem manuscrisul la revista *Mercure de France*.

Şi fiindcă Yves se făcuse alb la faţă, nefiind în stare decît să repete : „Ar fi grozav..." Jean-Louis îl rugă încă o dată să nu i se urce la cap.

— Îţi dai seama... Cred că ei primesc zilnic teancuri de manuscrise. Poate că le aruncă la coş, chiar fără să le citească. Mai întîi trebuie să ai norocul să ţi le citească, şi pe urmă să cadă sub ochii unuia priceput. Dar nu-ţi face iluzii : o şansă la mie ; e ca şi cum am azvîrli o sticlă în mare. Promite-mi că după ce le trimitem n-o să te mai gîndeşti de loc la treaba asta.

„Bineînţeles, bineînţeles, poate că nici n-or să le citească..." zicea Yves, dar în ochi îi scîlpea speranţa. Era neliniştit : de unde să ia un plic mare ? De cîţi franci să cumpere timbre ? Jean-Louis ridică din

umeri : „o să trimitem plicul recomandat" ; de altfel el se însărcina să se ocupe de tot.

În gara Beautiran urcară o mulţime de oameni împovăraţi cu coşuri. Au trebuit să se strîngă. Yves îşi recunoscu un coleg de clasă, un băiat de la ţară, intern şi bun la gimnastică, cu care însă nu legase prietenie. Îşi ziseră bună ziua. Fiecare o măsura cu privirea pe mama celuilalt. Yves se uita la femeia voluminoasă şi plină de transpiraţie din faţa lui şi se întreba cu ce ochi ar fi privit-o dacă ar fi fost fiul ei.

VI

Dacă Jean-Louis ar fi rămas în preajma lui Yves în timpul apăsătoarelor săptămîni dinaintea distribuirii premiilor, l-ar fi ferit de nebunia aşteptării răspunsului. Însă, cum au ajuns la Bordeaux, Jean-Louis a luat o hotărîre cu care familia a fost de acord, dar care l-a iritat la culme pe fratele său mai mic. Fiindcă decisese să se prezinte în acelaşi timp şi la examenul de filozofie şi la cel de ştiinţe, el a cerut voie să se interneze, ca să nu mai piardă vremea cu dusul şi întorsul de la şcoală. Yves nu-i mai spunea decît Mucius Scaevola. „Am oroare, zicea el, de cei care fac pe grozavii". Rămas singur, nu se mai gîndea decît la manuscris. În fiece seară, la ora sosirii poştei, îi cerea mamei cheia de la cutia de scrisori şi cobora scările, sărind cîte patru trepte o dată. După fiecare decepţie se consola aşteptînd ziua următoare. Îşi acorda justificări : manuscrisele nu puteau fi citite imediat, şi apoi, redactorul, chiar dacă se entuziasma, trebuia să ceară şi avizul domnului Valette, directorul revistei *Mercure de France*.

Florile castanilor se veştejeau. Ultimele flori de liliac erau pline de cărăbuşi. De la Respide, familia Frontenac primea zilnic sparanghel „cu care nu ştiau ce să mai facă". Speranţa lui Yves scădea pe zi ce

trecea, ca și nivelul izvoarelor. Devenise morocănos. Le purta pică alor săi pentru că nu-i vedeau nimbul din jurul frunții. Fiecare, fără răutate, îi lua piuitul : „sînt sigur că dacă-ți sufli nasul curge lapte din el". Yves crezu că pierduse dragostea mamei : vorbele ei îl înstrăinau — îl lovea cu ciocul cum lovește o găină puiul devenit mare, care se ține scai după ea. Dacă i s-ar fi destăinuit, se gîndea el, nu l-ar fi înțeles. Dacă i-ar fi citit poemele, l-ar fi crezut prost sau nebun. Yves nu știa că biata femeie își cunoștea ultimul copil mult mai bine decît credea el. N-ar fi știut să spună prin ce, dar știa că nu seamănă cu ceilalți, așa cum singurul cățeluș cu pata cafenie nu seamănă cu ceilalți fătați în aceeași zi.

Familia nu-l disprețuia ; el singur își băgase în cap că e un om pierdut și nenorocit. Îi era lehamite de umerii lui înguști și de brațele-i slabe. Și totuși îl obseda ideea nebunească de a se urca într-o seară pe masa din salon și de a striga în văzul tuturor :

„Sînt rege ! Sînt rege !"

„E vîrsta, o să treacă..." repeta doamna Anaud-Miqueu, cînd Blanche i se plîngea de firea copilului. Refuza să se pieptene și se spăla cît mai superficial cu putință. Fiindcă Jean-Louis îl părăsise, și fiindcă nimeni n-o să știe vreodată că la Bordeaux se născuse un poet fără asemănare, își va întreține disperarea, sporindu-și urîțenia ; își va ascunde geniul în învelișul unui trup descărnat și murdar.

Sosise luna iunie ; era în omnibusul care-l ducea dimineața spre școală, și își recitea ultimul poem, cînd, dintr-o dată, și-a dat seama că vecinul de bancă privea peste umărul lui. Era un băiat din cursul superior, un filozof numit Binaud, rivalul lui Jean-Louis, față de care părea mult mai în vîrstă ; începuse să se

bărbierească, și obrajii lui cu aspect copilăresc erau plini de tăieturi. Yves se prefăcu că nu observă, dar își dădu mîna mai la o parte și nu întoarse pagina decît cînd fu sigur că vecinul terminase de descifrat ultimul rînd. Deodată, indiscretul îl întrebă cu nerușinare : „De cine-i poezia asta ?" Yves rămase mut.

— Nu, zău, de cine e ?

— Ghicește.

— Rimbaud ? Nu, uitasem, tu n-ai de unde să-l știi.

— Cine e Rimbaud ?

— Am să-ți spun dacă-mi mărturisești de unde ai copiat poezia.

În sfîrșit ! Altcineva urma să-l înlocuiască pe Jean-Louis, care-l părăsise. Altcineva va fi martorul gloriei și al geniului său. Cu obrajii aprinși spuse :

— Eu am scris-o.

Celălalt răspunse : „Glumești !" Era clar că nu-l credea. Cînd se convinse, îi fu rușine că luase drept un text interesant elucubrațiile unui puști. Dacă erau scrise de el însemna că nu meritau interes. Spuse cu jumătate de gură :

— Ar trebui să-mi arăți și mie ce-ai mai scris...

În timp ce Yves își deschidea servieta, celălalt îl apucă de braț :

— Nu acum, zilele astea am prea mult de lucru ; dacă vrei însă, duminică seara, dacă ai drum pe strada Saint-Genès, sună la numărul 182...

Yves nu pricepu că i se cerea doar să lase caietul. Să-și citească poeziile cu voce tare, în fața cuiva... Ce vis ! Jean-Louis nu-l rugase niciodată. Deși era timid, față de acest necunoscut o să aibă curajul să le citească ; acest băiat mai mare o să-l asculte cu respect și, pe măsură ce va auzi mai multe, poate chiar cu uimire.

Din ziua aceea, cînd se întîlneau în omnibus, Binaud nu se mai așeza niciodată alături de Yves. Dar băiatul nu era supărat, căci examenele băteau la ușă și candidații, cum aveau o clipă liberă, deschideau cartea.

După ce-a lăsat să treacă două duminici, Yves s-a decis să facă vizita promisă. Iulie se lăsase cu secetă peste tristul Bordeaux. Apa nu mai curgea de-a lungul trotuarelor. Caii birjelor aveau pe cap pălării de paie cu două găuri pentru urechi. Primele tramvaie electrice abia își tîrau remorcile încărcate cu bărbați îmbrăcați neglijent, cu cămăși fără gulere, sau cu femei care, din pricina corsetelor descheiate, păreau cocoșate. Capetele abrutizate ale cicliștilor se atingeau de ghidon. Yves se întoarse după automobilul doamnei Escarraguel care înainta cu un zgomot de fiare vechi.

Numărul 182 de pe strada Saint-Genès era o casă fără etaj, ca acelea cărora Yves le spunea „magherniță". Sună la intrare, dar gîndul îi zbura aiurea, foarte departe de numitul Binaud. Clinchetul clopoțelului îl dezmetici. Prea tîrziu să mai fugă. Auzi o ușă trîntită și discuții șopotite. În sfîrșit în fața lui apăru o femeie în capod : avea chipul palid și trupul firav, în ochi i se citea neîncrederea. Părul lung și bogat, de care, cu siguranță, era mîndră, părea să-i devoreze ființa, numai el era plin de viață, revărsîndu-se luxuriant peste trupul vlăguit, fără îndoială ros pe dinăuntru de cine știe ce fibrom. Yves o întrebă dacă Jaques Binaud era acasă. Șapca de licean din mînă cîștigă probabil încrederea femeii deoarece ea îl introduse într-un coridor și deschise o ușă din dreapta.

Era salonul, dar transformat în atelier de croitorie ; pe masă zăceau tot felul de tipare de hîrtie ; în fața ferestrei se afla o mașină de cusut dezvelită ; Yves deranjase probabil cusutoreasa. Pe șemineu trona o

statuetă de teracotă austriacă multicoloră — Salomeea. Un Pierrot de gips făcea echilibristică pe un corn de lună și trimitea bezele cu mîna. Yves auzi un zgomot de mobilă aranjată în camera alăturată ; un glas iritat, cu siguranță al lui Binaud. Fără voia lui, pătrunsese în locuința unuia dintre funcționarii aceia calificați „modești", în realitate însă grozav de orgolioși, și care „salvează aparențele" neîngăduind nici unui străin să intre în culisele vieții lor trudnice. Era limpede că Binaud presupusese că Yves o să-și lase manuscrisul și o să plece. Și, într-adevăr, acestea fură și primele lui cuvinte, cînd în sfîrșit își făcu apariția fără haină, cu cămașa descheiată. Avea un gît uriaș, o ceafă plină de coșuri mărunte : Yves îi aducea versurile ? Făcuse rău că se deranjase.

— Cu cincisprezece zile înainte de examene... știi, n-am nici un minut liber, îți dai seama...

— Dar mi-ai spus... bănuiam...

— Credeam că-mi lași caietul duminica trecută... În sfîrșit, dacă tot ai venit, dă-mi-l.

— Nu, răspunse băiatul, nu ! Nu vreau să te plictisesc.

N-avea decît o dorință, să părăsească magherița asta, mirosul ăsta, pe băiatul ăsta înfiorător care, cu siguranță, fiindcă era coleg cu Jean-Louis, vroia s-o dreagă, încercînd să-l rețină pe Yves. Dar Yves ajunsese în stradă, și o luase la goană, cu toată zăpușeala de afară, cuprins de ură și de disperare. Avea însă doar cincisprezece ani și, cînd a ajuns în strada Intendenței, a intrat în cofetăria Lamanon, unde s-a consolat cu o înghețată de fragi. La ieșire, tristețea l-a cuprins din nou părînd mult prea exagerată față de vizita aceea ratată. Fiecare ființă are felul său de a suferi, care se conturează și se fixează încă din adoles-

cență. Disperarea lui Yves din seara aceea era de o asemenea natură încît el și-o imagina fără ieșire ; n-avea de unde ști că se afla pe pragul trăirii unor zile fericite, al unor săptămîni de lumină și bucurie și că viața sa va fi plină de speranță, din păcate însă cu aceeași permanență înșelătoare, ca și cerul de vară al vacanțelor mari.

În acest timp, Xavier Frontenac trăia cele mai liniştite zile ale vieţii sale. Mustrările de conştiinţă i se mai domoliseră ; Joséfa încasase în sfîrşit cei o sută de mii de franci cuveniţi, şi nimic nu-l mai împiedica să „pună de-o-parte" şi pentru nepoţi. În schimb el trăia mereu cu spaima că familia o să descopere existenţa Joséfei. Neliniştea lui creştea pe măsură ce micuţii Frontenac se făceau mari şi atingeau vîrsta cînd ar fi putut să se indigneze sau chiar să fie influenţaţi de acest trist exemplu. Dar tocmai pentru că deveneau bărbaţi, însemna că în curînd se vor putea ocupa singuri de moşie. Xavier hotărîse ca la momentul oportun să renunţe la avocatură şi să se mute la Paris. Îi argumenta Joséfei că pentru ei viaţa în capitală era cel mai sigur refugiu. Datorită primelor automobile distanţele începeau să se micşoreze şi Angoulême i se părea mult mai aproape de Bordeaux decît altădată. La Paris vor ieşi împreună în oraş, se vor duce la teatru fără teama de a fi recunoscuţi.

Xavier îşi şi găsise clienţi pentru vinderea biroului de avocatură şi deşi nu trebuia să-l cedeze decît peste doi ani, arvuna pe care tocmai o încasase depăşea cu mult suma sperată. Bucuria acestei reuşite l-a împins să-şi respecte o făgăduială mai veche făcută Joséfei :

o călătorie în circuit în Elveția. Cînd îi dădu vestea, ea se bucură atît de puțin încît el rămase dezamăgit. Adevărul era că bietei femei acest lucru i se părea prea frumos ca să-l creadă. Dacă ar fi fost vorba de un voiaj la Luchon, pentru opt zile, ca în '96, treacă, meargă... dar să străbați Parisul, să vizitezi Elveția... Ridicase din umeri și își văzuse mai departe de cusut. Totuși, cînd a văzut că Xavier consulta ghidurile, indicatoarele, trasînd itinerarele, fericirea aceasta de nesperat i s-a părut realizabilă în curînd. Nu se mai îndoia de hotărîrea lui Xavier. Într-o seară el s-a întors acasă cu biletele în circuit. Pînă atunci ea nu vorbise cu nimeni despre această călătorie. În cele din urmă s-a decis să-i scrie fiicei sale, care era măritată și locuia la Niort : *„Încă nu știu dacă e vis sau realitate, dar biletele sînt aici, în șifonierul cu oglindă. Sînt trecute pe numele domnului Xavier Frontenac și a doamnei, sînt bilete de familie. Scumpa mea, mai că nu-mi vine să cred, sînt că leșin.* Domnul Frontenac și doamna ! *L-am întrebat dacă tot așa o să semneze și în registrele hotelurilor : mi-a răspuns că n-are încotro. Asta l-a cam indispus ; știi cum e el... Mi-a spus că a mai fost de trei ori în Elveția și că văzuse totul, afară de munți pentru că sînt învăluiți în nori și fiindcă plouă tot timpul. Dar eu n-am îndrăznit să-i spun că asta mi-e egal, întrucît lucrul care mă bucură cel mai mult este că voi merge din hotel în hotel în chip de nevasta lui Xavier, și că dimineața n-o să fie nevoie decît să apăs pe buton ca să ni se servească micul dejun...“*

– *Domnul Frontenac și doamna...* Citindu-le pe bilete, cuvintele acestea nu-l impresionaseră cu nimic pe Xavier, el nu prevăzuse însă că va trebui să le treacă și în registrele hotelurilor. Ar fi fost mai bine dacă Joséfa nu-i mai băga în cap și grija asta, căci iată că îi stricase toată bucuria. Se gîndea că va trebui să

îndure tot felul de plictiseli : oboseala, cheltuielile și pe Joséfa care va face pe doamna (în afara faptului că ziarele locale vor publica, poate, la rubrica „printre oaspeții noștri" numele *domnului și doamnei Xavier Frontenac*). În sfîrșit, biletele erau luate, zarurile erau aruncate.

Dar, în după amiaza zilei de 2 august, cu două zile înaintea plecării, exact în clipa cînd, la Angoulême, Joséfa făcea ultimele retușuri la rochia de seară menită să minuneze oaspeții hotelurilor elvețiene, pe o stradă din Vichy, doamna Arnaud-Miqueu a fost victima unei crize denumită de ea „stare de ameteală". A fost ceva atît de brusc și de neașteptat încît, nu se știe cum, ea s-a desprins de brațul fiicei sale Caussade, și a căzut, lovindu-se cu capul de pavaj. Aproape moartă, au transportat-o la hotel. A doua zi dimineața, la Bourideys, Blanche Frontenac tocmai își termina plimbarea prin parc : era momentul cînd trebuia să te închizi în casă, căldura te sufoca, iar greierii triumfători își acordau țîrîitul, unul cîte unul. O văzu pe Danièle alergîndu-i în întîmpinare și agitînd în aer o telegramă : „Mama grav bolnavă..."

Spre sfîrșitul după-amiezii un mic telegrafist de la Angoulême sună la ușa lui Xavier Frontenac. Joséfa, care nu venea aproape niciodată acasă la el, în ziua aceea îl ajuta la făcutul bagajelor și, fără să-l mai anunțe, își vîrîse în geamantanul lui trei rochii. Cînd văzu hîrtia albastră din mîinile lui, pricepu că s-a zis cu excursia lor.

— La dracu !

Glasul lui Xavier era, fără voia lui, aproape voios : căci printre rîndurile Blanchei : *„Sînt chemată la Vichy, mama grav bolnavă. Rog vino cu primul tren la Bourideys să îngrijești copiii..."* el citea că în nici un hotel din Elveția nu se va mai trece în registru : *Domnul Xavier Frontenac și doamna* și că va

economisi o mie cinci sute de franci. Înmînă telegrama Joséfei care, obişnuită timp de cincisprezece ani să fie jertfită pe altarele divinităţii Frontenac, ştiu de la început că totul era pierdut. Ca să-şi facă datoria, zise :

— Te-au anunţat prea tîrziu, biletele sînt luate, sîntem pe drum. Telegrafiază de la frontieră că regreţi... Copiii nu mai sînt copii (auzindu-l mereu vorbind despre ei, îi cunoştea bine). Domnul Jean-Louis are aproape optsprezece ani, iar domnul José... El o întrerupse furios :

— Ei, dar ce-i cu tine ? Ţi-ai pierdut mintile ? Cum să nu mă duc, cînd mă cheamă cumnată-mea ? Mai întîi familia, ţi-am spus doar de atîtea ori. Ei hai, draga mea, nu e decît o amînare, lăsăm pe altă dată. Pune-ţi pelerina, s-a răcorit...

Cu un gest docil, ea îşi puse pe spate pelerina maron tivită cu fireturi. Gulerul înalt îi încadra în mod bizar faţa buhăită, din care numai nasul în vînt, un nas „obraznic", mai putea învia amintirea tinereţii. N-avea bărbie : pălăria, aşezată în vîrful unei cozi groase şi cînepii, era o încîlceală de rochiţa rîndunicei bine imitată. Chiar de la prima vedere îţi dădeai seama că avea părul lung pînă-n talie... Rupea toţi piepteniî. „Îţi cad şpeicile din păr în tot locul". În ciuda aerului supus, în timp ce-şi prindea pelerina, biata femeie îngăimă că „pînă la urmă o să se satură". Enervat, Xavier o puse să repete ce zisese ; ea repetă cu glas şovăielnic. De o delicateţe aproape scrupuloasă cu ai săi, şi de o scrupulozitate împinsă pînă aproape de manie, cum de altfel era în afaceri, Xavier Frontenac se purta lesne ca un bădăran cu Joséfa.

— Acum că ai un capital — zise el — poţi să mă părăseşti. Dar eşti atît de proastă, încît ai să pierzi totul... Ai să fii silită să-ţi vinzi mobila, adăugă el

cu răutate — numai că... nu uita că facturile sînt trecute pe numele meu, chiria de asemenea...

— Cum adică ? Mobila nu-i a mea ?

O atinsese unde o durea cel mai tare. Adora patul încăpător, cumpărat la Bordeaux de la magazinul Leveilley și al cărui lemn avea încrustații aurite. Pe tăblia din fund se afla o torță și o tolbă de săgeți. Joséfa crezuse multă vreme că torța era un cornet din care ieșeau șuvițe de păr și tolba un alt cornet, cu pene de gîscă. Aceste ciudate simboluri nici n-o neliniștiseră, nici n-o miraseră. Noptiera, semănînd cu o casetă pentru moaștele sfinte, era prea frumoasă, zicea Joséfa, pentru ceea ce conținea. Dar mai mult decît orice ei îi plăcea șifonierul cu oglindă. Partea de sus a dulapului era ornată tot cu cornete legate cu o panglică ; printre ele erau presărați trandafiri ; Joséfa zicea că puteai să le numeri petalele „atît de bine erau încrustați". Oglinda era încadrată de două coloane, canelate pînă la jumătatea înălțimii și răsucindu-se spre bază. Partea dinăuntru, dintr-un lemn mai deschis, „scotea în relief" vrafurile de chiloți garnisiți cu dantelă „lată cît palma", jupoanele, cămășile de noapte cu feston scrobit, combinezoanele drăgălașe — mîndria Joséfei, „care avea patima lenjeriei".

— Mobila, nu-i a mea ?

Și plîngea în hohote. El o sărută :

— Cum să nu fie a ta, prostuțo.

— La drept vorbind — spuse ea smiorcăindu-se, plîng ca o proastă, pentru că n-am crezut nici o clipă că o să plecăm. Mă gîndeam că o să vină un cutremur...

— Ei da, vezi : a fost de-ajuns ca bătrîna Arnaud-Miqueu să fie pe moarte.

Vorbea pe un ton vesel, fericit că o să-i revadă, la țară, pe copiii fratelui său.

— Biată doamnă Michel, o să se simtă foarte singură...

José'a se gîndea întotdeauna cu respect la această persoană, pe care fusese obișnuită s-o situeze foarte sus. După un timp, Xavier spuse :

— Dacă moare mamă-sa, devine foarte bogată... Și atunci, n-o să mai aibă motive să păstreze, nici măcar o centimă, din averea familiei Frontenac.

Făcu înconjurul mesei, frecîndu-și palmele.

— Te vei duce la agenție să înapoiezi biletele. O să le scriu cîteva rînduri, n-or să ne facă dificultăți, sînt clienți de-ai mei. Păstrează restul de bani... Este exact cît îți datoram pentru lunile trecute — spuse el înveselit.

În ziua plecării Blanchei la Vichy (avea tren la ora trei după-amiază) familia mînca într-o mare liniște, — adică fără să vorbească ; lipsa conversației făcînd și mai cumplit zgomotul furculițelor și al farfuriilor. Pofta de mîncare a copiilor o scandaliza pe Blanche. Cînd o muri ea, or să ceară, tot ca acum, să fie serviți a doua oară ?... Dar nu i se întîmplase chiar ei, cu cîteva clipe mai înainte, să se întrebe cine va moșteni casa din strada Cursol ? Cerul se întunecase a furtună și au fost nevoiți să redeschidă obloanele. În jurul compotierelor cu piersici roiau viespile. Cîinele începu să latre și Danièle zise : „Postașul". Toate capetele se îndreptară spre fereastră, privind la omul care țișni din curtea iepurilor de casă, la gît cu geanta de scrisori deschisă. Nu există ființă, chiar și în familiile cele mai unite, care să nu aștepte, care să nu viseze în taină la o scrisoare. Doamna Frontenac recunoscu pe un plic scrisul mamei sale care la ora aceea era pe moarte, dacă nu chiar moartă. O scrisese poate chiar în dimineața accidentului. Blanche șovăia s-o deschidă ; se hotărî, în sfîrșit, și izbucni în hohote de plîns. Copiii își priveau încremeniți mama înlăcrimată. Blanche se ridică de pe scaun și cele două fiice ieșiră cu ea. Nimeni, în afară de Jean-Louis, nu acordase

atenție plicului mare, lăsat de argat în fața lui Yves : *Mercure de France*... Yves nu se hotăra să-l deschidă : Ziare ? Nu erau decît niște ziare. Recunoscu o frază : îi aparținea.... Poemele lui... Îi tipăriseră în mod greșit numele : Yves Frontenou. Era și o scrisoare : „*Domnule și dragă poete. Frumusețea deosebită a poemelor dumneavoastră ne-a îndemnat să vi le publicăm pe toate. Vă rugăm ca, după corectură, să ne înapoiați textele cu poșta următoare. Considerăm, că poezia este un lucru prea de preț, ca să poată fi remunerată. Primiți domnule și dragă poete, toată stima și admirația noastră.* Paul Morisse. P. S. *Am fi bucuroși dacă peste cîteva luni ne-ați trimite noile dumneavoastră poeme însă fără vreo obligație din partea noastră.*"

Trei sau patru stropi se auziră pocnind la intervale mici, apoi ploaia de vară se revărsă lin. Yves simți că i se răcorește sufletul. Era fericit ca frunzișul : norul se scutura peste el. Dădu plicul lui Jean-Louis care, după ce-și aruncă ochii pe adresă îl vîrî în buzunar. Fetițele se înapoiară : mama se mai calmase, o să coboare la ora plecării. Bunica spunea în scrisoare : „*Ametelile mele au devenit mai cumplite ca niciodată...*" Yves făcu un efort să-și alunge bucuria : ea îl învăluia ca o flacără, nu putea scăpa de acest incendiu. Se strădui să urmărească, cu mintea, călătoria mamei : trei trenuri pînă la Bordeaux, apoi expresul de Lyon ; va schimba la Gonnat... Nu se pricepea să corecteze șpalturile... Să le trimită cu poșta de seară ? Scrisoarea avea adresa de la Bordeaux... Pierduse o zi.

Blanche își făcu apariția. Avea fața acoperită cu o voaletă deasă. Unul dintre băieți strigă : „A sosit trăsura". Burthe abia își struneа calul, nervos din pricina muștelor. De obicei cînd își conduceau mama la gară, copiii se certau pe locurile din trăsură iar cînd

se înapoiau, cu greu cădeau de acord care să stea pe strapontină și care pe „pernele moi". De data asta Jean-Louis și Yves îi lăsară să urce pe José și pe fetițe. Făcură semne cu mîna și strigară : „Așteptăm telegrama mîine dimineață".

În sfîrșit rămaseseră singuri. Stăpîni ai casei și ai parcului. Soarele strălucea printre stropii de ploaie. Vremea urîtă se risipise în mod straniu și vîntul, scuturînd crengile pline de apă, provoca noi averse mărunte. Cei doi băieți nu se putură așeza, băncile erau ude. Ciriră deci șpalturile, plimbîndu-se prin parc, cu capetele apropiate. Yves zicea că, tipărite, poemele i se păreau mai scurte. Erau foarte puține greșeli de tipar, și ei le corectară în mod naiv, ca pe caietele de școală. Cînd ajunseră în dreptul bătrînului stejar, Jean-Louis întrebă brusc :

— De ce nu mi-ai arătat ultimele poeme ?

— Pentru că nu mi le-ai cerut.

Și fiindcă Jean-Louis îi răspunse că într-adevăr înaintea examenelor nu-i arsese de nimic, Yves se oferi să i le aducă :

— Așteaptă-mă aici.

Băiatul o luă la goană : alerga spre casă, beat de fericire, cu capul gol, cu părul în vînt. Trecea anume printre tulpinele grozamelor înalte și pe sub frunzișul ramurilor joase ca să-și ude fața. În goană, vîntul îi părea aproape rece. Jean-Louis îl văzu înapoindu-se în salturi. Frățiorul acesta atît de slăbuț și cu o înfățișare atît de jalnică la oraș, zbura spre el cu iuțeala grațioasă a unui înger.

— Jean-Louis, lasă-mă, te rog, să le citesc eu, mi-ar place grozav să ți le citesc cu voce tare. Stai puțin să-mi vină sufletul la loc.

Stăteau în picioare, rezemați de trunchiul stejarului ; și cum stătea cu pieptul lipit de trunchiul bătrîn și viguros pe care-l îmbrățișa în zilele de despărțire,

băiatul își auzea bătăile propriei sale inimi, vremelnice și obosite.

Începu ; citea într-un fel ciudat, care lui Jean-Louis i se păru la început ridicol ; pe urmă se gîndi că aceasta era probabil, singurul ton potrivit. Nu cumva considera că poemele noi erau mai slabe decît primele ? Șoviia, ar fi trebuit să i le recitească... Ce tristețe ! ce durere era în el de pe acum ! Yves, care cu o clipă mai înainte sărea ca un căprior, citea cu o voce aspră și gravă. Și totuși era profund fericit ; citea și în acest moment nu mai simțea nimic din durerea cumplită care se desprindea din poemele sale. Stăruia doar bucuria că izbutise să o prindă în cuvintele acelea pe care le credea nemuritoare.

— Trebuie să le trimiți la *Mercure* în octombrie — cînd o reîncepe școala — spuse Jean-Louis. Să nu ne grăbim prea mult.

— Spune-mi, îți plac mai mult primele ?

Jean-Louis șovăi :

— Astea mi se par mai profunde...

Cînd se apropiară de casă îl văzură pe José împreună cu fetițele, care se întorceau de la gară, întristați. Marie spuse că fusese îngrozitor, că în clipa pornirii trenului biata mamă izbucnise în hohote de plîns. Yves întoarse capul, de teamă să nu-i citească bucuria din suflet. Jean-Louis încercă să-i găsească o scuză : la urma urmei, bunica nu murise încă, poate că se exagerase ; ea mai primise sfînta împărtășanie de trei ori... Și apoi, unchiul Alfred vede totul în negru. Yves îl întrerupse în mod necugetat :

— La el dorința devine realitate.

— Vai, Yves, cum îndrăznești...

Copiii îl priviră contrariați ; dar Yves alerga iarăși, ca un mînz nărăvaș, sărind peste șanțuri, strîngîndu-și la piept corecturile, pe care avea să le citească pentru a treia oară, pitit în ascunzișul denumit de

el casa lui, o adevărată vizuină de mistreț, în mijlocul glădicilor. Acolo avea să-și roadă osul. Privindu-l cum aleargă, José strigă :

— Ia te uită la el ! Cînd nu se întîmplă nimic rău, face pe întristatul, iar cînd simte o nenorocire îl apucă fericirea...

El îl fluieră pe Stop și coborî spre rîul Hure, pentru a-și arunca plasele în apa adîncă, cu inima ușoară și fericit, ca și cum bunică-sa n-ar fi fost pe moarte. Ca să se creadă-n al nouălea cer, fratelui său îi trebuise o primă rază de glorie ; pentru José însă era de ajuns că are șaptesprezece ani, că e la începutul vacanței mari, și că știa să descopere, în rîul Hure, gropile unde se ascundeau țiparii.

IX

În lipsa mamei, masa de seară fu mai zgomotoasă ca de obicei. Doar fetiţele, eleve la călugăriţe, învăţate să aibe sentimente delicate, ziceau că „această seară nu e tocmai potrivită pentru glume" ; rîdeau totuşi în hohote cînd Yves şi José se maimuţăreau imitînd fetele din corul bisericesc, strînse în jurul armoniului şi cîntînd cu buzele ţuguiate : „*Nimic nu mă mulţumeşte în acest vast univers* !" Înţeleptul Jean-Louis, gata oricînd să găsească scuze atît pentru el cît şi pentru fraţii săi, spunea că făceau haz de necaz, dar că asta nu-i împiedica să fie trişti.

După cină, plecară cu toţii, prin bezna nopţii, să-l aştepte pe unchiul Xavier, care sosea cu trenul de nouă. În ciuda întîrzierii copiilor, trenul de Bourideys avea o întîrziere şi mai mare. Stive de scînduri proaspăt tăiate, încă mustind de răşină, înconjurau gara. Copiii se strecurau printre ele, se loveau, se rătăceau în labirintul străduţelor acestui orăşel înmiresmat. Îşi înfundau picioarele în scoarţa descojită şi strivită a pinilor pe care n-o vedeau ; ştiau însă că-n plină lumină, acest covor de scoarţă avea culoarea sîngelui închegat. Yves pretindea că scîndurile acelea erau

membrele rupte ale pinilor : ciopîrțite, jupuite de vii, aceste trupuri sfinte de martiri, îmbălsămau aerul cu parfumul lor... José mormăia :

— Ei asta-i, ce prostii mai îndrugi ! Ce-are a face una cu alta ?

Văzură aprinzîndu-se lămpile cu ulei ale gării. Auziră strigăte și risete de femei ; erau glasuri stridente, animalice. Traversară sala de așteptare și apoi șinele. Prin liniștea pădurii răzbătea pînă la ei zgomotul îndepărtat al trenulețului cu cunoscuta-i zdrăngăneală cadențată pe care ei o imitau deseori, iarna, la Bordeaux, cînd vroiau să-și reamintească zilele fericite ale vacanțelor. Trenul șuieră lung, aburii izbucniră cu zgomot și maiestuoasa jucărie ieși din neguri. Într-un compartiment de clasa a doua zăriră o siluetă... Nu putea fi decît a unchiului Xavier.

El nu se așteptase să-i găsească atît de voioși. Se certau care să-i poarte geamantanul, i se prindeau de braț, vroiau să afle ce fel de bomboane le adusese. El se lăsa condus, ca un orb, printre stivele de scînduri și respira, la fel de fericit ca ori de cîte ori venea aici, parfumul nocturn al bătrînei moșii a neamului Peloueyre. Știa că la întorsura drumului ce părăsea tîrgul, copiii or să-i spună : „Atenție la cîinele domnului Dupart...“ apoi, după ce va trece de ultima casă va apărea, ca o falie în întunericul dens al pădurii, o fîșie albă : aleea pietruită care va răsuna sub tropăitul cunoscut al copiilor. Undeva, departe, flacăra lămpii din bucătărie îi călăuzea ca o stea mare, coborîtă la suprafața pămîntului. Unchiul știa că o să i se servească o masă aleasă, dar că copiii care cinaseră înainte n-or să-l lase să o deguste în tihnă. Cînd el le aminti de starea bietei bunici, ei răspunseră în cor că așteptau vești mai sigure, deoarece mătușa Caussade exagera întotdeauna. Imediat după masă, în ciuda în-

tunericului, unchiul Xavier fu nevoit să facă o plimbare de jur împrejurul parcului, după o tradiție pe care copiii nu permiteau nimănui s-o încalce.

— Miroase frumos, nu, unchiule?

El răspunse calm:

— Miroase a baltă și simt că o să răcesc.

— Privește, ce stele minunate...

— Prefer să văd unde-mi pun piciorul.

O fetiță îl rugă să recite *Șoimul cel rău și porumbelul cel drăguț*. Cînd erau mici el îi distra, spunîndu-le tot felul de povestiri și de snoave, cerute la fiecare vizită, și ascultate mereu, cu aceeași plăcere și în aceleași hohote de rîs.

— Nu vă e rușine? La vîrsta voastră? Acum nu mai sînteți copii...

De cîte ori, în aceste zile, pline de fericire și de lumină, nu le spusese unchiul Xavier: „Acum nu mai sînteți copii..." Dar miracolul consta tocmai în această rămînere în lumea copilăriei. Cu toate că depășiseră vîrsta ei își acordau o amînare, o dispensă misterioasă.

A doua zi dimineața, chiar Jean-Louis îl ruga:

— Unchiule Xavier, fă-ne o corabie cu far.

Unchiul se împotrivea de formă, lua o coajă de pin și din cîteva lovituri de briceag îi dădea aspectul unei bărci căreia îi împlanta o lumînărică aprinsă. Rîul Hure ducea pe undele sale flacăra aprinsă și toți copiii Frontenac erau cuprinși de aceeași emoție pe care o simțeau și altădată, gîndindu-se la soarta acestei coji de pin de la Bourideys: rîul Hure o va duce cu el pînă la rîul Ciron. Cironul se revărsa în fluviul Garonne, nu departe de Preignac... și în sfîrșit bucățica de scoarță din parcul unde creseuseră micuții Frontenac ajungea în apele oceanului. Nici unul dintre ei nu voia să admită că scoarța ar fi putut fi reținută de vreun mărăcinis sau că ar putea să putrezească pe apă înainte chiar ca rîul Hure să iasă din tîrg. Tre-

buia să crezi, era o regulă de credință, că din cel mai tainic rîuleț al landei, corabia-far o să intre în oceanul Atlantic : „ducînd cu ea, drept încărcătură, misterul Frontenac..." zicea Yves.

Și ca și altădată, vlăjganii aceștia alergau de-a lungul rîului ca să împiedice răsturnarea corabiei-far. Soarele începuse să ardă cu putere, îmbătînd greierii, iar muștele se năpusteau pe orice carne vie. Burthe aduse o telegramă și copiii o deschiseră îngrijorați : *„Ușoară ameliorare..."* Ce bucurie ! acum puteau să-și manifeste fericirea și veselia fără să se rușineze. Dar iată că într-una din zilele următoare unchiul Xavier citi cu glas tare textul hîrtiei albastre : *„Starea bunicii s-a înrăutățit foarte mult"*... și, consternați, copiii nu știau ce să facă cu fericirea lor. Bunica Arnaud-Miqueu agoniza într-o cameră de hotel, la Vichy. Dar aici, parcul adunase toată zăpușeala acestor zile lungi și fierbinți. În regiunile păduroase nu se văd ridicîndu-se norii furtunii. Ei rămîn multă vreme ascunși de coamele înalte ale pinilor ; numai vîntul le trădează prezența și te pomenești cu ei, ca și cu hoții. Uneori în partea de sud își mai arată cîte unul fruntea arămie — dar ploaia nu vine. Cînd se întîmplă să sufle un vînt mai răcoros, copiii spun că trebuie să fi plouat pe undeva.

Chiar în zilele cînd veștile de la Vichy erau proaste, tăcerea și reculegerea nu țineau mult. Danièle și Marie se liniștau făcînd pentru bunică o *novenă* pe care o trimeteau în același timp la mînăstirea Carmel din Bordeaux și la cea a Iertării păcatelor. José zicea : „Ceva îmi spune că o să scape". Într-o seară unchiul Xavier a fost nevoit să-i întrerupă din intonarea co-

rului din Mendelsohn, pe care-l cîntau pe trei voci pe scările de la intrare :

Tot universul e pătruns de măreția lui !
Să-l adorăm pe Dumnezeu...

„Măcar de ochii servitorilor", spunea unchiul Xavier. Yves protesta zicînd că muzica nu împiedică pe nimeni să fie îngrijorat sau trist și aștepta să dispară focul țigării de foi a unchiului Xavier de pe aleea pietruită, pentru a intona cu ciudata sa voce în schimbare o arie din *Cinq Mars* de Gounod :

Noapte minunată și plină de tăceri...

Se adresa nopții ca unei ființe, ca unei persoane căreia-i simțea răsuflarea și frăgezimea caldă a trupului.

În adîncimile tale, noapte minunată...

Jean-Louis și José, așezați pe banca din fața casei, cu capul răsturnat pe spate, pîndeau stelele căzătoare. Fetele țipau că le-a intrat un liliac în odaie.

La miezul nopții, Yves reaprindea lumînarea, lua caietul de versuri și un creion. Cocoșii tîrgului se auzeau răspunzîndu-le tovarășilor lor din fermele îndepărtate. Yves, desculț și în cămașă de noapte, se sprijinea cu coatele de pervazul ferestrei și contempla somnul copacilor. Nimeni nu va ști vreodată, decît poate îngerul său păzitor, cît de mult semăna în clipa aceea cu tatăl său, la aceeași vîrstă.

Dimineața, telegrama anunțînd : *„Stare staționară"* fu interpretată în sens favorabil. Se prevedea o zi splendidă, răcorită de furtuna izbucnită undeva, departe. Fetele îi aduseră unchiului Xavier ramuri de anin ca să le facă fluiere. Îi cereau însă să nu renunțe

la nici unul din riturile operației : ca să despoaie coaja de lemn, trebuia nu numai să o bată ușor cu mînerul briceagului, ci să și recite cîntecul dialectal :

Sabe, sabe, calounet. Te pourtery un pan naouet. Te porterey une mitche toute caoute. Sabarin, Sabaro...

Copiii reluau în cor refrenul acestor cuvinte naive și sacre. Unchiul Xavier îi întrerupea :

– Nu vă e rușine, la vîrsta voastră, să mă obligați să fac pe prostul ?

Dar toți aveau credința obscură că, vroind să le facă o favoare cu totul neobișnuită, timpul se oprise în loc ; izbutiseră să coboare din trenul pe care nimic și nimeni nu-l putea opri ; adolescenți, rămăseseră în această oază a copilăriei, întîrziau în ea, deși copilăria se retrăsese din ei pentru totdeauna.

*

Știrile în legătură cu doamna Arnaud-Miqueu erau din ce în ce mai bune. Nu le venea să creadă. Mama trebuia să se întoarcă curînd și de față cu ea nu mai puteau să se prostească în halul acela. S-a terminat cu veselia copiilor Frontenac. Doamna Arnaud-Miqueu se însănătoșise. Mama sosea cu trenul de nouă seara și ei s-au dus s-o aștepte la gară. Era o noapte cu lună iar lumina se strecura printre stivele de scînduri. Nu fusese nevoie de felinar.

Întorși de la gară, copiii își priveau mama în timp ce mînca. Se schimbase, slăbise. Ea povestea că, într-o noapte, bunicăi îi fusese atît de rău, încît îi pregătiseră un cearceaf s-o înfășoare (în hotelurile mari, cînd moare cineva e scos cît mai repede din cameră o dată cu noaptea). Ea observă că era ascultată cu gîndul aiurea, că între nepoți și unchi se statornicise o complicitate, glume al căror sens îl cunoșteau doar

ei, vorbe cu dublu înțeles, un întreg mister din care ea era exclusă. Tăcu, se întristă. Nu se mai uita la cumnatu-său cu ranchiuna de altădată, bătrînețea o făcuse să renunțe la vechile pretenții. Suferea însă din pricina dragostei cu care copiii își înconjurau unchiul și îi era ciudă că numai lui îi exprimau recunoștință.

Întoarcerea Blanchei risipi vraja. Copiii nu mai erau copii. Jean-Louis își petrecea aproape tot timpul la Léojats, iar lui Yves i se umpluse iarăși fața de coșuri : devenise din nou arțăgos și suspicios. Nici apariția revistei *Mercure*, cu poemele sale imprimate, nu l-a înveselit. La început, n-a îndrăznit să le arate mamei și nici unchiului Xavier, iar cînd s-a decis, toate temerile i-au fost întrecute. Unchiul zicea că n-aveau nici cap nici coadă și îi cita din Boileau : „Ceea ce gîndești, trebuie să exprimi clar". Mama fu cuprinsă de un val de mîndrie, dar îl ascunse, rugîndu-l pe Yves să nu lase pe mese revista asta „conținînd pagini dezgustătoare, scrise de un oarecare Rémy de Gourmont". José recita, luînd în rîs, pasajele considerate de el „anapoda". Yves, nebun de mînie, alerga după el și tot el era bătut măr. Se consola însă cu o mulțime de scrisori de la admiratori necunoscuți și primea mereu altele fără să înțeleagă întreaga semnificație a acestui fapt. Jean-Louis cel meticulos clasa cu o mare satisfacție aceste dovezi.

În primele zile ale acelui septembrie amenințat de furtuni, membrii familiei Frontenac se jigneau unii pe alții, se supărau ; certurile se iscau din senin. Ba Yves pleca de la masă, aruncîndu-și șervetul, ba doamna Frontenac se întorcea în camera ei, de unde nu cobora, cu ochii umflați de plîns și cu fața buhăită, decît după ce era vizitată de mai multe ambasade și delegații ale copiilor consternați.

X

Furtuna, prevestită prin toate aceste semne, izbucni în sărbătoarea Sfintei Marii din septembrie. După dejun, doamna Frontenac, unchiul Xavier și Jean-Louis se întruniseră în salonașul cu obloanele închise. Ușile duble ale încăperii se deschideau larg către sala de biliard unde Yves stătea întins, încercînd să adoarmă. Muștele nu-i dădeau pace ; o libelulă cu aripi mari se lovea de tavan încercînd să iasă afară. Sfidînd zăpușeala, fetițele se urcaseră pe biciclete și făceau înconjurul casei mergînd în sens opus, scoțînd țipete de bucurie ori de cîte ori se încrucișau.

— Va trebui să fixăm ziua acestui dejun înainte de plecarea unchiului Xavier — zicea doamna Frontenac. O să-l vezi și tu, Jean-Louis, pe acest brav Dussol. Întrucît trebuie să lucrezi cu el...

Lui Yves îi crescu inima auzind protestul vehement al lui Jean-Louis.

— Bine, mamă, dar ți-am spus și răspus... N-ai vrut niciodată să mă asculți ; n-am de loc intenția să intru în afaceri.

— Copilării... Nici nu te-am luat în seamă. Știi bine că mai devreme ori mai tîrziu tot va trebui să te hotărăști să-ți ocupi locul cuvenit în conducerea întreprinderii. Cu cît mai curînd cu atît mai bine.

— Sigur, zise unchiul Xavier, Dussol e un om de treabă și merită toată încrederea ; totuși a sosit timpul, ba chiar e cazul ca cineva din familia Frontenac să-și vîre nasul în această afacere.

Yves se ridică în capul oaselor și ciuli urechea.

— Negoțul nu mă interesează.

— Dar ce te interesează, mă rog ?

Jean-Louis șovăi o clipă, obrajii i se aprinseră și decretă hotărît :

— Filozofia.

— Ai înnebunit ? Dar unde vrei să ajungi... ? Ai să faci exact ce a făcut și tatăl și bunicul tău... Filozofia nu e o meserie.

— După licență, am intenția să mă ocup de teza de doctorat. N-am de ce să mă grăbesc... O să fiu numit într-o facultate.

— Va să zică ăsta-i idealul tău ! strigă Blanche, să te faci funcționar ! Asta-i bună, îl auzi, Xavier ? Funcționar ! Cînd are la dispoziție cea mai renumită întreprindere din localitate.

În clipa aceea, Yves se năpusti în salonaș ; cu părul răvășit și cu ochii înflăcărați traversă pîcla de fum lăsată de nelipsita țigară a unchiului Xavier peste mobilă și peste chipuri.

— Cum îndrăzniți, strigă el cu glas pițigăiat, să comparați meseria de negustor de lemne cu ocupația unui om care își dedică viața fenomenelor spirituale. Este... este indecent...

Uluiți, cei mari se uitau la exaltatul acesta fără haină, cu cămașa descheiată și cu părul în ochi. Unchiul îl întrebă cu glas tremurat de ce se amestecă unde nu-i fierbe oala, și maică-sa îi porunci să iasă afară. Dar fără să-i asculte, el striga că „desigur, în acest oraș idiot, un negustor de nimicuri valorează mai mult decît un licențiat în litere. Un samsar de vinuri se crede mai important decît, de exemplu, un

Pierre Duhem, profesor la Facultatea de Ştiinţe, de numele căruia nici măcar n-au auzit, afară, poate, de cazul cînd, cuprins de nelinişte, e forţat să se ducă să i se căciulească cerîndu-i sprijinul pentru nu ştiu ce imbecil care-şi dă bacalaureatul." (Yves s-ar fi aflat în mare încurcătură dacă ar fi fost întrebat ce conţin lucrările lui Duhem.)

— Ia priviţi-l! Ne ţine un adevărat discurs... Mucosule, dacă ţi-ai sufla nasul...

Yves însă vorbea mereu fără să-i pese de spusele lor.

— Preocupările spirituale sînt disprețuite nu numai în oraşul ăsta stupid, ci în toată ţara. Profesorii, intelectualii n-au nici o valoare... În Franţa, de exemplu, numele lor e o insultă, pe cînd în Germania titlul de *profesor* echivalează cu un titlu de nobleţă... Ei bine, dar ce popor măreţ! Cu un glas care devenea strident, el se lega acum de patrie şi de patrioţi. Jean-Louis încerca zadarnic să-l oprească. Iar unchiul Xavier, iritat la culme, nu izbutea să se facă auzit.

— Eu nu sînt un individ suspect... Se ştie de partea cui sînt... Am crezut întotdeauna în nevinovăţia lui Dreyfus... dar nu admit ca un mucos...

Yves îşi permise atunci să spună despre „învinşii de la 70" o obrăznicie, a cărei grosolănie îl uimi chiar şi pe el. Blanche Frontenac se ridică în picioare:

— Iată că acum îşi insultă şi unchiul! Ieşi afară! Să nu te mai văd în faţa ochilor!

El traversă sala de biliard şi coborî scările de la intrare. Zăpuşeala îl învăluia ca o plasă. Se afundă în parcul neclintit. Roiuri de muşte zumzăiau învîrtindu-se pe loc, tăunii i se prindeau de cămaşă. N-avea nici o remuşcare, dar îi părea rău că-şi pierduse capul, că o luase razna. Ar fi trebuit să se stă-

pînească și să rămînă la obiectul certei. Ei aveau dreptate, nu era decît un copil... Insulta adusă unchiului era îngrozitoare și n-o să-i fie iertată niciodată. Oare cum să-i recîștige prietenia ? Ciudat era că după această discuție nici mama și nici unchiul nu scăzuseră în ochii lui Yves. Cu toate că era încă prea tînăr ca să se situieze în locul lor, ca să le înțeleagă problemele, Yves nu-i judeca : mama și unchiul Xavier rămîneau ființe sacre, făceau parte din copilăria lui, erau învăluiți într-un văl de poezie din care nu depindea de ei ca să iasă. Orice-ar fi spus sau ar fi făcut, se gîndea Yves, ei rămîneau legați de misterul propriei lor vieți. Mama și unchiul Xavier blestemau degeaba spiritul, spiritul sălășluia în ei, îi lumina fără ca ei să știe.

Yves se înapoie ; cerul era acoperit de nori furtunoși, dar nu bubuia încă ; greierii amuțiseră ; numai pajiștile fremătau disperate. Yves înainta scuturîndu-și capul ca un mînz, năpădit de roiurile de muște late, pe care le strivea pe gît și pe față. „Învinsul de la 70"... Nu vroise să fie rău ; copiii se amuzau adesea, împreună cu unchiul Xavier, de faptul că nici ei și nici Burthe, angajați ca voluntari, nu văzuseră picior de prusac. De data aceasta însă gluma avusese un cu totul alt înțeles. Urcă încet scările de la intrare și se opri în vestibul. Ei erau tot în salonaș. Unchiul Xavier spunea : „...În ajunul încorporării, am vrut să-l mai îmbrățișez o dată pe frate-meu Michel ; am sărit zidul cazarmei și mi-am rupt piciorul. La spital m-au băgat în același salon cu bolnavii de vărsat. Puteam să mă curăț... Bietul taică-tău, deși nu cunoștea pe nimeni la Limoges, a făcut atîtea intervenții, încît pînă la urmă m-a scos de acolo. Săracul Michel ! Cît de mult a vrut să se încorporeze (era în anul cînd s-a îmbolnăvit de pleurezie)... A rămas luni

de zile în acel Limoges oribil, neputîndu-mă vedea decît o oră pe zi..."

Unchiul Xavier se întrerupse : Yves era în pragul salonaşului ; o văzu pe maică-sa întorcîndu-şi faţa mînioasă către el şi întîlni ochii neliniştiţi ai lui Jean-Louis ; unchiul Xavier nu-l privea. Yves căuta cu disperare un cuvînt ; dar copilul din el îi veni în ajutor : cu un elan brusc se prinse de gîtul unchiului şi fără o vorbă îl îmbrăţişă plîngînd ; se duse apoi la maică-sa, i se aşezâ pe genunchi, şi-şi ascunse obrazul, ca altădată, între umărul ei şi gît.

— Dragul meu băiat, ştiu că-ţi pare rău... Dar ai trebui să te stăpîneşti, să te domini...

Jean-Louis se ridicase de pe scaun şi se apropiase de fereastra deschisă ca să nu i se vadă ochii înlăcrimaţi. Îşi scoase mîna pe geam şi zise că simte un strop. Dar toate acestea nu-i sprijineau cauza. Uriaşa reţea a ploii se apropia, lăsîndu-se ca o plasă peste salonaşul plin de fum de ţigară, lăsîndu-se pentru totdeauna.

Nu mai ploua. Jean-Louis şi Yves mergeau pe aleie înspre stejarul bătrîn.

— Sper că nu te dai bătut, nu-i aşa, Jean-Louis ?

Băiatul nu răspunse nimic. Cu mîinile în buzunare şi cu capul plecat, lovi cu piciorul un con de pin. La insistenţa fratelui, el răspunse cu un glas moale :

— Ei zic că e o datorie în interesul vostru, al tuturor. După părerea lor, José singur n-o să se poată impune în conducerea întreprinderii. Cînd o să conduc eu, o să poată intra şi el... Şi sînt convinşi că într-o bună zi chiar şi tu o să fii prea fericit să mi te alături... Nu te supăra... Ei nu înţeleg ce zace în tine... Închipuieşte-ţi că s-au gîndit şi la eventualitatea cînd

Danièle şi Marie s-ar căsători cu nişte indivizi fără avere.

— Ah ! cît de clar prevăd ei viitorul, strigă Yves (furios că-l credeau capabil să ajungă şi el negustor ca ceilalţi). Ah, ei nu lasă nimic la voia întîmplării, ne organizează fericirea ; nu înţeleg că poţi fi fericit, ocupîndu-te şi de altceva decît de afaceri...

— Nu la fericire se gîndesc ei — zise Jean-Louis — ci la bunăstarea tuturor, şi la munca în interesul familiei. Nu, nu e vorba de fericire... N-ai observat ? Acest cuvînt nu le iese niciodată din gură... Fericirea... Pe faţa mamei n-am văzut niciodată decît suferinţă şi îngrijorare... Dacă tata ar fi trăit, cred că ar fi fost la fel... Nu, nu e vorba de fericire, ci de datorie... un anumit aspect al datoriei, de la care ei nu se dau niciodată în lături... Şi culmea este, frăţioare, că eu îi înţeleg.

Ajunseseră lîngă stejarul bătrîn înainte de izbucnirea ploii. Auzeau ploaia torenţială lovind în frunziş. Dar arborele bătrîn şi viguros, cu rămurişul său mai des ca penele, îi ocrotea ca o cloşcă. Yves vorbea cu oarecare emfază despre o singură datorie : datoria faţă de ceea ce e în noi înşine, faţă de opera noastră. Cuvîntul, această taină divină sădită în noi, şi pe care noi sîntem datori s-o dăm la iveală... Acest mesaj cu care sîntem însărcinaţi...

— De ce spui mereu „noi" ? Vorbeşte pentru tine, dragul meu Yves. Da, cred că tu eşti un mesager, că tu deţii o taină... Dar de unde să ştie de asta mama şi unchiul Xavier ? În ceea ce mă priveşte mă tem că ei au dreptate : ca profesor n-o să fac nimic altceva decît să expun filozofia altora... Sigur, e o sarcină mai frumoasă ca oricare alta, o operă pentru care merită de o mie de ori să-ţi dedici viaţa, dar...

Stop ţîşni dintr-un tufiş şi alergă spre ei cu limba

scoasă ; José era, pe semne, prin apropiere. Yves se adresa cîinelui plin de noroi, ca unui om :

— Vii din baltă, nu-i aşa, dragul meu ? José apăru şi el din desiş. Le arătă rîzînd tolba goală. Cutreierase mlaştina din Téchoueyre, toată dimineaţa.

— Nimic ! doar nişte cristei care ţîşneau din fiece tufiş... Am văzut căzînd nişte găinuşe de apă, dar n-am reuşit să le dau de urmă...

În dimineaţa aceea nu se bărbierise ; tuleiele aspre ale bărbii îi înnegreau obrajii de copil.

— Se zice că înspre Biourge umblă un mistreţ.

O dată cu seara, ploaia s-a oprit. Mult timp după cină, sub clarul de lună tîrziu, Yves privea cum Jean-Louis, întovărăşit de mamă şi unchi, se plimba de la un capăt la altul al aleii. Urmărea aceste trei umbre pierzîndu-se pe aleea pietruită ; pe urmă grupul negru ieşea din desişul pinilor, în bătaia lunii. Vocea puternică a Blanchei domina, întreruptă din cînd în cînd de glasul mai ascuţit şi acru al lui Xavier. Jean-Louis tăcea ; Yves îl simţea pierdut ; era prins ca-ntr-un cleşte ; nu mai avea scăpare... „Pe mine n-or să pună laba..." Dar în timp ce se enerva împotriva alor săi, Yves simţea în subconştient că numai el, el singur, se agăţa nebuneşte de copilărie. Regele Arinilor nu-l atrăgea spre un regat străin — ah ! prea cunoscut era acest regat ! Arinii, de unde izvora vocea aceea atît de temut de plăcută, se numesc anini în ţara Frontenacilor, şi ramurile lor mîngîie acolo undele unui rîu cu nume numai de ei cunoscut. Regele Arinilor nu smulge copiii Frontenac din copilărie, dar îi împiedică să iasă din ea ; îi învăluie cu viaţa lor trecută ; îi acoperă cu amintiri dragi şi frunze putrezite.

— Te las cu unchiul — îi spuse Blanche lui Jean-Louis.

Ea trecu pe lîngă Yves fără să-l observe ; iar el o studia. Luna lumina chipul frămîntat al mamei. Ea se credea singură şi-şi vîrîse o mînă în sîn ; era îngrijorată din pricina glandei aceleia... Degeaba i se spunea că nu e nimic grav... Ea îşi pipăia mereu glanda aceea... Trebuia ca înainte de moartea ei Jean-Louis să ajungă capul familiei, stăpînul averii, protectorul fraţilor săi mai mici. Se ruga pentru copiii ei ; îşi ridicase ochii spre cer unde o vedea pe Maica Domnului a Binefacerii Veşnice, de a cărei candelă la Catedrală se îngrijea să fie mereu aprinsă, învăluindu-i pe copiii Frontenac cu mantia ei protectoare.

— Ascultă, dragul meu, îi spunea unchiul Xavier lui Jean-Louis — îţi vorbesc ca unui om mare. Eu nu mi-am îndeplinit datoria faţă de voi ; ar fi trebuit ca după moartea tatălui tău să-i preiau locul în conducerea întreprinderii. Tu trebuie să-mi repari greşala... Nu, nu-mi lua apărarea... Zici că n-aveam nici o obligaţie ? Eşti destul de pătruns de simţul familiei, ca să-ţi dai seama că eu am dezertat. Tu eşti dator să înnozi lanţul rupt din greşala mea. Nu e un lucru greu să conduci o întreprindere puternică la care fraţii tăi se vor putea adăposti, poate şi bărbaţii surorilor tale, şi mai tîrziu chiar copiii voştri... Încetul cu încetul o să răscumpărăm partea lui Dussol... Asta n-o să te împiedice să fii la curent cu tot ce apare. Cultura o să-ţi fie de folos... Am citit chiar un articol, în ziarul *Le Temps,* în care se demonstra că greaca şi latina, mă rog umanistica, sînt la baza pregătirii marilor conducători din industrie.

Jean-Louis nu mai asculta. Ştia că fusese învins. Pînă la urmă tot s-ar fi predat, dar îşi dădea seama că argumentul care-l convinsese definitiv fusese o

frază rostită mai înainte de către mama sa : „Cînd o să-l invităm pe Dussol o să putem chema și familia Cazavieilh..." Imediat apoi, ea adăugase : „După armată, dacă vrei, te poți însura..."

Lîngă el, mergea acum unchiul Xavier, care mirosea a fum de țigară de foi. Dar, într-o seară, în locul unchiului ar merge o fată puțin cam voinică... Ar putea să-și facă serviciul militar mai devreme și să se însoare la douăzeci și unu de ani. Mai avea de așteptat doar doi ani și într-o seară, conform tradiției, el va înconjura parcul de la Bourideys, străbătînd noaptea, cu Madeleine la braț. Și dintr-o dată fericirea nunții îl înfioră din creștet pînă-n tălpi. Respiră iute adulmecînd vîntul care trecuse peste stejarii din Léojats și care în clipa aceea învăluia casa albă, bătută de razele lunii și umfla perdelele de creton ale camerei unde Madeleine poate că nu dormea.

— E un automobil Fouilleron... Am făcut trei ore de la Bordeaux pînă aici ; şaptezeci de kilometri... nici o pană...

Invitaţii doamnei Frontenac îl înconjurau pe Arthur Dussol, încă înfăşurat în halatul gri sortit să-l apere de praful de pe şosea. El îşi luă de pe nas ochelarii de şofer. Zîmbea cu ochii întredeschişi. Aplecat peste automobil, cu un aer neîncrezător şi admirativ în acelaşi timp, Cazavieilh nu ştia ce întrebare să-i pună.

— Are roţi cu curele de transmisie extensibile, zise Dussol.

Cazavieilh răspunse :

— Da, ultimul tip.

— Chiar ultimul tip. Eu, ştii bine (şi Dussol zîmbi uşor), am ţinut întotdeauna pasul cu progresul.

— Se vede după fierăstraiele dumitale transportabile... Spune-mi prin ce se caracterizează acest nou tip de automobil ?

— Cu puţin în urmă — perora Dussol — retransmisia la roţi se făcea prin lanţuri. Acum nu mai sînt decît două roţi cu curele de transmisie extensibile.

— Minunat, exclamă Cazavieilh. Doar două roți cu curele de transmisie extensibile ?

— Și bineînțeles, legătura lor : lanțul-curea. Închipuiește-ți două conuri de transmisie, fără articulație...

Madeleine Cazavieilh se îndepărtă împreună cu Jean-Louis. José pasionat de tot ce e mecanică îl întreba pe Dussol despre vitezele mașinii.

— Se pot schimba la nesfîrșit cu ajutorul unei simple pîrghii (și Dussol, cu capul pe spate, cu o expresie gravă, aproape religioasă, părea că e gata să ridice lumea). Ca la mașina cu aburi ! adăugă el.

Dussol și Cazavieilh se îndepărtară cu pași mărunți iar Yves îi urma atras de importanța lor, de satisfacția pe care o degaja întreaga lor ființă. Uneori ei se opreau în fața cîte unui trunchi de pin, îl măsurau din ochi, discutau despre eventuala lui înălțime, și încercau să-i ghicească diametrul.

— Spune, Cazavieilh, tu cît îi dai. Cazavieilh zicea o cifră. Rîsul lui Dussol făcea să-i tremure burta, care părea suprapusă trupului său, care n-avea aspect real.

— Ești departe !

Scotea un metru din buzunar ; măsura trunchiul copacului. Anunța apoi triumfător :

— Ai văzut ? Recunoaște că nu m-am înșelat decît cu foarte puțin...

— Știi cît lemn se poate extrage dintr-un arbore de grosimea ăstuia ?

Dussol se uita gînditor la trunchiul de pin. Cazavieilh îl privea mut și admirativ ; aștepta răspunsul profetului. Dussol își scoase carnețelul și începu să calculeze. În sfîrșit pronunță o cifră.

— De necrezut, exlamă Cazavieilh. E nemaipomenit...

— Aprecierea rapidă cu ochii mă ajută în afaceri...

Yves se îndreptă spre casă. Un miros neobișnuit de sosuri și de trufe îmbălsămau aerul acestei frumoase dimineți de septembrie. Dădea tîrcoale bucătăriei. Ospătarul-șef era nervos pentru că uitaseră să limpezească un soi de vin. Yves traversă sufrageria. Tînăra Dubuch va sta între el și José. Reciti meniul : *iepure à la Villafranca, piuren de dude*... Ieși din nou în curte, o luă spre acareturi, unde Dussol, cu metrul în mînă, stătea pe vine și măsura distanța dintre roțile unei cabriolete.

— Ți-am spus eu ? Cabrioleta dumitale mai are mult pînă să meargă cum trebuie. Mi-am dat seama de cum am văzut-o... Nu mă crezi ? Poftim, măsoară și dumneata.

Cazavieilh se aplecă, la rîndu-i, lîngă Dussol ; și Yves privea cu stupoare fundurile lor enorme. Se ridicară, aprinși la față.

— Pe legea mea, Dussol, ai avut dreptate ! Ești extraordinar, domnule !

Un rîs scurt și abia auzit îl scutură pe Dussol. Plesnea de satisfacție și de încîntare. Ochii nu i se mai vedeau : nu rămăsese din ei decît exact cît era necesar să calculeze ce profit se putea scoate din ființe și din lucruri.

Cei doi bărbați se îndreptau spre casă. Din cînd în cînd ei se opreau în loc, se priveau fix ca și cînd ar fi avut de rezolvat cine știe ce mare problemă, apoi porneau din nou. Și cum stătea nemișcat în mijlocul aleii, pe Yves îl cuprinse deodată o dorință îngrozitoare, dar de nestăpînit : să tragă în ei, ca un laș, pe la spate, Poc ! în ceafă, și iată-i la pămînt. O împușcătură dublă : poc ! poc ! Ah, de ce nu era el împărat, rege al negrilor...

— Sînt un monstru, zise el cu glas tare. Ospătarul-șef se ivi în pragul scărilor și strigă :

— Doamna e servită.

— Desigur, se mănîncă cu degetele...

Devorau racii. Carapacele pîrîiau între dinți ; sugeau oscioarele cu grijă, preocupați de dorința de a nu lăsa nimic nemîncat și de aceea de a-și arăta bunele maniere. Yves studia de foarte aproape brațul gingaș și negricios al tinerei Dubuch, un braț de copil lipit de umărul rotund și totuși parcă imaterial. Nu îndrăznea să se uite decît pe furiș la fața ei cu ochii prea mari. Nările nasului vibrau ca două aripi adevărate. Numai gura, cu buze prea groase și nu destul de roșii îți amintea că acest înger este totuși pămîntean. Se spunea că e păcat că avea părul atît de rar ; dar pieptănătura ei (o cărare la mijloc și două bucle rotunde peste urechi) dezvăluia o frumusețe rar întîlnită : profilul capului era impecabil, ca și conturul cefei. Yves își aminti de reproducerile baso-reliefurilor egiptene din cartea de istorie veche. Și era atît de fericit că poate privi această fată, încît nici nu încerca să-i vorbească. La începutul mesei îi spusese că, la țară, avea timp berechet să citească ; ea însă abia îi răspunsese, iar acum discuta despre vînătoare și despre cai cu José. Yves, care își văzuse totdeauna fratele nepieptănat și într-o ținută neglijentă, „copilul pădurii", cum îi zicea el, remarca pentru prima oară părul lui dat cu briliantină, fața lui oacheșă proaspăt bărbierită, dinții strălucitori. Dar ce îl uimea mai mult era că-l auzea discutînd. El, care în familie abia dacă scotea o vorbă, o făcea să rîdă pe vecina lui de masă. Ea se aprindea : „Vai, ce prostii spui ! Crezi că ai haz ?"

José n-o scăpa deloc din ochi, cu o privire concentrată în care Yves nu se pricepea să descifreze dorința. Totuși își aminti că mama le repeta adesea : „José... băiatul ăsta va trebui supravegheat... o să ne dea de furcă..." Frecventa bîlciurile și participa la sărbătorile satului. Yves zicea că e un prost dacă îi mai plăceau

încă jocurile de noroc și călușeii. Dar la ultima sărbătoare descoperise că fratelui său puțin îi păsa de călușei și că dansa cu nevestele fermierilor.

Și Yves se simți dintr-o dată trist. Cu siguranță că tînăra Dubuch, în vîrstă de șaptesprezece ani, nu-i dădea nici o importanță lui José. Totuși îi plăcea să glumească cu el. Era între ei o înțelegere, care se manifesta nu numai în vorbe ; un contact dincolo de voința lor, o atracție a sîngelui. Yves crezu că este gelos și îi fu rușine. Adevărul era că se simțea izolat, lăsat la o parte. Nu-și spunea : „Și eu într-o zi... în curînd poate..."

La capătul opus al mesei, Jean-Louis și Madeleine Cazavieilh arătau de parcă erau la ospățul logodnei lor. Yves, care golea pahar după pahar, îl vedea, ca într-o ceață, la capătul celor două rînduri de fețe congestionate, pe fratele său mai mare, căzut într-o prăpastie de unde n-o să mai poată ieși toată viața. Iar alături de el, frumoasa femelă care îl momise se odihnea satisfăcută de misiunea îndeplinită. Nu era chiar așa de grasă cum i se părea lui Yves. Renunțase la bolerou și rochia albă de muselină îi evidențiia brațele frumoase și gîtul pur. Femeie deplină și totodată virginală, ea stătea liniștită, aștepta. Din cînd în cînd ei își spuneau cuvinte pe care Yves ar fi dorit să le audă și a căror neînsemnătate l-ar fi decepționat. „Avem în față toată viața, pentru mărturisiri, își spunea Jean-Louis..." Discutau despre dudele mîncate, procurate cu mare efort, despre vînătoarea de porumbei, despre momelile ce trebuiau puse cît mai repede pentru că porumbeii mari și gulerați care sosesc înaintea celorlalți porumbei aveau să vină îndată. O viață întreagă pentru a-i explica Madeleinei... Să-i explice ce? Jean-Louis nu bănuia atunci că anii vor trece repede, că va îndura tot felul de necazuri, că va avea copii, că o să-i moară doi dintre ei, că o să cîștige o avere

uriaşă şi că la sfîrşitul vieţii o s-o piardă ; dar cu toate acestea cei doi soţi vor continua să-şi spună vorbe la fel de simple ca şi acestea cu care se mulţumeau acum, în primăvara dragostei lor, pe toată durata interminabilului ospăţ cu compoticrele deasupra cărora roiau viespi, cu înghetata care se topea, devenind un sirop trandafiriu.

Şi Yves contempla biata fericire a lui Jean-Louis şi a Madeleinei cu dispreţ şi cu invidie. Tînăra Dubuch nu-i acordase nici măcar o privire. José, mîncăciosul familiei, uitase să se servească a doua oară, dar, ca şi Yves, golea pahar după pahar. Pe frunte îi străluceau broboane de sudoare. Ochii tinerei Dubuch păreau astfel, încît, chiar dacă se opreau asupra altcuiva, José îşi închipuia că strălucesc numai pentru el. Vrăjit, el hotărî în adîncul inimii sale ca imediat după masă să se plimbe cu tînăra fată.

— Vrei să-mi vezi porumbarul înainte de plecare ? Îmi făgăduieşti ? Da ?

— Cel de la Maryan ? Eşti nebun ? E cale de o jumătate de oră.

— Am putea discuta liniştiţi...

— Oh ! mi-e de-ajuns, mi-ai spus destule prostii !

Şi, brusc, ca îşi întoarse ochii strălucitori spre Yves :

— Ce mult durează masa asta...

Yves, uluit, vru să-şi acopere faţa cu mîinile. Era atît de fîstîcit, încît nu ştiu ce să-i răspundă. Terminaseră şi cu prăjiturile. O privi pe maică-sa. Aceasta uitase să se ridice de pe scaun, cuprinsă de una din stările ei de absenţă la care era expusă ori de cîte ori aveau musafiri. Cu privirea pierdută, îşi vîrîse două degete în corsaj, şi, în timp ce preotul îi povestea despre certurile sale cu primarul, ea se gîndea la agonie, la moarte, la Judecata de apoi, la împărţirea averii.

Sub umbra stejarilor, cafeaua și lichiorurile îmbiau musafirii ghiftuiți. Dussol îl luase de-o parte pe unchiul Xavier, iar Blanche Frontenac îi urmărea cu ochi neliniștiți. Se temea ca nu cumva cumnatul ei să se lase tras pe sfoară. Yves înconjură casa și o luă pe aleea pustie care ducea spre stejarul bătrîn. Nu trebui să meargă mult ca să nu mai audă glasurile stridente, ca să nu mai simtă mirosul de țigară de foi. Natura sălbatică se ivi imediat ; copacii uitaseră de oaspeții invitați la masă.

Yves sări un șanț ; era cam ametit (nu atît cît se temea, căci băuse imens). Vizuina sa, culcușul său îl așteptau : tulpinele drobițelor numite în landă glădici, ferigile înalte cît corpul omenesc, îl înconjurau, îl ocroteau. Acesta era ungherul lacrimilor, al lecturilor interzise, al cuvintelor nebunești, al inspirațiilor ; aici îl invoca el pe Dumnezeu, și tot aici îl implora și îl blestema rînd pe rînd. Trecuseră cîteva zile de la ultima lui vizită aici, iar în nisipul neatins furnicile uriașe își scobiseră micile lor gropi în formă de pilnie. Yves prinse o furnică și o aruncă într-una din gropi. Furnica se străduia să se cațere, dar pereții sfărîmicioși i se surpau sub picioare, și din fundul pilniei monstrul și începuse să arunce nisip peste ea. Ex-

tenuată, furnica abia se agățase de marginea prăpastiei pentru ca iarăși să alunece în jos. Și deodată își simți corpul apucat de o labă. Se zbătea, dar monstrul o atrăgea în adînc. Ce chin îngrozitor ! De jur împrejur, greierii își acordau arcușul în calmul zilei frumoase. Libelulele ezitau să se așeze pe flori ; plantele cu flori trandafirii și roșcate, pline de albine, miroseau a miere.

La suprafața nisipului Yves nu mai vedea agitîndu-se decît capul furnicii și două lăbuțe disperate. Și copilul de șaisprezece ani, aplecat deasupra acestui mistor mărunt, își punea problema răului. Larva din fața lui care-și întindea capcana și care, ca să trăiască și ca să devină fluture, trebuia să supună furnicile la această moarte cumplită ; cățărarea îngrozită a insectei spre ieșirea din pîlnie, căderile ei repetate și monstrul care o înșfăca... Acest coșmar făcea parte din Legea... Yves luă un ac de pin, dezgropă furnica uriașă, larvă mică și moale, acum neputincioasă. Eliberată, furnica își reluă urcușul la fel de aferată ca și tovarășele ei, fără să pară că-și amintește de ce i se întîmplase — cu siguranță pentru că așa trebuia, pentru că era în firea lucrurilor... Dar Yves stătea acolo singur cu sufletul său, cu durerea sa, într-un ascunziș de glădiței. De-ar fi fost numai el singura ființă umană trăind pe suprafața pămîntului, ar fi reușit să distrugă legea oarbă, să rupă acest lanț nesfîrșit de monștri care devoră și care sînt devorați la rîndul lor ; ar fi putut să-l sfarme, cel mai mic semn de iubire l-ar fi zdrobit. În orînduirea cumplită a omenirii, numai dragostea avea puterea miraculoasă de a răsturna mersul lucrurilor. Taină aparținînd lui Cristos și celor ce-i urmau exemplu. „Tu ești ales pentru asta... Te-am ales pentru a răsturna totul..." Copilul rosti cu glas tare : „Sînt chiar eu cel ce vorbește" (și își acoperi cu palmele fața umedă de sudoare). Totdeauna noi înșine

ne vorbim nouă înșine... Și încercă să nu se mai gîndească la nimic. Sus de tot, în slava cerului, spre partea sudică, apăru un stol de porumbei și Yves îi urmări cu privirea pînă dispărură. „Tu știi foarte bine cine sînt eu, spunea vocea interioară. Eu, care te-am ales pe tine." Sprijinit pe călcîie, Yves luă un pumn de nisip și îl aruncă în gol, repetînd cu ochii pierduți : „Nu ! nu ! nu !"

— Pe tine te-am ales, te-am ținut la o parte de ceilalți și te-am marcat cu semnul meu.

Yves își strînse pumnii : „Aiurez", spuse el (de altfel era sub efectul vinului). Să fie lăsat în pace, el nu voia nimic. El nu vroia decît să fie un băiat la fel ca toți băieții de vîrsta lui. Las' că o să știe el cum să scape de singurătate.

— Te voi împrejmui mereu cu ea.

— Dar ce, nu sînt liber ? Sînt liber ! strigă el.

Se ridică în picioare și umbra i se clătina pe frunzișul ferigilor.

— Ești liber să porți în viață povara unui suflet pe care nu l-am creat pentru mulțime ; liber să cauți pe pămînt o hrană care nu e pentru tine, liber să încerci să-ți satisfaci o foame pe care n-o vei potoli niciodată : omenirea toată la un loc nu o va sătura, și vei fi forțat să alergi necontenit de la o ființă la alta...

„Îmi vorbesc mie însumi, repeta copilul, sînt la fel ca ceilalți, semăn cu ceilalți."

Îi țiuiau urechile ; îl cuprinse somnul și se întinse pe nisip, sprijinindu-și capul de brațul îndoit. Bîzîitul unui bondar îi dădu tîrcoale, apoi se îndepărtă pierzîndu-se în văzduh. O pală de vînt, suflînd din partea de răsărit, aducea miros de pîine coaptă și de cherestea. Închise ochii. Mușchii mișunau pe obrajii cu gust sărat iar el le alunga cu mîna, prin somn.. Adolescentul întins pe pămînt nu tulbura țîrîitul greierilor de seară ; din pinul cel mai apropiat o veveriță

coborî să bea apă din rîu și trecu foarte aproape de acest trup omenesc. O furnică, poate chiar cea salvată de el, urcă de-a lungul piciorului său ; altele o urmară. Oare cît timp ar fi trebuit să stea imobil ca ele să se încumete să-l facă bucățele ?

Răcoarea rîului îl trezi din somn. Ieși din tufiș. Haina i se pătase cu clei de rășină. Își scuturâ acele de pin prinse în păr. Ceața pășunilor învăluia încetul cu încetul pădurea, și această ceață semăna cu norișorii respirației unui om prin aerul rece. Cînd coti spre alee, se trezi față în față cu mama sa care își spunea rugăciunea. Peste rochia de gală avea un vechi șal violet. Corsajul rochiei era împodobit cu un jabou de dantelă „de toată frumusețea", cum obișnuia ea să spună. La gît îi atîrna un lanț lung de aur presărat cu perle fine, prins într-o broșă cu două inițiale enorme : un B și un F împletiți.

— De unde vii ? Toată lumea te-a căutat... Să știi că nu e politicos din partea ta.

El se prinse de brațul mamei, se lipi de ea :

— Mi-e teamă de oameni, zise el.

— Ți-e teamă de Dussol ? De Cazavieilh ? Vorbești prostii, caraghios mic ce ești.

— Sînt niște căpcăuni, mamă.

— Adevărul o, spuse ea dusă pe gînduri, că au înfulecat totul pînă la ultima firimitură.

— Și crezi că în zece ani o să mai rămînă ceva din Jean-Louis ? Dussol o să-l înghită încetul cu încetul.

— Vorbești prostii !

Dar glasul Blanchei era plin de blîndețe :

— Ascultă-mă bine, scumpul meu... Vreau să-l văd aranjat cît mai repede pe Jean-Louis. Căminul lui va fi și căminul vostru ; după ce și-l va întemeia, voi putea închide ochii liniștită.

— Ce vorbe-s astea, mamă !

— Uite, vezi ? Sînt nevoită să mă așez.

Se prăbuşi pe banca de sub stejarul bătrîn. Yves o văzu vîrîndu-şi mîna în sîn.

— Ştii doar că nu e nici un pericol. Doctorul Arnozan te-a asigurat de atîtea ori...

— Aşa se spune... De altfel, reumatismul de la inimă... Nici nu ştii ce mult mă doare. Obişnuieşte-te cu gîndul ăsta, dragul meu băiat ; trebuie să te obişnuieşti cu gîndul ăsta... Mai devreme ori mai tîrziu...

El se lipi şi mai tare de trupul maică-si şi îi cuprinse cu amîndouă mîinile faţa mare, brăzdată de griji.

— Eşti lîngă mine, zise el, eşti aici, trăieşti.

Ea îl simţi tremurînd şi îl întrebă dacă-i e frig. Îl înveli cu şalul ei violet. Erau amîndoi înfăşuraţi în acest şal din alte vremuri.

— Şalul ăsta, mamă, îl aveai şi cînd m-am dus prima oară la împărtăşanie, şi tot aşa mirosea şi atunci.

— L-a adus bunica ta de la tîrgul din Salies.

Yves se strînse, poate pentru ultima oară, ca un copilaş, la pieptul mamei sale vii care putea să dispară dintr-o clipă în alta. Rîul Hure va continua să curgă secole la rînd. Şi cît va dura lumea, ceaţa acestei cîmpii va urca mereu către prima stea.

— Spune-mi, dragul meu Yves, tu, care ştii atîtea lucruri... în cer te mai gîndeşti la cei lăsaţi pe pămînt? O, sînt sigură ! sînt sigură ! exclamă ea cu convingere. Nu vreau să cîrtesc cu nimic împotriva credinţei... dar cum să-mi imaginez o lume în care voi să nu mai fiţi totul pentru mine, dragii mei copii ?

Atunci Yves îi spuse că tot ce e iubire se va contopi cu unica iubire, că tot ce e dragoste se va uşura şi purifica de tot ce o îngreunează şi o păteză... Şi se mira singur de vorbele pe care le rostea. Maică-sa oftă şi şopti ca pentru sine :

— Nici unul dintre voi să nu piară ! Se ridicară de pe bancă şi Yves păşea cuprins de emoţie, în timp ce maică-sa, mai calmă, se sprijinea de braţul lui.

— Eu spun mereu ! Voi nu-l cunoaşteţi pe micul meu Yves ; face pe încăpăţînatul, dar dintre toţi copiii el e cel mai aproape de Dumnezeu...

— Mamă, nu, să nu spui asta, nu, te rog !

Cu o mişcare bruscă el se desprinse de braţul ei.

— Dar ce ai ? Ce te-a apucat ?

Mergea în faţa ei, cu mîinile în buzunare, cu umerii ridicaţi ; şi ea, gîfîind, încerca să-l ajungă din urmă.

După cină doamna Frontenac se simţi obosită şi urcă în camera sa. Deoarece era o noapte clară ceilalţi membri ai familiei se plimbau prin parc, dar fiecare separat : viaţa risipea de pe acum grupul unit al băieţilor. Jean-Louis se întîlni cu Yves la cotitura unei alei, însă nu se opriră. Cel mai mare prefera să rămînă singur pentru a se gîndi la fericirea lui personală ; numai avea sentimentul unei înjosiri, al unei căderi ; unele aprecieri ale lui Dussol cu privire la muncitori, treziseră în mintea tînărului idei confuze încă: el vroia binele ; în ciuda asociatului său va sprijini promovarea rînduirii social-creştine. Nu va spune doar vorbe goale, va trece la fapte. Orice-ar zice Yves, acest lucru valora mai mult decît toate speculaţiile. Cel mai mic gest de bunătate e infinit superior... Jean-Louis nu s-ar putea simţi fericit dacă ar exploata sărăcimea... „Îi voi ajuta să-şi construiască un cămin ca al meu..." Zări focul ţigării de foi a unchiului Xavier. Merseră un timp împreună.

— Eşti mulţumit, băiete ? Vezi ? Nu-ţi spuneam eu?

Jean-Louis nu încerca să-i împărtăşească unchiului ce minunate planuri de viitor îşi făurea, iar unchiul

nu putea să-i spună cu ce inimă ușoară se întorcea la Angoulême... O va despăgubi pe Joséfa, fără mare cheltuială... Poate chiar o să-i dubleze venitul lunar... Îi va spune: „Vezi, dacă am fi plecat în călătoria aceea, s-ar și fi terminat..."

„Mai întîi, se gîndea Jean-Louis, înaintea oricărui apostolat, reformele capitale: participarea la beneficii." De acum încolo trebuia să-și orienteze toate lecturile către această problemă.

În bătaia lunii ei îl văzură pe José traversînd aleea, de la un tufiș la altul. Auziră crengile troznindu-i sub picioare. Unde alerga oare această progenitură Frontenac, acest mic vulpoi căruia i se puteau adulmeca urmele? Acest mascul nedreptățit de soartă, cel mai dotat cu instincte din întreaga familie și care la ora aceea tîrzie era convins că n-o va găsi nicăieri pe cea căutată. Strivea totuși sub tălpi frunzele uscate, își julea mîinile de ghimpii glădicilor, neoprindu-se decît în dreptul fermei Bourideys din marginea parcului. Sub bolta de viță lătra un cîine; fereastra bucătăriei era deschisă, familia era așezată în jurul mesei luminată de o lampă cu picior. José privea profilul fetei măritate, aceea care avea un cap de fetiță prins pe un gît vînjos. N-o scăpa din ochi și mesteca în dinți o frunză de mentă.

În vremea aceasta Yves termina cel de al treilea înconjur al parcului. Nu simțea încă oboseala ce urma să-i închidă ochii, imediat ce-și va lăsa capul pe pernă. La cină golise tot vinul rămas în sticle după plecarea musafirilor și, cu mintea uimitor de lucidă, făcea bilanțul zilei, punînd bazele unei doctrine pe care Jean-Louis nu mai era demn s-o cunoască. Semi-beția îi dădea, fără mare bătaie de cap, senzația genialității: el nu va alege, nimic nu-l ca obliga să aleagă: făcuse rău cînd spusese „nu" voții aceleia imperioase venită poate de la Dumnezeu. El nu va opune nimănui nici

o rezistență. Aceasta va fi drama din care se va naște opera sa ; ea va fi rezultatul unei sfîșieri interioare. Să nu refuzi nimic, să nu te refuzi nimănui. Orice durere sau pasiune, dau viață operei, hrănesc poezia. Și fiindcă inima poetului e sfîșiată, Dumnezeu îl iartă de păcate.

„Știu bine că poetului i-ai hărăzit să stea
În rînd cu fericiții din Sfînta legiune."

Dacă unchiul Xavier i-ar fi auzit glasul monoton, ar fi tresărit, atît de mult semăna cu al lui Michel Frontenac.

Blanche stinsese lumînarea, crezînd că o să adoarmă repede, atît de obosită se simțea. Dar auzea pe alei pașii copiilor. Trebuia să-i trimită bani administratorului de la Respide. Trebuia să ceară soldul contului de la Creditul Lyonez. Se apropia scadența din octombrie. Din fericire existau imobilele. Dar, Doamne-Dumnezeule, la ce serveau toate astea ? Și-și pipăia glanda, își asculta inima bătînd.

În noaptea aceea însă nici unul din membrii familiei Frontenac n-a presimțit că o dată cu sfîrșitul vacanței mari se încheia și un capitol din viața lor, că de pe atunci vacanța era întreținută cu amintiri și că, o dată cu ea, se vor termina pentru totdeauna și jocurile lor naive și curate, și această fericire care nu întinează sufletul.

Doar Yves era conștient că se schimba ceva, dar numai ca să-și facă mai multe iluzii decît toți ceilalți. Se vedea în pragul unei vieți clocotind de inspirație, de experiență periculoase. Ori, el habar n-avea că intra într-o epocă complet șterșă : următorii patru ani îi vor fi dominați de grija examenelor ; va frecventa persoanele cele mai mediocre ; tulburările vîrstei, ba-

nalele curiozităţi îl vor face egalul colegilor săi şi complicele lor. Se apropia vremea cînd marea problemă de rezolvat va fi cum să obţină de la maică-sa cheia de la intrare şi permisiunea de a se întoarce acasă după miezul nopţii. Nu va fi nefericit. Cîteodată, la intervale mari, va simţi cum din adîncul sufletului lui, ca dintr-un mormînt viu, va izbucni un geamăt; atunci îşi va lăsa prietenii să se depărteze şi, singur, aşezat la o masă din *Café de Bordeaux* printre ciulinii şi chipurile femeilor bucălate din mozaicurile în stil modern de pe pereţi, va scrie pe nerăsuflate, înşiruind versuri pe o hîrtie cu antet, nemaiţinînd seama de conturul literelor, de teamă să nu scape nici unul din cuvintele care nu-ţi vin decît o singură dată. Mai tîrziu va trebui să aibă grijă de cealaltă fiinţă care zăcea în el şi pe care la Paris, cîţiva iniţiaţi, o şi ridicau în slăvi. Un număr redus, e adevărat, trebuind să mai treacă mulţi ani pînă cînd Yves să-şi dea seama de propria sa valoare şi de cît de mare îi era victoria. Provincial, obişnuit să respecte valorile dinainte stabilite, nu-şi va da seama decît foarte tîrziu că el reprezintă o altă valoare : aceea care se naşte pe ascuns, care-şi croieşte drumul ca o cîrtiţă, neieşind la lumină decît după ce a străbătut o lungă cale subterană.

O nelinişte însă îl aştepta. Şi cum ar fi putut Yves Frontenac să-i presimtă intensitatea, stînd la fereastra camerei sale şi respirînd aerul umed şi blînd al acestei nopţi de septembrie ? Pe măsură ce poezia sa va cîştiga inimile cititorilor, el se va simţi şi mai sărac ; sufletele omeneşti se vor adăpa la această fîntînă, dar numai el îi va simţi izvorul secînd. Aici sălăşluia sîmburele acelei neîncrederi în propriile puteri, al fugii aceleia de chemarea Parisului, a îndelungatei sale rezistenţe faţă de directorul celei mai însemnate reviste de avangardă şi, în sfîrşit, ezitarea sa de a-şi aduna poemele într-un volum.

Yves stătea la fereastră și-și spunea cu glas tare rugăciunea de seară, asistat de coamele abia deslușite ale copacilor de la Bouridevs și de luna rătăcitoare. Aștepta totul, invoca totul, chiar și suferința, dar nu și această rușine de a trăi ani de zile lipsit de inspirație, de a apela la subterfugii pentru a-și întreține gloria. Și nu avea de unde să prevadă că toată această dramă el o va înregistra zi de zi, într-un jurnal ce va fi publicat după un Mare Război ; se va rezuma la atît, deoarece ani de zile el nu va mai scrie nimic. Și paginile acestea cumplite vor salva aparențele ; îi vor aduce mai multă glorie decît poemele ; vor încînta și vor tulbura în mod fericit o generație de deznădăjduiți. Iată cum, în noaptea aceasta de septembrie, Dumnezeu vedea, poate, cum din ființa băiețașului visînd în fața pinilor adormiți se desprindea o ciudată înlănțuire de consecințe ; și adolescentul care se credea doar orgolios, nici nu bănuia ce mare îi va fi gloria și nu știa că destinul multora ar fi altul decît cel pe care l-ar fi avut pe pămînt și în ceruri, dacă Yves Frontenac nu s-ar fi născut niciodată.

Ce departe se aude cîntecul păsărilor şi al izvoarelor!
Şi cu cît înaintezi, cu atît ţi se pare că dai
de sfîrşitul pămîntului.

(Rimbaud)

XIII

— Doar în trei luni, o datorie de cinci mii de franci! Era posibil aşa ceva, pe vremea noastră, Dussol?

— Nu, Caussade. Noi aveam respectul banului; ştiam cu cîtă trudă îl agonisiseră scumpii noştri părinţi. Noi am fost crescuţi în cultul economiei. „Ordine, Muncă şi Economie" era deviza admirabilului meu tată.

Blanche Frontenac îi întrerupse:

— Dar nu e vorba de voi, ci de José.

Acum regreta că se mărturisese lui Dussol şi cumnatului ei. Cînd Jean-Louis descoperise secretul afacerii a fost nevoit să-l informeze pe Dussol, căci José se folosise de creditul întreprinderii pentru a-şi procura banii. Dussol ceruse întrunirea consiliului de familie. Doamna Frontenac şi Jean-Louis nu vroiseră ca unchiul Xavier să fie informat: suferea de inimă şi această lovitură risca să-i agraveze boala. Dar, se întreba Blanche, de ce trebuise amestecat în povestea asta şi Alfred Caussade? Jean-Louis regreta în egală măsură.

Tînărul stătea pe un scaun în faţa mamei sale — puţin copleşit de munca de la birou, cu fruntea atinsă de pe acum de chelie, deşi avea doar douăzeci şi trei de ani.

— Dar ce-i cu băiatul ăsta, de-i atît de prost... zîcea Alfred Caussade. Se pare că toți au avut-o pe fata asta pe nimic... Tu ai văzut-o, Dussol ?

— Da, într-o seară... Ah ! nu pentru mine. Doamna Dussol vroia să meargă și ea, măcar o dată în viață, la teatrul Apollo pentru a-și face o idee de ce se petrece acolo. Am crezut că n-am de ce s-o refuz. Bineînțeles, am luat o lojă ; nu ne-a văzut nimeni. Această Stéphane Paros a dansat într-un fel... cu pulpele goale...

Unchiului Alfred îi sticliră ochii ; se aplecă la urechea lui :

— Se pare că în unele seri... Urmarea nu se mai auzi. Dussol își scoase ochelarii de pe nas ; dădu capul pe spate :

— Ei, hai să fim drepți, zise el. Avea pe ea un maiou, mic într-adevăr, dar îl avea. Întotdeauna avusese unul, mă informasem eu. Crezi că aș fi expus-o pe doamna Dussol... Ei, hai ! Era și așa destul de mult că dansa cu pulpele goale...

— Și cu picioarele... adăugă Alfred Caussade...

— Oh ! picioarele ! (Și Dussol se strîmbă îngăduitor.)

— Ei bine, eu, spuse Alfred cu un fel de ardoare confuză, găsesc că este lucrul cel mai dezgustător...

Blanche, enervată, îl întrerupse :

— Dumneata, Alfred, ești un om dezgustător.

El protestă, trăgînd și netezindu-și părul din barbă:

— Oh ! Blanche asta !

— Gata ! Terminați cu prostiile. Tu ce părere ai, Dussol ?

— Să-l îndepărtăm, draga mea. Să plece cît mai iute și cît mai departe posibil. Ți-aș propune Winipeg, dar n-ai să accepți... Avem nevoie de cineva în Norvegia... Ar avea un salariu modest, e adevărat, deși nu i-ar strica să tragă mîța de coadă ca să-și dea

seama de valoarea banilor... Ești de acord, Jean-Louis ?

Băiatul răspunse, fără să-și privească asociatul, că într-adevăr și el era de părere că José trebuia îndepărtat de Bordeaux. Blanche își privi în ochi fiul cel mare.

— Gîndește-te că și Yves a plecat...

— Oh, pe ăsta, exclamă Dussol, chiar că trebuia să-l ții lîngă tine, draga mea. Îmi pare rău că nu mi-ai cerut sfatul. Nimic nu-l chema la Paris. Lasă, nu-mi spune mie de munca lui. Îți cunosc părerea, dragostea de mamă nu te orbește, ai prea mult bun-simț. Cred că nu-ți răpesc iluziile spunîndu-ți că viitorul său literar... Dacă-ți pomenesc de lucrurile acestea, o fac pentru că sînt în problemă ; am vrut să-mi dau seama... Am citit chiar cîteva cu glas tare ca să audă și doamna Dussol, care, trebuie să-ți mărturisesc, m-a rugat s-o las în pace. O să-mi spui că a primit unele încurajări... dar de la cine ? Și, mă rog, cine este acest domn Gide a cărui scrisoare mi-a arătat-o Jean-Louis ? Există un economist cu numele ăsta, un spirit foarte ales, dar din nefericire nu e vorba de el...

Cu toate că Jean-Louis știa de mult că mămică-sa nu se sfia să se încontreze și că nu se prea lăuda cu logica — rămase uimit văzînd că-l contrazice pe Dussol cu argumentele cu care chiar el o combătuse pe ea, cu o seară mai înainte.

— Ai face mai bine dacă n-ai vorbi despre ceea ce nu poți înțelege și despre ceea ce n-a fost scris pentru dumneata. Dumneata nu ești de acord decît cu ceea ce cunoști dinainte și cu ce ai citit undeva. Noul te sperie și a speriat întotdeauna oamenii de genul dumitale. Nu-i așa, Jean-Louis ? El îmi spunea că nici Racine n-a fost înțeles de contemporani...

— Și ce, se compară elucubrațiile mucosului ăstuia cu piesele lui Racine ?

— Uite ce, dragul meu, ocupă-te de lemnele dumitale și lasă poezia în pace. Nu-i treaba dumitale și nici a mea, adăugă ea ca să-l potolească, căci se umflase în pene ca un curcan și chelia i se roșise toată.

— Doamna Dussol și cu mine sîntem la curent cu tot ce apare... Eu sînt cel mai vechi abonat la *Panbiblion*. Am chiar un abonament special pentru toate revistele. Și cu lecturile sîntem la zi. „Ceea ce dă atîta farmec conversației doamnei Dussol, îmi spunea chiar alaltăieri seară unul dintre colegii de la Tribunalul de comerț, este faptul că ea a citit tot ce apare. Și fiindcă are o memorie uimitoare, își amintește de fiecare amănunt, și îți povestește subiectul unui roman sau al unei piese citite cu ani în urmă, ca și cînd chiar atunci ar fi terminat lectura". Chiar așa a spus : „Femeia asta e o bibliotecă ambulantă..."

— Are noroc, spuse Blanche. Cît despre mine, memoria mea e ca o strecurătoare : nimic nu rămîne.

Se înjosea, ca să-l împace pe Dussol.

— Uf ! oftă ea, cînd persoanele în vîrstă plecară.

Se apropie de sobă deși radiatoarele ardeau ; dar de cînd locuia aici, nu se putea obișnui cu încălzirea centrală. Trebuia să vadă flacăra și să stea cu picioarele în fața focului, ca să-i dispară frigul din oase. Se văita. Să-l piardă și pe José ! Iar la anul, el vroia să se angajeze în Maroc... N-ar fi trebuit să-l las pe Yves să plece ; nu vroia să recunoască în fața lui Dussol, dar era adevărat că ar fi putut scrie la fel de bine și la Bordeaux. Nu făcea nimic la Paris, era sigură.

— Dar tu i-ai băgat ideea asta în cap, Jean-Louis. Dacă nu-l convingeai tu, el n-ar fi plecat niciodată.

— De ce ești nedreaptă, mamă ? După căsătoria surorilor, de cînd te-ai instalat cu ele în casa asta, nu te ocupi decît de menajul lor, de copiii lor, și e foarte natural ! Dar Yves, în sînul acestei creșe, se simțea părăsit.

— Părăsit ! eu care l-am veghcat noapte de noapte cînd a avut congestia pulmonară...

— Da, zicea că era fericit că se îmbolnăvise pentru că atunci te regăsea.

— E un ingrat, asta-i tot. (Și fiindcă Jean-Louis tăcea)... Spune drept, tu ce crezi că face la Paris ?

— Bine, dar se ocupă de volumul său, vede alți scriitori, discută despre ceea ce-l interesează. Ia contact cu revistele, cu mediile literare... Și cîte altele...

Doamnă Frontenac clătină din cap. Toate astea nu însemnau nimic. Dar viața lui ? A pierdut orice credință...

— Totuși poezia sa e profund mistică (și Jean-Louis se aprinse la față). Thibaudet scria acum cîteva zile că principiile de bază ale poemelor lui țin de metafizică.

— Poveștl... îl întrerupse doamna Frontenac. Ce înseamnă asta că știe metafizică, dacă nu ține Paștele... Mistic ! Băiatul ăsta, care nici măcar nu se spovedește! Să fim serioși!

Jean-Louis nu-i răspunse nimic. Ea adăugă :

— Să lăsăm asta. Spune-mi, cînd voi vă întîlniți, la Paris, despre ce discutați ? Îți povestește despre lumea în care se învîrtește ? Între frați...

— Frații, spuse Jean-Louis, se pot ghici, se pot înțelege pînă la un punct... dar nu-și fac confesiuni.

— Ce tot îndrugi ? Complicați mai sînteți...

Și Blanche, cu coatele pe genunchi, potrivea lemnele în foc.

— Dar José, mamă ?

— Ah, băieții ăștia ! Din fericire, tu, cel puțin...

Îl privi pe Jean-Louis. Era oare într-adevăr foarte fericit ? Purta o grea povară pe umeri, răspunderi, nu se înțelegea întotdeauna cu Dussol ; și Blanche trebuia să recunoască cum că uneori el era lipsit de tact, ca să nu zică de bun simț. E foarte plăcut să faci pe patronul social, dar, vorba lui Dussol, cînd se apropie vre-

mea socotelilor, îți dai seama că asta te costă. Blanche fusese obligată să-i dea dreptate lui Dussol, cînd acesta s-a opus la înființarea „acelor Consilii de uzină", prin care Jean-Louis vroia să reunească reprezentanții muncitorimii și pe cei ai conducerii. El nu vroise să audă nici despre acele „comisii paritare", al căror mecanism Jean-Louis i-l explicase fără succes. Totuși pînă la urmă Dussol cedase într-o chestiune, la care, la drept vorbind, tînărul său asociat ținea cel mai mult. „Să-l lăsăm să-și încerce experiența, spunea Dussol, cît o costa, o costa, dar trebuie lăsat să-și facă și el mendrele odată..."

Măreața idee a lui Jean-Louis era să cointeresezе întreg personalul la gestiunea întreprinderii. Cu consimțămîntul lui Dussol, el adunase muncitorii și le expusese proiectul : tuturor muncitorilor din fabrică li se vor repartiza acțiuni potrivit vechimii în întreprindere. Bunul simț al lui Dussol triumfase : muncitorii găsiseră gestul comic și nu trecuse luna, că-și și vînduseră acțiunile. „I-am spus de atîtea ori, repeta Dussol. A trebuit să capituleze în fața realității. Nu-mi pare rău de banii pierduți. Acum știe cu cine are de-a face, nu-și mai făurește iluzii. De altfel, culmea e că pe mine muncitorii mă respectă tocmai pentru că sînt șiret, știu că nu mă pot duce de nas, și apoi eu mă pricep cum să-i iau, îmi sînt apropiați, în timp ce pe el, cu toate ideile lui socialiste, personalul îl consideră încrezut, distant ; cînd au probleme, pe mine mă caută."

— În definitiv, zise Jean-Louis, dacă dorești ca José să rămînă la Bordeaux, n-o să fie nici o dificultate : această Paros mi-a transmis, printr-un agent comercial, că pe ea n-o interesează José, că nu acceptase de la el decît flori. Nu era ea de vină dacă José plătea întotdeauna mesele la restaurant... Trecea drept un om

foarte bogat. De altfel ea va pleca din Bordeaux săptămîna viitoare... Totuşi cred că e mai bine, pentru el, să schimbe puţin aerul pînă-şi începe armata... Alta l-ar fi exploatat... De exemplu, eu nu sînt de părerea lui Dussol că trebuie să-l lăsăm fără bani.

Doamna Frontenac îşi înălţă umerii :

— Fără doar şi poate. Adineaori, în timp ce ei vorbeau de trasul mîţii de coadă, am tăcut din gură ca să n-avem scene, dar îţi poţi da seama !

— Atunci, ce zici ? Să-l aduc ? Aşteaptă în camera lui...

— Da, aprinde lumina.

O plafonieră ilumina în mod lugubru camera stil empire, tapisată cu hîrtie decolorată. Jean-Louis îl aduse pe José.

— Ei bine, dragul meu, iată ce-am hotărît...

Vinovatul stătea în picioare, cu faţa plecată şi ascunsă în umbră. Părea mai scund decît fraţii săi, „picioare scurte" dar umerii laţi. Pielea obrazului, de culoare închisă şi parcă afumată, era rasă pînă la pomeţi. Blanche se uita la el şi revedea şcolarul absent de altădată, pe care în zorii trişti de odinioară ea îl punea să repete lecţiile, şi care n-o asculta, opunînd tuturor rugăminţilor şi ameninţărilor ei o extraordinară putere de evadare şi de neatenţie. Şi aşa cum atunci el se cufunda fericit în visul vacanţelor de la Bourideys, şi cum, mai tîrziu, n-a trăit decît pentru plăcerile vieţii de vînătoare, capabil să doarmă în nopţile de iarnă într-un „butoi" pîndind raţele sălbatice — toată puterea lui de concentrare şi de dorinţă se fixase, dintr-o dată asupra unei femei ; o femeie oarecare, de pe acum trecută şi care o imita în mod vag pe dansatoarea Fregoli în music-holurile din provincie (*„dansatoarea din Sévillia ! La Houri ! dansatoarea din Cambodgia !"*). I-o prezentase un amic, după spectacol. Fuseseră în grup la cabaret. José avu-

sese succes în seara aceea, dar numai în seara aceea. Se încăpăţînase, se înverşunase. Nimic nu mai exista în afară de ea ; abia de se mai ducea pe la birou unde Jean-Louis îi făcea treaba. Timida şi insistenta sa gelozie exasperase femeia...

Şi acum, iată-l stînd în picioare, între mamă şi frate, impenetrabil şi nepăsător.

— Să ai datorii este un lucru grav, îi spunea mama sa, dar credo-mă, nu mă necăjesc pentru bani. Viaţa desfrînată la care te-ai dedat, asta mă doare. Aveam încredere în băieţii mei, credeam că ei vor şti să evite faptele josnice şi iată că José al meu...

Oare, era emoţionat ? El se aşezase pe divan şi lumina îi bătea drept în faţă. Slăbise, i se adînciseră parcă şi tîmplele. Întrebă, cu o voce inexpresivă, pe cînd îi fixaseră plecarea ; şi cum maică-sa îi răspunse „în ianuarie, după sărbători", el zise :

— Aş prefera să fie cît mai curînd posibil.

Se supunea fără să protesteze. Totul se va termina cu bine, îşi zicea Blanche. Ea era totuşi neliniştită, încerca să se calmeze. Simţea că şi Jean-Louis îl privea cu atenţie pe fratelo său mai mic. Alţii, în locul lor, s-ar fi bucurat de calmul băiatului. Dar mama şi fratele erau avertizaţi, ei comunicau cu suferinţa lui, participau în mod fizic la această disperare, disperare de copil, cea mai rea dintre toate, cea mai puţin descifrabilă şi pe care nici o raţiune, nici un interes, nici o ambiţie n-o putea stăvili. Fratele vîrstnic nu-l pierdea din ochi pe fiul risipitor, iar mama se ridică în picioare. Se îndreaptă spre José şi îi prinse fruntea în mîini, ca şi cînd ar fi vrut să-l trezească, să-l smulgă dintr-o vrajă.

— Uită-te la mine, José !

Îi vorbea pe un ton autoritar în timp ce, cu gesturi de copil el îşi pleca încet capul, în bidea ochii, încerca

să se desprindă. Blanche citea pe faţa aspră şi întunecată a fiului ei lucrul acela pe care ea nu-l cunoscuse, această suferinţă din dragoste. Se va vindeca, cu siguranţă ! N-o să dureze mult... dar pentru asta trebuie să ajungi la mal, şi să nu te îneci în timpul traversării. Îi fusese întotdeauna teamă de acest băiat ; cînd era mic, Blanche nu-i putea intui niciodată reacţiile. Cel puţin de-ar fi vorbit, de s-ar fi plîns... dar nu ; el stătea acolo, cu fălcile încleştate, uitîndu-se la maică-sa cu faţa lui negricioasă de copil al landei... (cine ştie ce străbunică fusese poate sedusă în tinereţe de vreunul din catalanii care vindeau chibrituri de contrabandă). Ochii lui ardeau, dar ardeau mocnit, netrădînd nici un gînd.

Jean-Louis se apropie de el, îl luă de după umeri şi îl zgîlţîi cu blîndeţe. Spuse de cîteva ori : „Dragul meu José, scumpul meu..." şi obţinu ceea ce nu izbutise mama, îl făcu să plîngă. Cu dragostea mamei, José era obişnuit, nu-l mai înduioşa. Dar Jean-Louis nu se purtase niciodată blînd cu el. Acest lucru fusese atît de neaşteptat, încît surpriza îl copleşi. Lacrimile îi năvăliră în ochi şi se strînse la pieptul fratelui ca un înecat. Instinctiv, doamna Frontenac întoarse capul şi se îndreptă spre sobă. Auzea bîlbîieli, sughiţuri. Se aplecă spre foc şi îşi duse mîinile la gură.

Băieţii se apropiară de ea :

— O să fie cuminte, mamă, mi-a făgăduit.

Ea-l strînse la piept ca să-l sărute, copil nefericit.

— Dragul meu, sper că n-am să te mai văd niciodată cu un astfel de chip.

Dar el avea să mai aibă o dată acest chip îngrozitor, cîţiva ani mai tîrziu, într-o după-amiază caldă şi luminoasă, spre finele lui august 1915, la Mourmelon, între două baracamente. Nimeni n-avea să-i dea

însă atunci, nici chiar camaradul său care încerca să-l liniştească : „Se pare că va avea loc o pregătire de artilerie fulgerătoare, totul va fi nimicit ; nu ne va mai rămîne decît să înaintăm cu arma la umăr, cu mîinile în buzunare..." José Frontenac avea să-l privească cu aceeaşi expresie lipsită de orice speranţă dar care, în ziua aceea, n-avea să mai sperie pe nimeni.

XIV

Jean-Louis se grăbise să ajungă acasă, în strada Lafaurie de Montbaden, la doi paşi distanţă. Era nerăbdător să-i povestească totul Madeleinei, înaintea cinei. Yves îl făcuse să nu-i mai placă mica lor locuinţă aranjată cu atîta drag : „Tu nu eşti nici un dentist începător, nici un doctor tînăr care se lansează, îi spusese el, ca să-ţi înşiri pe şemineuri, pe pereţi şi chiar pe stîlpi toate cadourile astea dezgustătoare cu care aţi fost copleşiţi."

Jean-Louis îl contrazise dar în sinea lui îi dăduse imediat dreptate şi se uita cu ochii lui Yves la această îngrămădire de amoraşi din porţelan, de bibelouri din bronz şi din ceramică austriacă.

— Fetiţa are febră, spuse Madeleine.

Ea stătea pe un scaun, lîngă leagănul copilului. Această faţă născută la ţară şi transplantată la oraş se îngrăşase. Umerii i se lăţiseră, gîtul i se îngroşase, pierzînd aspectul tinereţii. Să fie oare însărcinată ? La baza unui sîn zvîcnea o vînă groasă albastră.

— Cît are ?

— 37,5°. La ora patru a vomat tot laptele din biberon.

— Temperatură rectală ? Asta nu-i febră, mai ales seara.

— Ba e febră, doctorul Chatard aşa mi-a spus.

— N-ai dreptate, el vorbea de temperatura de sub braţ.

— Şi eu îţi spun că e febră. Sigur că nu e ridicată. Dar, ce mai, e febră.

El ridică din umeri plictisit, se aplecă peste leagănul mirosind a fulgi de ovăz şi a lapte vomat. Cînd o sărută, fetiţa începu să ţipe.

— O înţepi cu barba ta.

— Proaspătă ca o piersică — spuse el. Începu să se învîrtească prin odaie, sperînd că ea o să-l întrebe despre José. Dar niciodată ea nu-i punea, din proprie iniţiativă, întrebările pe care el le dorea. Ar fi trebuit să înceapă să-şi dea seama ; de fiecare dată însă se înşela. Ea spuse :

— Ai să mănînci fără mine.

— Din pricina fetiţei ?

— Da, vreau să aştept să adoarmă.

El se supără ; bucătăreasa pregătise un suflé de brînză care trebuia mîncat fierbinte. Madeleine îşi amintise probabil ce mîncare aveau (ca toţi oamenii de la ţară, era crescută în cultul luării mesei în familie şi al respectului pentru bucate), căci Jean-Louis nici n-apucase să-şi desfacă bine şervetul, şi ea îşi şi făcu apariţia. „Nu, n-o să mă-ntrebe, îşi zicea el, inutil să mai aştept."

— Ei, draga mea, nu mă întrebi ?

Ea ridică spre el ochii umflaţi de nesomn.

— Ce ?

— José, zise el, a fost o întreagă poveste. Dussol, unchiul Alfred n-au îndrăznit să insiste pentru Winipeg... O să plece în Norvegia...

— Asta nu e o pedeapsă... Raţele sălbatice se pot vîna şi acolo ; ce-i mai trebuie ?

— Crezi ? Dacă l-ai fi văzut... O iubea, adăugă Jean-Louis şi se roşi la faţă.

— Pe fata aceea ?

— Nu trebuie să-ţi baţi joc de el... Şi mai spuse o dată : Dacă l-ai fi văzut!

Madeleine zîmbi malitios şi cu subînţeles, ridică din umeri şi se servi a doua oară. Ea nu era o Frontenac ; ce rost mai avea să insiste ? Ea nu era capabilă să-i înţeleagă. Nu se trăgea din neamul Frontenac. El încercă să-şi reamintească expresia lui José, cuvintele pe care le îngînase. Suferinţa necunoscută...

— Danièle a fost drăguţă şi a venit să ia ceaiul cu mine. Mi-a adus modelul de brasieră, ştii tu, acela de care ţi-am vorbit.

Cumpătatul Jean-Louise se surprinse invidiind oamenii stăpîniţi de asemenea pasiuni ucigătoare. Plin de dispreţ pentru sine însuşi, îşi privea nevasta care frămînta un cocoloş de pîine.

— Ce-ai zis ? întrebă el.

— Nimic, dragă... nu ziceam nimic, ce rost are ? Tu nu auzi. Nu răspunzi niciodată.

— Spuneai că a fost Danièle pe aici ?

— Ştii să păstrezi un secret ? Îţi spun între noi, bineînţeles. Cred că bărbatu-său s-a săturat să mai stea cu maică-ta. Îndată ce i se va mări salariul, are de gînd să se mute.

— N-o să facă una ca asta. Mama a cumpărat casa mai ales pentru ei ; nu plătesc chirie.

— Ai dreptate, asta îi şi reţine... Dar ea este atît de greu de suportat... Recunoşti şi tu. Mi-ai spus-o de atîtea ori.

— Am spus eu asta ? Da, e posibil să fi spus.

— Marie însă o să rămînă ; bărbatu-său e mai răbdător şi mai ales îşi vede mai bine interesul. El n-o să renunţe niciodată la avantajul situaţiei.

Jean-Louis şi-o imagina pe maică-sa sub aspectul trist al unei bătrîne fermiere pe care copiii şi-o trimit de la unul la celălalt. Madeleine vorbea în continuare.

— O iubesc sincer, ea mă adoră. Dar sînt convinsă că n-aș fi putut trăi în aceiași casă cu ea. Ah ! nu, asta nu...

— Ea, în schimb, ar fi fost capabilă să trăiască cu tine.

Madeleine își privi neliniștită soțul.

— Sper că nu te-ai supărat, nu ? Asta nu mă împiedică s-o iubesc, e o chestiune de caracter.

El se ridică de pe scaun și-și sărută nevasta în semn de iertare pentru ce gîndise despre ea. Cînd terminară cu masa, servitorul aduse două scrisori. Jean-Louis recunoscu pe un plic scrisul lui Yves și îl vîrî în buzunar. Îi ceru voie Madeleinei să-l deschidă pe celălalt.

„Domnule și binefăcătorul nostru iubit, vă anunț prin această scrisoare că fetița noastră o să primească prima împărtășanie joi, peste două săptămîni, ca știe toate rugăciunile iar tatăl său și cu mine, cînd o vedem rugîndu-se dimineața și seara, sîntem foarte înduioșați, dar și îngrijorați pentru că știm că o sărbătoare atrage după ea cheltuieli, chiar cînd e vorba de bunul Dumnezeu, mai ales că avem tot felul de datorii mărunte peste tot. Dar așa cum i-am spus bărbatului meu, cum o să te lase el, binefăcătorul nostru, în încurcătură, pe tine care ai păstrat acțiunile, în loc să le vinzi și să le bei, cum fac toți, pentru că sînt unii care de o lună de zile, de cînd s-au distribuit acțiunile, o țin tot într-o beție, lucru de neiertat, iar aceia care au înțeles ideea dumneavoastră generoasă sînt tratați de trădători și de lingăi, și cu tot felul de vorbe pe care respectul și regulile bunei-cuviințe mă împiedică să vi le înșir în această scrisoare. Dar vorba bărbatului meu : cînd ai un astfel de patron trebuie să știi să fii demn, înțelegîndu-i inițiativele făcute în folosul muncitorimii..."

Jean-Louis rupse scrisoarea și-și trecu de mai multe ori mîna peste nas și peste gură.

— Iar începi cu ticul tău, zise Madeleine. Apoi adăugă : Mor de somn, Dumnezeule, e abia ora nouă... Sper că n-o să te culci prea tîrziu ? Te dezbraci în camera de toaletă ?

Jean-Louis era îndrăgostit de biblioteca sa ; acolo criticile lui Yves nu-l mai atingeau. Nimic altceva în afară de cărți ; erau chiar și pe șemineu. Închise ușa cu grijă și se așeză la birou cîntărind în mînă scrisoarea fratelui său. Se bucură că era mai grea decît celelalte. O deschise încet, ca să nu rupă plicul. Ca un veritabil Frontenac, Yves îi dădea mai întîi vești despre unchiul Xavier cu care dejuna în fiecare joi. Bietul unchi, îngrozit de eventualitatea stabilirii la Paris a unuia dintre nepoți, făcuse tot ce-i stătuse în putință ca să-l determine pe Yves să nu vină acolo. Familia Frontenac se prefăcuse că nu cunoaște motivele acestei rezistențe. „*Acum s-a liniștit*, scria Yves, *și-a dat seama că Parisul e destul de mare pentru ca nepotul să nu se întîlnească nas în nas cu unchiul întovărășit de o femeie... Ei bine, da ! i-am văzut ieri pe bulevard și chiar i-am urmărit de la distanță. E o blondină deșelată și voinică ce trebuie să fi avut o anume strălucire acum douăzeci de ani. N-ai să crezi, dar au intrat într-un restaurant Duval ! Desigur că și-a cumpărat o țigară de foi de cincisprezece bani. Iar pe mine mă duce numai la Prunier și îmi oferă, după masă, țigări de foi Bock sau Henry Clay. Pentru că eu sînt un Frontenac... Imaginează-ți că l-am văzut pe Barrès...*“ El descria cu lux de amănunte cum decursese vizita. În ajun un prieten îi spusese că maestrul afirmase : „Ce bătaie de cap ! va trebui să-l fac pe acest tînăr Frontenac să creadă că-i împărtășesc ideile...“ fapt ce diminuase entuziasmul lui Yves. „*În ceea ce mă privește nu eram chiar așa de intimidat ca marele om, dar aproape. Am ieșit împreună. Cum am pus piciorul în stradă, amatorul de suflete s-a dezghețat. El mi-a*

spus... n-aș vrea să pierd· nici una din prețioasele-i vorbe. Mi-a spus..."

Nu, nu ce spusese Barrès îl interesa pe Jean-Louis. Trecu grăbit peste rînduri, așteptînd să ajungă la pasajul în care Yves îi povestea despre viața lui, la Paris, despre ce lucrează, despre speranțele sale, despre oamenii și despre femeile pe care le frecventa. Jean-Louis întoarse o pagină, și nu putu să-și rețină o răbufnire înciudată. Yves șterse fiecare rînd și făcuse la fel și pe verso și pe foaia următoare. Nu numai că barase paginile, dar fiecare cuvîntel era acoperit cu atîtea mîzgăleli, încît nu se mai deslușea nimic. Poate că sub aceste ștersături înverșunate se ascundeau secretele fratelui său mai mic. Nu se putea să nu existe o cale de descifrare a textelor, își zicea Jean-Louis, erau cu siguranță specialiștii... Nu, nu putea să încredințeze unui străin scrisoarea lui Yves. Jean-Louis își aminti de o lupă care zăcea pe birou (tot un cadou de nuntă) și începu să se uite atent la fiecare cuvînt șters cu atîta ardoare, de parc-ar fi fost în joc secrete de stat. Lupa nu-i servi decît pentru a descoperi mijloacele folosite de Yves în vederea prevenirii acestui examen : nu numai că reunise cuvintele prin litere întîmplătoare, dar mai și adăugase tot felul de trăsături false. După o oră de chin, fratele mai mare nu obținu decît niște rezultate minore ; izbutise doar să-și dea seama de importanța acestor pagini, după strădania lui Yves de a le face indescifrabile.

Jean-Louis își propti coatele pe masă și în liniștea nocturnă o străzii auzi conversația dintre doi oameni care-și vorbeau cu glas tare. Un clinchet de clopoțel anunța trecerea ultimului tramvai pe bulevardul Balguerie. Privirea obosită a tînărului țintuia scrisoarea misterioasă. Ce-ar fi să urce în mașină ? Ar călători toată noaptea și înainte de amiază ar ajunge la fratele său... Vai ! nu putea pleca singur decît în interes

de serviciu. Dar în momentul acela n-avea nici un pretext de afaceri. Erau zile cînd pentru cîteva mii de franci trebuia să plece la Paris şi de cîte trei ori în cincisprezece zile ; dar ca să-şi salveze fratele, nimeni nu l-ar înţelege. Să-l salveze de la ce ?

Cu siguranţă că aceste confesiuni trunchiate n-ar fi avut de ce să-l decepţioneze pe Jean-Louis. Yves şterse totul mai mult din discreţie, decît din pudoare. La ce bun să-i scriu toate astea ? îşi zise el. Şi pe urmă, el tot n-ar înţelege nimic..." Acest ultim raţionament n-avea în el nimic dispreţuitor. Dar, departe de familie, Yves îşi făcuse despre ai săi o imagine de simplitate şi de puritate. Fiinţele în mijlocul cărora trăia la Paris păreau să aparţină unei specii ciudate cu care origina sa ţărănească nu avea nimic comun. *„Tu nici măcar nu i-ai înţelege,* scrisese el (fără să ştie că o să şteargă toate astea, înainte chiar de a-şi termina scrisoarea), *atît de repede vorbesc, şi totdeauna cu aluzii la persoane al căror pronume şi obiceiuri sexuale se presupune că le ştii. Cînd sînt cu ei, rămîn mereu în urmă cu două sau trei fraze şi rîd cu cinci minute mai tîrziu decît ceilalţi. Dar pentru că s-a decretat că sînt un fel de geniu, această încetineală în a-i urmări face parte din felul meu de a fi, şi-mi întregeşte faima. Majoritatea, de altfel, nu m-a citit, dar se prefac. Mă iubesc pentru persoana mea şi nu pentru ce scriu. Dragul meu Jean-Louis, cînd trăiam la Bordeaux, habar n-aveam că a fi de douăzeci de ani înseamnă pentru ceilalţi un miracol. Purtam cu noi, fără să ştim, o comoară de preţ. Prin părţile noastre, tinereţea nu are nici o valoare : e doar vîrsta ingrată, epoca arţagului, a coşurilor pe faţă, a furunculelor, a mîinilor umede, a lucrurilor de care ţi-e ruşine. Oamenii de aici, în schimb, o văd cu alţi ochi, mult mai măgulitori. Aici*

furunculele n-au importanță; te consideră de la o zi la alta copilul Septentrion. Uneori, cîte-o cuconiță, pretinzînd că se înnebunește după versurile tale, ține să le audă chiar din gura ta și-i vezi pieptul înălțîndu-se și coborînd cu atîta rapiditate, încît ar putea întreține un foc de forjă. Anul acesta în fața «splendidei mele tinereți» s-au deschis saloanele cele mai închise. Acolo, la fel, literatura nu este decît un pretext. În realitate, nimeni nu se prăpădește după ce scriu, nimeni nu înțelege nimic. Nu asta le place lor; «pe ei îi interesează ființele» așa zic; eu sînt o ființă, și tu ești alta, fără să bănuiești măcar. Acești căpcăuni și căpcăune nu mai au dinți, din fericire, și atunci nu le rămîne decît să te mănînce din ochi. Habar n-au de unde vin, nu-i interesează dacă am o mamă. Numai pentru faptul că nici unul dintre ei nu m-a întrebat niciodată ce mai face mama și tot i-aș urî. Ei nu știu ce înseamnă un Frontenac, chiar fără particulă. Misterul Frontenac și marea lui însemnătate le scapă. Aș putea să am un tată ocnaș, să fi ieșit din pușcărie — nu-i interesează, ba, poate, chiar, le-ar face plăcere... Faptul că am douăzeci de ani, că mă spăl pe mîini și în rest, că am ceea ce se cheamă un renume literar e de ajuns ca să-mi justifice prezența în mijlocul ambasadorilor și membrilor de la Institut, la masa lor fastuoasă... fastuoasă, dar la care vinurile sînt de obicei prost servite, prea reci și în pahare prea mici. Și cum spunea mama, abia ai timp să rupi și să înfuleci..."

Cînd ajunse aici, Yves se întrerupsese și, după un timp de gîndire, șterse totul pînă la cel mai neînsemnat cuvîntel, fără să-și dea seama că astfel riscă să-și deruteze și mai mult fratele mai mare. Acesta se uita fix la hieroglifele de pe hîrtie și, profitînd de faptul

că era singur, se lăsa pradă ticului său, trecîndu-şi încet palma îndoită peste nas, mustaţă şi buze...

După ce puse scrisoarea lui Yves în portvizit, Jean-Louis privi ceasul. Probabil că Madeleine se întreba ce e cu el. Îşi acordă încă zece minute de singurătate şi linişte. Luă o carte, o deschise şi o închise la loc. Se prefăcea oare că-i place poezia ? Versurile nu-l atrăseseră niciodată. De altfel citea din ce în ce mai puţin. Yves îi spusese : „Bine faci, nu-ţi mai încărca memoria, trebuie să uităm tot ceea ce, din prostie, ne-am vîrît în cap..." Dar spusele lui Yves... De cînd trăia la Paris, nu se ştia niciodată dacă vorbea serios sau în glumă, şi poate că nu ştia nici chiar el.

Jean-Louis zări pe sub uşă lumina lămpii de pe noptieră, semn de reproş, sunînd cam aşa : „Din pricina ta nu pot să dorm ; prefer să te aştept, decît să mă trezeşti în mijlocul primului somn". El se dezbrăcă, totuşi, ferindu-se să facă cel mai mic zgomot posibil, şi intră în cameră.

Odaia era spaţioasă şi în ciuda ironiilor lui Yves, Jean-Louis se simţea emoţionat ori de cîte ori deschidea uşa. Întunericul, de altfel, acoperea şi ascundea cadourile, bronzurile, amoraşii. Mobila nu se vedea decît ca un tot. Prins de patul imens, leagănul semăna cu o adevărată nacelă plutitoare, ca şi cum răsuflarea copilului ar fi fost deajuns să umfle pînzele neprihănite. Jean-Louis încercă să-şi ceară scuze, dar Madeleine îl opri.

— Nu mă plictiseam, mă gîndeam doar...

— La ce ?

— Mă gîndeam la José, spuse ea.

El se înduioşă. Acum cînd nu se mai aştepta, ea îl întreba din proprie iniţiativă despre ce-l frămînta cel mai mult.

— Dragul meu, mi-a venit o idee... Gîndeşte-te bine înainte de a spune nu... Cécile... da, Cécile Fil-

hot... E bogată ; a copilărit la țară și s-a obișnuit să vadă bărbații sculîndu-se înainte de răsăritul soarelui pentru vînătoare și culcîndu-se la ora opt seara. Știe că un vînător e mereu plecat de acasă. Lui o să-i placă. Într-o zi a spus față de mine că o găsea femeie bine. „Îmi place genul ăsta de femei voinice..." Așa a spus.

— N-o să vrea... Iar la anul... cei trei ani de stagiu militar... Știi cît visează să plece în Maroc sau în Algeria de Sud.

— Da, dar ar fi logodit, asta l-ar reține. Și poate că tata ar putea interveni să-l reformeze după un an, cum a făcut cu băiatul...

— Madeleine ! Te rog !

Ea își mușcă buzele. Copilul scînci ; întinse brațul și leagănul scîrțîi ca o roată de moară. Jean-Louis se gîndi la dorința lui José de a se angaja în Maroc (în urma lecturii unei cărți de Psichari)... Oare cum era mai bine ? Să-l rețină, sau să-l împingă pe acest drum?

Și deodată Jean-Louis spuse :

— Să-l însurăm... da, n-ar fi o idee rea.

Se gîndea la José, dar și la Yves. Privea camera caldă și mirosind a lapte, cu draperiile, cu fotoliile capitonate, cu vietatea mică scîncind prin somn, cu femeia tînără cu trup greoi și fecund — și se gîndea că acesta era refugiul copiilor Frontenac, zburați din cuibul părintesc, și pe care pinii vacanțelor mari nu-i mai ocroteau, la adăpostul vieții, în parcul înăbușitor. Alungați din raiul copilăriei, exilați din pajiștile ei cu puieți de anini, cu șipot de ape străjuite de ferigi roșcate, ei aveau nevoie de acest decor cu draperii, cu mobile, cu leagăne de copii, unde fiecare să-și sape culcușul...

Acest Jean-Louis, atît de grijuliu față de frați, gîndindu-se cum să-i adăpostească și cum să-i ferească de rele, era același cu bărbatul care, în vederea războiului bătînd la ușă, făcea în fiecare dimineață exerciții

de gimnastică ca să-şi dezvolte muşchii. Vroia să afle dacă era posibil să treacă din serviciul auxiliar în cel activ. Nimeni altul nu şi-ar fi dat viaţa mai uşor ca el. Dar în familia Frontenac totul se petrecea ca şi cum dragostea frăţească şi coa maternă ar fi comunicat între ele, sau ca şi cum amîndouă aceste iubiri ar fi avut o sursă comună. Cînd se gîndea la fraţii săi mai mici şi chiar la José, îndrăgostit de Africa, Jean-Louis era cuprins de grija neliniştită şi aproape înspăimîntată a mamei lor. Astă-seară, mai ales, disperarea surdă a lui José, acest calm dinaintea trăznetului, îl tulburase poate mai puţin decît paginile indescifrabile ale lui Yves ; dar, în acelaşi timp, scrisoarea muncitoarei care-i solicita ajutor, la fel ca şi multe altele pe care le primea, îl impresionase profund, îi adîncise o rană. Nu se resemnase încă să ia oamenii aşa cum sînt. Linguşelile lor naive îl enervau, iar stîngăcia cu care aceştia îşi simulau sentimentele religioase îi făcea rău. Îşi aminti de un băiat de optsprezece ani care ceruse să fie botezat şi de care se ocupase chiar el personal, cu multă pasiune... Ori, puţin timp după aceea, el a descoperit că finul său fusese botezat de o asociaţie protestantă cărcia îi furase caseta cu bani. Neîndoios, Jean-Louis ştia că întîmplarea aceasta fusese o excepţie şi că sufletele alese nu lipsesc ; nenorocul său (sau mai degrabă un cusur în materie de psihologie o anume neputinţă în a cîntări oamenii), îl împinsese întotdeauna către păţanii de acest soi. Timiditatea sa, care lua aspectul durităţii, îl îndepărta de oamenii simpli, dar nu-i speria pe linguşitori şi pe ipocriţi.

Întins pe pat, cu faţa în sus, privea tavanul scăldat în lumina blîndă a lămpii de pe noptieră şi se gîndea la neputinţa sa de a schimba cît de puţin destinul celorlalţi. Cei doi fraţi ai lui vor face, cît timp vor trăi, ceea ce le era menit, şi toate ocolurile îi vor readuce,

cu siguranță, la punctul unde erau așteptați, unde cineva îi pîndea...

— Tu ce crezi, Madeleine, întrebă el brusc cu glas scăzut, se poate face ceva pentru ceilalți ?

Ea își întoarse către el fața pe jumătate adormită, și-și dădu părul la o parte.

— Ce-ai spus ?

— Vreau să te întreb dacă tu crezi că, făcînd eforturi supraomenești, am putea schimba cît de puțin soarta unui om ?

— Ah ! toată ziua nu te gîndești decît la asta, să-i schimbi pe ceilalți, să le schimbi locul, să le bagi în cap idei străine de-ale lor...

— Poate că (se gîndea el în sinea lui) eu nu fac decît să-i ajut să-și urmeze menirea ; cînd cred că i-am oprit, ei își adună puterile și pornesc cu o și mai mare înverșunare exact în direcția opusă celei pe care aș fi dorit-o...

Ea duse mîna la gură și-și înăbuși un căscat.

— Ce importanță au toate astea, dragul meu ?

— Cuvintele acelea triste și duioase ale lui Cristos, după Cina cea de taină, adresate lui Iuda, ai zice că-l împing spre ușă, că-l obligă să iasă cît mai repede...

— Știi cît e ceasul ? A trecut de miezul nopții. Mîine dimineață n-ai să te poți trezi.

El stinse lumina, și cum stătea așa, în întuneric, i se părea că era culcat pe fundul unei mări care-l apăsa cu toată greutatea ei. Se lăsă dus de un val de singurătate și de neliniște. Deodată însă își aminti că uitase să-și facă rugăciunea. Atunci, bărbatul acesta făcu exact ceea ce ar fi făcut la zece ani ; se dădu ușor jos din pat și se așeză în genunchi pe podea, cu capul în cearceafuri. Liniștea nu era tulburată de nici un suflu; nimic n-ar fi lăsat de bănuit că în odaia aceea dormeau o femeie și un copil. Atmosfera era grea și încărcată cu tot felul de mirosuri, pentru că Madeleine, ca tu-

turor celor veniți de la țară, nu-i plăcea aerul de afară, și bărbatul ei trebuise să se obișnuiască să nu mai deschidă ferestrele noaptea.

Începu cu invocarea Sfîntului Duh : „*Veni, Sancte Spiritus, reple tuorum corda fidelium et tui amoris in ies ignem accende...*“ [1] Dar în timp ce buzele pronunțau această formulă, el nu era atent decît la liniștea pe care o știa bine și care țîșnea prin toate fibrele trupului său ca un fluviu care se naște ; da, o liniște activă, năvalnică, biruitoare, asemenea revărsării apelor. Și el știa, din experiență, că nu trebuia să se mai gîndească la nimic, nici să cedeze falsei umilințe care te îndeamnă să zici : „Nu-i nimic, e o emoție trecătoare“. Nu, să nu spună nimic, să primească ; nu mai avea nici o spaimă... Ce prostie să creadă că rezultatul aparent al eforturilor noastre are o cît de mică importanță. Ceea ce contează este chiar această biată străduanie de a ține cîrma, de a o îndrepta — mai ales de a o îndrepta... Și fructele necunoscute, neprevăzute, cu neputință de imaginat, ale actelor noastre vor ieși într-o zi la iveală, aceste fructe stricate, adunate de pe jos și pe care nu îndrăznim să le oferim... Își făcu un scurt examen de conștiință : da, mîine dimineață se va putea împărtăși. După aceea nu se mai gîndi la nimic. Știa unde se află și se lăsă mai departe învăluit de atmosfera camerei. Avea o singură obsesie : era clipa cînd renunțase la ambiție, cînd căuta o mîngîiere... „Dar dacă tu, Dumnezeul meu“...

Liniștea cîmpiei puseso stăpînire peste oraș. Jean-Louis auzea tictac-ul ceasului, deslușea, prin întuneric, umărul ridicat al Madeleinei. Vedea totul, dar nimic nu-l îndepărta de ceea ce era esențial. Cîteodată conștiința îi era preocupată de unele întrebări, dar, o dată

[1] „Vino, Duhule Sfînt, și umple inima credincioșilor tăi, și aprinde în ei flacăra dragostei tale...“ (lat.).

rezolvate, ele dispăreau. De exemplu, uitîndu-se la Madeleine îl străfulgeră gîndul că femeile au în ele o lume de sentimente mult mai bogată decît a bărbaților, dar că le lipsește puterea de a le interpreta, de a le exprima, fapt care le dă o inferioritate aparentă. La fel se întîmplă și cu oamenii simpli. Sărăcia vocabularului... Jean-Louis simțea că se îndepărta din larg către țărm, că acum picioarele aveau sprijin, că dăduse de mal, că mergea pe plajă, că se îndepărta de ființa adorată. Făcu semnul crucii, se strecură în așternut și închise ochii. Abia mai auzi fluieratul unei sirene de pe fluviu. Primele căruțe ale zarzavagiilor nu-l treziră.

XV

Băiatul care conducea fără să micşoreze viteza nebunească, întoarse capul şi strigă :

— Ne oprim la Bordeaux, doar cît să mîncăm.

Din fundul maşinii, englezul, strîns între cele două femei tinere, întrebă :

— La „Claponul fin", nu-i aşa ?

Tînărul de la volan îi aruncă o privire crîncenă. Yves Frontenac, aşezat lîngă el, îl implora :

— Geo, priveşte în faţă, te rog... Fii atent la copil...

Ce nebunie să urci în maşină cu străinii ăştia ! Cu trei zile în urmă, la Paris, cinase la această doamnă americană al cărui nume nu izbutea să-l reţină, şi pe care de altfel era incapabil să-l pronunţe în mod corect. „Strălucise" ca niciodată (trecea drept un tip foarte inegal, putînd fi uneori comeseanul cel mai sinistru) : „Ai avut noroc, zicea Geo, care-l admira pe Yves şi care-l introdusese la respectiva doamnă, ai fi avut un Frontenac splendid..." Şampania Pommery creiase între toţi aceşti oameni, abia cunoscuţi, o atmosferă plină de afecţiune. Doamna pleca a doua zi dimineaţa la Guéthary. Doar pentru trei zile... Le propusese să vină cu ea : era prea îngrozitor să se despartă ; de acum încolo vor trebui să trăiască cu toţii împreună. Noap-

tea de iunie era caldă. Din fericire nici unul din bărbaţi nu era în smoking. Nu le rămînea decît să dea drumul motorului şi să pornească. O să conducă Geo. Cînd vor ajunge or să se scalde.

La Bordeaux, Yves o găsise pe maică-sa singură, după dejun : cînd îşi văzu băiatul, pe care nu-l aştepta, ea se îngălbeni. Yves o sărută pe obrajii de culoarea cenuşii. Fereastra salonului stil empire dădea spre strada zgomotoasă şi cu miros urît. Nu putea rămîne cu ea decît un sfert de oră, căci prietenii erau grăbiţi să ajungă la Guéthary. La înapoiere n-or să se oprească la Bordeaux, dar asta n-avea nici o importanţă, de vreme ce în mai puţin de trei săptămîni el urma să-şi întîlnească mama şi să petreacă o lună cu ea. (Tinerii căsătoriţi închiriaseră într-adevăr o vilă pe malul Bazinului [1] unde nu era loc şi pentru doamna Frontenac). Ea se decisese să-l aştepte pe Yves, dar nu în landa înăbuşitoare de la Bourideys, ci la Respide, pe malurile Garonnei : „La Respide este întotdeauna aer curat", decretau cu neclintită convingere membrii familiei Frontenac. Ea îi vorbi despre José ; se afla la Rabat şi o asigura că era în afară de orice primejdie ; ei însă îi era teamă ; se trezea noaptea cu o spaimă în suflet...

După un sfert de oră, Yves o îmbrăţişă : ea îl conduse pînă la capătul scărilor : „cel puţin sînteţi prudenţi ? Sper că nu alergaţi ca nebunii ? Nu-mi place să te ştiu pe drumuri. Telegrafiază-mi chiar diseară..."

El coborî treptele cîte patru deodată dar, din instinct, îşi ridică ochii. Blanche Frontenac era aplecată peste rampă. Văzu faţa ei suferindă deasupra capului său. Strigă :

— Peste trei săptămîni...

— Bine, fiţi atenţi...

[1] Rada portului Bordeaux.

Astăzi trecea din nou prin Bordeaux. Ar fi vrut să-i facă o nouă surpriză mamei sale ; dar era în orașul natal și nu putea să nu-și poftească prietenii la „Claponul fin" : ei ar fi interpretat că vrea să scape de cheltuială... Și apoi Geo voia cu orice preț să ajungă la Paris chiar în seara aceea. Turba pentru că tînărul englez stătea lîngă prietena lui, iar el nu reușea să audă ce-și vorbesc ; în parbriz însă vedea reflexul capetelor lor apropiate. Îi spunea lui Yves cuvinte de loc încurajatoare : „Și ce dacă-mi sparg capul ? Și-l sparg și ei..." Iar Yves răspundea : „Atenție la barieră..."

Crezuse că o să poată scăpa, spre sfîrșitul mesei, dar trebui să aștepte plata. Geo bea, fără să scoată o vorbă, își consulta ceasul.

„Înainte de șapte vom fi la Paris..." Pînă acolo el va fi ca și mort ; coșmarul nu i se va sfîrși decît la Paris, cînd o va închide pe femeie între patru pereți și o va obliga să nu se mai vadă cu celălalt băiat, cînd îi va cere să aleagă între ei doi... Nici n-așteptă ca Yves să facă plata, și se și urcă la volan. Yves i-ar fi putut spune : „Te rog acordă-mi un sfert de oră..." sau : „Duceți-vă fără mine, eu mă întorc cu trenul..." Dar această eventualitate nici măcar nu-i trecuse prin cap. Nu se gîndea decît cum să-și înfrîngă această forță interioară care-l îndemna să alerge să-și îmbrățișeze mama. Își spunea : „N-are rost să le stric socotelile pentru o întrevedere de cinci minute, cînd în mai puțin de trei săptămîni o să fiu cu dînsa. Abia dac-aș avea timp s-o sărut..." Dar ușurința cu care renunțase la acele cîteva secunde, exact cît îi trebuiau ca să-și atingă buzele de un obraz încă viu, îl va chinui toată viața, și undeva, în adîncul sufletului, el simțea acest lucru, căci totdeauna avem presimțiri... Cînd femeile erau la vestiar, Geo îi spuse :

— Yves, te rog, așează-te tu în spate. Dacă-l am pe englez lîngă mine, o să fiu mai liniștit.

Yves îi răspunse că şi el o să fie mai liniştit. Automobilul porni. Yves stătea ca un sanviş, între cele două femei. Una dintre ele o întreba pe cealaltă :

— Cum se poate ? N-ai citit *Paludes ?* E colosală... Sigur că da, de Gide.

— N-am impresia că-i aşa de nostimă ; ba da, mi-amintesc, am citit-o : dar nu pricep de ce zici că e nostimă.

— Mi se pare colosală...

— Bine, dar ce găseşti în ea nostim ?

— Frontenac, explică-i tu...

El răspunse cu un ton impertinent :

— N-am citit-o.

— Cum ? N-ai citit *Paludes ?* exclamă femeia uimită.

— Nu, n-am citit *Paludes.*

So gîndea la scara pe care o coborîse în urmă cu trei zile : el ridicase ochii, maică-sa îl privea aplecată peste rampă. „O s-o văd peste cincisprezece zile", îşi spunea el. Ea nu va şti niciodată cît de vinovat se simţea el pentru că trecuse prin oraşul Bordeaux şi nu se oprise s-o sărute. În clipa aceea îşi dădu seama cît de mult o iubea, cu o dragoste nemaiîncercată de pe vremea copilăriei, cînd, în prima zi de şcoală, după vacanţă, izbucnea în plîns la gîndul că n-o s-o mai vadă pînă seara. Pe deasupra capului său, cele două doamne discutau despre persoane necunoscute lui.

— M-a implorat să-i fac rost de o invitaţie la Marie-Constance. I-am spus că n-o cunoşteam atît de bine. A insistat s-o obţin prin intermediul lui Rose de Candale. I-am răspuns că nu vroiam să risc un refuz. Ei bine, draga mea, mă crezi sau nu, a izbucnit în hohote de plîns, strigînd că era vorba de viitorul lui, de reputaţia lui, de viaţa lui şi că, dacă nu va fi văzut la balul ăsta, nu mai avea altceva de făcut decît să dispară. Am făcut imprudenţa să-i atrag atenţia că era

vorba de o casă foarte închisă. „Foarte închisă ? a ţipat el, o casă în care tu eşti primită !"

— Înţelege, scumpo, că pentru el e tragic : a lăsat să se înţeleagă peste tot că e invitat. Acum cîteva zile eram la Ernesta, şi ca să mă amuz, să văd ce mutră face, l-am întrebat în ce s-ar deghiza ; el mi-a răspuns : „în negustor de sclavi !" Dar trei zile după aceea, mă înţelesesem cu Ernesta, i-am pus aceeaşi întrebare şi el ne-a spus că nu era sigur dacă se va duce la acel bal, că asemenea petreceri nu-l mai amuză...

— Asta-i culmea, şi eu care l-am văzut plîngînd !

— Şi, ţine-te tare... găsea că Marie-Constance începuse să primească pe oricine. Şi acum, după toate cîte mi le-ai povestit : pot să-ţi spun, a pronunţat şi numele tău, draga mea...

— În fond e un tip destul de periculos...

— Poate lansa tot felul de zvonuri. Un om oricît ar fi el de defăimat, dacă în fiecare zi dimineaţa, la prînz şi seara ia masa în societate, este prin forţa lucrurilor un tip periculos : îşi depune ouăle în locurile cele mai prielnice... şi cînd s-au clocit, cînd mica viperă îşi răsuceşte trupul pe faţa de masă, nimeni nu mai ştie că el e autorul...

— La urma urmei, ce-ar fi să-i telefonez diseară Mariei-Constance ? I-am luat o lojă de o mie de franci...

— Ce n-ar face el pentru tine, dacă i-ai obţine o invitaţie !

— Oh ! eu nu-i cer nimic.

— Şi chiar dacă i-ai cere...

— Eşti răutăcioasă, draga mea... Spune, nu crezi ?

— Nu sînt sigură... în sfîrşit, s-ar putea să nu fiu nici prea bună, nici prea rea.

— Mai curînd nici prea rea, decît nici prea bună...

— Vai, ce caraghioasă eşti ! Ai auzit-o, Frontenac ?

Oare ce-i spusese maică-sa, în acele cinci minute ? Da, îi spusese : „La Respide o să avem fructe din belşug..." Pe deasupra capului său, din cele două guri vopsite ale tinerelor femei, ieşea un şuvoi de vorbe murdare pe care Yves l-ar fi putut îmbogăţi cu uşurinţă ; dar această mocirlă, gata să izbucnească din el, era la suprafaţa fiinţei sale, nu în străfundul inimii, acolo unde, în acel moment, o auzea pe maică-sa spunîndu-i : „Anul ăsta o să avem fructe din belşug..." şi unde vedea faţa ei aplecată peste rampă, privindu-l cum coboară scările, urmărindu-l cu ochii pînă dispărea. Faţa ei palidă... Se gîndi : „Paliditatea cardiacilor..." Şi deodată avu o străfulgerare ; dar presimţirea abia îi trecu prin suflet că se şi şterse.

— Orice-ai spune... e o tîmpită ! Cînd eşti o fiinţă atît de plictisitoare ca ea, nu te cramponezi în halul ăsta de un om. Haida de ! Dacă s-ar crede în stare să pună laba pe altul, n-ar mai face pe victima. În ceea ce mă priveşte, eu găsesc că şi aşa e destul de mult că Alberto a suportat-o doi ani. Chiar dacă o înşela cît putea, mă întreb cum de-a fost capabil de atîta răbdare... Şi ştii că e mult mai puţin bogată decît ne-a lăsat să credem ?

— Cînd ea vorbeşte de moarte îţi spun sincer că mă impresionează... Cred că toată povestea asta n-o să se sfîrşească bine.

— Nu-ţi face griji, o să vezi că o să se răneasscă doar atît cît să-l facă pe bărbatu-său un tip odios. Şi în cele din urmă, o să ne rămînă nouă pe cap, ai să vezi ! Pentru că, oricum, va trebui s-o invităm, şi fii sigură că individa asta o să fie întotdeauna liberă !

Yves se gîndea la problemele de conştiinţă pe care şi le făcea mama sa cînd considera că nu fusese destul de caritabilă. „Trebuie să mă duc să mă spovedesc", zicea ea ori de cîte ori se mînia pe Burthe. Bunătatea lui Jean-Louis... neputinţa lui de a depista răul. Ce

mult suferea el cînd Yves îşi bătea joc de Dussol ! Oamenii, aceşti oameni împreună cu care ultimul Frontenac urla astăzi ca nebunul... Bunătatea lui Jean-Louis contrabalansa, în ochii lui Yves, cruzimea oamenilor. El credea în bunătatea lor din pricina mamei sale şi a lui Jean-Louis. „Iată că vă trimit ca pe nişte miei în gura lupilor..." Văzu cum răsar din toate părţile mulţimi sumbre deasupra cărora fluturau bonete albe, văluri... Fusese şi el creat pentru o asemenea bunătate. Se va duce la Respide, numai el cu maică-sa ; doar trei săptămîni îl mai separau de zilele toride de vară, cînd vor avea fructe din belşug. Va avea grijă să n-o supere, so va feri s-o necăjească. De dăta asta va şti să se stăpînească. Îşi propunea ca, din prima seară chiar, s-o roage să facă rugăciunea împreună, ea n-o să-şi creadă urechilor ; el se bucura de pe acum de fericirea ei. O să-i facă confidenţe... De exemplu, ce i se întîmplase lui în luna mai, într-un local de noapte... Ei şi ? Va trebui să ştie şi ea că umblă prin asemenea localuri... O să-i spună : băusem puţină şampanie, mi-era somn, era tîrziu ; o femeie se urcase pe masă şi cînta un cîntec pe care-l ascultam cu gîndul aiurea, în timp ce comesenii îi îngînau refrenul, căci era un cîntec soldăţesc şi toată lumea îl cunoştea. Şi iată că spre sfîrşit, numele lui Cristos fu rostit printre cuvinte dezgustătoare. Atunci (Yves şi-o imagina pe maică-sa sorbindu-i vorbele...) atunci am simţit o durere aproape fizică, ca şi cînd nelegiuirea aceea mă lovea drept în inimă. Ea se va ridica de pe scaun, îl va săruta şi îi va spune ceva în genul : „Vezi, dragul meu, ce bucurie..." Îşi închipuia noaptea, cerul de august plin de stele, mirosul de fîn otăvit, strîns în stogul care nu se vedea.

În zilele care urmară, el se liniști ; totul era bine. Viața sa se scurgea și mai dezordonată ca pînă atunci. Era anotimpul cînd, înaintea plecării în vacanța de vară, oamenii puși pe distracție petrec cu o și mai mare înverșunare ; anotimpul cînd cei ce se iubesc suferă din pricina despărțirii inevitabile, iar cei ce sînt iubiți respiră, în sfîrșit, ușurați ! Anotimpul cînd castanii ofiliți din Paris văd, în zorii zilei, cum în jurul automobilelor se adună bărbați îmbrăcați în frac și femei înfrigurate, luîndu-și la nesfîrșit rămas bun.

Într-o asemenea seară, cu totul întîmplător, Yves n-a ieșit în oraș. Era oare obosit, bolnav, nefericit în dragoste ? În sfîrșit, stătea singur în cabinetul său de lucru, suferind de singurătate, așa cum se suferă la vîrsta lui, ca de o durere insuportabilă de care trebuie să scapi cu orice preț. Își organizase timpul în așa fel încît nici o seară să nu-i rămînă liberă ; dar de data asta mecanismul se stricase. Dispunem de ceilalți așa cum dispunem de pionii de șah, avînd grijă să nu lăsăm nici un pătrățel neocupat ; dar și ei, la rîndul lor, își fac în taină jocul, ne împing cu vîrful degetului, ne îndepărtează ; și dintr-o dată ne trezim dați la o parte. Glasul care, în ultima clipă îți spune la telefon : „Iartă-mă, dar mi-e imposibil..." aparține de regulă aceluia din doi care n-are scrupule, care-și poate permite orice. Dacă singurătatea lui Yves din seara aceea nu s-ar fi datorat absenței unei anumite femei, el ar fi putut să se îmbrace, să iasă, să se întîlnească cu prietenii. Faptul că stătea în casă, nemișcat, cu lumina stinsă, se datora cu siguranță unei lovituri cumplite, din pricina căreia suferea pe întuneric.

Telefonul zbîrnîi, dar nu cu sunetul obișnuit : apeluri scurte, repetate. Auzi mai multe „pîrîituri" apoi : „Sînteți chemat de Bordeaux". La început se gîndi la maică-sa, la o nenorocire, dar spaima îi fu spulberată chiar de vocea mamei abia deslușită, ca de foarte

departe, de pe o altă lume, pentru că ea aparținea generației celor ce nu știu să telefoneze.

— Tu ești, Yves ? Îți vorbește mama ta...

— Te aud foarte prost.

Înțelese că ea avusese o criză acută de reumatism, că o trimiteau la Dax, și că va ajunge la Respide cu zece zile mai tîrziu.

— Dar ai putea veni la Dax... ca să nu pierdem nici o zi din timpul proiectat să-l petrecem împreună.

De asta telefona, ca să obțină această încredințare... El îi răspunse că va veni s-o vadă cînd va dori ea. Ea n-auzea. El insista, se enerva :

— Da, sigur, mamă. O să vin la Dax.

De foarte departe, biata voce repeta cu încăpățînare :

— Vii la Dax, da ? apoi totul se stinse. Yves mai rămase pe fir cîteva clipe, dar degeaba. Stătea ca pironit ; suferea.

A doua zi, uitase totul. Viața obișnuită își continua cursul. Se distra sau, mai curînd, se ținea, pînă în zori, de fustele unei femei care, de fapt, ea se distra. Deoarece nu ajungea acasă decît în zori, dormea pînă tîrziu. Într-o dimineață îl trezi soneria de la intrare. Crezu că era poștașul cu scrisorile recomandate ; întredeschise ușa și îl văzu pe Jean-Louis. Îl conduse în cabinetul de lucru și ridică storurile : o pîclă de pucioasă se lăsase peste acoperișuri. Îl întrebă, fără să-l privească, dacă sosise la Paris în interes de afaceri. Răspunsul fu aproape cel așteptat : mama nu se simțise bine zilele acestea, Jean-Louis venise să-l caute pe Yves pentru a-l hotărî să plece cît mai repede. Yves se uită la Jean-Louis : avea un costum cenușiu, o cravată neagră cu buline albe. Îl întrebă de ce nu-i telegrafiase sau telefonase.

— Mi-a fost teamă că telegrama o să te înspăimînte. La telefon nu te poţi înţelege.

— Ai dreptate, dacă n-ai fi fost obligat s-o părăseşti pe mama. Mă mir că ai putut-o lăsa singură, chiar şi pentru douăzeci şi patru de ore... Pentru ce ai venit? O dată ce ai venit...

Jean-Louis îl privi în ochi. Yves, cam palid, cu glas scăzut, întrebă :

— A murit?

Jean-Louis îi luă mîna, îl privi fix. Atunci Yves şopti „că ştia".

— Cum, ştiai?

El spunea mereu „ştiam" în timp ce frate-său îi relata, grăbit, amănuntele despre care Yves nu se gîndise încă să-l întrebe.

— Luni seara, nu marţi... s-a plîns pentru prima oară...

Vorbea şi era uimit de calmul lui Yves ; era dezamăgit şi se gîndea că ar fi putut renunţa la această călătorie, rămînînd lîngă trupul neînsufleţit al mamei sale, profitînd de ultima clipă cît mai era printre ei. Nu putea bănui că o simplă remuşcare îi „împietrise" durerea lui Yves, ca abcesele care au nevoie de intervenţia doctorului. Oare maică-sa aflase că el trecuse prin Bordeaux şi nu se oprise s-o sărute? Oare suferise din această cauză? Făcuse oare o faptă monstruoasă? Dacă s-ar fi oprit, la întoarcerea de la Guéthary, întrevederea ar fi decurs, desigur, la fel ca la ducere ; cîteva recomandări, cîteva sfaturi în legătură cu prudenţa, o sărutare ; ea l-ar fi însoţit pînă la palier, s-ar fi aplecat peste rampă, l-ar fi privit cum coboară scările urmărindu-l cu ochii pînă dispărea. Cel puţin, dacă n-o revăzuse, îi auzise vocea la telefon ; el înţelesese ce-i spunea, dar ea, biata femeie, nu l-a auzit bine... Îl întrebă pe Jean-Louis dacă apucase

să-i pomenească numele. Nu : deoarece știa că o să-și revadă „parizianul", nu era preocupată decît de José, aflat în Maroc. Lacrimile lui Yves izbucniră în sfîrșit, și Jean-Louis se simți ușurat. El stătea calm — uitînd de durerea sa. Cerceta camera în care domnea încă dezordinea din ajun, în care gustul de tot ce era rusesc, al anilor acelora, se trăda prin culoarea divanului și a fețelor de pernă ; dar cel ce o locuia, se gîndea Jean-Louis, nu petrecuse acolo decît puține zile ; îl ghiceai indiferent la cele din jur. Jean-Louis o trăda o clipă pe maică-sa moartă pentru fratele în viață ; studia camera, căuta urme lăsate, semne... Doar o fotografie : aceea a lui Nijinski în *Fantoma trandafirului*. Jean-Louis înălță ochii spre Yves : el stătea în picioare, sprijinit de șemineu — cu trupul firav îmbrăcat în pijamaua albastră, cu părul răvășit și, cînd plîngea, strîmbîndu-se la fel ca în copilărie. Fratele său îi spuse cu blîndețe să se ducă să se îmbrace și, rămas singur, cerceta cu privirea pereții, masa plină de scrum de țigară, mocheta arsă.

XVI

În fața carului mortuar mergeau toți preoții aflați în parohie și toți copiii din strană. Încadrat între cei doi frați și unchiul Xavier, Yves își dădea seama de ridicolul fețelor lor îndurerate în lumina crudă a zilei, a costumului și al jobenului său. (José era îmbrăcat în uniforma infanteriei coloniale). Cerceta obrazurile oamenilor de pe trotuar, privirea lacomă a femeilor. Nu suferea, nu simțea nimic, auzea doar crîmpeie din schimbul de cuvinte dintre unchiul Alfred și Dussol aliniați în spatele lui. (I se spusese acestuia din urmă : „Faci parte din familie, nu-i așa ? Ai să mergi imediat după noi...").

— A fost o femeie cu cap, zicea Dussol. Nu cred că i s-ar putea aduce un elogiu mai frumos ca ăsta. Aș spune chiar : a fost o femeie de afaceri. În orice caz, ar fi devenit, cu un bărbat care ar fi inițiat-o.

— În afaceri, spuse Caussade, o femeie își poate permite o mulțime de lucruri, care nouă ne sînt interzise.

— Spune, Caussade, ți-o amintești pe vremea procesului lui Métairie ? Métairie, știi mata, notarul acela care a fugit cu banii clienților. Ea ar fi trebuit să piardă șaizeci de mii de franci. La miezul nopții a venit să mă roage să merg cu dînsa la doamna Mé-

tăirie. Blanche a pus-o să semneze că recunoaşte datoriile. Nu era lucru uşor. Îţi trebuia curaj... S-a judecat zece ani pentru asta, dar la urmă i s-a plătit toată suma, şi înaintea tuturor celorlalţi creditori. E ceva, nu ?

— Da, dar ea ne-a repetat adesea că dacă n-ar fi fost vorba de banii copiilor ei, a căror gestionară era, n-ar fi avut niciodată acest curaj.

— E posibil, deoarece suferea uneori de mania corectitudinii : singurul ei punct slab...

Unchiul Alfred protesta, cu un aer ipocrit, că „dinpotrivă, asta o înălţa".

Dussol ridică din umeri :

— Ei, hai că mă faci să rîd. Sînt un om cinstit şi ori de cîte ori e vorba de o casă onestă, noi sîntem daţi de exemplu... Dar să ştii că ne pricepem la afaceri. Blanche nu s-ar fi dat la o parte... Îi plăcea banul. Nu-i roşea obrazul.

— Ţinea mai mult la pămînt.

— Nu pămîntul în sine o interesa pe ea. Pentru Blanche, pămîntul reprezenta bani, ca şi biletele de bancă ; dar considera că el e mai sigur. O dată mi-a spus că, indiferent dacă anul era bun sau rău, scăzînd cheltuielile necesare, şi calculînd pe o perioadă de zece ani — pămîntul îi aducea un venit de patru şi jumătate, ba chiar cinci la sută.

Yves şi-o reamintea pe maică-sa, seara, în faţa casei, în mijlocul pinilor de la Bourideys ; o vedea ieşindu-i în cale pe aleea din jurul parcului, cu mătăniile în mînă ; sau, şi-o imagina la Respide, vorbindu-i despre Dumnezeu, în faţa colinelor adormite. Încercă să-şi reamintească discuţiile din care reieşea dragostea ei pentru pămînt ; şi ele îl năpădiră. De altfel, Jean-Louis povestea că înainte de a muri ea îi arătase cerul de iunie şi arborii plini de păsări care

se vedeau prin fereastra deschisă, şi că-i spusese : „Îmi pare rău că părăsesc toate astea..."

— Se pare, zicea Dussol, că acestea au fost ultimele ei cuvinte ; s-a uitat în direcţia viilor şi a şoptit : „Ce rău îmi pare de recolta asta bogată !"

— Nu, mie mi s-a spus că pomenise de cîmp în general, de natura frumoasă...

— Aşa zic fii ei (Dussol coborîse glasul), ei au înţeles în felul lor ; îi cunoşti doar... Bietul Jean-Louis ! Eu însă cred că e mult mai frumos să-i pară rău după strugurii din via la al cărei culeş nu va mai participa, după podgoria pe care o renovase complet, averea o regreta ea... Şi n-o să mă convingă nimeni de contrariu. O cunosc de patruzeci de ani. Ei bine, într-o zi, cînd se plîngea de băieţi, i-am spus că era ca o găină care a clocit raţe. Ce-a mai rîs...

— N-ai dreptate, Dussol, zău, era cu adevărat mîndră de ei, şi avea pentru ce.

— Nu zic nu. Dar Jean-Louis mă face să rîd cînd afirmă că Blanchei îi plăceau elucubraţiile lui Yves. Pentru că femeia asta era întruchiparea raţiunii, a echilibrului, a bunului simţ. Să fim serioşi, să nu-mi spui mie poveşti. În toate discuţiile cu Jean-Louis privind participarea la beneficiu, la consiliile de uzină şi la tot felul de aiureli de ale lui, simţeam că ea era de partea mea. Era neliniştită de „himerele" fiului său, cum le spunea ea. Mă implora să nu-l judec după astea. „Lasă-i puţin răgaz, îmi zicea, ai să vezi că e un băiat serios"...

Yves nu se mai gîndea la ţinuta lui ridicolă, şi nici la pantofii de lac ; nu mai cerceta chipurile oamenilor de pe trotuar. Prins în acest lanţ, între dric şi Dussol (din ale cărui frînturi de conversaţie îşi dădea seama ce urît vorbea despre maică-sa), înainta

cu capul în pămînt. „Îi era milă de săraci, își spunea el ; cînd erau mici, urcam cu ea scările lor murdare ; iubea fetele destrăbălate care se pocăiau. Ori de cîte ori citea cîte-o poezie de-a mea în care evocam copilăria, i se umpleau ochii de lacrimi..." Vocea lui Dussol nu contenea :

— Agenții de bursă îi știau de frică. Ce bine se pricepea să ajusteze un borderou ; nici sconturi și nici comisioane...

— Spune-mi, Dussol, ai văzut-o vreodată discutînd cu locatarii ? Nu-mi dau seama cum izbutea să-i facă să plătească reparațiile casei...

Yves știa de la Jean-Louis că nu era adevărat : contractele de închiriere fuseseră reînnoite împotriva bunului simț, fără să se țină seama de urcarea valorii imobilelor. Totuși nu putea să-i iasă din cap modul caricatural în care Dussol o zugrăvea pe maică-sa, felul cum apărea ea în ochii celorlalți, despuiată de misterul Frontenac. Moartea nu ne dă pradă numai viermilor, ci și oamenilor, ei ne rod memoria, o descompun ; deja Yves nu mai recunoaștea imaginea moartei, desfigurată de Dussol, și al cărui chip viu „rezistase" mai multă vreme. Amintirea ei trebuia reconstituită în sufletul lui, ștearsă de pete ; trebuia ca Blanche Frontenac să redevină ceea ce fusese. Acest lucru era necesar pentru ca el să poată trăi, pentru ca el să-i poată supraviețui. Ce lung e drumul pînă la cimitir, și această stradă Arès, acest cartier de bordeluri pe care familia îl străbătea în haine de seară și în pantofi de lac, cu o pompă grotescă și primitivă ! Și textele sublime ale slujbei, mormăite de preoți într-un mod „automat", înfiorător de automat. Dussol, care vorbise în șoaptă, ridică iarăși glasul, iar Yves nu se putu abține să nu ciulească urechea.

— Nu, Caussade, aici nu mai sînt de părerea dumitale. Eu cred că tocmai ăsta a fost punctul slab al acestei femei admirabile. Nu, ca nu era o bună educatoare. Să ştii că nu disprețuiesc religia, domnii ăştia de la Parohie mă găsesc întotdeauna cînd au nevoie de mine, o ştiu şi profită. Dar dacă aş fi avut băieți, imediat după „comuniune", i-aş fi orientat către o ocupație serioasă, Blanche n-a prea ținut seama de atavismul care-i amenința pe ai săi. Nu vreau să-l vorbesc de rău pe bietul Michel Frontenac...

Şi fiindcă Caussade afirma că Michel fusese întotdeauna dușmanul preoțimii, Dussol continuă :

— Știu bine ce spun, era mai degrabă un visător, un om care, chiar cînd dezbătea probleme de afaceri, avea permanent în fundul buzunarelor cîte-o cărțulie... Asta era deajuns să-l caracterizeze. Şi dacă ți-aş spune că pe masa din biroul unde trata afacerile am văzut o carte de versuri ! Mi-amintesc că mi-a luat-o din mîini cu un aer jenat...

— Aer jenat ? poate era pornografică ?

— Nu, nu era genul lui. La urma urmei, s-ar putea să ai dreptate... Acum îmi amintesc, era o culegere de versuri de Baudelaire... *Hoitul,* le-ai citit ? Michel era un spirit ales, mă rog, orice vrei, dar, ca om de afaceri, sînt cel mai în drept să știu cît valora. Norocul întreprinderii şi al copiilor Frontenac a fost că m-au avut pe mine asociat. Exaltarea religioasă a Blanchei a dezvoltat, cu siguranță, tocmai aceste tendințe în ei ; şi, fie vorba între noi, cu ce s-au ales ?

Coborî din nou glasul ; Yves îşi spunea în gînd : „Cu ce s-au ales ?" Devenise el un bărbat ? Da, dar nu unul cum înțelegea Dussol. Oare cum ar trebui să arate un bărbat după concepția lui Dussol ? Şi cum putea Blanche Frontenac să facă din fiii săi altceva decît deveniseră ei mai tîrziu ? La urma urmei Jean-Louis îşi întemeiase un cămin, cum zic ei. Îşi

conducea foarte bine afacerile, avînd mai multă influență decît Dussol, iar renumele lui de „patron social" se răspîndea în toate mediile. José își risca viața în Maroc (nu...pleca rar din Rabat) ; iar Yves... Oricum, vedeau bine că ziarele discută despre el... Oare ce diferență era între copiii Frontenac și restul lumii ? Yves n-ar fi știut să spună ; dar acest Dussol, al cărui trup enorm se clătina în spatele lui, reușise totuși să-l neliniștească, să-l umilească, pînă la spaimă.

La marginea gropii deschise, printre mulțimea „prietenilor adevărați" („Am vrut s-o însoțesc pînă la capăt...") Yves, orbit de lacrimi, și surd la tot ce se vorbea, auzi totuși — peste zgomotul coșciugului hîrșîit de piatră, și peste gîfîitul groparilor cu cap de asasini — vocea plină de sine a lui Dussol :

— A fost o femeie și jumătate !

*

În ziua aceea, în semn de doliu, la Bourideys și la Respide munca a fost suspendată. Boii au rămas în grajduri și au crezut că e duminică. Oamenii s-au dus să bea la crîșma cu miros de anason. Cum se prevestea furtună, Burthe s-a gîndit că fînul se va strica și că biata doamnă s-ar fi întristat dacă, din pricina ei, nu fusese adăpostit. Rîul Hure șipotea pe sub ramurile de arini. Lîngă bătrînul stejar, în dreptul gardului dărîmat, în iarbă, sub clarul lunii, se vedea strălucind medalionul pe care Blanche îl pierduse cu trei ani în urmă, în timpul vacanței de Paști, și pe care copiii îl căutaseră atîta timp.

XVII

În iarna următoare și în primele luni ale anului 1913, Yves părea mai amărît ca oricînd. Părul i se rărise deasupra frunții, obrajii i se scofîlciseră, ochii îi ardeau sub arcada sprîncenelor și mai pronunțată. Totuși, el însuși era revoltat de faptul că se resemnase atît de ușor și că nu simțea lipsa moartei ; cum nu mai trăise de mult timp lîngă ea, viața își urma cursul normal, și treceau săptămîni fără ca el să-i simtă măcar o dată lipsa.

În schimb cerea și mai mult ființelor pe care le îndrăgea. Această exigență, niciodată dezamăgită de dragostea mamei, era transferată acum asupra unor obiecte care pînă atunci îl interesaseră, îl neliniștiseră, ba chiar îl făcuseră să sufere puțin, dar nu-i tulburaseră existența. Se obișnuise să pătrundă în dragostea mamei sale, așa cum se afunda în parcul de la Bourideys, unde nici o barieră nu-l despărțea de pădurile de pini maritimi și unde copilul știa că putea să meargă zile și nopți, pînă să dea de ocean. De acum înainte, cînd începea să iubească, era mînat de curiozitatea fatală de a afla limita, nutrind de fiecare dată speranța ascunsă că n-o s-o atingă niciodată. Dar vai, limita era atinsă de la primii pași ; și cu o atît mai mare siguranță cu cît mania sa îl făcea obo-

sitor și insuportabil. Nu-și găsea liniștea decît după ce demonstra prietenelor sale că dragostea lor nu era decît o aparență. Făcea parte din categoria acelor tineri nefericiți care repetă : „nu mă iubești" pentru a fi asigurați de contrariul, dar cuvîntul lor e pătruns de o putere de convingere de care ei nu sînt conștienți ; iar cînd vreo fată îl contrazicea cu moliciune, Yves îi demonstra cu dovezi care reușeau s-o facă să creadă că într-adevăr ea nu-l iubea și nu-l iubise niciodată.

În primăvara aceasta din 1913, mania lui Yves atinsese un asemenea grad, încît era ca o boală a trupului de care aștepți să scapi din clipă în clipă, cu spaima că n-ai să izbutești să-i reziști. Și chiar în societate, dacă se întîmpla ca aleasa inimii să fie de față, el nu-și mai putea ascunde rana, se văicărea în văzul tuturor, lăsa peste tot dîre de sînge.

Yves nu se mai îndoia că este un obsedat ; și cum tot timpul nu se gîndea decît la trădări imaginare, el nu era niciodată foarte sigur, chiar după ce-și surprindea iubita în flagrant delict, dacă nu fusese victima unei halucinații. Cînd ea se jura, spunînd că nu fusese în mașina aceea, alături de băiatul cu care dansase în ajun el se lăsa convins, deși era sigur că o recunoscuse. „Am înnebunit", își zicea el, preferînd să creadă că într-adevăr era nebun ; întîi pentru că simțea nevoia unui răgaz, chiar dacă această întrerupere a suferinței era teribil de scurtă, și pe urmă pentru că citea în ochii iubitei o alarmă nesimulată. „Trebuie să mă crezi", poruncea ea, cu dorința aprinsă de a-l consola, de a-l liniști. El se lăsa hipnotizat : „Privește-mă drept în ochi, acum mă crezi ?"

Nu pentru că era mai bună ca altele ; dar Yves n-a fost conștient decît mult mai tîrziu de forța aceea ce emana din el provocînd o afecțiune răbdătoare la ființele care, de altfel, îl torturau. Era ca și cînd, în

prezența lui, ele s-ar fi pătruns, fără să-și dea seama, de dragostea maternă, a cărei căldură el o simțise vreme îndelungată. În luna august, pămîntul saturat de soarele zilei rămîne încă fierbinte, pînă noaptea tîrziu. Așa și dragostea mamei moarte, radia în jurul lui, reușind să înduioșeze inimile cele mai dure.

Faptul acesta îl ajuta, poate, să nu moară sub loviturile primite. Căci nu-i mai rămăsese nici un alt suport, familia nu-i mai era de niciun ajutor. Tot ce mai subsista din misterul Frontenac nu ajungea pînă la el decît ca rămășițele unui naufragiu ireparabil. Prima oară cînd s-a reîntors la Bourideys, după moartea mamei sale, avea impresia că înaintează într-un vis, într-un trecut materializat. Pinii îi vedea mai mult în închipuire decît în realitate. Își amintea de această apă care se furișa pe sub aninii, acum tăiați și ale căror ramuri noi se și împreunau ; dar lui îi reveneau în minte trunchiurile încolăcite de iedera pe care, în vacanțele de altădată, riul Hure o reflecta în undele sale. Boarea umedă a cîmpiei îl supăra pentru că era mai puțin impregnată cu mirosul de mentă rămas în amintire. Casa, parcul îi deveniseră la fel de stingheritoare ca și umbrelele vechi ale mamei sale, ca și pălăriile de paie pe care nimeni nu îndrăznea să le dăruiască, dar nici să le arunce (era una foarte veche ornată cu rîndunele). O mare parte a misterului Frontenac fusese parcă absorbită de această groapă, de acest cavou unde fusese depusă mama lui Jean-Louis, a lui José, a lui Yves, a Mariei și a Danielei Frontenac. Și, uneori, cînd din această lume, pe trei sferturi dispărută, îi răsărea în față cîte un chip, Yves era cuprins de spaima unui coșmar.

Așa, de exemplu, în acel an 1913, într-o splendidă dimineață de vară, în pragul ușii sale apăru o femeie grasă pe care o recunoscu imediat, cu toate că n-o zărise decît o singură dată pe stradă. Dar Joséfa fu-

sese ani de zile calul de bătaie al glumelor familiei Frontenac. Ei nu-i venea să creadă că Yves o recunoscuse : dar cum ! Domnul Yves ştia de existenţa ei ? Aceşti domnişori au ştiut de foarte mult timp că unchiul nu trăia singur ? Şi el, bietul, care se străduise atîta să ţină totul ascuns ! Dacă ar afla, ar fi distrus... Dar, pe de altă parte, poate că era mai bine aşa, Xavier tocmai avusese, în apartamentul ei, două crize grave de anghină pectorală (însemna că era un lucru serios dacă ea îndrăznise să-l caute pe domnul Yves). Doctorul îi interzicea bolnavului să plece acasă. Se văita zi şi noapte, bietul de el, la gîndul că o să moară, fără să-şi poată îmbrăţişa nepoţii. Dar din moment ce ei ştiau că unchiul avea o legătură, el nu mai avea motive să se ascundă. Trebuia să-l pregătească însă, căci el habar n-avea că fusese descoperit... O să-i spună că familia ştia de foarte puţin timp şi că îl iertaseră... Şi fiindcă Yves îi răspunse că tinerii Frontenac n-aveau ce să-i ierte unui om pe care îl venerau mai mult decît pe oricine pe lume, femeia corpolentă insistă :

— De altfel, domnule Yves, pot să v-o spun, sînteţi la vîrsta cînd înţelegeţi, între noi nu mai e nimic de ani de zile... vă daţi seama, s-a dus tinereţea. Şi pe urmă, bietul de el, în starea sa, n-am vrut să se obosească, să i se facă rău. Dacă i s-o întîmpla ceva, nu va fi în orice caz din pricina mea. Se poartă cu mine ca un copil, exact ca un copilaş. Nu sînt fiinţa pe care o credeţi, poate... Ba da ! ar fi foarte firesc !... Dar vă puteţi interesa despre mine la parohie, cei de acolo mă cunosc bine...

Se sclifosea, era aidoma imaginii pe care copiii Frontenac şi-o creiaseră întotdeauna despre ea. Era îmbrăcată cu un pardesiu gen Sheherazada, cu mîneci largi, strîmt la poale şi prins în dreptul pîntecului cu un singur nasture. Ochii îi erau încă frumoşi sub bo-

rul cloș al pălăriei, care nu-i ascundea nici nasul gros și cîrn, nici gura vulgară, nici bărbia înfundată în grăsime. Îl contempla, plină de emoție, pe „domnul Yves". Cu toate că nu-i văzuse niciodată, ea îi știa pe copiii Frontenac încă din ziua cînd se născuseră, îi urmărise pas cu pas, se interesase de cele mai mărunte boli ale lor. Era preocupată de tot ce se petrecea pe firmamentul familiei Frontenac. Acolo sus, mult deasupra ei, se agitau acești semi-zei cărora, printr-un noroc extraordinar, din hăul în care se afla, ea le putea urmări cele mai neînsemnate mișcări. Și cu toate că în visele-i minunate își reprezenta adesea căsătoria ei cu Xavier și scenele înduioșătoare de familie cînd Blanche i-ar fi spus „sora mea" iar copiii „mătușa Josefa" — ea nu crezuse totuși niciodată că întîlnirea din dimineața aceasta ar putea fi cu adevărat posibilă, nici că într-o zi va trebui să stea față în față cu unul dintre băieții Frontenac și să discute cu el fără să se jeneze.

Și totuși impresia că-l cunoaștea dintotdeauna pe Yves, era atît de vie, încît, privind la băiatul firav, cu fața chinuită, pe care-l vedea pentru prima oară, ea își spunea : „vai, cît a slăbit !"

— Și domnul José ? Se simte bine în Maroc ? Unchiul dumneavoastră e destul de îngrijorat, se pare că acolo lucrurile se cam precipită, și că jurnalele nu scriu chiar totul. Bine că biata doamnă nu mai trăiește ca să-și facă inima rea, s-ar fi neliniștit grozav...

Yves o rugase să ia loc, dar el stătea în picioare. Făcea eforturi uriașe să-și redeștepte dragostea pentru unchi, să-i lase măcar impresia că o ascultă, că îl interesează. Își zicea : „Unchiul Xavier este grav bolnav, o să moară, și o dată cu el va pieri și ultimul bătrîn din neamul Frontenac..." Dar degeaba se străduia. Îi era imposibil să simtă altceva, afară de spaima care-l amenința : sosirea verii, aceste săptămîni,

aceste luni departe de iubită, pline de nori furtunoşi, traversate de ploi vijelioase, dogorind de o căldură distrugătoare. Natura întreagă, cu stelele şi cu urgiile ei, se interpunea între el şi fiinţa iubită. Cînd se vor revedea, în sfîrşit, va fi toamnă, dar pînă atunci el va trebui să treacă singur peste un ocean în flăcări.

Trebuia să-şi petreacă vacanţa cu Jean-Louis, în căminul căruia maică-sa dorise atît de mult ca el să-şi găsească un adăpost cînd ea nu va mai fi pe lume. Poate că s-ar fi resemnat, dacă durerea despărţirii ar fi fost împărtăşită ; dar „ea" era invitată pe un yaht pentru o croazieră de lungă durată, şi trăia în febra probelor noilor toalete ; bucuria ei era atît de mare că nu şi-o mai putea ascunde. Yves îşi dădea seama că nu mai era vorba de bănuieli imaginare, de temeri cînd vii, cînd potolite, ci de faptul că în ochii tinerei femei care se despărţea de el se citea o bucurie brutală, mai cumplită decît orice trădare. Se bucura de ceea ce pe el îl distrugea. Cu răbdare, se prefăcuse că îl iubeşte, că-i este credincioasă ; şi iată că dintr-o dată se demascase, fără viclenie de altfel, căci nu vroise de loc să-l mîhnească. Îşi închipuia că-l împacă, spunîndu-i mereu :

— E o fericire pentru tine ; prezenţa mea îţi face atîta rău... În octombrie vei fi vindecat.

— Dar tu mi-ai spus o dată că n-ai vrea să mă vindec.

— Ţi-am spus eu aşa ceva ? Cînd ? Nu-mi amintesc.

— Ei asta-i ! În ianuarie, într-o marţi, ieşisem de la Fischer ; treceam prin faţa magazinului „Gagne-Petit", tu te-ai privit în oglindă...

Ea nega, dînd din cap stingherită. Fraza aceasta care-l făcuse fericit pe Yves, cu care el se mîngîiase săptămîni în şir, şi la care se mai gîndea încă, mult timp după ce vraja ei se risipise — ea o nega acum,

zicînd că n-o rostise niciodată... Era vina lui : orice vorbe ieşeau din gura acestei femei, căpătau în ochii lui o importanţă uriaşă, o valoare definitivă şi o semnificaţie constantă, în timp ce ele nu exprimau decît o dispoziţie de moment.

— Eşti sigur că ţi-am spus asta? Poate, dar să ştii că nu-mi amintesc...

Yves auzise această frază înspăimîntătoare în ajun, în chiar acest birouaş în care acum stătea o altă persoană, o blondă voluminoasă căreia i-era cald, mult prea cald, pentru încăperea atît de strîmtă, cu toate că fereastra era deschisă. Joséfa se instalase într-un fotoliu şi-l sorbea din ochi pe Yves.

— Şi domnul Jean-Louis, ce om bine este! Şi doamna Jean-Louis, se pare că e atît de distinsă! Fotografia lor făcută la Coutenceau, cu copilaşul la mijloc, se află pe biroul unchiului. Ce fetiţă scumpă! Partea de jos a feţei este leit a neamului Frontenac. Adesea îi spun unchiului dumneavoastră : „Copilul ăsta e un adevărat Frontenac". E mort după copii, chiar şi după cei mai mici. Cînd fiica mea, măritată la Niort cu un băiat foarte serios, angajat la o întreprindere importantă (unde răspunde de tot, pentru că patronul are reumatism articular), cînd fiica mea îşi aduce băieţelul cu ea, unchiul dumneavoastră îl ia pe genunchi, şi ea zice că se vede bine că ştie să se poarte cu copiii...

Se întrerupse brusc, intimidată : domnul Yves era la fel de ţeapăn. O considera, poate, o intrigantă...

— Aş vrea să ştiţi, domnule Yves... Mi-a dăruit un mic capital, o dată pentru totdeauna, mi-a cumpărat mobilă... dar n-am înstrăinat nimic, vă jur. Dacă e cineva care să nu dorească decît binele familiei...

Pronunţa „familie", ca şi cînd n-ar fi existat decît una singură pe lume, şi Yves, înmărmurit, văzu cum

două lacrimi, mari cît boabele de linte, îi alunecau de-a lungul nasului. Îi răspunse că familia Frontenac n-a bănuit-o niciodată de vreo indelicatețe și că-i erau chiar recunoscători pentru îngrijirea acordată unchiului. Imprudentul depășise măsura, ea se înduioșă și potopul se dezlănțui :

— Vai, îl iubesc atîta ! îl iubesc atîta !... bîlbîi ea, și în privința dumneavoastră, sigur că da, știam că nu sînt demnă să mă apropii de dumneavoastră, dar vă îndrăgesc pe toți, da, pe toți ! Vă spun sincer, fiica mea de la Niort chiar îmi reproșa cîteodată, zicea că mă preocup mai mult de dumneavoastră decît de ea, și așa era !

Ea își deschise poșeta ; căuta altă batistă, lacrimile îi curgeau șiroaie. În clipa aceea se auzi sunînd telefonul.

— Ah ! Tu ești ? Da... să cinăm împreună ? Un moment, să mă uit în carnețel...

Yves îndepărtă pentru cîteva clipe receptorul de la ureche. Joséfa, care în timp ce se smiorcăia, îl cerceta cu ochii, se miră văzînd că nu consultă nici un carnet și că privește doar în gol cu un aer fericit.

— Da, pot să vin. Drăguț din partea ta că te-ai gîndit să mai fim o seară împreună. Unde ? La „Pré Catelan" ? Să nu te iau de acasă ? Nu ? Preferi... Dar mi-ar fi ușor să trec să te iau de acasă... De ce nu ? Ce ? Insist ca întotdeauna ? Dar ce-mi pasă ?... Mă gîndesc să nu te las să aștepți singură la restaurant în cazul c-aș veni mai tîrziu... Am spus : mă gîndeam să nu te las să aștepți singură... Ce-ai zis ? N-o să fim singuri ? Cine ? Geo ? Nu mă deranjează de loc... Nu, chiar de loc ! Nu, nu mă supără de loc. Ce ? Sigur, n-o să fie același lucru. Am spus : sigur, n-o să fie același lucru. Ce ? Dacă trebuie să fac scene...?

Joséfa îl sorbea din ochi... încuviința din cap, ca o iapă bătrînă reformată și pe care muzica de circ o

făcea să tresară. Yves puse receptorul în furcă și întoarse spre ea un chip încordat. Ea nu pricepu că era gata s-o dea pe ușă afară, dar simți că sosise momentul să plece. El o asigură că o să-i scrie lui Jean-Louis în privința unchiului. Îndată ce o să aibă un răspuns, o să-l transmită Joséfei. Ea cotrobăi mult prin poșetă pînă dădu de o carte de vizită ca să-i lase adresa ei ; în sfîrșit, plecă.

Unchiul Xavier era foarte bolnav, unchiul Xavier era pe moarte. Yves își repeta la nesfîrșit, își zgîndărea memoria îndărătnică, încercînd să-și reamintească imaginea unchiului așezat într-un fotoliu, în camera de culoare cenușie din strada Cursol, lîngă patul înecăpător al mamei sale... Cînd se apropia ora de culcare, Yves întindea fruntea și unchiul își întrerupea lectura : „Noapte bună, păsărică..." Unchiul, stînd în picioare, îmbrăcat în hainele de oraș, pe pajiștile de pe malul Hurei, tăind o scoarță de pin, din care forma o barcă...

Sabe, sabe, caloumet, te porterey un pan naouet...

Dar Yves își arunca zadarnic plasa ; zadarnic o scotea la suprafață mișunînd de amintiri : toate alunecau, cădeau înapoi. Durerea sufletului său era mai puternică decît orice ; și peste imaginile vechi, se așterneau chipuri uriașe și foarte recente, care le acopereau. Femeia asta îngrozitoare și Geo. Dar ce căuta Geo între ei doi ? De ce neapărat Geo în această seară de despărțire ? De ce-l chemase pe el, și nu pe oricine altul, pe el, pe care-l iubea Yves ? Vocea ei prefăcut mirată la telefon ! Nu voia să aibă aerul că-i ascundea că deveniseră intimi. Geo urma să plece într-o călătorie, în vara asta... Yves nu reușise să afle unde : Geo nu spunea nimic precis, schimba vorba. La dracu, se ducea și el în croazieră ! Geo și ea, săp-

tămini întregi, pe punte, în cabinele vaporului. Ea și Geo...

Se trînti pe divan cu fața în jos și își mușcă tare dosul palmei cu dinții. Era prea mult, o să se răzbune pe această putoare, o s-o rănească. Dar cum s-o insulte, fără să se înjosească și pe el ? O s-o înjosească... o, da, o să scrie o carte ! O carte, în care s-o recunoască toată lumea. N-o să ascundă nimic, o s-o acopere cu noroi. O s-o descrie ridicolă și dezgustătoare. Toate apucăturile, cele mai ascunse... O să dea în vileag tot, chiar și fizicul... Era singurul care știa lucrurile oribile pe care ea le făcuse... Dar ca să scrie cartea îi trebuia timp... Pe cînd, ca s-o omoare, putea s-o facă chiar astă-seară, imediat. Da, să o omoare, s-o facă să-și dea seama de ce pericol o pîndea, să fie roasă de teamă ; ea era atît de lașă ! Să se vadă murind, să nu moară dintr-o dată, să se știe desfigurată...

Ura i se topi încetul cu încetul ; se scurse și ultima picătură. Rosti în șoaptă, foarte încet, pronumele iubitei ; îl repetă silabisindu-l ; era tot ce avea de la ea ; pronumele ei ; și nimeni pe lume nu-l putea opri să-l șoptească, să-l strige. Dar erau vecinii de la etajul de sus care auzeau tot. La Bourideys, Yves s-ar fi retras în ascunzișul său. Astăzi arbuștii năpădiseră probabil arena strîmtă unde, într-o frumoasă zi de toamnă, lui i se revelase totul ; vedea acel punct imperceptibil din univers, deasupra căruia, în dimineața aceasta fierbinte, roiau viespile : florile palide ale plantelor miroseau a miere și poate că briza scutura de pe ramurile pinilor un nour uriaș de polen. Vedea pînă și cele mai mici cotituri ale potecii pe care se întorcea spre casă, pe sub bolta pinilor din parc, și locul acela unde o întîlnise pe maică-sa. Peste rochia de gală ea își aruncase șalul violet adus de la Salies.

Il acoperise pe Yves cu șalul acela pentru că-l simțise tremurînd.

— Mamă, gemu el, mamă... Plîngea în hohote : era primul dintre copiii Frontenac care-și striga mama moartă, ca și cînd ar fi fost în viață. Optsprezece luni mai tîrziu — va fi rîndul lui José, cu pîntecele spintecat, între două tranșee, într-o lungă noapte de septembrie.

XVIII

Cînd ajunse în stradă, Joséfa își aminti de bolnavul lăsat singur în casă, amenințat să aibă, dintr-o clipă în alta, o nouă criză.

Îi păru rău că stătuse atît de mult la Yves, se simțea vinovată ; dar Xavier o dresase atît de bine, încît ideea de a lua un taxi nici măcar nu-i trecu prin minte. Grăbi pasul în direcția străzii Sèvres pentru a urca în tramvaiul Saint-Sulpice-Auteuil ; mergea ca de obicei cu pîntecul ieșit în afară, cu nasul în vînt, bombănind de una singură, sub privirile amuzate ale trecătorilor : „Ei, da !" cu un aer supărat și scandalizat. Se gîndea la Yves, însă cu ranchiună — acum cînd ieșise de sub vraja băiatului. Cu cîtă indiferență primise el vestea bolii unchiului ! În timp ce bietul om trăia cuprins de spaima că n-o să-și poată îmbrățișa pentru ultima oară nepoții, Yves telefona la cine știe ce contesă (Joséfa zărise cărți de vizită prinse de oglinda lui Yves : baronul și baroana de... marchiza de... ambasadorul Angliei și lady...)

Astă-seară se ducea să cineze într-un local cu muzică, împreună cu una dintre aceste doamne din lumea mare... nu există stricate mai mari ca ele... În romanul foileton al lui Charles Mérouvel... Ei da, iată unul care le cunoaște...

Aceste gînduri dușmănoase ascundeau o durere adîncă... Joséfa își dădea seama, pentru prima dată, de marea naivitate a acestui om care sacrificase totul pentru himera de a salva aparențele față de nepoți ; îi fusese rușine de viața lui, de viața lui inocentă ! Ah ! viața lor, un desfrîu demn de rîs ! Se sacrificaseră amîndoi pentru niște băieți care n-or să știe niciodată acest lucru, sau care își vor bate joc de ei. Urcă în tramvaiul mic și-și șterse obrajii aprinși. Sîngele i se mai urca la cap, dar nu atît de des ca în anul trecut. De nu i s-ar fi întîmplat nimic lui Xavier ! Avea avantajul că tramvaiul se oprea exact în dreptul casei.

Urcă, respirînd greu, cele patru etaje. Xavier o aștepta în sufragerie, lîngă fereastra întredeschisă. Gîfîia ușor, stătea nemișcat. Zicea că-i era mai bine, că era o minune că îl lăsaseră chinurile. Trebuia doar să se ferească de orice mișcare. Îi era cam foame, dar prefera să se lipsească de mîncare, decît să provoace o nouă criză. Podul metroului trecea aproape de înălțimea ferestrei și huruia tot timpul. Acest lucru nu părea să-i deranjeze nici pe Xavier, nici pe Joséfa. Trăiau acolo, striviți de mobilele din Angoulême, prea mari pentru încăperile minuscule. Făclia amorașului de pe tăblia patului fusese știrbită în timpul mutării ; mai multe din garniturile garderobului se dezlipiseră.

Joséfa muia bucățele de pîine în oul moale și îl ruga pe bătrînelul din fața ei să mănînce ; îi vorbea ca unui copil : „Ei, hai puișor, hai cățelușule..." El nu mișca nici măcar un deget, ca acele insecte a căror imobilitate constituie ultima scăpare. Către seară, în intervalul dintre două metrouri, el auzi lăstunii ciripind, ca, altădată, în grădina de la Preignac. Spuse dintr-o dată :

— N-o să mai văd copiii.

— Mai e pînă atunci... Dar dacă vrei să te liniștești, trimite-le o telegramă.

— Da, cînd doctorul o să-mi dea voie să mă întorc acasă...

— Și dacă or să vină aici, ce-o să fie ? N-ai decît să le spui că te-ai mutat, că sînt menajera ta.

El rămase pe gînduri, apoi dădu din cap :

— Or să vadă că asta nu e mobila mea... Și apoi, chiar dacă n-or să-și dea seama de nimic, ei nu trebuie să vină aici. Chiar dacă-ar fi să nu afle niciodată nimic, ei nu trebuie să vină aici din respect pentru familie.

— Doar nu sînt ciumată, ce dracu.

Îl înfrunta ; reproșul pe care nu i-l făcuse niciodată lui Xavier sănătosul, i-l adresa acum muribundului. El rămase țeapăn, ferindu-se de orice fel de mișcare.

— Ești o femeie bună... dar pentru memoria lui Michel, copiii Frontenac nu trebuie... Nu ești tu de vină ; e o chestiune de principiu. Și pe urmă, ar fi îngrozitor ca după ce am reușit toată viața să le ascund...

— Ei, da ! Îți închipui că ei n-au aflat — de cine știe cînd ?

Îl văzu agitîndu-se în fotoliu, respirînd mai repede, și-i păru rău de ce-i spusese.

— Nu, reluă ea, ei nu știu nimic. Dar chiar de-ar ști , nu te-ar condamna...

— O, bineînțeles, sînt niște copii prea buni ca să mă judece, dar...

Joséfa se îndepărtă de fotoliu și se aplecă peste fereastră... Niște copii prea buni ! Îl vedea pe Yves vorbind la telefon, prefăcîndu-se că-și consultă carnețelul, cu privirea pierdută și fericită. Și-l imagina în „coadă de morun" cum zicea ea, cu joben pe cap, intrînd în restaurantul acela luxos ; pe fiecare masă

era așezată o lampă mică cu lumină trandafirie. Metrourile încărcate cu muncitorii întorși de la lucru huruiau pe podul de fier. Xavier respira parcă mai greu decît în timpul zilei. Îi făcu semn că nu vroia nici să vorbească, nici să i se vorbească, nici să mănînce. Se făcea covrig; făcea pe mortul ca să nu moară. Noaptea se lăsă, caldă, și fereastra rămase deschisă, în ciuda dispoziției doctorului care-i spusese s-o țină închisă, pentru că, în timpul crizelor, bolnavul e în stare de orice. Mizeria vieții de toate zilele... Joséfa stătea așezată între fereastră și fotoliu, înconjurată de grămada mobilelor de care era atît de mîndră și care, fără să știe de ce, în seara aceasta i se păreau, dintr-o dată, demne de plîns. Muncitorii dispăruseră; metrourile se îndreptau aproape goale spre Etoile. Acolo schimbai pentru Porte Dauphine. Joséfa și Xavier coborîseră adesea la Etoile, înghiontiți de mulțimea duminicilor triste. Iar acum, pe acolo, trecea, poate, Yves Frontenac, în „mașina lui închisă". Oare cît or costa mîncărurile acelea aduse pe măsuțele de serviciu ale marilor restaurante: langustele, piersicile așezate pe vată, soiul acela de lămîi mari. N-o să afle niciodată. Ea a fost pusă întotdeauna să aleagă între micile restaurante „Boulant" sau „Duval și Scossa"... 3 franci 50 totul. Privi spre vest și și-l imagină pe Yves Frontenac însoțit de o femeie și de băiatul celălalt...

. . . . . .

Cina era pe sfîrșite. Femeia se ridicase de pe scaun și se strecura printre mese, ca să-și refacă, spunea ea, prospețimea obrazului. Yves îi făcu semn chelnerului să toarne șampanie. Avea fața calmă, destinsă. Tot timpul serii Geo o informase pe tînăra femeie, la rugămintea ei, în legătură cu un cufăr pentru cabină, o trusă de călătorie (îi dăduse adresa unui comisionar

care îi putea face rost de una la prețul fabricii). Era clar că nu plecau împreună, cele mai neînsemnate discuții dovedeau dimpotrivă că se despărțeau pentru mai multe luni și că nu se simțeau de loc nefericiți din pricina asta.

— Iarăși șlagărul ăsta de acum doi ani, zise Geo. Și fredona o dată cu orchestra : *Nu, n-ai să știi niciodată...*

— Ascultă, Geo ; n-ai să crezi ce mi-am închipuit... Ochii strălucitori ai lui Yves se opriră asupra chipului prietenos al băiatului, care luă paharul în mîna ce-i tremura ușor.

— Am crezut că pleci și tu cu ea ; că mi-ați ascuns lucrul ăsta.

Geo ridică din umeri, își controlă, cu un gest obișnuit, nodul cravatei. Deschise o tabacheră de email negru, își luă o țigară. Nu-l pierdea din ochi pe Yves.

— Cînd mă gîndesc că tu, Yves, tu... cu tot ce ai aici (și apăsă ușor cu degetul ars de nicotină fruntea prietenului său) tu, pentru această... N-aș vrea să te jignesc...

— Oh ! nu-mi pasă că tu o găsești proastă... dar o spui ca și cînd ai vrea să-mi dai sfaturi !

— Eu, spuse Geo, eu nu sînt nimic... Își plecă în jos chipul fermecător și puțin ofilit ; ridică iar privirea spre Yves și-i surîse cu un zîmbet cald și plin de afecțiune.

— Și pe urmă, eu, pînă o să mă îndrăgostesc din nou...

Îi făcu semn chelnerului, goli paharul și comandă cu privirea pierdută :

— Două coniacuri specialitatea casei... Eu... reluă el, vezi toate cocotele astea ? Ei bine, le-aș da pe toate pentru... ghici pentru cine...

Îl privi pe Yves cu ochii săi minunați și rosti cu un glas jenat și pasionat totodată :

— Pentru fata care spală vasele ! șuieră el.

Pufniră în rîs. Și, brusc, o tristețe imensă puse stăpînire pe Yves. Se uită la Geo, care, ca și el, se posomorîse. Oare era și el cuprins de același sentiment de înșelătorie, de această bătaie de joc infinită ? I se păru că aude murmurul pinilor ațipiți, venind de infinit de departe.

— Unchiule Xavier... șopti el.

— Ce spui ?

Și Geo, după ce puse paharul pe masă, ridică indexul și arătătorul mîinii spre chelner, făcîndu-i semn să mai aducă încă un coniac.

XIX

Într-o dimineață din luna octombrie a aceluiași an, în holul hotelului d'Orsay, copiii Frontenac (fără José, tot în Maroc) o înconjurau pe Joséfa. În timpul verii, unchiul părea că se refăcuse, dar o criză și mai puternică avută nu de mult, îl doborîse la pat și doctorul nu mai spera să-și revină. Telegrama Joséfei îl găsise pe Yves la Respide, unde supraveghea culesul viei gîndindu-se de pe atunci la înapoiere. Nu se grăbea, pentru că „ea" nu se întorcea la Paris decît la sfîrșitul lunii. Se obișnuise de altfel cu lipsa ei și acum, de vreme ce zărea ieșirea din tunel, i-ar fi plăcut să mai întîrzie...

Intimidată de familia Frontenac, Joséfa îi primise la început rezervată și cu o ținută demnă, dar emoția o făcuse să uite de formalități. Și apoi, Jean-Louis o înduioșase chiar de la primele cuvinte. Cultul ei pentru familia Frontenac găsise, în sfîrșit, pe cineva care n-o decepționase. I se adresa lui, considerîndu-l șeful familiei.

Cele două tinere femei, puțin cam țepene, stăteau mai la o parte, dar nu din mîndrie, cum credea Joséfa, ci pentru că nu știau ce atitudine să ia. (Joséfa nu

şi-ar fi închipuit niciodată ca ele să fie atît de voluminoase: adunaseră parcă toată grăsimea familiei). Yves, pe care călătoria din timpul nopţii îl obosise cumplit, se ghemuise într-un fotoliu.

— I-am spus că faţă de dumneavoastră o să mă dau drept menajera sa. Fiindcă nu mai vorbeşte de loc (deşi ar putea, dar i-e teamă să nu-l apuce o nouă criză) nu-mi dau seama dacă a fost sau nu de acord. Are clipe de rătăcire... Nu ştii ce vrea... În fond, nu se gîndeşte decît la criza care i-ar putea reveni dintr-o clipă în alta, se pare că durerile sînt atît de îngrozitoare... ca şi cum o stîncă i-ar apăsa pieptul... Nu v-aş dori să asistaţi la o criză...

— Ce încercare pentru dumneavoastră, doamnă...

Ea bîigui printre lacrimi:

— Ce bun sînteţi, domnule Jean-Louis!

— Sînt convins că în toată această împrejurare a avut sprijinul devotamentului dumneavoastră, al afecţiunii dumneavoastră. Vorbele lui banale erau pentru Joséfa ca nişte mîngîieri. Simţindu-se dintr-o dată apropiată, ea plîngea încet, cu mîna sprijinită de braţul lui Jean-Louis. Marie îi spuse Danièlei la ureche:

— Face rău că se poartă atît de politicos; n-o să mai putem scăpa de ea.

Se înţeleseră ca Joséfa să-l anunţe pe unchi de sosirea copiilor. Ei ar veni în jurul orei zece şi ar aştepta pe palier.

Abia aici, pe palierul sordid, unde copiii Frontenac trăgeau cu urechea în timp ce locatarii, înştiinţaţi de portăreasă, se aplecau peste rampă să-i vadă, — abia aici, aşezat pe o treaptă a scării murdare, cu spatele sprijinit de marmura falsă plină de zgîrieturi, Yves îşi dădu seama, în sfîrşit, de ce lucruri îngrozitoare

se petreceau în dosul uşii din faţa lor. Joséfa o întredeschidea din cînd în cînd, apărea cu o faţă umflată de lacrimi, îi ruga să mai aştepte puţin, şi, cu un deget pe buze, o închidea la loc. Unchiul Xavier, el, care întotdeauna, o dată la cincisprezece zile, intra în camera cenuşie din strada Cursol, din Bordeaux, după ce termina înconjurul moşiei, el, care le făcea fluiere din ramuri de anin, acum agoniza în această casă sărăcăcioasă, la femeia aceasta, în faţa podului de peste metrou, nu departe de staţia La Motte-Picquet-Grenelle. Bietul om, rob al prejudecăţilor, al obsesiilor, incapabil să revină asupra unei opinii primită o dată pentru totdeauna de la părinţii săi, respectînd cu sfinţenie ordinea stabilită de ei, şi totuşi atît de departe de viaţa simplă şi firească... Aerul curat al lunii octombrie pătrundea pe scări şi Yves îşi aminti de mirosul stătut al vestibulului din strada Cursol, în zilele de început de şcoală. Miros de ceaţă, de pavaj umed, de linoleum. Danièle şi Marie îşi vorbeau în şoaptă, Jean-Louis stătea nemişcat cu ochii închişi, cu fruntea lipită de zid. Yves îl lăsă în pace, înţelegînd că fratele lui se ruga. „Vă rog pe dumneavoastră, domnule Jean-Louis, spunea Joséfa, să-i vorbiţi despre Dumnezeu, la mine s-ar răsti, înţelegeţi !" Yves ar fi vrut să se roage şi el, dar nu-i revenea nimic din limbajul acela îndepărtat. Ce mult trecuse de cînd şi lui îi era de ajuns să închidă ochii, să-şi împreuneze mîinile ! Ce lungi i se păreau minutele ! Descifrase acum toate figurile formate de petele treptei pe care stătea ghemuit.

Joséfa întredeschise iarăşi uşa şi le făcu semn să intre. Îi introduse în sufragerie şi dispăru. Tinerii Frontenac se abţineau să respire, şi chiar să se mişte, căci pantofii lui Jean-Louis scîrţîiau la cea mai mică mişcare. Fereastra trebuie să fi fost închisă din ajun, deoarece încăperea cu pereţii tapisaţi cu hîrtie roşie

mirosea a mîncare veche și a gaz. Cele două cromolitografii, una reprezentînd piersici și alta zmeură, erau la fel cu cele din sufrageria din Preignac.

Mai tîrziu și-au dat seama că greșiseră intrînd toți deodată. Dacă la început unchiul l-ar fi văzut doar pe Jean-Louis, s-ar fi obișnuit poate cu prezența sa ; marea lor greșeală fusese că intraseră toți o dată.

— Îi vedeți, domnule, au venit, zicea mereu Joséfa, jucîndu-și în mod afectat rolul de menajeră. Vroiați să-i vedeți ? Iată-i : au venit toți, afară de domnul José.

El stătea imobil, ca o insectă în fața primejdiei. Numai ochii se mișcau pe chipul său îngrozit, alergînd de la unul la celălalt ca și cum se temea de o lovitură. Cele două mîini se prindeau de haină ; apăsau pieptul abia respirînd. Și deodată Joséfa își uită rolul:

— Nu vorbești, pentru că te temi că o să-ți facă rău ? Bine, atunci nu vorbi, puișor. Îi vezi pe copii ? Îți pare bine că au venit ? Priviți-vă fără să vă vorbiți. Spune-le dacă nu te simți bine, găinușa mea. Dacă te doare ceva, fă-mi doar un semn. Vrei să-ți fac injecția ? Uite, îți pregătesc seringa.

Vorbea prosteşte, i se adresa ca unui copilaș. Dar muribundul, aplecat asupra lui însuși, era la fel de înspăimîntat. Cei patru copii Frontenac, strînși unul în altul, cuprinși de groază, nu-și dădeau seama că în momentul acela ei semănau cu niște jurați ce se pregătesc să depună jurămîntul. În sfîrșit, Jean-Louis se desprinse de grup și cuprinse umerii unchiului :

— Vezi, numai José lipsește la apel. Avem vești bune de la el...

Buzele lui Xavier Frontenac se mișcară. La început ei nu-l înțeleseră, aplecați peste fotoliul său.

— Cine v-a spus să veniți ?

— Dar doamna... menajera ta...

— Nu e menajera mea... Să știți ! Nu e menajera mea. Ați auzit doar că mă tutuiește...

Yves îngenunchie la picioarele scheletice ale unchiului.

— Și ce importanță are asta, unchiule Xavier ? N-are nici o importanță, pe noi nu ne privește, știi doar că tu ești unchiul nostru drag, fratele tatii...

Dar bolnavul îl împinse, fără să se uite la el :

— Tot ați fi aflat. Tot ați fi aflat ! spuse el cu privirea rătăcită. Sînt la fel cu unchiul Péloueyre. Mi-aduc aminte, stătea închis în casă, la Bourideys, cu femeia aceea. Nu vroia să primească pe nimeni din familie... Fusese delegat bietul vostru tată, care era foarte tînăr pe atunci... Mi-aduc aminte : Michel plecase călare la Bourideys, ducînd cu el o pulpă de berbec, pentru că unchiului îi plăcea foarte mult carnea de la Preignac... Bietul vostru tată povestea că a bătut multă vreme. Unchiul Péloueyre a crăpat ușa. L-a privit pe Michel, i-a luat pulpa din mîini, a închis și a pus zăvorul... Mi-aduc aminte de întîmplarea asta... E o întîmplare caraghioasă, dar vorbesc prea mult... E caraghioasă...

Și începu să rîdă, cu un rîs totodată reținut și atent, care-i făcea rău, care nu se mai oprea. Avu un acces violent de tuse.

Joséfa îi făcu o injecție. El închise ochii. Trecu un sfert de oră. Metrourile zguduiau pereții casei. După trecerea lor, în odaie nu se mai auzea decît gîfîitul lui infiorător. Deodată se răsuci în fotoliu, redeschise ochii.

— Marie și Danièle au venit ? Au venit la amanta mea. Le-am lăsat să intre la femeia cu care trăiesc. Dacă Michel și Blanche ar fi știut asta, nu-ar fi blestemat. I-am adus la amanta mea, pe copiii lui Michel.

Nu mai rosti nimic. Nasul i se ascuțea, fața i se învinețea ; scotea niște sunete răgușite ; bolboroselile

sfîrșitului... Joséfa, cu ochii în lacrimi, îl strînse în brațe, în timp ce copiii îngroziți se retrăgeau spre ușă.

— Nu trebuie să-ți fie rușine de ei, dragul meu iubit, sînt copii buni ; ei înțeleg situația, știu... Spune-mi, ce vrei ? Ce vrei să-ți dau, puiule ?

Îngrozită, îi întrebă pe copii :

— Ce vrea ? Nu înțeleg ce vrea să spună...

Ei își dăduseră bine seama ce însemna mișcarea aceea a brațului de la stînga la dreapta ; asta însemna : „Pleacă de-aici !" Dumnezeu n-a vrut ca ea să priceapă că el o alungă, pe ea, pe bătrîna lui tovarășă, unica lui prietenă, slujitoarea lui, femeia lui.

Zgomotul ultimului metro din noapte acoperi gemetele Joséfei. Ea se lăsase pradă durerii, fără reținere ; credea că trebuie să țipe. Portăreasa și femeia de serviciu o țineau de umeri, îi frecau tîmplele cu oțet. Copiii Frontenac îngenuncheaseră.

XX

— Şi, mă rog, ce lucruri frumoase ne pregăteşti ?

Punîndu-i întrebarea, Dussol voia să se arate amabil, dar nu-şi putea reţine un surîs. Yves, cufundat în divanul lui Jean-Louis se prefăcu că n-aude nimic. Chiar în seara aceea, urma să plece cu trenul la Paris. Era spre asfinţitul celei de a treia zi de după funeraliile unchiului Xavier la Preignac. Dussol nu putuse participa la înmormîntare din cauza reumatismului (de un an umbla sprijinit în două bastoane). Venise să exprime condoleanţe familiei :

— Ei, zise el, spune-mi, ai mai scris ceva nou ?

Din pricina semi-obscurităţii din cameră, el nu distingea bine expresia lui Yves, care continua să tacă.

— Faci pe misteriosul ! Ei, hai ! Albă sau neagră ! Versuri sau proză ?

Yves se hotărî dintr-o dată :

— Scriu o carte despre caractere... Da, copiate după natură. Nici un merit, după cum vedeţi : nu inventez nimic ; reproduc întocmai majoritatea indivizilor pe care mi-a fost dat să-i cunosc.

— Şi cartea o să se numească cumva *Caractere* ?

— Nu, *Mutre*.

În odaie se lăsă brusc tăcerea. Madeleine îl întrebă pe Dussol cu un glas gîtuit : „Să-ţi mai fac o cafea ?“

Jean-Louis schimbă vorba, pomenind de tăierea unei păduri foarte importante din regiunea Bourideys, pe care întreprinderea „Frontenac-Dussol" era pe cale s-o negocieze.

— Nu e vina dumneavoastră, spuse Dussol, dar uite că moartea unchiului dumneavoastră ne-a întîrziat încheierea negocierilor. Ştii că Lacagne e pe cale...

— Mi-am dat întîlnire poimîine dimineaţă, la prima oră, la faţa locului.

Jean-Louis vorbea distrat, preocupat de Yves căruia nu-i vedea decît fruntea şi mîinile. Se ridică de pe scaun şi aprinse lumina. Yves întoarse uşor capul, iar fratele său îi cerceta părul castaniu răvăşit, faţa frămîntată şi palidă, linia fină a gîtului.

— Ce-ar fi să mă duc cu Yves la Paris, zise Jean-Louis dintr-o dată. Trebuie să-l văd pe Labat...

— Dar te vei întoarce prea tîrziu pentru întîlnirea de poimîine, spuse Dussol. Este vorba chiar de Labat! Tăierea acestei păduri înseamnă o sută de mii de franci beneficiu, îţi garantez în scris.

Jean-Louis îşi trecea mîna peste nas şi peste gură. De ce îi era teamă? N-ar fi vrut să-l scape pe Yves din ochi, nici o secundă. După plecarea lui Dussol, el intră în camera sa şi Madeleine îl urmă.

— Din pricina lui Yves? întrebă ea.

Învăţase să-şi cunoască bărbatul, care, cu fiecare clipă, se simţea ghicit, dezvăluit.

— Mărturisesc că mă nelinişteşte.

Ea îl contrazise; n-avea de ce să fie îngrijorat; pe Yves îl mîhnise cumplit moartea unchiului Xavier; era încă sub impresia morţii, dar cîteva zile de stat la Paris o vor risipi repede.

— Se ştie ce fel de viaţă duce... Cînd e cu familia îşi compune o mutră de înmormîntare, de-ţi întoarce

sufletul pe dos. Dar acolo, după cîte a aflat Dussol, nu pare să fie prea melancolic. Sper că n-ai să rişti să pierzi o sută de mii de franci pentru că ţi s-a năzărit cine ştie ce.

Şi instinctiv, găsi argumentul la care Jean-Louis ceda întotdeauna : erau în joc nu numai banii lui, ci şi ai familiei. Tot restul serii, pînă la plecarea lui Yves, Jean-Louis încercă să stea de vorbă cu fratele său, care-i răspundea la întrebări cu glas potolit şi cu un aer calm. Nimic nu îndreptăţea neliniştea lui Jean-Louis. Totuşi, în clipa în care uşile vagonului se închiseră, el fu gata să rămînă în compartimentul unde se instalase Yves.

Îndată ce trenul străbătu tunelele din Lormont, Yves se simţi mai bine. Mergea spre ea ; fiecare învîrtitură a roţilor îl apropia de ea ; îşi dăduseră întîlnire pentru a doua zi dimineaţa, la ora unsprezece, în barul acela de la subsol, la capătul unui bulevard, aproape de piaţa Etoile. De data asta, fiindcă se aştepta şi la mai rău, n-o să mai fie decepţionat ; orice-ar face sau ar zice ea, nu mai conta : o va revedea. La urma urmei, a trăi cu speranţa unei întîlniri nu e un lucru prea greu. Va încerca însă să-i ceară întîlniri mai dese decît în anul trecut. O să-i spună : „Îmi pierd repede suflul. Nu te gîndi că pot rămîne multă vreme la suprafaţa apei. Nu respir şi nu mă mişc decît prin tine." Va zîmbi, ştiind că lui Yves nu-i plăceau descrierile de călătorie. Cînd ea o să înceapă să-i vorbească despre croazieră, el o s-o întrerupă : „Am să-i spun că numai geografia umană mă interesează ; nu peisajele, ci oamenii întîlniţi. Toţi cei care, în aceste trei luni, trecuseră pe lîngă ea. Nu atîţia cît cred eu... zice că n-are nimic mai scump pe lume, afară de mine. Totuşi, toţi o adoră... Oare pe cine avea anul trecut ?" Bîjbîi pînă cînd dădu de urmele suferinţei din anul trecut. Leprosul se zgîrîia,

își zgîndărea gelozia, făcea să-i sîngereze vechile plăgi. Mergea către un oraș care nu mai avea nimic comun cu Parisul și unde, cu opt zile în urmă, Xavier îndurase moartea aceea oribilă.

— De ce te uiți la ceas, scumpa mea ? N-au trecut nici zece minute de cînd sîntem împreună și vrei să știi ce oră e. Trăiești mereu clipa cînd nu voi mai fi lîngă tine.

— Ai și început cu reproșurile... Ce părere ai, m-am bronzat frumos ?

El îi lăudă costumul taior, vulpea de la gît ; ea fu încîntată. O lăsă să-i povestească destul de mult despre insulele Baleare. O puse însă să repete de trei ori, că n-a întîlnit pe nimeni interesant... Afară de fostul ei soț, la Marsilia. Au luat ceaiul împreună ca între prieteni ; el era din ce în ce mai drogat ; fusese nevoit s-o părăsească repede ca să se ducă să fumeze opium, nu mai putea rezista.

— Și tu, micul meu Yves ?

El îi vorbea, iar ea își dădea cu pudră pe obraz și-și vopsea buzele. În timp ce el povestea despre moartea unchiului Xavier, ea întrebă cu un aer distrat dacă era un unchi bogat.

— Aproape tot ce-a avut, ne-a dăruit nouă cît a fost în viață.

— Atunci moartea lui nu mai prezintă prea mult interes.

Aruncase vorbele astea, fără răutate. El ar fi trebuit să-i explice... să o introducă într-o lume, într-un mister... O femeie venea în întîmpinarea băiatului de la masa din față : se îmbrățișară. Cei doi sau trei bărbați, așezați la bar nu întoarseră capul. Autobuzele de pe bulevard treceau cu zgomot. Lumina electrică

era aprinsă, aici soarele dimineții nu pătrundea. Ea mînca una după alta bucățele de cartofi prăjiți, reci.

— Mi-e foame, zise ea.

— Perfect, hai să dejunăm undeva. Nu poți ? Atunci, cînd ? Mîine ?

— Stai... Mîine ?... la ora patru am probă la croitoreasă... la ora șase... nu, nu mîine... Vrei să ne vedem, de exemplu, joi ?

— Peste trei zile ? întrebă el cu un glas indiferent. Trei zile și trei nopți ale acestei femei fără ca el să știe ce face, pline de oameni și de evenimente necunoscute. Bănuise că așa se va întîmpla și că nu va fi surprins, dar durerea este imprevizibilă. Luni și luni de zile alergase după ea. După un răgaz de trei luni, cursa reîncepea, dar în alte condiții : era ca un cal frînt de oboseală, zdrobit ; nu mai putea continua cursa. Ea își dădu seama că e îndurerat și-i luă mîna. El nu și-o retrase. Îl întrebă la ce se gîndește. El îi răspunse :

— Mă gîndeam la Respide. Alaltăieri, după înmormîntarea unchiului, m-am dus acolo singur, de la Preignac. Frate-meu a plecat direct la Bordeaux, împreună cu surorile mele. Am spus servitorilor să-mi deschidă casa. Am intrat în salonul cu pereții scorojiți, mirosind a mucegai, a pivniță. Obloanele de la ferestre erau închise. M-am lungit pe canapeaua acoperită cu o husă imprimată și am rămas în întuneric. Simțeam pe obraz și pe corp umezeala pereților reci. Cînd am închis ochii, eram parcă culcat între mama și unchiul...

— Vai, Yves, ești înfricoșător !

— Niciodată n-am reușit să mă transpun atît de bine în pielea unui mort. Zidurile acelea groase, salonul acela părînd o pivniță în mijlocul fermei părăsite. Noaptea... Viața părea nesfîrșită. Mă simțeam odihnit. Odihnit, draga mea, înțelegi ! Să nu mai

simți că iubești... De ce oare am fost învățați să nu credem în neant ?... N-avem încotro ; credem, vrînd nevrînd, în veșnicia vieții. Așa ne-am pierdut refugiul în neant !

N-o observă cînd își privi, pe furiș, ceasul de la mînă.

— Yves, trebuie să plec, spuse ea. E mai bine să nu ieșim împreună. Pe joi... Vrei să stabilim să vii la mine la ora șapte ?... Nu, la șapte și jumătate... Nu, hai mai bine la opt fără un sfert.

— Nu, spuse el rîzînd, la opt.

XXI

Coborînd bulevardul Champs-Elysées, Yves rîdea încă ; rîsul lui nu era forţat şi amar, ci un rîs spontan, determinînd trecătorii să se întoarcă după el. Era abia ora douăsprezece, şi chiar în zori urcase treptele gării d'Orsay : trecuseră doar cîteva ore şi fericirea revederii, aşteptată timp de trei luni de zile, se şi epuizase. Iar acum rătăcea singur pe străzi... „E hazliu", cum zicea ea. Veselia îl mai stăpînea încă în clipa cînd, ajuns în piaţa Rond-Point, se trînti pe o bancă, frînt de oboseală ; cu picioarele mai istovite decît dacă ar fi venit pe jos tocmai din adîncul landei îndepărtate. Nu simţea decît un fel de mare slăbiciune : niciodată fiinţa iubită nu-i apăruse atît de ridicolă — alungată din viaţa lui, călcată în picioare, murdărită, sfîrşită. Şi totuşi dragostea lui supravieţuia : ca o piatră de moară învîrtindu-se în gol, învîrtindu-se... învîrtindu-se... Gata, rîsul se isprăvise. Yves se apleca, se concentra asupra acestei ciudate torturi în vid. Trecea prin acele stări prin care au trecut toţi cei ce au iubit, acele momente cînd, strîngînd mereu braţele la piept, de parcă am reţine-o încă pe cea pe care ne-a părăsit, îmbrăţişăm de fapt neantul. În amiaza acestei zile călduroase şi blînde de octombrie, aşezat pe o bancă în piaţa Rond-Point de pe Champs-

Elysées, ultimul Frontenac nu era stăpînit decît de un singur gînd: să ajungă la Caii de la Marly[1]. Ajuns acolo, nu știa dacă să o ia la dreapta, la stînga, sau dacă să se ducă pînă la Tuilleries și să intre în capcana Luvrului.

În jurul lui, un șuvoi de oameni și de automobile se învîrteau, se amestecau, se îndreptau care încotro, la această răspîntie, iar el se simțea în mijlocul lor la fel de singur ca pe vremea cînd, copil sălbatic, se retrăgea în ascunzișul lui, în arena aceea strîmtă, străjuită de ferigi și de arbuști. Vacarmul monoton al străzii semăna cu zumzetul blînd al naturii, iar trecătorii îi erau mai străini decît pinii de la Bourideys ale căror coame, vegheau, altădată, copilul Frontenac, ghemuit la picioarele lor, ascuns în tufișurile dese. Acum bărbații și femeile de pe stradă bîzîiau ca muștele din landă, șoviăiau ca libelulele în zbor; cîteodată venea cîte unul, se așeza lîngă Yves, îi atingea mîneca hainei, fără să-l observe măcar, apoi își lua zborul. Dar ce slabă și îndepărtată era vocea care îl urmărea pe copilul Frontenac pînă în adîncul ascunzișului său, vocea pe care o mai auzea și în această clipă! Vezi, îi spunea vocea, acestea sînt drumurile barate pe care ți le-am prezis, pasiunile acestea fără ieșire. Să te întorci mereu, să te întorci mereu... Să te întorci cînd ai ajuns la capătul puterilor? Să refaci tot drumul! Ce calvar! Și pentru ce? Să îndeplinești, ce? Yves rătăcea în univers, eliberat de orice efort uman. Nu trebuia să facă nimic, el, care își terminase temele dinainte, care predase lucrarea, pentru a se duce la joacă. Nu trebuia să facă nimic decît să noteze zi de zi reacțiile unui spirit cu totul nefolosit... Și nici n-ar fi putut face altceva, iar lumea nici nu-i cerea altceva.

[1] Grup de marmură, opera lui Coustou, pe Champs-Elysées.

Dintre miile de munci obligînd acest furnicar uman să alerge în jurul băncii sale, care din ele ar fi putut să-l subjuge ? Ah, nu, mai bine ar crăpa de foame !... „Şi totuşi, tu ştii — îi spunea într-una vocea, — tu ştii că ai fost creat să îndeplineşti o muncă istovitoare la care te-ai fi înjugat cu trup şi suflet, pentru că ea nu te-ar fi înstrăinat de iubirea profundă. Singura muncă din lume ce nu te-ar fi îndepărtat prin nimic de iubirea, care ar fi răsfrînt în fiece clipă această iubire — care te-ar fi unit cu toate fiinţele în suprema iubire..." Yves dădu din cap şi zise : „Doamne, lasă-mă".

Se ridică, făcu cîţiva paşi pînă la intrarea în metrou, aproape de Grand Palais, şi se sprijini de balustradă. Era ora cînd fabricile îşi reluau activitatea şi cînd metroul absorbea şi voma furnici cu cap de om. Vreme îndelungată Yves urmări cu privirea halucinată intrarea şi ieşirea mulţimii din metrou. Va veni o zi — era sigur — şi el chema din străfundul istovirii şi al disperării sale ziua cînd toţi oamenii vor fi obligaţi să se supună acestui ritm de maree : toţi ! fără nici o excepţie. Problemele denumite de Jean-Louis chestiuni sociale nu se vor mai adresa doar fiinţelor cu suflet ales ca al lui. Yves îşi spunea : Trebuie să văd ziua cînd zăgazurile se vor închide şi se vor deschide la aceeaşi oră pentru întreaga omenire. Nici o avere agonisită nu va mai permite nici celui mai neînsemnat membru al familiei Frontenac, să stea de o parte pretextînd că vrea să mediteze, că e disperat, că-şi scrie *Jurnalul*, că se roagă, că-şi caută mîntuirea. Oamenii de atunci vor fi deasupra condiţiei umane, da, condiţia umană nu va mai exista, şi o dată cu ea, va pieri şi durerea, şi scumpele noastre plăceri : iubirea.

N-or să mai fie descreieraţi care caută infinitul în finit. Ce fericire să te gîndeşti că poate se apropie

timpul cînd, din lipsă de aer respirabil, neamul Frontenac va dispărea cu totul de pe faţa pămîntului, cînd nici o fiinţă nu va putea nici măcar să-şi închipuie ce simt eu în clipa aceasta, sprijinit de balustrada din staţia metroului, cuprins de o searbădă înduioşare, rumegînd toate cuvintele rostite de iubită din clipa cînd ne-am cunoscut şi care vroiau să mă facă să cred că, totuşi, ea ţine la mine — exact ca bolnavul care, din toate cuvintele doctorului, nu le reţine decît pe acelea care într-o zi l-au făcut să spere, cuvinte pe care le ştie pe de rost (şi care nu mai au nici o putere asupra lui, cu toate că el încetează să şi le repete).

Şi după ce o să ajungă la „Caii de la Marly"... Nu-i mai rămînea nimic de făcut, decît să se culce şi să doarmă. Moartea n-avea sens pentru el, biet muritor. În privinţa asta era liniştit. Un Frontenac ştie că nu există ieşire spre neant şi că poarta mormîntului este păzită. În lumea imaginată de el, pe care o vedea, pe care o simţea venind, tentaţia morţii nu va mai chinui pe nimeni, pentru că toată această omenire agitată şi împovărată de griji va avea aspectul vieţii, dar va fi moartă de mult. Trebuia să fii o fiinţă, un om deosebit de toţi ceilalţi, trebuia să fii stăpînul propriei tale existenţe pe care s-o măsori şi s-o judeci cu ochii lucizi, sub privirea lui Dumnezeu, ca să ai libertatea alegerii între viaţă şi moarte.

Era plăcut să te gîndeşti la astfel de lucruri... Yves îşi făgădui să-i povestească şi lui Jean-Louis ce plăsmuise el în faţa acestei intrări de metrou ; se bucura gîndindu-se cît o să-l uimească descriindu-i viitoarea revoluţie care ar afecta fiinţa umană pînă în străfunduri modificîndu-i însăşi structura, pînă ar ajunge asemenea hymenopterelor : albine, furnici... Nici un pare secular n-ar mai ocroti atunci cu frunzişul lui stufos o singură familie. Pinii de pe străvechile moşii n-ar mai vedea cum cresc, de la un an la altul, aceiaşi

copii ; şi pe aceste chipuri trase şi pure îndreptate spre vîrfurile lor, ei n-ar mai putea recunoaşte trăsăturile pe care la aceeaşi vîrstă, le-au avut părinţii şi bunicii lor... „Sînt obosit, îşi zise Yves, din pricina asta aiurez aşa. Ce bine-ar fi să dorm !" Nu era vorba nici de moarte, nici de viaţă, ci de somn. Chemă un taxi, căutînd în fundul buzunarului un flacon minuscul. Îl apropie de ochi şi se amuză descifrînd formula magică : *Allylis Opropylbarbiturat de phenyldimethylamino Pyrazolon 0° gr. 16.*

În tot acest răstimp, Jean-Louis stătuse la masă în faţa Madeleinei, apoi se ridicase, bîndu-şi grăbit cafeaua, se aşezase la volanul maşinii şi ajunsese la birou unde îl privea ţintă pe comisul Janin care-i dădea raportul, în timp ce el îşi repeta în gînd : „Yves nu e în primejdie ; neliniştea mea e imaginară. Ieri seară, în vagon, părea mult mai calm decît în ultima vreme... Da, dar calmul acesta..." Auzi gîfîitul unei locomotive pe chei. Afacerea asta care îl împiedica să plece... de ce n-ar încredinţa-o lui Janin, aici de faţă, acestui băiat plin de iniţiative şi arzînd de dorinţa de a avansa ? Privirea ageră a tînărului încerca să ghicească gîndurile lui Jean-Louis, să le preîntîmpine... Şi dintr-o dată Jean-Louis ştiu că o să plece chiar în seara aceea la Paris. Mîine dimineaţă va fi la Paris. Şi din clipa aceea simţi cum se liniştea, ca şi cum forţa necunoscută care, încă din ajun, îi apăsa pieptul, ar fi înţeles că trebuie să-l lase să respire, că va fi ascultată.

XXII

Din adînc de genune, Yves auzea soneria care părea că vine de foarte departe, şi care semăna confuz cu zbîrnîitul telefonului prin care i se anunţa, de la Bordeaux, boala mamei sale (cu toate că ştia că ea murise de mai bine de un an). Totuşi, cu puţin timp înainte, se aflase parcă în camera lui pe care, cît trăise, ea nu o văzuse decît o singură dată (venise de la Bordeaux să viziteze apartamentul lui Yves „ca să-l poată urmări cu gîndul de la distanţă", cum zicea ea). Pînă în noaptea aceasta el n-o mai visase niciodată, şi Yves o vedea încă, stînd în fotoliul de lîngă pat, cu mîinile neocupate, pentru că era moartă. Morţii nu tricotează şi nici nu vorbesc... Totuşi buzele ei se mişcau, vroia să pronunţe un cuvînt care nu suferea amînare, dar nu izbutea. Intrase, la fel ca la Bourideys cînd, mînată de vreo nelinişte, fără să bată, apăsa uşor clanţa, împingînd uşa cu trupul — total absorbită de gînduri, nedîndu-şi seama că întrerupe o pagină, o carte, un somn sau o criză de plîns... Ea era aici, şi totuşi de la Bordeaux i se telefona că murise, iar Yves o privea înspăimîntat, încercînd să-i descifreze pe buze cuvîntul pe care ea nu reuşea să-l rostească. Soneria zbîrnîia şi mai puternic. Ce să răspundă ? Auzi trîntindu-se uşa de la intrare. Apoi glasul

femeii de serviciu : „Bine că am cheile la mine...", iar Jean-Louis răspundea (dar el era la Bordeaux) : „Pare calm... Doarme liniştit... Nu, flaconul e aproape plin ; a luat doar cîteva..." Jean-Louis se afla în cameră. Era la Bordeaux şi totuşi în această cameră. Yves zîmbi, ca să-l liniştească.

— Ce s-a întîmplat, dragul meu ?

— Eşti la Paris ?

— Da, am avut treburi.

Pe măsură ce somnul se risipea, viaţa reintra în trupul lui Yves. Îi curgea prin vine, îl umplea... El îşi aminti : ce laşitate ! trei comprimate... Jean-Louis îl întrebă ce-l doare. Yves nu încercă să se prefacă. Nici n-ar fi putut, sleit de puteri, fără pic de voinţă, de parcă nu mai avea sînge în vine. Îşi reamintea totul : alaltăieri era la Bordeaux ; ieri dimineaţă în barul mic ; şi apoi această zi de nebunie... Iar acum lîngă el era Jean-Louis.

— Dar cum de eşti aici ? Era ziua afacerii aceleia importante.

Jean-Louis dădu din cap : un bolnav n-avea dreptul să pună întrebări. Yves îi răspunse :

— Nu, n-am febră. Mă simt doar istovit, sfîrşit...

Jean-Louis îl prinse de încheietura mîinii şi cu ochii pe ceas număra bătăile inimii, aşa cum făcea şi mama lor cînd erau mici şi se îmbolnăveau. Apoi, cu o mişcare deprinsă tot de la ea, fratele mai mare dădu la o parte părul de pe fruntea lui Yves, încercînd să vadă dacă nu ardea — şi poate, de asemenea, pentru a-l privi bine, pentru a-i cerceta faţa în plină lumină şi, în sfîrşit, pur şi simplu din afecţiune.

— Nu te mişca, spuse Jean-Louis. Nu vorbi nimic.

— Să nu pleci, te rog.

— Dar nu plec, rămîn.

— Stai jos... Nu, nu pe pat, apropie fotoliul.

Rămaseră nemişcaţi. Zgomotele confuze ale dimineţii de toamnă nu tulburau tăcerea din cameră. Din cînd în cînd Yves deschidea ochii şi vedea chipul grav şi luminos pe care se întipărise oboseala din timpul nopţii. Eliberat de neliniştea ce-l chinuise două zile, lîngă patul în care fratele său respira viu, Jean-Louis căzu într-un somn adînc. La prînz mîncă ceva în grabă, dar nu ieşi din cameră. Ziua se scurgea ca nisipul. Şi deodată se auzi soneria telefonului. Bolnavul se agită, Jean-Louis puse un deget pe buze şi intră în cabinet. Yves era fericit. Simţea că era scutit de orice efort, că lucrul acesta îl vor face alţii ; Jean-Louis va rezolva totul...

— ...de la Bordeaux ? Da... Dussol ? Da, eu sînt... Da, te aud... îmi e cu neputinţă... Te asigur : o călătorie imposibil de amînat... Dar nu-i adevărat. L-am lăsat pe Janin. Ba da... dacă-ţi spun că i-am dat toate instrucţiunile necesare... Atunci, cu atît mai rău... Da, am înţeles : peste o sută de mii de franci... Da, am zis : cu atît mai rău...

— Mi-a trîntit telefonul, spuse Jean-Louis intrînd în odaie.

El se aşeză din nou lîngă pat. Yves îl întrebă : afacerea de care vorbea Dussol, nu cumva era ratată din pricina lui ? Fratele îl linişti : luase toate măsurile înainte de plecare. Faptul că Yves se interesa de asemenea lucruri şi că vroia să ştie dacă Joséfa primise cecul pe care ei hotărîseră să i-l trimită — era un semn bun.

— Dragul meu, imaginează-ţi că l-a înapoiat...

— Ţi-am spus că era prea puţin.

— Dar nu, dimpotrivă, ea găseşte că e prea mult. Unchiul Xavier îi dăduse o sută de mii de franci în mînă. Îmi scrie că a avut destule remuşcări cu pri-

vire la acești bani, de care credea că ne păgubește pe noi. Nu vrea să facă ceva ce lui nu i-ar fi plăcut. Mă roagă doar, biata femeie, să-i dau voie să ne felicite de Anul nou ; și speră că am să-i trimit veşti despre noi toți și că am s-o sfătuiesc cum să-și plaseze banii.

— Ce acțiuni îi cumpărase unchiul Xavier ?

— Lombards Anciens și Noblesse Russe 3½%. Cu astea este liniștită.

— Locuiește la Niort, la fiica ei ?

— Da... închipuiește-ți că vrea de asemenea să ne păstreze fotografiile. Marie și Danièle spun că e indiscret din partea ei. Dar ea a promis că n-o să le expună, că o să le țină în garderobul cu oglindă. Ce zici de asta ?

Jean-Louis era de părere că umila Joséfa pătrunsese în intimitatea misterului Frontenac, că făcea parte din el, că nimic n-o mai putea desprinde de el. Fără îndoială, avea dreptul să păstreze fotografiile și să trimită felicitarea de Anul nou...

— Știi, Jean-Louis, aș vrea ca la întoarcerea lui José din armată, să locuim cu toții laolaltă, să ne strîngem unul lîngă altul ca niște cățeluși într-un coș cu nuiele... (Știa că e imposibil).

— Să fim din nou ca atunci cînd ne puneam șervetele de masă pe cap și ne jucam de-a „comunitatea" în cămăruța aceea, ți-aduci aminte ?

— Cînd te gîndești că apartamentul acela există ! Dar viața se duce, ștergînd totul în urmă. Bourideys, cel puțin, a rămas neschimbat.

— Da, de unde ! răspunse Jean-Louis. În ultima vreme au început să se taie multe păduri... Știi că partea dinspre Lassus va fi tăiată pînă la rădăcină... Pînă-n marginea drumului chiar... Îți imaginezi cum va arăta moara în inima landei tunse...

— Da, dar pinii din parc vor rămîne.

— Încep să-i roadă ciupercile. În fiecare an pier cîțiva.

Yves oftă :

— Se rod ca și oamenii, pinii de pe moșia Frontenac !

— Spune-mi, Yves, nu vrei să mergi cu mine la Bourideys ?

Yves nu-i răspunse. Oare cum arăta Bourideys în momentul acela ? în înaltul cerului, vîntul crepuscular probabil că unea, despărțea apoi din nou coamele pinilor, ca și cum acești prizonieri ar fi avut o taină ce trebuia transmisă și răspîndită pe pămînt. După ploaia torențială, o picurare uriașă împînzea pădurea. Ei ar fi ieșit pe peron, să respire aerul serii de toamnă... Dar pentru Yves, Bourideys nu mai exista decît ca în visul acesta în care mama sa îi apăruse vie, cu toate că el știa că e moartă. Așadar Bourideys-ul de azi nu mai reprezenta decît crisalida părăsită a copilăriei și a iubirii. Cum să explice el toate aceste lucruri, chiar și unui frate iubit ? Îi spuse că i se părea complicat să trăiască mult timp împreună.

— N-ai să poți aștepta pînă mă vindec ?

Jean-Louis nu-l întrebă : să te vindeci de ce ? (știa că ar fi trebuit să-l întrebe : să te vindeci de ce ?) Și nu înțelegea cum de pot exista pe lume atîtea ființe tinere și minunate ca Yves, care nu iubesc decît suferind. Pentru astfel de oameni, dragostea este o imaginație chinuitoare. Lui Jean-Louis însă ea îi apărea ca lucrul cel mai simplu... Ah ! dacă n-ar fi crezut în Dumnezeu ! El o iubea cu adevărat pe Madeleine și se împărtășea în fiecare duminică ; și totuși, de două ori chiar, avusese certitudinea că se simțise atras, o dată de o funcționară de la birou, apoi de o prietenă a nevestei sale — era sigur că era o reciprocitate — observase un semn la care fusese cît pe-aci să răspundă... A trebuit să se roage mult timp ; și nu era

de loc sigur că nu păcătuise prin dorință ; căci cum să deosebești tentația de dorință ? Ținea mîna fratelui său și, în lumina lămpii de pe noptieră, contempla cu o uimire tristă fața lui îndurerată, gura cu buzele strînse, toate aceste semne ale oboselii și uzurii.

Poate Yves ar fi dorit ca Jean-Louis să-i pună întrebări ; pudoarea care îi despărțea se dovedi însă mai puternică. Jean-Louis ar fi vrut să-i spună : „Opera ta..." Dar ar fi riscat să-l rănească. De altfel, el simțea într-un mod confuz că opera lui, dacă va fi să se dezvolte, nu va fi niciodată decît expresia unei disperări. Știa pe dinafară poemul lui Yves în care, aproape copil, el scria că pentru a fi smuls din tăcere, îi trebuiau, ca și pinilor din Bourideys, biciuirea vîntului de vest, suferința nesfîrșită.

Jean-Louis ar fi vrut să-i mai spună : „Un cămin... o nevastă... alți copii Frontenac..." Ar fi vrut mai ales să-i vorbească despre Dumnezeu. Nu îndrăzni însă.

Ceva mai tîrziu (era noapte), el se aplecă deasupra lui Yves, care stătea cu ochii închiși, și rămase uimit văzînd că el zîmbește și auzindu-l spunînd că nu doarme. Jean-Louis se înveseli citind în privirea îndelung fixată asupra lui, atîta dragoste și atîta liniște. Ar fi vrut să știe la ce se gîndea Yves în momentul acela ; era sigur că fratele său se gîndea la fericirea de a nu muri singur ; nu, el nu va muri singur, oriunde l-ar surprinde moartea, el știa că fratele său mai mare va fi lîngă el, îi va ține mîna și îl va însoți cît mai mult posibil, pînă la cel mai îndepărtat tărîm al întunericului.

Iar acolo departe, pe moșia neamurilor Frontenac și Péluyere, dincolo de fîșia îndepărtată de pămînt unde sfîrșesc toate drumurile, luna strălucea peste landa traversată de rîuri ; ea domnea îndeosebi peste luminișul pe care pinii maritimi l-au rezervat celor

cinci sau șase stejari uriași și foarte bătrîni, înghesuiți ca niște fii ai pămîntului, pentru a îngădui pinilor sfîșiați să aspire spre cer. În parcul numit „parcul omului", unde un cioban de pe moșia Frontenac își petrecea această noapte de octombrie, se auzea clinchetul scurt al clopoțeilor de la gîtul oilor ațipite. Doar un suspin în plină noapte, doar o căruță hurducată mai întrerupea vaierul venind dinspre Ocean și pe care ramurile îmbrățișate ale pinilor și-l transmiteau cu sfințenie. Închiși în coliba din pădure, părăsită de vînător pînă în zori, porumbeii sălbatici cu ochii scoși, folosiți ca momeală, se agitau înfometați și însetați. Strigătul strident al unui stol de cocori brăzda limpezimea cerească. Balta inaccesibilă de la Téchoueyre adăpostea în desișul tainic al stufărișului și al turbei sale perechi de lișițe cu aripi șuierătoare. Dacă bătrînul Frontenac sau bătrînul Péloueyre s-ar fi trezit din morți pe aceste meleaguri îndepărtate, lumea li s-ar fi părut neschimbată. Și iată cum acești stejari, hrăniți timp de două secole cu seva cea mai ascunsă a landei, trăiau acum o a doua viață, foarte efemeră, în mintea tînărului întins pe patul unei camere din Paris, vegheat cu dragoste de fratele său. La umbra lor, se gîndea Yves, ar fi trebuit săpată o groapă adîncă, în care să se îngrămădească, să se strîngă unul în altul trupurile soților, ale fraților, ale unchilor, ale fiilor Frontenac. În felul acesta întreaga familie ar fi reușit să se îmbrățișeze într-o singură strînsoare, contopindu-se pentru totdeauna cu acest pămînt iubit, cu acest neant. Iar de jur-împrejurul lor, pinii cu crengile aplecate în aceeași direcție de adierea brizei marine, îndreptîndu-și spre vest trunchiurile cu scoarța înegrită de ploi, ar continua mereu să aspire spre cer, să se înalțe, să se întindă. Fiecare și-ar păstra rana sa — o rană diferită de a celorlalți (fiecare își știe propria durere).

Iar el, Yves Frontenac, sîngerînd şi scufundat în nisip ca şi ei, dar creatură liberă şi care ar fi putut să se smulgă din univers, alesese calea vaierului zadarnic împreună cu restul pădurii omeneşti. Şi totuşi, nici unul din gesturile lui n-a fost decît de implorare ; nici unul dintre strigătele lui n-a fost în pustiu.

Îşi aminti faţa brăzdată de griji a mamei sale, într-o frumoasă seară de septembrie, la Bourideys ; privirile ei căutîndu-l pe Dumnezeu, scrutînd cerul dincolo de coama semeaţă a pinilor : „Yves, băiatul meu, tu care ştii atîtea lucruri... în cer, te mai gîndeşti oare la cei lăsaţi pe pămînt ?“ Şi fiindcă ea nu-şi putea imagina o lume în care copiii ei să nu mai fie inimă din inima ei, Yves o asigurase că toate iubirile se vor contopi cu iubirea unică. În această noapte, după mulţi ani, lui Yves îi veniră în minte aceleaşi cuvinte pe care el i se spusese mamei ca s-o îmbărbăteze. Lumina lămpii de pe noptieră se răsfrîngea peste chipul minunat al lui Jean-Louis care adormise. O, filiaţie divină ! O, chip asemănător cu al lui Dumnezeu ! Misterul Frontenac dăinuia — căci era o rază a iubirii veşnice, refractată din generaţie în generaţie. Imposibila unire a soţilor, fraţilor şi fiilor se va înfăptui într-un timp nu foarte îndepărtat, şi ultimii pini de la Bourideys vor vedea trecînd — nu la poalele lor, pe aleea ce duce la bătrînul stejar, ci foarte sus şi foarte departe, pe deasupra vîrfurilor lor, grupul unit pentru totdeauna al mamei cu cei cinci copii ai săi.